6

HRVATSKA KNJIŽEVNA REVIJA

MARULIĆ

2008.

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Slavko Pauk
Uređuje uredнички odbor
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2008.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefoni: (01) 48 29 375; tel./fax: 49 22 300
E-pošta: hkd.marulic@zg.t-com.hr
Internetske stranice: www.hkd-sv-jeronima.hr
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 210 KUNA.
Žiro-račun kod Zagrebačke banke

2360000 - 1101396418

Cijena ovoga broja: 35 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 100 USA dolara (500 kn).
Inozemstvo Europa 65 Eura (420 kn)
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb

Petar GRGEC

O jednom simpoziju i uz rub mu

Naime, o znanstvenom simpoziju "40 godina Zagrebačke Biblije (1968. – 2008.)"*, o kojemu, budući da sam mu prisustvovao i za radnog vremena, moram nešto napisati za časopis kuće u kojoj radim, a kako mu nisam pribivao cijelomu, moj će prikaz biti i u tom pogledu nepotpun, a i inače vrlo sažet, te izložen opasnostima od iskrivljenja u varavu ljudskom pamćenju i kroz iluzije moga duha. Na margini ću pak simpozija navesti, *sine ira* i možda malo *cum studio*, nekoliko citata u prilog mogućemu dodatnom osvjetljenju okolnosti objavljivanja zagrebačke "septuaginte". Dakle:

Na simpozij sam, u dvoranu Chromosova tornja, s obzirom na predviđeno vrijeme početka njegova radnog dijela malčice zakasnio, ali zahvaljujući akademskoj i više nego četvrti upao sam još usred govora dr. Adalberta Rebića, ravnatelja Kršćanske sadašnjosti, na završetku pozdravnoga dijela. Po svršetku toga govora voditelj je prof. Anton Šuljić pozvao prisutne na ozbiljan rad.

Prvi je ozbiljno uzradio upravo dr. Rebić, bibličar suradnik Zagrebačke Biblije (Jr, Tuž, Ez), iznijevši ukratko historijat novijih prijevoda Svetoga pisma na hrvatski, od Katančićeva u Budimu (1831.), Škarićeva u Beču, Šulekova i Rešetarova pohrvaćenog Vukova i Daničićeva, preko Zagodina prijevoda Novog zavjeta i Šarićeva cjelovitog prijevoda na hrvatski ali s njemačkoga (pa su ga kritizirali Albin Škrinjar i Janko Oberški, a nešto manje Franjo Zagoda), te preko Šarićeva prijevoda Novog zavjeta i Dudina prijevoda tzv. harmonije ili "Evanđelja riječima četvorice evanđelista" do prvog cjelovita hrvatskog prijevoda Biblije koji je izašao u Hrvatskoj – u Zagrebu 1968. pa ga zovu Zagrebačkom Biblijom, a objavilo ga je prvi i drugi put izdavačko poduzeće Stvarnost i potom otkupila Kršćanska sadašnjost, preuzevši ga poslije i u svoje

* (Zagreb, 24. – 25. 10. 2008., velika dvorana Chromosova tornja i NSK; pokrovitelji: HBK i Ministarstvo kulture; organizatori: KS, Odsjek za kroatistiku FF u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo i KBF)

izdanje Jeruzalemske Biblije (osim što je Rupčićev prijevod Novoga zavjeta zamijenjen Fućak-Dudinim). Spomenuo je i "Biblijsku povijest Staroga i Novoga zavjeta" Janka Oberškog, sa svojim dodacima u trećem izdanju (1972.), što ga je, na svoje čudo, nedavno ugledao u pretisku izašlom bez njegova znanja, a kamoli dopuštenja. "To se ne smije", s pravom je zaključio dr. Rebić, a ja sam tek tada saznao za to izdanje, što ga je objavilo "za vlastite potrebe" Euharistijsko proštenište Krvi Isusove u Ludbregu. Dotad sam znao samo za nešto ranije izašli reprint "Biblijske povijesti..." samo dr. Oberškog, bez dodataka dr. Rebića, koje je jedine u toj knjizi svojedobno fra Jerko Fućak u "Bogoslovskoj smotri", 2-3/1973., poštedio razorne kritike, a s druge strane – načuo sam da je izdavač knjige, HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), imao okapanja i s nekim hijerarhijskim crkvenim krugovima upravo zbog načina na koji je dr. Rebić u njoj nadišao puku "povijesnost".

Drugi predavač bio je legendarni fra Bonaventura Duda, jedan iz, kako ćemo kasnije na simpoziju čuti, kvadrige ominoznih imena što ih je Providnost bila upregla da izatkaju zagrebačku "septuagintu". Pozdravivši "preživjele" iz toga pothvata, i izazvavši time buran pljesak, p. Duda progovorio je o nastanku Zagrebačke Biblije u rekordnom roku, 1967. – 1968., suradnjom oveće skupine bibličara i književnika koja je, s oslonom na Jeruzalemsku Bibliju, prerekla rukopisni prijevod Antuna Sovića (još iz 1932.; Stari zavjet, osim Petoknjižja, Ps i Pj), vrlo vjeran hebrejskom izvorniku ("veritas hebraica") ali ne i duhu hrvatskoga jezika, te priredila prijevode Silvija Grubišića (Petoknjižje), Filiberta Gassa (Ps), Novi zavjet u prijevodu Ljudevita Rupčića i Pjesmu nad pjesmama u prijevodu Nikole Milićevića. Govorio je o svojemu radu sa subratom i biblijskim suredaktorom Zagrebačke Biblije, Jerkom Fućakom; o Josipu Tabaku, koji je proveo konačnu lekturu i stilizaciju cijeloga teksta, s uvidom u hebrejski izvornik; o jezičnom suradniku Marku Grčiću... O sastancima s Jurom Kaštelanom, književnim suradnikom i uza nj glavnim urednikom Zagrebačke Biblije, i Ivanom Košutićem, njegovim dugogodišnjim susjedom s istoga kata u "drvenom neboderu" na Iblerovu trgu, tadanjim direktorom Svarnosti, kojega je, čini mi se, i citirao: "A tada se odjednom, neočekivano, o Bibliji počelo govoriti čak na tri mjesta u Zagrebu: u vjerskoj izdavačkoj organizaciji sv. Ćirila i Metoda, među bibličarima Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i u izdavačkoj kući Stvarnost", napisao je Ivan Košutić u "Bogoslovskoj smotri" 1–4/1994. (a malo dalje u istom članku: "Na samrtnoj postelji [Antun Sović] to je svoje životno djelo [prijevod Staroga zavjeta] oporučno ostavio Zagrebačkoj nadbiskupiji. Ova ga je, čulo se, spremna, uz određenu novčanu naknadu, prepustiti zainteresiranom

izdavaču. Sasvim je razumljivo da je neko vjersko izdavačko poduzeće, konkretno Društvo sv. Ćirila i Metoda, imalo pri tome značajnu prednost. Srećom, iako su godinama razmišljali o tome, ondje su presporo donosili odluke."). Pokazao je p. Duda fotografiju iz toga doba na kojoj su on i Jerko Fućak za rada na Zagrebačkoj Bibliji a objavljena je, kako je rekao, uz njegov intervju Tvrtku Klariću za "Hrvatski rukopis" 4/1994. Citirao je i pismo u kojemu papa Pavao VI. za objavljivanje Zagrebačke Biblije, uručene mu od kard. Franje Šepera, zahvaljuje u prvom redu Društvu sv. Ćirila i Metoda pa tek onda i Stvarnosti, i pripomenuo, s pravom, da je to malo pogrešno (a ja sam se uto sjetio kako se prije nešto više od jedne godine u prostorijama Jeronimskoga društva interesirao za godišta našega kalendara "Danice" u kojima se spominje Zagrebačka Biblija, te smo mu jedno ili dva godišta i posudili).

Dr. Ivan Golub – ne na slabu glasu ali slaba glasa, kako je kazao na početku svojega predavanja – govorio je o terminološkim prijeporima pri radu na Zagrebačkoj Bibliji, čijim je biblicističkim suradnikom bio (Rut, Ezr, Tob, Jdt, Est), posebno o dilemi kako prevesti hebr. *berîth*, grč. *diathéke*: kao savez ili kao zavjet, te kako transkribirati biblijska imena. Upozorio je na sličnost Jahvina saveza s Izraelom i savezâ "hetejskih" kraljeva s njihovim vazalima, i objasnio da se u Novom zavjetu naziv *diathéke*, kojim Septuaginta prevodi *berîth*, izbjegava jer označava Mojsijev zakon, a ne zamjenjuje se primjerenijim nazivom "*synthéke*" jer je ovaj politički obojen, dok Septuaginta taj izraz izbjegava i zato što on dovoljno ne naglašava Božju transcendenciju. U Zagrebačkoj Bibliji, kazao je, sama stvarnost izražena riječju *berîth* i *diathéke* nazvana je "savez", ali se Biblija i dalje sastoji od knjiga Staroga i Novoga *zavjeta*. Što se biblijskih imena tiče, četveroslov Jhvh preveden je s "Jahve" (tu je dr. Golub spomenuo jednu autentičnu pučku reakciju: da tko je taj Jahve, koji – sve potuče; a ime Jehova, objasnio je, nastalo je umetanjem vokala iz *Adonaj*, "Gospodin", potpisanih pod tetragram, iako ti vokali nisu u slučaju Božjeg imena bili samoglasnički umetak nego naputak čtaocu da, iz strahopoštovanja, umjesto toga imena izgovori "Adonaj"). Ostala imena prevedena su neka prema hebrejskom izvorniku, neka prema Vulgati. Predavač se usput požalio na nezgodan suzvuk jebusejskoga imena, nasmijavši publiku, te na, priznaje, ispravan prijevod nekadašnjih "*književnika* i farizeja" u "*pismoznance* i farizeje", jer volio se predstavljati pripadnikom te skupine kao književnik.

Marko Grčić, jezični i književni suradnik Zagrebačke Biblije (1 i 2 Ljet, Jl, Am, Ob, Hab), izložio je povijesne okolnosti njezina nastanka u nepovoljnu, ali nešto slobodnijem političkom ozračju od dotadašnjega (Rankovićev pad,

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika) i otadašnjega (Karađorđevo), okolnosti koje, rekao je, ne znače mnogo, ako znače išta, novijim naraštajima, ljudima slike, a ne riječi, no upozorio je i na natpovijesnu dimenziju Biblije, dimenziju od koje su mu bila protrnula uda od svetoga straha (da se izrazim molitvenički), i naveo važnu misao T. S. Eliota o utjecaju Svetoga pisma upravo kao Božje riječi na književnike, a ne kao samo književnog spomenika, odnosno nadgrobnog spomenika kršćanstvu.

Njegov književni i jezični suradnik na Zagrebačkoj Bibliji, Zvonimir Mrkonjić, govorio je o svojemu doprinosu prijevodu Svetog pisma (Suci, Job, Iz, Bar, Hoš, Jon, Hag, Zah, Mal), rekavši usput da drugima prepušta procjenu je li čitav pothvat trajao baš jednu godinu. Čini mi se da je i on spomenuo sveti užas (nad prevođenjem Božje riječi), a kazao je i da Marko Grčić nije bio baš zadovoljan nekim njegovim prevodilačkim rješenjima, previše poetičnima vjerojatno i pod utjecajem "patetike na koturnima" Paula Claudela, kojega je Mrkonjić baš bio prevodio. Najveće mu je pak zadovoljstvo i čast bila književno obraditi jedan od vrhunaca Svetoga pisma: Izaiju.

Dr. Ante Sekulić vrlo je skromno progovorio o svome nemalenu književnosuradničkom udjelu u Zagrebačkoj Bibliji (Jš, 1 i 2 Kr, Ezr, Neh), gdje se našao na zajedničkom poslu sa suradnicima iz raznih hrvatskih krajeva, pa i s nekima od svojih bivših učenika. Prisjetivši se koliko se štovanje u njegovu bačkom zavičaju i obitelji iskazivalo riječi Božjoj, izrazio je nadu da će Biblija biti i djelotvorna protuteža današnjem rušenju vrednota.

I naposljetku, na kraju prvog dijela simpozija prvoga dana, dr. Katica Knezović poneseno je, služeći se svojom upravo izašlom knjigom "Zagrebačka Biblija 1968.", dočarala milosni slučaj brojnih povoljnih okolnosti u *kairos* za rođenje Zagrebačke Biblije, kojom su zatrudnjela i na svijet ju iznijela u prvom redu četvorica što ih je ona prozvala kvadrigom Zagrebačke Biblije, očitavši i u njihovim imenima providnosno znamenje: Jure Kaštelan, politički podoban kaštelan-protektor pred komunističkim režimom; dobroduhi Bonaventura Duda, duhovni začetnik projekta i stalan dobar vjetar u leđa njegovu ostvarenju; Jerko Fućak, imenjak autora Vulgate, i Josip Tabak, koji je i po dvanaest sati prolazio prstom po tabacima, arcima papira s tekstom prijevoda, lektorirajući ga i uspoređujući s hebrejskim izvornikom. Pokušala je objasniti i zašto se Papa zabunio čestitavši na prvom mjestu HKD-u sv. Ćirila i Metoda za izdanje novog prijevoda Svetog pisma: na 10 000 primjeraka da je bio otisnut dvojni naziv izdavača, i Papa da je u rukama imao upravo jedan od tih primjeraka. Uskoro ju je blakonaklono prekinuo dr. Josip Bratulić (u tom trenutku uz

don Antona Šuljića voditelj simpozija), jer da tko će joj knjigu kupiti bude li je sada pročitala. Ja sam knjigu ipak kupio, a prikaz tijeka simpozija prekinut ću da bih s nekoliko citata malo zamračio, radi možebitnoga boljeg osvjetljenja, božanski promisao.

*

U arhivi Jeronimskoga društva, u jednom od izvještaja o njegovu financijskom poslovanju (g. 1971.) ima i poglavlje o Zagrebačkoj Bibliji, u kojemu između ostaloga piše:

"U vezi s Biblijama potrebno je istaknuti, da je naše Društvo prvo započelo radove oko njihova izdanja i to dosta davno. Na tekstu je godinama radio predsjednik Društva dr Oberški i već je dobar dio građe bio konačno redigiran. Kako je dr Oberški svoj rad bazirao na tekstovima dra Sovića, koji je svoje rukopise i autorsko pravo poklonio Nadbiskupskom Duhovnom Stolu u Zagrebu, to je dr Oberški tražio da polovica zarade iz tog izdanja pripadne N.D.S. (za popravak i gradnju crkava poslije rata). O tome je on svojevremeno govorio i s nadbiskupom drom Šeperom.

Kad se primakla 100. godišnjica našeg Društva, bilo je zaključeno, da se za tu zgodu štampa taj novi prijevod Biblije pod vodstvom dra Oberškog – kao posebni dar hrvatskom narodu. Međutim neki naši biblicisti nisu bili s tim rješenjem zadovoljni, nego su pokušali i uspjeli eliminirati dra Oberškog iz toga pothvata, a kao posljedica toga – i naše Društvo. I tako je uz suradnju naših svećeničkih i redovničkih krugova poduzeće Stvarnost preuzelo izdavanje Biblije, a i službena Crkva prihvatila je ovaj aranžman sa Stvarnošću.

Naše je Društvo time bilo stavljeno pred gotov čin, pa je pokušalo preko suradnika dra Oberškog koji su se angažirali kod Stvarnosti, kao i izravno u dodiru s rukovodiocima Stvarnosti, da se pojavi kao suizdavač. Nalazeći se u boljem položaju Stvarnost nije htjela pristati na suizdavački aranžman, nego je nakon mučnih pregovora pristala, da na dio tiraže, od 20.000 komada, koji ćemo mi preuzeti, dođe i naše ime, te da nam na njima dade rabat od 30%, kao što ga je davala i ostalim knjižarama. Dakle, u stvari se radilo o knjižarsko-trgovačkom poslu.

I poslije svega toga predsjednik dr Oberški svejedno je smatrao, da polovica dobiti od tog izdanja pripada u prvotno zamišljene svrhe t.j. N.D. Stolu. No pristao je, da se o tome raspravi kad se vidi razvoj situacije, i na kraju svega. – Na taj je način došlo do izdvajanja polovice naše tiraže iz redovnog knjiženja. Na taj je način došlo i do knjiženja dobiti u dobro ND Stola, kao zajmovi. (...)"

U jeronimskome kalendaru "Danici" za 1970. pak objavljen je na str. 60 – 62 članak "Hrvatska Biblija u Papinoj knjižnici", gdje između ostaloga stoji:

"Koncem listopada 1969." (očit lapsus; radi se o godini 1968.) "poslalo je Društvo sv. Ćirila i Metoda kardinalu Franji Šeperu, zagrebačkom nadbiskupu i pročelniku Kongregacije za nauku vjere, u kožu uvezani primjerak novog hrvatskog izdanja Biblije s posvetom Društva sv. Ćirila i Metoda i zamolilo ga da taj poklon uruči Svetom Ocu. Kardinal je počekao i drugi primjerak Biblije, luksuzno divot-izdanje, te je 29. studenoga prezentirao Papi oba primjerka. (...)

Prilikom te audijencije kardinal Šeper predao je Svetom Ocu oba primjerka, uz usmeni i pismeni referat o Bibliji. Pavao VI, pošto je s velikim zanimanjem ogledao oba primjerka Biblije i saslušao povijest nastanka ovog izdanja, izrazio je kardinalu Šeperu svoje zadovoljstvo i pokazao mu u svojoj biblioteci ormar u kojem se nalaze različita izdanja Biblije i u koji će doći i ovo. Snimljena je i fotografija: Sveti Otac drži u ruci luksuzno izdanje, a na stolu je izdanje u koži (vidi fotografiju, str. 61). Papa je 20. prosinca poslao i pismenu zahvalu Društvu blagoslivljajući ovaj pothvat i sve koji su radili na njegovu ostvarenju (v. faksimil pisma, str. 62)."

Katica Knezović u spomenutoj svojoj knjizi, na str. 56, opisujući sudbinu prvog primjerka Zagrebačke Biblije, izašlog iz tiska 13. rujna 1968., navodi riječi Bonaventure Dude: "Taj je primjerak, prvi, Jerko te večeri nosio u Rim (...): darovali smo ga gospodinu Kardinalu", te nastavlja: "U privatnoj audijenciji 20. rujna 1968. dr. Franjo Šeper uručio je taj primjerak papi Pavlu VI. Službeno uručenje hrvatskoga prijevoda Biblije bilo je pak 29. studenog 1968. kad je dr. Franjo Šeper papi predao A-primjerak divot-izdanja, što je rimski *L'Osservatore Romano* popratio fotografijom i prigodnim napisom u kojem se, između ostalog, kaže da je Bibliju u hrvatskom prijevodu izdala izdavačka kuća Stvarnost u Zagrebu u čudesnoj tipografskoj opremi." A na 82. i 83. str.: "*Službeni vjesnik nadbiskupije zagrebačke* u prvom broju od 1969. na prvoj stranici donosi faksimil pisma kojim se papa Pavao VI. zahvaljuje za primljeni dar prijevoda Biblije na hrvatski jezik. Papa u svom pismu zahvaljuje na ostvarenom djelu prvenstveno Hrvatskom književnom društvu sv. Ćirila i Metoda iako je ono bilo tek pridruženo Stvarnosti, dok je sama Stvarnost u tom pismu ostala drugotna. Valjda je, s jedne strane, bilo poprilično neshvatljivo da bi u jednoj socijalističkoj zemlji društvena izdavačka kuća ostvarila takvo biblijsko izdanje, a s druge strane možda je zbunjujuće bilo i to što je 10.000 primjeraka prve naklade (od ukupno 60.000) uz Stvarnost kao izdavača nosilo i oznaku

HKD sv. Ćirila i Metoda. To je društvo upravo takav primjerak darovalo papi Pavlu VI."

Ivan Košutić pak, u već spomenutom članku u "Bogoslovskoj smotri", napisat će:

"O tome kako je zaista prošla ceremonija predaje Biblije Svetom ocu informirani smo kasnije, i to vrlo oskudno. Tek nekoliko godina kasnije, u najvećoj diskreciji obaviješteni smo da se Tajništvo Sv. Stolice, u ime sv. Oca, zaista zahvalilo na izvanrednom poklonu koji je papu, navodno, duboko dirnuo, pa je naredio da se izdavaču izrazi najtoplija zahvalnost.

Nedovoljno upućena, vatikanska administracija nije mogla zamisliti da bi tako nešto moglo izaći u izdanju nekog socijalističkog izdavačkog poduzeća pa je, poznajući donekle tko se čime u Zagrebu bavi, zahvalu poslalo vjerskom izdavačkom poduzeću, to jest Društvu sv. Ćirila i Metoda. Uočivši tu veliku grešku, krugovi oko Bogoslovnog fakulteta i Nadbiskupije odlučili su da se stvar nekako zataška tako što se pismo jednostavno više nije spominjalo."

Eto, ti citati, tako sup(r)o(t)stavljeni, možda donose ipak neko novo osvjetljenje, neku novu spoznaju o dotičnim okolnostima. Uloga Jeronimskoga društva u izdavanju Zagrebačke Biblije sporedna je, nebitna, ali – tek bitno i nebitno zajedno daju čitavu istinu, kako nas je naučio Ivan Galeb. Možda se nađe koji povjesničar da zagrebe poznatu površinu, te se ukaže malo cjelovitija *veritas Zagrabiensis*?

*

U društvu i državi u kojima nije bilo moguće da Zagrebačka Biblija izađe s otisnutim crkvenim imprimaturom, možda je ime Ćirilometodskoga društva poslužilo kao neka vrst imprimatura u stanovitim krugovima, kao što je u vladajućim političkim krugovima ime Jure Kaštelana jamčilo imprimatur, no danas je slična vrst zaštite i skrivanja posve suvišna, pa će sigurno biti pukom omaškom jedan od govornika na simpoziju rekao da je Bonaventura Duda svoj prijevod harmoniziranoga Evanđelja objavio 1962. u izdanju "Vjesnika", doduše – kao da je, taj govornik, čitajući svoj tekst naišao na masoretski naputak da izgovori ime tiskara umjesto imena izdavača, HKD-a sv. Ćirila i Metoda (kod kojega p. Duda svojedobno, kako sam čuo, nije baš bio voljan objaviti i drugo izdanje, nedavno pak izašlo u Nakladi sv. Antuna). Spominjem to da bih se vratio simpoziju, na kojemu će ubrzo, još istoga, prvog dana, biti riječi i

o temi koju je dr. Ivan Golub u svom predavanju samo natuknuo: o prijevodu četveroslovnog imena Božjeg. Dakle:

Nakon izlaganja Katice Knezović i izostanka bilo kakve diskusije, na koju je publika bila pozvana ali je vjerojatno, pregladnjevši, jedva čekala poziv na zajednički objed, ja sam umjesto na nj otišao kući nažderati se gužvarâ sirom nadjevenih (v. Klaić, "štrukle"), a onda trkomice natrag na znanstvenu gozbu, sada u predvorje Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Akademska se četvrt i tu debelo poštivala pa sam čak malo preuranio, iskoristivši priliku da u predvorju pogledam izložbu hrvatskih Biblija iz NSK-ova fundusa. Očekivao se nastup Radoslava Katičića (Značenje Biblije za hrvatski narod u 60-im godinama 20. st.), ali je on, na žalost, bio spriječen pa je simpozij nastavljen predavanjem dr. Dine Milinovića (ili je prije njega govorio dr. Bratulić?), koji je, o Bibliji u hrvatskoj likovnoj umjetnosti, govorio zacijelo vrlo nadahnuto iako ja ništa od toga nisam zapamtio, osim da se ograničio na najranije predmetno razdoblje. Kada je, u diskusiji nakon predavanja, p. Duda sugerirao proširenje teme, na jedno-dva naredna stoljeća, a dr. Golub citirao Vasarija: "Nije bilo i za mnogo stoljeća neće biti slikara malih stvari kakav je Julije Klović", obojici je predavač odgovorio da će se danas teško naći povjesničar umjetnosti koji bi se usudio govoriti o tako raznorodnim temama, nego bi trebalo prirediti poseban simpozij, s posebnim stručnjakom za svako od tih područja. Došlo mi je nekako tužno od tolike (neizbježne) specijalizacije.

Dr. Josip Bratulić ukratko je prikazao utjecaj Biblije na hrvatsku književnost, od crnorisca Hrabra, preko Marulića do Preradovićevih "Prvih ljudi" i Kranjčevićeva "Prvog grijeha" i "Zadnjeg Adama", te do Krleže ("na sve strane") i Cesarca ("Izraelov izlazak i druge legende", ako se ne varam), a potom je trebao nastupiti Krunoslav Pranjić (O stilu Zagrebačke Biblije), a potom (ili je to bilo nakon izlaganja dr. Milinovića?) trebao je nastupiti Krunoslav Pranjić (O stilu Zagrebačke biblije), ali je, zbog bolesti, i on izostao pa je voditelj (sada je to bio dr. Stipe Botica) pozvao doktorandicu Jadranku Brnčić da održi svoje predavanje, pod naslovom "Prijevodi Biblije – kulturni i hermeneutički događaj".

Bio je to, barem meni, najzanimljiviji dio simpozija, premda se ne mogu pohvaliti da sam dokraja uspio slijediti zahtjevan teorijski govor – o interpretiranosti interpreta istodobno dok interpretira, o Kuli babilonskoj i (ne)mogućnosti prijevodnointerpretacijskoga nadilaženja jezičnih i kulturalnih granica, o Michelangelovu Mojsiju s rogovima kao posljedicom pogrešna (Vulgatina) prijevoda i o razmaterničenju samoga El(ohima), nadspolno obospolnoga, manjkavim prijevodom njegove nježnosti (*rahamim*) u "milosrđe", "milostivost", ili čak puko sažaljenje. O biblijskim pričama, naprama našoj životnoj priči, među kojima je i priča o Isusu (koji, nadam se, neće, kao šegrt Hlapić mišem, postati šegrtom Hlapićem) te nada sve "metapriča" o Izraelu i Onome koji jest, a čije bismo ime, objavljeno Mojsiju, trebali pisati tetragramom, nepoznata nam izgovora, i iz strahopoštovanja (i nepoznavanja) prešućivati, kao što to čine Židovi, kojih da se neugodno doima kada čuju prijevod "Jahve", a trebali bismo isticati ono što nam je s njima zajedničko. Govoreći o značenju toga imena, čini mi se da je predavačica blago otklonila metafizičko, ili ontološko, tumačenje i priklonila se funkcionalnomu ("ne vječno Biće, nego Biće za nas", ako sam dobro zapamtio), dok su se meni u glavi izmjenjivale asocijacije: na (de)mitologizaciju, posvemašnju ono- ili ovostranost, teologiju mrtvog Boga, pa i na *sola Scriptura* – koje možda imaju neke veze s onim što sam slušao, no ovaj simpozij svakako nije bio prigoda za razglabanje takvih pitanja. Dr. Adalbert Rebić, koji je uz dr. Stipu Boticu sjedio do Jadranke Brnčić, dopunio je njezino izlaganje, pa i suprotstavio mu se, ukazavši na skrupuloznost, možda i fundamentalističnost zabrane izgovaranja Božjeg imena u Židovâ, uvjetovane tzv. svećeničkom predajom, a dr. Ivan Golub skrenuo nam je pozornost na svoje prijevode Jhvh kao "Prisutnoga", "Bliskoga", "Prijatelja". Dr. Bratulić upozorio je na Molitvu Gospodnju u prijevodu Konstantina Filozofa, koji je "kruh naš svagdanji" preveo kao "kruh naš nasušni", dakle "prisutni među nama", i šteta samo što nitko nije spomenuo još i "kruh inosušni", drugobivstveni, iz "Molitve" Maka Dizdara. Bonaventura Duda rekao je da kad bi sada prevodili, preveli bi "Gospodin", a ne "Jahve", a dr. Rebić je poslije diskusije predstavio, zôrom i zborom, upravo izašla dva nova izdanja Biblije Kršćanske sadašnjosti, u kojima da je dvjestotinjak riječi zamijenjeno suvremenijima (npr. umjesto "čiljeti" sada je "venuti"), a Jhvh prevedeno kao "Gospodin". Akad. Stjepan Babić, u publici, prigovorio je da je time izbrisana razlika između *Gospoda* Boga i *Gospodina* Isusa, no dr. Rebić rastumačio mu je da se takvim prijevodom izražava vjera u Isusa Krista kao Sina Božjega. A meni se sve čini da će u novom prijevodu Biblije, kada taj izađe na svijet, stajati ipak Jhvh, možda s podrubnom bilješkom o izgovaranju "Gospodin" namjesto Neizgovorljivog Imena Božeg.

Sve prisutne pozvali su don Anton Šuljić i ravnatelj NSK, dr. Tihomil Maštrović, na razgledanje NSK-ove izložbe hrvatskih Biblija kroz povijest, i potom na domjenak, od čega sam, obojega, odustao i uputio se kući. Bila je već večer, dan prvi simpozija.

Dana drugog, ujutro, opet u Chromosov toranj, ovaj put prekasno da čujem predavanja koja su, odsutni, Josip Silić (O jeziku hrvatskih Biblija) i Loretana Despot (Katančićev prijevod Biblije i Zagrebačka Biblija) održali preko posrednikâ. Odslušao sam predavanje dr. Stipe Botice (Utjecaj Biblije na hrvatsku tradicijsku kulturu), o tome što se događa s riječju Božjom kada siđe u narod, pri čemu se dr. Botica zadržao uglavnom na primjerima uposlovičenih izreka sv. Pavla. Čulo se tu zabavnih izreka iz naroda i iz Pavlovih poslanica, npr.: "Tko ne radi, neka i ne jede", "Bog daje težaku, a ne ležaku", ili "Uškopili se oni koji vas podbunjuju" (Gal 5,12), zadovoljstvo kojom je, vjerno, bez cenzure prevedenom, izrazio u potonjoj diskusiji dr. Ivan Golub, glasovit ali ne baš i glasat (kako je ponovo upozorio), pa ipak, zahvaljujući mikrofonu, dobro čuven. Ujedno je izrazio bojazan neće li sv. Pavla Apostola, u njegovoj godini, pripitomiti, da ne kažemo učiniti mu upravo ono što u Gal 5,12 učinili sebi njegovi potvoritelji. Dr. Botica ispripovjedio je još kako su mu ljudi iz naroda u obranu svojih kletvi iznosili primjer iz Evanđelja – Isusovo proklinjanje smokve, a jedan znalac u publici požalio je što tim ljudima nitko nije rastumačio da to nije smokva, nego židovski narod. Dr. Botica kazao je da od "naroda" ipak ne možemo očekivati baš previše sluha za takva tumačenja.

I – time je za mene znanstveni simpozij o 40. godišnjici Zagrebačke Biblije završio, jer sam zbog nekih obveza morao uteći, te ne mogu javiti ni o posljednja tri predavanja, ni o okruglom stolu poslije podne, nakon domjenka. U svakom slučaju, bio je to, nadam se da je vidljivo i iz priloženog, vrijedan, zanimljiv i poučan znanstveni skup, čiji su dojam malo pokvarili izostanci nekih predavača i njihovih predavanja, pa će to zanimljiviji biti najavljeni zbornik koji će obuhvatiti i te radove.

*

I za kraj nešto što nema izravno veze sa simpozijem, nego više s nedavnom biskupskom sinodom o riječi Božjoj u životu i poslanju Crkve, iako se može dovesti u vezu i s temama nekih predavanja na simpoziju. Citat, iz knjige jednoga poznatog kantautora (imena su odiozna), koji navodim sve u nadi da će, kako je na simpoziju poželio dr. Ante Sekulić, Biblija potaknuti ljude na očuvanje vrednota u suvremenom, nihilistički nastrojenu svijetu:

"U Bibliji sam otkrio glas Boga, i on je bio brutalan i ljubomoran i nemilosrdan. Za svaku žučljivu misao što bih je gajio prema sebi i svijetu, a takvih je bilo mnoštvo, sa stranica bi Starog zavjeta iskešenih zubi iskočio njezin ekvivalent. Bog Staroga zavjeta izgledao mi je okrutno ipakosno, i sviđalo mi se kako on iz

hira tamani čitave narode. (...) I baš je to bio dojam što sam ga stekao iz Starog zavjeta, dojam da jadno čovječanstvo trpi pod despotskim Bogom, i baš se on počeo zavlačiti u moju liriku. (...) i sad sam samo trebao izaći na binu i otvoriti usta i pustiti da kroz mene zaurla Božja kletva. (...) Iako tada o tome nisam imao ni pojma, Bog nije govorio samo meni nego i kroz mene (...)."

Eto, nije čovjeka nitko uputio.

Citirao sam to jer mislim da vrijedi i tako zorno (nastavak citata bio bi doduše još zorniji) upozoravati na to da božanskim Duhom nadahnutô *može postati* izvor negativnoga, čak demonskoga nadahnuća, ili izvor sablazni, kao što sam se imao prilike uvjeriti i u svojim skromnim kontaktima s drugim vjernicima, i ne bih ni ja, barem glede nekih odlomaka, vjerovao Svetom pismu da mi Crkva za nj ne jamči. Još samo da mi ih "istumači na dobro", nekim srednjim putem između odveć ljudskog moraliziranja i racionalizacije s jedne strane, i otvaranja vrata praiskonskome bjesnilu s druge.

Pada mi na pamet da je Stari zavjet dosta imponirao Friedrichu Nietzscheu, a da mu ništa nije imponiralo manje nego – sućut. U tom svjetlu, bit će ipak Evanđelje ona "metapriča" nad sve ostale "priče" u Bibliji. Pa makar poludjeli.

Ili ćemo Stari i Novi zavjet preimenovati, nazivima koji ih neće poredati i vrijednosno.

Anđelu čuvaru

Od Tvoga se sjaja odlomila zraka
što pada na lice
usnula mi sina.
Tà,
od Tvoga je sjaja sjajna mjesečina!
A sjena što skriva osmijeh mu na licu
od Tvoga je krila,
u njegovu snagu sva se snaga slila
svemirskog prostranstva.
Ti štit si života
dok na Božjoj ruci počiva mu duša.
Tek jedno Te molim:
u njegovu srcu
postelju si prostri,
neka uvijek sluša
što ustrajno šapće svom zemaljskom čedu
nečujni glas Neba.

Plod utrobe

U sebi nosim
jedno Biće Neba.
Slio je Gospodin tijelo
od nas dvoje,
udahnuo mu Život,
i predao ga
Zemlji na čuvanje.

Nebo

Kako bi izrazila konačno ispunjenje ljudskoga postojanja, ispunjenje kakvo dostižemo kroz savršenu ljubav kojoj teži vjera, kršćanska tradicija rabi predodžbu neba, sliku povezanu s naravnom simboličnom silom onoga što je „visoko", ili "iznad". Takvo ispunjenje kršćanin ne smatra naprosto nekakvom glazbom budućnosti, nego je to izraz onoga što se događa u susretu s Kristom, a već je nazočno u svojim temeljnim obilježjima. Postaviti pitanje „neba", ne znači da, oslobođeni zemaljskoga, lebdimo u balonu zanesenoga zamišljanja, nego da dolazimo do dublje spoznaje o skrivenoj nazočnosti po čijemu daru zbiljski živimo, premda neprestano dopuštamo da se ta spoznaja zastre i da se povuče od nas, izmještena mnogim ciljevima koje, u svojim životima, stavljamo u prvi plan.

Prema tome, nebo moramo odrediti ponajprije kristološki, jer ono nije izvan-povijesno mjesto, kamo čovjek odlazi. Postojanje neba ovisi o činjenici da je Isus Krist Bog, a ujedno i čovjek, pa time ljudsko postojanje smješta unutar samoga Božjega postojanja. (K. Rahner, *Auferstehung des Fleisches,* u *Schriften zur Theologie II* /Einsiedeln 1955/, str. 221.) Čovjek je u nebu kad je s Kristom i u onoj mjeri u kojoj je s Njim. Upravo u bivstvovanju s Kristom nalazimo istinsko područje svog postojanja kao ljudskih bića u Bogu. Stoga je nebo poglavito osobna stvarnost, a zauvijek je uobličuje povijesno podrijetlo u pashalnomu otajstvu smrti i uskrsnuća. Iz toga kristološkoga središta možemo izvesti sva druga svojstva koja obilježavaju tradicionalni pojam neba, a iz kristološkoga ishodišta krasote toga mjesta slijedi i teološka potvrda: proslavljeni Krist u neprestanom je stavu predavanja samoga sebe Ocu. Štoviše, on *jest* to samopredavanje, pa u Njemu pashalna žrtva počiva kao trajna nazočnost. Upravo zato nebo, naše postignuće jedinstva s Kristom, zadobiva narav pobožnosti. Cijelo bogoštovlje to unaprijed predočuje i u tome postiže svoje dovršenje. Krist je hram posljednjega doba (Iv 2,19), On je nebo, Novi Jeruzalem, obredni prostor za Boga. Uzlaznom pokretu sjedinjavanja čovječanstva s Kristom odgovara silazni pokret Božje ljubavi, koja nam daruje samu sebe, pa tako bogoštovlje, u svom nebeskom, usavršenu obliku, uključuje neposrednost

* Papa Benedikt XVI.

između Boga i čovjeka, koja ne poznaje razdvajanje. Upravo to teološka tradicija naziva viđenjem Boga. Tomisti i skotisti raspravljaju je li taj temeljni čin bolje nazvati viđenjem Boga, ili pak ljubavlju prema Bogu, a sve to zavisi od nečijega antropološkoga polazišta, no u konačnoj raščlambi bit svega toga ista je: Bog svojom puninom i posvemašnjom otvorenošću u potpunosti prožima cjelokupnoga čovjeka. Bog je „sve u svemu", pa osoba tako ulazi u Njegovo bezgranično ispunjenje.

Ovdje iznesene kristološke tvrdnje imaju i eklezijološki vid. Ako nebo ovisi o bivstvovanju u Kristu, mora uključivati su-bivstvovanje sa svima koji, zajedno, sačinjavaju Kristovo tijelo. Kao otvorenu društvu zajedništva svetih, Nebu je strano bilo kakvo odjeljivanje, pa ono stoga znači ispunjenje cjelokupnog ljudskog su-obraćanja. To nije u neskladu sa savršenim očitovanjem Božjega lica, nego naprotiv, upravo je posljedica toga očitovanja. Crkva to zna, pa stoga i postoji kršćansko štovanje svetaca. To štovanje ne pretpostavlja da sveci posjeduju nekakvo mitsko sveznanje, nego je naprosto riječ o neprekinutomu su-obraćanju cjelokupnoga Kristova tijela, a i o bliskosti ljubavi koja ne poznaje granica, pa je uvjerena da Boga dohvaća kroz bližnjega, a bližnjega u Bogu.

No iz toga proizlazi i antropološko svojstvo. Sjedinjavanje „jastva" s tijelom Kristovim, naša raspoloživost u službi Gospodinu i bližnjima, ne znače rasplinjavanje jastva, nego njegovo pročišćavanje, čime istodobno u djelo provodimo svoj najviši potencijal. Upravo zato nebo posjeduje individualnu narav za svakoga pojedinca. Boga svatko vidi na sebi primjeren način. Ljubav koju Cjelokupnost nudi svatko prima onako kako ga nadahnjuje njegova vlastita nenadomjestiva jedinstvenost.

Onome tko pobijedi dat ću skrivene mane, i dat ću mu bijeli kamen, a na kamenu napisano novo ime koje ne zna nitko, osim onoga koji ga prima. (Otk 2,17b)

U tom svjetlu možemo razumjeti zašto Novi zavjet, a s njim i cijela tradicija, nebo ne smatraju tek čistom milošću koja nam je darovana kroz ljubav, nego isto tako i „nagradom", a „nagrada" je utoliko što je odgovor upravo na *takav* životni put, na *taj* životopis, to jest nagrađuje se posebna osoba, sa svojim djelima i iskustvima. Skolastici su te uvide razvili i sustavno ih oblikovali. Djelomično su se služili tradicijama, vrijednima dubokog poštovanja, pa su govorili o posebnim „krunama" za mučenike, djevice i vjerske učenjake, no danas smo, glede takvih tvrdnji, znatno oprezniji. Dovoljno je znati da Bog svakome posebno pruža ostvarenje onako kako je svojstveno upravo tom pojedincu, pa stoga svatko to ostvarenje zadobiva u najvećoj mogućoj mjeri. Možda će nas takva

razmatranja ohrabriti, ne toliko da usvojimo ovaj ili onaj način kojemu Crkva daje prednost, nego da spoznamo kako nam je zadaća proširiti brodić svoga života, no to proširivanje ne smije ovisiti o uvjerenju da ćemo, u budućemu svijetu, imati najveću žitnicu, u koju ćemo pohraniti sve svoje blago, nego da ćemo biti u mogućnosti da više toga porazdijelimo bližnjima. U su-obraćaju Kristova tijela posjedovanje se može sastojati samo u davanju, a bogatstvo samo-ostvarivanja u razdavanju darova.

Kozmološka dimenzija kristološke istine koju sad razmatramo i prije nas je razmjerno podrobno zaokupljala. (Ulomak koji donosimo dio je opširnoga papinoga djela *Eshatologija – smrt i vječni život* – prim. prev.) Proslavljenje Krista, ulazak Njegova čovještva u život trojednoga Boga kroz uskrsnuće, ne podrazumijeva odlazak uskrsloga s ovoga svijeta, nego je nov način Njegove nazočnosti u svijetu. Prema slikovitu izražavanju nekadašnjim simbolima vjerskoga očitovanja, način postojanja svojstven uskrslu Gospodinu jest da „sjedi s desne Ocu". To postojanje sudjeluje u Božjoj vrhovnoj moći nad poviješću, moći koja je djelotvorna i ondje gdje je skrivena. Zato proslavljeni Krist nije lišen svog svjetovnoga bića, nego je time što je nadišao svijet, iznova stupio u odnos prema tom svijetu. „Nebo" znači sudjelovanje u novom načinu Kristova postojanja, pa prema tome ispunu onoga što je u nama započeto krštenjem. Stoga nebo izmiče prostornomu određivanju. Nije smješteno ni unutar, ni izvan prostornosti ovoga svijeta, iako ga ne smijemo izdvajati iz svemira, kao da bi bilo tek puko „stanje". Nebo znači mnogo više od toga: moć nad svijetom, koja je značajka nove „prostornosti" Kristova tijela, su-obraćanje svetih. Nebo, dakle, nije „iznad" u prostornomu, nego u bitnomu smislu, a ta nam činjenica omogućava prosuđivanje pravovaljanosti, kao i ograničenja tradicionalnih slika, koje ostaju istinite dokle god ukazuju na nadilaženje ograničenja ovoga svijeta, na slobodu od tih ograničenja i na moć ljubavi koja pobjeđuje svijet. No te slike postaju lažne ako nebo posve uklanjaju iz odnosa s ovim svijetom, ili ako ga pokušaju posve uklopiti u svijet, kao neku vrst gornjega kata. U skladu s tim, Sveto pismo nikako ne podnosi kraljevsku nadmoć samo jedne slike, nego pogled u Neopisivo ostavlja otvorenim tako što korisno primjenjuje mnoštvo slika. Biblija, posebno svojim naviještanjem novoga neba i nove zemlje, jasno govori da je cjelokupno stvaranje predodređeno da postane instrument Božje slave. Sveukupna stvorena stvarnost bit će privučena u blaženstvo. Božje stvorenje – svijet, ono je što bi skolastici nazvali „akcidentalnim" svojstvom u konačnoj radosti otkupljenja.

Samo po sebi, nebo je eshatološka stvarnost, a znači prispijeće konačno i potpuno Drugoga. Konačna određenost neba izvire iz konačnosti Božje neopozive i nedjeljive ljubavi, a otvorenost koja obilježava cjelokupni *eshaton* proizlazi iz otvorene povijesti tijela Kristova, pa stoga i ukupnoga stvaranja koje se još ustrojava. Nebo će biti upotpunjeno tek kad se u njemu skupe svi članovi tijela Gospodnjega. Kao što smo vidjeli, takvo upotpunjenje glede Kristova tijela uključuje „uskrsnuće mrtvih", a naziva se *parusija* (nazočnost), jer će tada Kristova nazočnost, dotad samo smještena među nas, dostići puninu i obuhvatiti sve koji trebaju biti spašeni, a s njima i cijeli svemir. Stoga nebo dolazi u dvije povijesne etape. Gospodinovo proslavljenje dovodi do novoga jedinstva Boga i čovjeka, pa stoga i do neba. Usavršavanje tijela Gospodnjega u *pleromi* (punini) „cjelokupnoga Krista" dovodi nebo do istinskoga svemirskoga dovršenja. Prije nego zaključimo, recimo još jedanput: Spasenje pojedinca cjelovito je i potpuno samo kad je posvemašnju ispunu postiglo spasenje svemira i svih izabranih. U nebu otkupljeni nisu naprosto blizu jedni drugima, nego prije možemo reći da oni i *jesu* nebo, jer zajedno su u obliku jedinstvenoga Krista. U tom će trenutku cjelokupno stvaranje postati pjesma. Bit će to jedinstveni čin u kojemu će pojedinac, zaboravivši sebe, kroz ograničenja svojega bića prodrijeti u cjelinu, cjelina će početi prebivati u pojedincu, a ta će radost razriješiti i zadovoljiti svako ispitivanje.

Besmrtnost duše i uskrsnuće mrtvih u Novom zavjetu

Dosad bi trebalo biti jasno da Novi zavjet pripada židovskomu svijetu čije smo temeljne obrise naznačili u prethodnom odjeljku. Utemeljeno je predmnijevati, a i kao opću metodološku pretpostavku prihvatiti da su Isus i prvobitna Crkva dijelili vjeru Izraela u tada suvremenomu obliku. Prihvaćanje Isusove svijesti o vlastitom poslanju toj je vjeri naprosto dalo novo središte, jezgru čija je snaga postupno preobrazila pojedina obilježja tradicije, ponajprije pojam o Bogu, ali, stupnjevito po važnosti, nastupila je i preobrazba svega drugoga.

Sinoptička tradicija sačuvala je dvije Isusove izreke o temi „prijelaznoga stanja" (između smrti i uskrsnuća mrtvih, op. prev.). Ta mjesta nalazimo u *Lk* 16,19–31 i *Lk* 23,43, a na njih smo se i prije ukratko osvrnuli. Glede prvoga ulomka, priče o Lazaru, možemo priznati da doktrinarni sadržaj te usporedbe leži u njezinoj pouci, upozorenju o opasnostima bogatstva, više nego u opisu Lazara u krilu Abrahamovu i pogleda u pakao. No ipak je očigledno da kazivatelj usporedbe takvo zamišljanje zagrobnoga života doista smatra prikladnim slikama istinske čovjekove budućnosti, pa stoga tekst jasno svjedoči o činjenici da je, glede onostranosti, prvobitno kršćanstvo dijelilo vjeru onodobnoga judaizma. Sve to možemo ustvrditi a da čak i ne zalazimo u (posve neovisno) pitanje o tome slušamo li u toj usporedbi *ipsissima vox* samoga Isusa.

Nešto slično možemo reći i o drugom tekstu, o dijalogu Raspetoga s dobrim razbojnikom. I tu se ističe očito židovska pozadina. Raj je mjesto gdje Mesija, skriven, čeka svoj trenutak i kamo će se vratiti. (P. Hoffmann, *Die Toten in Christus,* pp. 163 ff) Ali upravo u tom tekstu počinjemo na djelu promatrati kršćansku preobrazbu naslijeđene židovske tradicije. Po toj tradiciji takva je sudbina pridržana za mučenike i povlaštene „pravednike", no Osuđeni je, na križu, sad obećava sudrugu osuđeniku, jer ovlašten je vrata raja širom otvoriti izgubljenima. Njegova je riječ ključ koji otvara ta vrata, pa stoga izraz „sa mnom" poprima preobražavajući smisao. To znači da se raj više ne promatra kao mjesto stalno pripravljeno da se u nj uđe i koje sadržava Mesiju, zajedno s mnoštvom drugih osoba. Umjesto toga raj se otvara u Isusu i ovisi o Njegovoj osobi. Zato je Joachim Jeremias s pravom pronašao vezu između molitve dobroga razbojnika i molbe umirućega Stjepana: „Gospodine Isuse, primi moj duh." (Dj 7,59)

Novi zavjet s dojmljivom jednodušnošću... su-obraćanje s Kristom poslije smrti predstavlja kao osobito kršćansko gledanje na posredno stanje. („Raj" J. Jeremiasa, TWNT V, str. 769.)

Ovdje se budi shvaćanje da je sam Isus raj, svjetlost, živa voda i pouzdano smirenje prema kojemu se usmjeravaju ljudske čežnje i nade. U svezi s tim, možda bismo se trebali prisjetiti nove uporabe slike „prsa", koju nalazimo u Ivanovu Evanđelju. Isus ne dolazi iz „krila Abrahamova", nego od samoga Oca. (*Iv* 1,18). Učenik koji će postati uzor cjelokupnoga nasljedovanja, počiva na Isusovim prsima. (Ibid, 13,23.) U svojoj vjeri i ljubavi, kršćanin nalazi utočište na Isusovim, pa stoga naposljetku i na Očevim prsima. Ovdje se značenje riječi: „Ja sam uskrsnuće" pojavljuje s novoga stanovišta.

Prijeđimo sada na Pavlove tekstove. Uvriježilo se razlikovati dvije etape u razvoju Pavlove eshatološke misli: rano razdoblje, u kojemu on očekuje da će osobno iskusiti uskrsnuće i *parusiju,* ponovni Isusov dolazak (kako se to iznosi u 1 *Sol* 4,13 – 5,11 i 1 *Kor* 15,12–58) i kasnije razdoblje, u kojemu takva očekivanja postupno nestaju, a pitanje prijelaznoga stanja postaje sve izraženije i smislenije. Mnogo se toga može navesti u prilog takvu razvoju Pavlova razmišljanja, no Hoffmann je pokazao da to nije utjecalo na apostolove zamisli o prijelaznomu stanju i uskrsnuću, nego su te ideje sve vrijeme ostale iste. Posebno je značajna Hoffmannova raščlamba semantičkog područja koje se odnosi na san, jer slika

usnulosti, kakva se u tim tekstovima pojavljuje, uvijek iznova izranja u spisima od Luthera, do Nizozemskoga katekizma. Riječ „san" rabili su kao ublaženicu za umiranje i za smrt. Tu metaforu nalazimo u židovskoj i u helenističkoj sredini, a bila je dovoljno široka da u njoj nađu mjesta razni, ponešto različiti sadržaji. Zamisao o nesvijesti spajala se s pozitivnijim pojmom o miru koji uživaju pravednici, za razliku od grešnika. Hoffmann je pokazao da se Pavao, rabeći tu riječ, ne priklanja nijednom od tih raznih značenja, pa ne možemo izvesti zaključke o njegovim pogledima na stanje umrlih. (P. Hoffmann, *Die Toten in Christus* /op. cit./ pp. 186 – 206.) Buduće uskrsnuće jedina je eshatološka tema kojom se Pavao bavi u prepisci sa solunskom Crkvom. S druge strane, u poslanici Filipljanima, sučeljen s neposrednom smrtnom opasnošću, postojano promatra svoju sudbinu i ono što će slijediti poslije smrti. No u poslanici Filipljanima javlja se poznato razmišljanje kao i u *Prvoj Solunjanima*, a vrlo je značajno da obje poslanice raspravljaju s istog temeljnog polazišta, to jest polaze od Krista, jer On jamči život onima koji mu pripadaju. Pomno ispitivanje formule „mrtvi u Kristu", koju nalazimo u *Prvoj poslanici Solunjanima* 4,16, Hoffmanna navodi na sljedeću prosudbu:

Nikako mi se ne čini nevjerojatnim da je ovdje već nagoviještena zamisao o su-obraćaju s Kristom kao odlučujući čimbenik u kršćaninovoj smrti, kakav nalazimo u Poslanici Filipljanima 1,23.

Ni u *Poslanici Filipljanima*, ni u *Prvoj Solunjanima* međusobno se ne isključuju uskrsnuće i prijelazno stanje između smrti i uskrsnuća. Judaizam je oba ta stanja čvrsto svezao zajedno. (Ibid. p. 238) Čini mi se da je, u tom pogledu, duboka povezanost između te dvije Pavlove poslanice još jasnija u *Prvoj Solunjanima* 5,10, gdje apostol ukazuje na to da je Krist umro za nas kako bismo mogli zajedno s Njim živjeti i to „bdjeli ili spavali". Očito je da tu odlučujuća razlika nije u „bdjenju", ili „spavanju", to jest u zemaljskom „životu" ili „smrti", nego u životu su-obraćanja s Kristom, ili pak u odvojenosti od Njega.

Među tekstovima koji raspravljaju o toj temi najtvrđi je orah *Druga poslanica Korinćanima* 5,1–10.

Znamo doista: ako se razruši naš zemaljski dom, šator, imamo zdanje od Boga, dom nerukotvoren, vječan, na nebesima. U ovome doista stenjemo i čeznemo da se povrh njega zaodjenemo svojim nebeskim obitavalištem; dakako, ako se nađemo obučeni, ne goli. Da, i mi koji smo u ovom šatoru, stenjemo opterećeni, jer nećemo da budemo svučeni, nego da se još obučemo, da život iskapi što je smrtno. A zato nas je sazdao Bog – On koji nam dade zalog Duha. Uvijek smo stoga puni pouzdanja, makar i znamo: naseljeni u tijelu, iseljeni smo od Gospodina. Ta u vjeri hodimo, ne u gledanju. Da, puni smo pouzdanja i najradije bismo se iselili iz tijela i naselili se kod Gospodina. Zato se i trsimo da mu omilimo, bilo naseljeni, bilo iseljeni. Jer svima nam se pojaviti pred sudištem Kristovim da svaki dobije što je kroz tijelo zaradio, bilo dobro, bilo zlo.

Nijedno od brojnih tumačenja ne možemo proglasiti baš u svakom pogledu zadovoljavajućim. Ipak, premda će vjerojatno određene točke uvijek ostati prijeporne, čini se da pomna raščlamba teksta, kakvu nalazimo i u Hoffmannovu djelu (P. Hoffmann, *Die Toten in Christus* /op. cit./ pp. 253 – 258.) i u Bultmannovu komentaru te poslanice (R. Bultmann, *Der Zweite Brief an die Korinther* /Gottingen 1976/, pp. 132 – 146), nudi pouzdan vodič glede općega smjera teksta, a te se raščlambe slažu u svemu bitnomu. Autori smatraju da Pavao ne nudi izričit, bilo pozitivan bilo negativan sud o prijelaznom stanju, nego prije naglašava kršćansku nadu u spasenje kao takvo, nadu koja prebiva u Gospodinu, a žarište joj je u našemu vlastitomu uskrsnuću. Kontrast Pavlovim primjedbama nalazi se u „nedaćama" kroz kakve prolaze učenici, a opisane su u četvrtom poglavlju poslanice. Po tome, tekst nema izravne važnosti za našu raspravu, no proučavatelji koje smo spomenuli došli su do drugotnoga zaključka, koji je za nas izravno važan. Unatoč tvrdnjama određenih egzegeta, Pavao ne kaže da se boji smrti, to jest toga da će umrijeti prije *parusije,* Kristova povratka. Istina je da odbacuje gnostičku zamisao da je „golotinja" duše spasenjsko dobro i bez ikakva je raspravljanja gura ustranu kao neljudsku i neistinitu, ali primjetljiva je izočnost straha od prijelaznoga stanja, kao razdoblja golotinje. Kao što kaže Bultmann:

Tharrein *(biti hrabar) znači da se sa smrću sučeljavamo s pouzdanjem, a* eudokoumen mallon *da joj čak želimo dobrodošlicu! Ne može nam se dogoditi ništa bolje!... Neustrašiva revnost u Gospodinovoj službi ne samo da više ne poznaje straha od smrti, nego se osjeća čak i primjesa čežnje za smrću.* (Ibid. p. 144)

Kako se može objasniti takav stav, a da se ne prisjetimo i Pavlova pouzdanja izraženoga u *Poslanici Filipljanima* 1,23, gdje se kaže da, čak i sada, umrijeti znači „biti s Kristom". *Drugu poslanicu Korinćanima* 5,6–10 i *Poslanicu Filipljanima* 1,21–26 ujedinjuje duboki izomorfizam, a to postaje vrlo očito ako se posebno usredotočimo na redak 8. u 2 *Kor* i redak 21. u *Fil*. U oba slučaja istinski je poželjno biti kod kuće s Gospodinom i to već sada, što je prije. Ipak, želimo li naglasiti ono što naglašava i Bultmann, jasno je da vjera protjeruje ne samo strah od smrti, nego isto tako i njegovu suprotnost: sve veću čežnju za smrću. Jer vjera čak i teret činjenice da se „dnevno... trošimo", „malakšemo"

(2 *Kor* 4,16) obdaruje sjajem koji potječe odatle što nam je dopušteno da „mu omilimo". (Ibid. 5,9; cf. *Filipljanima* 1,24 ff)

Svi ti tekstovi, a posebno *Druga poslanica Korinćanima*, s današnjega su stanovišta tako nejasni zbog činjenice da Pavao ne pokušava razviti antropologiju kakva bi mogla pojasniti različite razine te nade, nego naprosto raspravlja pozivajući se na Krista. Upravo je Krist život i sada i u bilo kojem budućem trenutku. U nazočnosti takvoga pouzdanja antropološki „temelj" Pavlova razmišljanja nužno je u sjeni, leži izvan žarišta apostolove pozornosti. Takvo što jamačno mu se činilo neupitno, jer sa svojim sunarodnjacima Židovima dijelio je opće pretpostavke, pa mu je zadaća bila samo da, u svoj dramatičnoj važnosti, izloži novu značajku: stvarnost Krista i odnosa prema Njemu.

Zahvaljujući tim razmišljanjima posljedično si možemo dopustiti samo kratak osvrt na *Poslanicu Filipljanima* 1,23. Za Pavla, život na ovomu svijetu jest „Krist", no smrt je dobitak, jer ona, u „raspadanju" svega zemaljskoga, znači „biti s Kristom". Iz te spoznaje izviru unutrašnja sloboda, neustrašiva otvorenost pred smrću, a također i strpljiva, pa čak i radosna spremnost za daljnje služenje. Prijašnji naraštaj proučavatelja smatrao je da se taj tekst može objasniti samo prodorom „helenizacije" u apostolove misaone postupke, no danas shvaćamo da tu nema nikakvoga prijeloma u usporedbi s Pavlovim prijašnjim očitovanjima.

Ono što govori u Poslanici Filipljanima 1, mogao je, da je za to bilo prilike, proglasiti već u Prvoj poslanici Solunjanima. (J. Gnilka, *Der Philipperbrief* /Freiburg 1968/, p. 92)

Pred našim se očima ne odvija popuštanje hebrejskoga „monizma" pred grčkim „dualizmom", nego vidimo da već otprije nazočno židovsko naslijeđe zadobiva primjereno kristološko središte. Ta je preobrazba otišla tako daleko da se već javila zamisao koju će sv. Ivan tako slikovito izraziti: „Ja sam uskrsnuće i život." (*Iv* 11,25)

Zaključci i predmnijevanja

Prvo stanovište koje možemo zauzeti pri pokušaju izvođenja zaključka jest da ustanovimo da je vjera u uskrsloga Krista, a i u to da On upravo sada zbiljski živi, sačinjavala presudnu novu značajku, koja je kršćanstvu omogućilo izlazak iz judaizma. Nazočnost uskrsloga Krista vjeru preobražava u postvareno polaganje prava na budućnost, ispunja je pouzdanjem u vjernikovo osobno uskrsnuće. Iz judaizma su, bez prekida kontinuiteta, preuzete djelomične, pojedinačne značajke, pa su postupno asimilirane u kristološki temelj. Kroz vjeru u uskrsloga Gospodina prijelazno stanje i uskrsnuće međusobno su temeljitije povezani nego što je prije bilo moguće, no ipak ostaju različiti. U Novomu zavjetu i u tekstovima crkvenih otaca glede prijelaznoga stanja vraćaju se sve slike koje je stvorio judaizam: krilo Abrahamovo, raj, oltar, drvo života, voda, svjetlost. Ubrzo ćemo vidjeti da je rana Crkva bila konzervativna upravo na području eshatoloških prikazivanja. Daleko od toga da bi prošla radikalnu promjenu od „semitizma" do „helenizma", Crkva je, glede slika, u potpunosti ostala unutar semitskoga obrasca, kao što to udruženo pokazuju umjetnost katakombi, liturgija i teologija. Bivalo je sve jasnije i izraženije da te slike ne opisuju mjesto, nego da u sebe uklapaju samoga Krista, koji je istinsko svjetlo i život, a i *arbor vitae,* drvo života. Stoga su te slike izgubile svoj manje-više kozmološki položaj i postale su sredstva za naglašavanje Boga u Kristu, pa su, slobodno lebdeći, poprimile novu dubinu.

U svjetlu tih uvida trebalo bi biti očito da Biblija nije neku posebnu antropologiju pretvorila u dogmu, nego je umjesto toga ponudila kristologiju koja proistječe iz uskrsnuća kao jedini za vjeru prikladan temelj eshatologije (znanosti o posljednjim stvarima). Taj temelj ljudskoj misli dodjeljuje pravo i dužnost da se koristi vlastitim mogućnostima kako bi rasvijetlila antropološke pretpostavke i skrivena značenja, već sadržana u tome temelju. Polazeći od toga zamjećivanja, patrističko doba još nesigurno, a srednji vijek s većim samopouzdanjem rabe alate kakve su im pružili grčki mislioci, kako bi pomoću tih alata objasnili smisao tvrdnje da poslije smrti nećemo biti potrpani u špilje i komore poput robe, nego će nas zagrliti osoba čija nas ljubav sve obuhvaća.

Iz tih promišljanja možemo izvesti četiri nagovještaja koji, glede sustavne teologije, rezimiraju značaj naših razmatranja i pružaju nam pojam o zadaći koja još leži pred nama.

Prvo, zamisao o smrti kao snu, u smislu nesvjesnoga stanja koje premošćuje razdoblje između smrti i završetka svijeta, neutemeljena je i zastarjela, a ne podržava je nijedan tekst Novoga zavjeta. Svoje razmišljanje Pavao uvijek razvija na temelju farizejskih i rabinskih učenja, pa ih obdaruje kristološkim srcem i dubinom, ali ih nikada ne odbacuje. Umrli u Kristu zapravo žive – to temeljno pouzdanje moglo je onodobne židovske pojmove iskoristiti u vlastite svrhe.

Drugo, ne samo u novozavjetnomu razdoblju, nego za cijeloga života rane Crkve, to temeljno pouzdanje izražavali su slikama koje je pružao judaizam, a k tome, naravno, i usko povezanom slikovitošću preuzetom iz riznice oblika koji

su činili dio mediteranske kulture. Srednjovjekovni mislioci pokušali su iznova osvijetliti bitnu tvrdnju smještenu u temeljno shvaćanje života koji crpi iz Kristove nazočnosti. Smatram očitim da važnost predstavljanja nečega pomoću slika, ili pak važnost pojmovnoga izražavanja ne smijemo prosuđivati po tome potječe li iz staroga doba, nego treba provjeriti je li u skladu s misli koju utjelovljuje. Kasnija raščlamba, nalik na onu kakvu su poduzeli u srednjemu vijeku, može temeljnoj ideji odgovarati u mnogo većoj mjeri nego bilo koja prijašnja.

Treće, iako je, s jedne strane, mnoštvo slika pretrpjelo određeno kristološko pojednostavljivanje i uklapanje u taj pogled, treba shvatiti da ljudska bića imaju potrebu ustanoviti izvanjski predmet koji bi mogli promatrati, pa se osjećaju ponukanima uvijek iznova razvijati razne slike. U takvom upornom stvaranju slikovnih oblika nema nikakva zastranjivanja. Doista, bilo bi budalasto težiti pobožnosti lišenoj bilo kakvih slika, jer to bi se izrazito kosilo s ljudskom naravi. Ipak, takve je slike upravo zato još važnije vrednovati u skladu s njihovom pravom mjerom i spriječiti nekontrolirane uzlete u područje mitologije. Svakako je utemeljeno kritizirati mjesta u povijesti duhovnosti kad takve slike nisu pokušali nimalo sustavno uskladiti s vjerodostojnim mjerilima. Izbacivanje slikovnosti iz Crkve i nije posao duhovnika kojima je povjereno propovijedanje vjere, ali itekako im je posao da takvu slikovitost neprestano pročišćuju.

I na kraju, četvrto: Pojedine eshatološke slike ljudi su ispunjavali kristološkim smislom u onoj mjeri u kojoj su shvaćali puno značenje kristologije. Dakako, u skladu s tim smanjila se važnost vremenitih značajki takvih slika, uključujući i one koje se bave poviješću svemira. No tada je posebnu važnost zadobilo pitanje koje u naše vrijeme ponovno zauzima središnje mjesto u raspravama o eshatološkomu problemu: u kojoj mjeri možemo isključiti, i to opravdano isključiti, taj vremeniti i kozmički vid, a da ne poništimo stvarni i sveobuhvatni sadržaj evanđeoskog obećanja? Na sljedećim ćemo stranicama upravo toj dvojbi posvetiti posebnu pozornost.

Dokumenti crkvenoga učiteljstva

U oblikovanju crkvenoga nauka razabiremo tri stupnja. Prilično je znakovito da rana Crkva nije formulirala dogmu o besmrtnosti duše. Za takvu formulaciju nije bilo prilike. S jedne strane, židovski obrazac kršćanstva Crkvi je pružio tradiciju koja je smatrala da je sámo po sebi sigurno da se umrli ne vraćaju u ništavilo, nego uskrsnuće čekaju u „Hadu" i to primjereno svom načinu života. S druge strane, kako kršćanska vjera nije iznijela izrazite tvrdnje o besmrtnosti, nije bilo razloga da se toj temi dodijeli zaseban „pretinac"

u crkvenomu ispovijedanju vjere, koje je inače utvrdilo samo glavne točke kršćanstva, u njihovoj posebnosti i novini. Povjesničari toga učenja pokazali su da su na kršćanskom Istoku Klement i Origen označili određenu prekretnicu, a tek treba istražiti puni domašaj onoga što su nagovijestili. (U svezi s Klementom vidi: K. Schmole, *Läuterung nach dem Tode und pneumatische Auferstehung bei Klemens von Alexandria*, Münster, 1974.) Pa ipak, i ta dvojica Aleksandrijaca, a i njihovo intelektualno potomstvo, i dalje smatraju da umrli dospijevaju u prijelazno stanje. Iako su ti mislioci potresli kaleidoskop, nipošto nisu izbrisali temeljni obrazac vjere u zajednici, vjere koja je imala židovsko usmjerenje. Na Zapadu je nedostajala čak ni skromna cezura te vrste, premda bi, u svezi s tom tvrdnjom, trebalo bolje proučiti razvoj od četvrtoga stoljeća nadalje. U skladu sa židovskom tradicijom, uvriježilo se razlikovati između sudbine mučenika i ostalih preminulih. Samo su mučenici uživali konačnu, posve određenu slavu. Utjecaj helenističkoga simbolizma na umjetnost pokapanja i obredi izlijevanja vina za mrtve nisu izbrisali takvo stanje stvari, nego su samo donijeli čvršći, premda neuglađeniji oblik. Iako su, pod pritiskom konstruktivne povezanosti između kristologije i antropologije, teološka razmišljanja velikih patrističkih učitelja počela ublažavati pojam Hada, taj je idejni pokret i dalje bio prilično neodređen. Još nije došlo do dovoljno jakoga razvoja koji bi doveo do novih dogmatskih uobličenja, a ni teološke spekulacije nisu u toj mjeri utjecale na opću svijest vjernika da bi se takve formulacije smatrale nužnima.

Na pozadini uvjerenja koja su bila nesavršeno razriješena, no ipak dovoljno jasna da bi (uvelike zahvaljujući priči o Lazaru) imala obilježje istinskih vjerovanja, sjala je središnja zvijezda na svodu kršćanske vjeroispovijesti: vjera u uskrsnuće tijela. O tome govore svi obrasci vjere i *regulae fidei*, među kojima posebice uzvišeno mjesto zauzima Nicejsko-carigradsko vjerovanje. (Ali treba, primjerice, pogledati i *Quicumque vult* ili Pseudoatanazijevo vjerovanje.) (Glede tih obrazaca vidi: DS 2; 5, 10 – 64; glede Nicejsko-carigradskoga vjerovanja, vidi DS 150, a Pseudoatanazijeva DS 76.) Za razliku od grčkoga Istoka i Egipta, na Zapadu su Crkve ispovijedale uskrsnuće *puti*, radije nego uskrsnuće mrtvih. Jasno je da je tu riječ o daljnjoj uporabi židovskoga nazivlja za uskrsnuće, nazivlja kojim se, pomoću štovanja vrijedne formule „cjelokupna put", označavalo čovječanstvo u cjelini. (E. g. *Psalam* 136, 25, *Jeremija* 25,31, *Psalam* 65,3) Istodobno, na taj je izraz utjecala i ivanovska teologija, prema kojoj su, u ranom patrističkom razdoblju, Justin i Irenej gajili posebnu naklonost. Taj se izraz, dakle, u prvom redu ne osvrće na tjelesnost, nego na cjelokupnost uskrsnuća. No u drugu ruku, budući da *„sva put"* znači sva stvorenja, nasuprot božanskomu

Stvoritelju, taj izraz podrazumijeva i tjelesnost stvorenoga, a sve to svakako treba shvatiti u odnosu na živodajno „tijelo" samoga Gospodina, tijelo o kojemu govori sveti Ivan.

Tijekom prvih nekoliko stoljeća postojanja Crkve postalo je nužno da se kršćansko vjerovanje, sa svojim temeljnim polaganjem prava na istinu, sučeli s onodobnim svjetskim *Lebensgefühlom* i njegovom znanstvenom sviješću, a ne smijemo zaboraviti ni zastranjujuća tumačenja kršćanstva koja su dopustila asimilaciju takvih ideja. Stvari su se zaoštrile potkraj kasnoga antičkoga razdoblja, kad se trebalo uhvatiti u koštac s origenističkom teologijom. Buknuo je prijepor glede vrste tvarnosti koju posjeduje uskrslo tijelo, a i njegova odnosa prema zemaljskomu tijelu. Tome ćemo se morati vratiti kasnije, u svezi s prijeporima našega doba, a ovdje se moramo zadovoljiti skretanjem pozornosti na kasnija vjerovanja i na njihov izrazito beskompromisan jezik. *Fides Damasi,* koji vjerojatno potječe iz južne Galije, iz kasnoga petoga stoljeća, kaže sljedeće:

Vjerujemo da ćemo mi, koji smo pročišćeni njegovom smrću i njegovom krvlju, u posljednji dan uskrsnuti u istoj puti u kojoj i sada živimo. (DS 72)

A Toledski je sabor ustvrdio:

Istinsko uskrsnuće svih preminulih odigrat će se po uzoru na našu Glavu. Nećemo ponovno ustati u eteričnoj, ili nekoj vrlo drukčijoj puti, kako to neki u svojoj ludosti tvrde, nego, kako nas uči vjera, u potpuno istoj puti u kojoj živimo, postojimo i krećemo se. (Ibid. 540)

Galija iz petoga stoljeća u baštinu nam je ostavila i *Statuta Ecclesiae Antiqua,* gdje su ustanovljena pravila ispitivanja vjere prije posvećenja novoga biskupa. Kandidata valja upitati „vjeruje li u uskrsnuće puti u kojoj sad živimo i nikakve druge": *quam gestamus et non alterius.* (Ibid. 325) Papa Leon IX. upotrijebio je taj tekst 1053. godine, kad ga je antiohijski patrijarh Petar upitao o njegovu ispovijedanju vjere: „Vjerujem u istinsko uskrsnuće upravo one puti koja je i sad moja, *quam nunc gesto*, i u vječni život." (Ibid. 684) Tu tradiciju glede dogme potvrdio je i Četvrti lateranski koncil 1215. godine, prilikom odbacivanja albigenških i katarskih učenja: „Svi će ustati s vlastitim tijelima, kakva i ovdje nose..." (Ibid. 801)

U tim najstarijim doktrinarnim izjašnjavanjima glede eshatologije, srednjovjekovna Crkva u potpunosti ostaje unutar problematike patrističkoga kršćanstva, ali novo razvojno razdoblje u crkvenomu učenju pojavilo se dogmatskom bulom *Benedictus Deus,* koju je papa Benedikt XII. obznanio 29. siječnja 1336. godine. U toj buli papa naučava da se u vrijeme poslije Kristove muke, smrti i uzlaska na nebo, duše koje više nemaju potrebe za pročišćenjem ne moraju zadržavati u prijelaznomu stanju, nego „i prije ponovnoga sjedinjenja sa svojim tijelima i sveopćega suda... jesu i bit će u nebu", pa stoga „gledaju božansku narav u neposrednomu viđenju, bez posredovanja ikakvoga stvorenja". (Ibid. 1000)

(...)

Sažetak – Najvažnija obilježja kršćanske vjere u vječni život

Zaključujući raščlambu različitih, povijesnih i doktrinarnih, vidova kršćanske vjere u vječni život, možemo pokušati opisati primjerne, posebne oblike po kojima se kršćansko stajalište razlikuje od drugih shvaćanja, a to stajalište možemo sažeti u tri ključne odrednice:

Prvo, pojam Boga presudna je polazna točka u kršćanskomu razumijevanju besmrtnosti, pa kršćanstvo iz toga izvodi i svoj dijaloški značaj. Kako je On Bog živih, a svoje stvorenje, čovjeka, zove po imenu, to stvorenje ne može biti poništeno. U Kristu se, tako reći, utjelovljuje Božji čin prihvaćanja čovječanstva u svoj vječni život. Krist je drvo života s kojega dobivamo hranu besmrtnosti, a ona se ne može obrazložiti pomoću odijeljenoga pojedinačnog postojanja i tom postojanju prirođenih svojstava, nego samo u svezi s odnosom koji je u samom ustrojstvu ljudske naravi. Ta tvrdnja o čovjeku vraća nas Božjoj slici i baca svjetlo na kršćansko shvaćanje stvarnosti, koje je središtu te slike. Bog posjeduje besmrtnost, ili bolje, On *jest* besmrtnost, jer stvarnost je odnosa koji je trojedina ljubav. Bog nije „atomističan", nego je *odnos*, jer je ljubav, a upravo je zato i život. S toga gledišta odnos dvoje ljudi, ljudska ljubav, blista sjajem vječne tajne. Znak izveden iz toga gledanja na biće kaže nam da nas upravo *odnos* čini besmrtnim, a otvorenost, a ne zatvaranje završetak je u kojemu ujedno pronalazimo svoj početak.

Drugo, iz vjere u stvaranje slijedi cjelokupni značaj kršćanske nade. Ono spašeno jest stvorenje, čovjek u potpunosti i jedinstvenosti svoje osobnosti, kako se ta osobnost pojavljuje utjelovljena u životu. „A vama su i vlasi na glavi sve izbrojene." (*Mt* 10,30 i usporedna mjesta) To ne znači da u čovjeku ništa nije prolazno, ali znači da se u preobrazbi prolaznoga oblikuje nešto trajno. Tvarno kao takvo ne može pružiti potporanj čovjekovu neprekinutu identitetu, jer stalno se mijenja već i za našega života na zemlji. Stoga je nužna dvojnost koja u čovjekovu ustrojstvu trajne čimbenike razlikuje od promjenjivih, jer takvu dvojnost naprosto zahtijeva logika pitanja. Pa ipak, kršćanska tradicija, sa sve dosljednijom svrhovitošću koja je, kao što smo vidjeli, vrhunac dostigla

sa svetim Tomom i Viennskim koncilom, tu je dvojnost pojmila tako da zapravo i nije riječ o dvojnosti, nego prije o osvjetljivanju vrijednosti i jedinstva ljudskoga bića u cjelini. Čak i u neprestanu propadanju tijela, cijeli se čovjek, u svom jedinstvu, kreće prema vječnosti. Božje stvorenje upravo u tjelesnomu životu napreduje u zrelosti i očekuje da vidi Božje lice.

Treće, zajedništvo s drugim ljudskim bićima sastavni je dio kršćanske ideje besmrtnosti. Čovjek nije zaokupljen osamljeničkim razgovorima s Bogom, a u vječnost ne ulazi s Božanstvom koje bi samo njemu pripadalo. U kršćaninovu razgovoru s Bogom druga ljudska bića posreduju u povijesti u kojoj se Bog obraća čovjeku. To se izražava oblikom „mi", primjerenim Božjoj djeci, a odvija se unutar „Kristova tijela", u su-obraćanju sa Sinom, koje nam omogućuje da Boga zovemo „Oče". Pojedinac u tom razgovoru može sudjelovati samo ako postane sin zajedno sa Sinom, pa stoga mora postati jedno sa svima koji traže Oca. Samo u takvoj pomirbi, čije je ime Krist, čovjeku se odrješuje jezik, pa započinje razgovor koji je pravi izvor našega života. U kristologiji se, dakle, teologija i antropologija sastaju kao dva svojstva razgovora, dva oblika u potrazi za ljubavlju. U svakoj ljudskoj ljubavi uvijek postoji prešutni priziv vječnosti, iako ljubav između dva ljudska bića nikada ne može zadovoljiti taj priziv. U Kristu, u krajnji smisao naše potrage za ljubavlju ulazi Bog i to na ljudski način. Božji razgovor s nama postaje istinski ljudski, jer Bog dio toga razgovora vodi kao čovjek. I suprotno, međusobni dijalog ljudskih bića sad postaje sredstvo za postignuće vječnoga života, jer u su-obraćanju svetih taj je dijalog uzdignut u razgovor samoga Trojstva. Stoga je su-obraćaj svetih uporište na kojemu nam vječnost postaje dostupna. Vječni život ne odjeljuje osobu, nego je iz odijeljenosti izvodi u istinsko jedinstvo s braćom, sestrama i cjelokupnim Božjim stvorenjem.

Na kraju raščlambe sve se te tvrdnje svode na uvid prema kojemu je uskrsli Krist mjesto gdje nalazimo istinski život. Kao što je vrlo lijepo pokazao Heinrich Schlier, Krist dovodi do ispunjenja vremena time što vrijeme uvodi u trenutak ljubavi. Kad svoj ljudski život provodimo s Isusom, taj život onda ulazi u „Isusovo vrijeme", to jest u ljubav koja preobražava vrijeme i otvara vječnost. (H. Schlier, *Das Ende der Zeit* /Freiburg 1971/, pp. 71 ff)

Preostaje još jedno važno pitanje. Suprotno teorijama koje smo naznačili u uvodnim ulomcima ovoga poglavlja, pokazali smo da ideja uskrsnuća koje bi se odigravalo već u trenutku smrti nema temelja ni u logici, a ni u Bibliji. Vidjeli smo da je svoj oblik naučavanja o besmrtnosti Crkva dosljedno razvijala iz izvora biblijskoga naslijeđa, pa je to naučavanje nezaobilazno, kako glede tradicije, tako i s filozofske strane. No to ipak bez odgovora ostavlja drugu stranu pitanja: što je, dakle, s uskrsnućem mrtvih? Postoji li takvo što, shvaćeno kao tvarni *događaj?* Ima li nečega nalik uskrsnuću što bi bilo autentičan *događaj* koji se opire premještanju u bezvremenost vječnosti, nego se umjesto toga može dovesti u vezu s krajem povijesti? Tražimo li zapravo previše od ljudske misli ako je prisiljavamo da se hvata u koštac s takvim idejama? Ne bi li bilo mudrije tražiti načine da takve pojmove učinimo suvišnima? Ta nas pitanja navode da shvatimo kako, unatoč suprotnim polazištima, suvremene teorije koje smo razmatrali nastoje izbjegavati ne toliko temu besmrtnosti duše, koliko uskrsnuće, koje je, danas kao i uvijek, prava sablazan za intelektualce. Glede toga, suvremena teologija bliža je Grcima nego što bi to htjela priznati.

U pokušaju sučeljavanja s tim problemima, s metodološkoga stajališta ulazimo na novo područje. Razmatrajući pitanja smrti i uskrsnuća, dosad smo zalazili na područje gdje su nam od velike pomoći bili temeljno antropološko iskustvo i uvid, premda tu posve ljudsko, ovosvjetsko znanje nije zadovoljavajuće mjerilo. Zaključili smo da, barem u određenoj mjeri, iz sadašnjega života možemo zaključivati o postojanju, ako već ne i o svojstvima budućega života. Ipak, sadržaj vječnoga života, ono *što,* za razliku od onoga *da,* leži izvan opsega našega iskustva, jer takvo što je nespoznatljivo s ljudskoga gledišta. I zato, kad u završnom poglavlju knjige budemo razmatrali nagovještaje koje nam božanska objava pruža o temeljnim mogućnostima onoga *što,* moramo budno paziti da svoje rasprave nužno podvrgnemo ograničenjima. Tradicija vjere nije nam dana kako bismo zadovoljili puku znatiželju, nego joj je, ondje gdje nadilazi razumljiva ograničenja ljudskoga iskustva, cilj da nas *usmjeri,* a ne da nas skrene u razonodu, da nas zabavi. Zbog toga tradicija vjere pogled na ono što leži u onkraju otvara samo ukoliko to služi kao koristan putokaz onima koji su „ovdje" i „sada". To ne smijemo ispuštati iz vida, jer spremamo se razmatrati konačnu temu eshatologije.

Prema američkom predlošku preveo i priredio:
Mladen Jurčić
(Ulomak iz knjige: Joseph Ratzinger: *Eshatologija – Smrt i vječni život – Eschatologie, Tod und ewiges Leben,* 1977)

Isprika za Došašće

S tobom, ruku pod ruku, stajalo je Došašće.
Kada je stiglo, ne znam to, bio sam odsutan,
znam da pokucalo je i na moja vrata,
ali, ljudi, ja sam bio odsutan, vjerujte mi,
pustite kraju što sam bio s vama, jeo i pio,
ja sam bio odsutan i nisam mu zamijetio dolazak.

Tako je to u ova vremena, kažu napredna.
Noge su me odavno zaboljele od trčanja, traženja,
opet nisam dočekao Došašće, stiglo je samo.

Ispričavam se svima, pa i samome sebi,
naročito se ispričavam djeci, baš njima,
pitali su kada će stići darovi, kada će biti Božić,
nisam ih razumio, imao sam svoga posla,
ustvari lunjao sam i gubio vrijeme, iako ozbiljna lica.

Neka, ispričao sam se lijepo i otvorit ću srce.
Došašće je mudrost što se ulijeva u mene,
ne će me ostaviti, nikada ne ću biti sam,
zamijetit će to trgovci na tržnicama i vozači tramvaja,
napravit ćemo zato društvo onih što se usude,
ispiti punim plućima radost, opiti se njome.

Jednom na Badnji dan

Stigao je uobičajeno, bez snijega, ali prohladan,
kliknuli su: Badnji je dan, uočnica Isusovog rođenja.
Kolači su se pekli, obavljane zadnje kupovine,
djeca se naoružavala pirotehničkim sredstvima i pucala,
javna glasila odradivala su još jedan katolički blagdan,
mirisalo je oštro na prolaznost, užurbanost, nedorečenost.

Tog dana ponovno sam čitao, uz ostalo, Amihaja,
govorio je o vojnicima koji idu u osloboditeljski rat,
znate, tamo gdje se Isus rodio, u pustinji ljutoj,
bili su odlučni, ali s mišlju mira u srcima
(tako on kaže, druge još nisam imao prilike čitati).
Sudjelovao je u tom ratu, pobijedio, ponosno stiskao zastavu,
uračunavaju mu to u dobro još i danas, slave ga...
Bilo kako bilo, sjećam se hrvatskog bojovnika iz drugog rata,
danas je gladan, ruše mu dostojanstvo, smiju mu se u lice.
Natuknuh da je Amihaja i njegove suborce narod pazio,
znam da je na hrvatskog bojovnika narod vrlo...
Pustimo to, Badnji je dan, Isus će se roditi u jaslicama.

Gledam u daljinu, što dalje, što dublje, što pozornije,
kakve li nam se oluje spremaju, kakvi li prostori,
zatvaram oči, vidim Isusa kako sklapa ručice,
kraj uzglavlja mu Hrvat, prašnjav od puta, ali stamen.
Ma, ne bojte se, nisam sam i tužan,
već sam vam to maloprije rekao,
sa mnom je moj život, moji snovi.
Ne mogoh, kada je bilo vrijeme, odoljeti,
brzoglasnom porukom nekima čestitam,
putovi su zakrčeni, želje teško putuju,
njihove su to brige, ja svojim putom idem.
Gasim svjetlo, sutra je opet novi dan.

Mladen JURČIĆ

Blijedoljubičasto

Jer upravo ga je taj sraz najviše čudio, tjerao ga da se pita, pogađao ga je samom svojom suptilnošću koju je nekad smatrao posve zanemarivom, apsurdnom, a sad se sve to postavilo kao najvažnije pitanje, koje ga je sve više zaokupljalo, jer doimalo se nerješivim. Da, sraz između nemilosrdno tvrde, ponekad krajnje surove, bezoblične i kako mu se naposljetku, poslije tolikog traženja i mozganja činilo, besmislene strane života i svijeta, strane koju je tako dobro upoznao, ne samo u povijesnim komešanjima kojima je u svom dugom životu bio svjedokom, nego i onim drugim previranjima, u njemu samomu, i u ljudima oko njega.

Još od mladosti bio je vjeran farizej, gorljiv i uporan tražitelj istine, u svemu je obdržavao vjeru i nije sumnjao, no istinu je tražio u velikim, očitim idejama, vjerovao je da će je naći u slavnim, očito čudesnim događanjima, a sad je bio prognanik, lutalica u tuđini, umoran i već rezigniran svjedok nepredvidivih političkih potresa, padova, pobuna, pa i paleža hrama koji se činio najčvršćom, najpostojanijom točkom ne samo vanjskoga, nego i unutrašnjega svijeta, kako njegova, tako i njegovih sunarodnjaka.

No iznenada je nestalo bilo kakve sigurnosti i to ne samo izvanjske, nego i duboko u njemu samomu. Sad je sve bilo nalik na urlik vihora koji iznenada provali, pa kovitla, nosi i uništava sve pred sobom, a onda prohuji i nestane, kao i sve drugo, dobro i loše, svijetlo i tamno, ostavljajući užasnutost, bijes, nevjericu, gorko razočaranje, a naposljetku pustinjsku rezignaciju. S ove točke njegova života ti su se događaji (ali i njegove nekadašnje žarke težnje i gorljiva nastojanja) doimali poput sve slabijega i daljega zavijanja vjetra poslije beznadna pustošenja, dok je on sjedio u zakloništu, ako ničega drugoga, barem svoje starosti, stanovite dobrodošle otupjelosti, jalove, no barem smirujuće ravnodušnosti koja kao da je u njemu i oko njega podigla spasonosne zidove, pa ga više ništa nije moglo bolno, bitno pogoditi, iako je bio svjestan da se upravo tu krije opasnost od postupne duhovne smrti, nakon što je nekoliko puta, gotovo čudesno, izbjegao tjelesnu.

No možda je duhovna smrt gora, još više konačna od tjelesne. Dok je razmišljao o tome, ponovno mu je na um pala razmjerno kratkotrajna pojava

onoga učitelja za kojega su govorili da je „pobijedio smrt", premda je zapravo, razapet na križ, umro posebno strašnom i samotnom smrću.

Ne bi mogao reći zašto tako često razmišlja o tom učitelju, zašto mu se tako živo nameće mirna, blaga, neobična, ali nekako neizbrisiva i neuhvatljivo *bitna* pojava već razmjerno dugo nestaloga, mrtvoga čovjeka, kojega je, davno, tek nekoliko puta vidio i slušao, kratkotrajna, već i u to vrijeme gotovo nestvarna pojava osuđenoga i razapetoga nesretnika, no kojega su još uvijek zvali učiteljem, o njemu su govorili kao da je živ, a njegove su se riječi, neobjašnjivo i posve paradoksalno, u dušu uistinu urezivale drukčije i dublje od svega drugoga, pa ne samo da nisu prohujale u daljinu, čak ni poslije, kako se činilo, sramotna poraza, ne samo da nisu nestale, sa svim drugim iluzijama, pregnućima i nadama, nego su sve više rasle, odbijale su iščeznuti, umrijeti, štoviše, sad su se činile još življima, važnijima, čudesno uzdignute nad previranja i sveopću besmislenost, još zvonkije i zahtjevnije na sveopćoj pozadini razočaranja, a i pustinjske praznine u njemu, kao da su u samoj svojoj blagosti, krhkosti i apsurdnosti ostale netaknute silovitim udarima izvanjskoga događanja, kao što se, uvijek i zauvijek, unatoč svemu, svakoga jutra i večeri na obzoru ponovno pojavljivala ta tankoćutna, neizbrisiva, tako daleka, ali potresno bliska i smirujuća blijedoljubičasta svjetlost, koju je prije rijetko primjećivao, a sad ju je tako volio gledati, jer ga je uljuljkivala, očaravala i nekako smirivala poslije duhovnih i tvarnih previranja, bojnih poklika, a i unutrašnjih, dubljih krikova, poslije pokreta vojski, osvajanja i poraza.

Često bi vrlo rano ustao samo da gleda tu blagu svjetlost, uvijek istu, no svaki put novu i svježu, tajanstvenu, neshvatljivo obećavajuću blijedoljubičastu svjetlost, koja je navečer nagoviještala mračnu, no, unatoč svemu, ne i konačnu noć, a rano ujutro, malo poslije prvoga osvita, pojavljivala se kao znak i nada novih i svježih, istančanih i neprolaznih mogućnosti koje je ipak donosio svaki novi dan.

Sad su se sva ta izvanjska, opipljiva previranja doimala mutna, daleka i kaotično besmislena poput uskomešanoga, rastrganoga i već poluzaboravljenoga sna, dok se, paradoksalno, najstvarnije neprolaznim činilo upravo ono što je nekoć smatrao ispraznim, nestvarnim, zanesenjačkim snom o iluzornomu, sjajnomu, višemu svijetu, o ljubavi, pravednosti i tajanstvenomu smirenju, sjajnomu, nemogućemu iskupljenju, o nadvremenosti gdje nema prolaznosti, gubitka, ni sve daljega zavijanja vjetra. Jer o svemu je tome govorio taj učitelj, čija se nekad tako krhka i zanemariva pojava sada doimala nalik na tu vječnu, istančanu, isprva čarobno blijedoljubičastu, ali postupno, neizbježno sve jaču

svjetlost, pa ta pojava kao da je sada, nedvojbeno i neizbježno, stajala u samom tajnomu i sigurnomu središtu vremena, iznad svih događanja, bitaka, gubitaka i kao da je sve nekako iskupljivala, nosila apsurdnom, ali neizbrisivom nadom, kao što je ta isprva slaba svjetlost na obzoru sve jače i jasnije obasjavala svijet. Jer nema istine u urlanju vihora. Ako istina uopće postoji, onda je blaga, tankoćutna, vrlo složena, osjećajno sveobuhvatna, dah je laganoga, ali bitno životvornoga lahora, koji je, u najtajanstvenijemu, najuzvišenijemu trenutku posebne milosti osjetio prorok Ilija, još jedan prognanik, na vrhuncu samoće i dvojbi.

A nije li sada i meni, pomislio je, usudio se pomisliti, gledajući daleko prema jutarnjemu obzoru, *upravo preko te tankoćutne ranojutarnje svjetlosti, pune budućnosti, nekim jedinstvenim nadahnućem pružen nagovještaj blagoga, bitnoga lahora, utjelovljenoga u liku tog neprolaznoga učitelja?*

Moglo bi se reći da je i on, taj učitelj, na neki način bio prognanik bez doma, kao i prorok Ilija, pa i on, evo tu, isto tako u tuđini – bivši otmjen farizej, pun poleta, samopouzdanja (i, da, netrpeljivosti!), koji je sada sjedio, sa svojim mislima, kao izgubljeni lutalica. Sjetio se riječi toga čovjeka o gorušičnom zrnu, najmanjemu od svih zrna, no koje izraste u stablo i postane dom pticama, možda najslobodnijim bićima, jedinim naravnim stanovnicima visoke svjetlosti. Ako je sve veliko i slavno zbilja tako nepobitno prohujalo, možda je ostalo upravo to malo, novo zrno gorušice, u koje se još može vjerovati u ranoj blijedoljubičastoj svjetlosti i dahu laganoga, blagoga lahora iz budućnosti, iz dana koji ta svjetlost najavljuje.

Već ga je dugo nešto mnogo više od puke znatiželje vuklo na zabranjene, napola tajne sastanke upornih sljedbenika toga učitelja, o kojima se svašta govorilo, pa i to da se na njima događaju čudesne stvari, iako nikako nije želio otići zbog toga. Štoviše, dosad se uvijek svladavao, govorio je sebi da je naprosto riječ o štetnoj zanesenosti, no znao je da će napokon otići, ne da bi vidio čudo, u vremenu kad je blaga, ali uporna, neuništiva vjera već sama po sebi bila čudesna, nego jer je osjećao da tajanstvena, istančana ljepota pukih izvanjskih slika ovoga svijeta, nije slučajna, dakle uzaludna i besmislena, nego je nagovješaj, znak i obećanje svog mnogo dubljega razloga, a kako su razlog i smisao jutarnje blijedoljubičaste svjetlosti ležali u mogućnostima dana što ih je ta svjetlost uvijek iznova najavljivala, možda i svjetlost o kojoj je toliko govorio i koja je *bio* taj učitelj, također, čak i danas, nagoviješta bitnu mogućnost, tajni osvit budućnosti, novoga svijeta...

Fabijan LOVRIĆ

Gdje je Betlehem?

Zemljopisno, Betlehem spava
na dva brijega
visoka 750 metara.
Građen je južno od Jeruzalema,
u Judeji.
Ime mu znači kuća kruha,
a kuća duha, bazilika,
građena je u IV. stoljeću.

Na podu srebrna zvijezda
koja natpisom blista:
Ovdje je Djevica Marija –
rodila Isusa Krista.

Sjećanje

Otac nam borić donese.
Strese snijeg s ramena.
Igračke nismo imali
A ti si malen spavao,
I otac reče:
Zar ima ljepšeg uresa
Od tvojeg brata pod drvom!
Kako sam sretan Isuse
Što brata imam u Tebi,
Jer kad si zaplakao,
Zvijezde se rasuše granama.

Kratke proze

Skica za portret

Taj je gospodin, po svojem mišljenju i vlastitom priznanju, imao mnogo vrijednih osobina i vrlina i izuzetnih sposobnosti, koje su ga, uz otmjeno, da ne kažemo naduto držanje, isticale iznad mnogih, a naročito bližnjih i obližnjih.

Za njega je, po svemu sudeći,, najvažnije bilo pokazivanje da o svemu i svačemu on zna više od drugih. U to je bio i sâm više nego uvjeren, pa mu je nerijetko bilo teško prikriti očito zadovoljstvo samim sobom. Pomalo je i pokušavao potruditi se da se to ne primijeti, ali nije uspijevao u tome, jer je govorio više od svih i češće od svih. Vjerojatno je smatrao da nas, obične ljude iz predgrađa, treba on podučiti i obrazovati. A njemu to nije bilo teško, tim prije što se smatrao čovjekom širokog vidokruga, odličnim poznavateljem domaćih i stranih političkih prilika, svjetske problematike, gospodarskih procesa i životnih situacija.

Taj je vrli gospodin učinio sve da nam pokaže kako je on veliki gospodin i svjetski čovjek.

Mi smo ga zvali Gospodin prdiguz.

Bezlični lik

Često ljudi o drugim ljudima, iza njihovih leđa, znaju govoriti i ovo i ono, obično više loše nego dobro, više ružno nego lijepo. To je stara istina. Tako su i o njemu govorili izaleđno uglavnom da je dosadan, bezvezan, bezličan tip.

Njemu, kada je doznao za te izaleđne priče, nikako nije bilo jasno zašto se o njemu tako ružno govori. *To* nikako nije mogao shvatiti, jasno da nije, jer je o sebi imao sasvim drugačije mišljenje, dapače sliku jednu ugodnu on je o sebi imao. I ponosio se njom.

I zato je odlučio suočiti se sâm sa sobom, vidjeti sebe onakvim kakav jest. I doznati zašto ljudi iza njegovih leđa govore da je bezličan.

Pogledao se u ogledalo.

I vidio je samo jednu obrvu i jedno uho. Lijevo, ali se ono nije vidjelo baš jasno.

Njegovo grozničavo lutanje gradskim prostorima vodi ga svuda i svakamo, prelazi on iz ničega u ništa, a onda, vjerojatno vođen prikrivenom davninom, stigne do maksimirskoga zelenila. Prolazi kroz krasnu staru hrastovu šumu, nekada biskupski posjed, sada park koji svi vole, hoda stazama koje ga vode kroz razne razine sjećanja, ali se ipak u svemu tome teško snalazi. Stoljetna stabla ne ostavljaju nikakav posebni dojam na njega i zato on ide dalje, tražeći i ništa i nešto.

Stiže do dva kamena lava na mostu preko jezera. U Zoološkom je vrtu! Prošetava se usamljenim puteljcima, kloni se da bi osjetio samoću, a onda je izbjegava, ljudi mu i smetaju i ne smetaju. Netko bi rekao da je „sav zmešan".

Na bijeloj metalnoj ploči piše crnim slovima: „Zabranjeno je dražiti i hraniti životinje!"

Tek sada mu se burnije vrate neka sjećanja.

Slike za koje je mislio da ne postoje više.

Ili da nisu njegove

Pokraj njega jednoj je djevojčici pao sladoled na zemlju. Ona je zaplakala i smjesta dobila pljusku.

- Mi nemamo novaca za bacanje. Ni bogati ne bacaju sladoled na zemlju.

Mati je vrlo ponosna što se pred nepoznatim ljudima istakla mudrom rečenicom.

Djevojčica i dalje plače. Uporna je, možda će ipak na kraju dobiti još jedan sladoled.

U obližnjem kavezu jedan lav zareži. Bljesnu očnjak. I iza čvrstih rešetki kaveza lav djeluje moćno.

Djevojčica mu isplazi jezik i nastavi kaskati za majkom. Za onu pljusku, računa u sebi, mora dobiti još jedan sladoled. Inače nema pravde na ovom svijetu. Možda nije loše ako nastavi s plakanjem i brisanjem suza s obraza? Mama može biti ljuta koliko hoće, ali suze su suze.

Sve to on vidi. I htio bi zaplakati, ali više nema pred kim.

Prošlo je vrijeme njegova sladoleda i njegovih suza.

Ne, on je velik, odrastao, on više nema pravo na suze. I shvativši to, zaplače, što je cijelom maksimirskom okolišu dalo jedan ružan ton.

Pod zvjezdanim nebom, užasnut

Gledam zvjezdano nebo i divim se. Milijardu je blistavih zvijezda iznad mene u nedokučivim dubinama prostora i čudesno treperenje svake od njih u mojim se očima očitava kao svečanost beskonačnog, onog beskonačnog koje tisućljećima želimo dosegnuti da bismo i sami postali beskonačni.

Gledam to zvjezdano nebo, sjedinjujem se sa zvijezdama, sa svakom posebno i sa svima zajedno u veliki san.

Onda me obuzme strah.

A što ako zvjezdano nebo gleda nas?

Gleda i vidi.

Onakve kakvi smo bili.

Onakve kakvi jesmo.

Onakve kakvi ćemo biti.

Istina o karakteru

Uobičajeno i te godine prilikom našega preseljenja u novi stan bilo je velikih, no očekivanih problema. Stan malen, a u njega je trebalo strpati sve ono što urednom kućanstvu pripada, sve ono što najdraža supruga nosi i ne nosi, sve ono što trebam ili mislim da trebam ja, pa dvije-tri tisuće knjiga i časopisa, zbirku starih, zapravo vrlo nekorisnih predmeta bezbrojnih vrsta i podvrsta, bilješke, rukopise, nacrte i planove i sve to smisleno poslagati u taj minimalni broj stambenih kvadrata.

I još imati prostora za kretanje.

I za snove.

Da, i snovima je trebalo pronaći mjesta u tom malenom stanu koji je trebao postati naš dom. Nije se smjelo dopustiti da nas obična, najobičnija skučenost stegne i otjera snove.

Za one jednostavnije, manje, još se prostora nekako i pronašlo, nekako sam ih uspio ugurati u pretrpani novostambeni raspored koji smo upravo pretvarali u sklad novog života, ali sam jednostavno bio prisiljen svoj najveći san ostaviti ispred ulaza u zgradu.

Zamislite, najveći san ostavljen pred ulaznim vratima!

I onda je, jasno, došao pas, najobičnija raskuštrana ulična skitnica, dignuo stražnju nogu i... zna se što to rade psi kada dignu stražnju nogu, no, ovaj put po mojem najvećem snu.

Htio sam udariti nogom bezobraznog skitnicu, ali on me pogledao tako čedno, tako osjećajno, da sam mu oprostio grijehe.

Neko je vrijeme prošlo. I dalje imam taj najveći svoj san, ali je nekako popišan. A toliko sam mu se veselio.

Pas, osjetivši moju slabost prema opraštanju, počeo je redovito dolaziti u dvorište naše nove zgrade. I sada ga ja još i hranim, čak sam ga počeo i gladiti iza ušiju, iako nije baš neki uzor urednosti i čistoće. I onda neka netko kaže da imam čvrst karakter. Kaj god!

Paralelni čovjek

U svojem imaginarnom životu on je bio nepobjedivi junak. U svojem drugom imaginarnom životu on je bio još veći junak nego što je bio u prvom.

U svojem trećem imaginarnom životu on je bio najveći junak svih imaginarnih svjetova. U stvarnom životu on je bio puzavi, ponizni ulizica i razmjerno tome na poslu beskrajno uobražen i osoran birokrat. Uglavnom, izbjegavali su ga čak i oni koji ga nisu dobro poznavali.

On je bio čovjek kojeg se s užitkom preziralo.

Ali on nije bio nesretan!

U svojem četvrtom imaginarnom životu on je bio veličanstveni majstor osvete. Svima se svetio, za svaku riječ, za svaku grimasu za svaki pokret. Gazio je, bolno udarao i trostruko jače od sebe, pa ih ponižavao i na kraju komadao i vješao. Ti bezobrazni jadnici bili su nedostojna smetnja njegovom pobjedničkom hodu kroz život.

Svi ti paralelni životi bili su mu zapravo vrlo zanimljivi i vrlo lijepi. Trebao je samo izabrati kojim želi živjeti toga dana.

Isusa vidim u maslinama

U maslinama je bio
I pred smrt
Iz njih nikada nije
Ni otišao

Sada prilazi meni
Jer ja volim
Masline
I Njega

Dolazi tiho
Bez šuma
U draži
Najdražeg gosta

Ne plašim se
I ne uzvisujem
Pokušavam dokučiti
Ljestvicu njegove boli
I muke

Vidim lice
Svetu ljepotu
U samrtnoj muci
Što je osjećao
I mislio?

Ili je to samo
Maslinama povjerio
Je li ih zauvijek zaogrnuo
Izlaskom
Iz ljudske volje?

Masline žive i udišu
Blagoslov dugovječnosti
U sabranosti i smirenosti
Čuvaju tajnu
Predsmrtne muke

Samo za oluja
Čuju se
Bolni jecaji Gospodina

Korčula, 20. kolovoza 2008.

Oče

Mom ocu pok. Marku Radiću

Žudio si za novim svjetovima
S knjigom u ruci
I zemljom
Na dlanu

S vrha Olimpa donio si
Vatru života
U riječi
Sačuvanu

Bio si čuvar Davnine
Blaga narodnog
I sijač Prvine
Horvata

Sada, gore, gledaš me
I vidiš kako
Baklju Riječi
Predajem

Oče, još sam malena djevojčica
U tvom krilu, zagledana
U knjigu
Ispred tebe

Kosa mi posuta, obasjana
Nebeskim cvijećem
Poljubaca
Tvojih

30. siječnja 2007.

Ivan ARMANDA

Fr. Alojzije Marija Matijaca, O. P. – obnovitelj pučkih misija

II.

Služenje redovničkoj obitelji za života u Splitu

Odmah po dolasku u Split fr. Alojzije je započeo služiti svojoj redovničkoj obitelji kao profesor klerika. No, ubrzo će mu biti povjerene mnogo teže i odgovornije službe u splitskom samostanu i čitavoj provinciji. Već 20. rujna 1865. provincijal fr. Anđeo Bojanić imenovao ga je svojim *sociusom* i naslovnim priorom dračkim, a 29. travnja 1866. službenim vizitatorom bolskoga samostana. Tu vizitaciju Matijaca je obavio u svibnju iste godine.[1]

Pošto je fr. Anđelu Bojaniću 1866. istekao mandat provincijala Dalmatinske dominikanske provincije, bijeli su se fratri sastali u šibenskom samostanu radi izbora njegova nasljednika te 16. lipnja izabrali za novoga provincijala fr. Alojzija Matijacu. Njegov je izbor 2. srpnja 1866. potvrdio general Reda fr. Aleksandar Vinko Jandel i tako je Matijaca u trideset i petoj godini postao provincijal Dalmatinske dominikanske provincije. 15. rujna 1866. uputio je svoju prvu poslanicu svoj braći u provinciji.[2]

Matijaca je revno i hvalevrijedno vršio povjerenu mu službu do isteka mandata 1870. godine, kada je za provincijala ponovno izabran fr. Anđeo Bojanić. On će kroz dva mandata upravljati provincijom do 1878. godine. Dana 6. srpnja te godine sudionici izbornoga Kapitula provincije, okupljeni u samostanu sv. Dominika u Dubrovniku, za provincijala su ponovno izabrali Matijacu[3], a šest

[1] Usp. LP1, str. 70, 73.

[2] Usp. LP1, str. 75 – 76,85 – 90; Fr. Aleksandar Vinko Jandel fr. Alojziju Matijaci, potvrda izbora za provincijala Dalmatinske dominikanske provincije, Rim, 2. srpnja 1866., AM;MATTIAZZA, Aloysius, *Epistola pastoralis ad patres fratresque Ordinis praedicatorum Provinciae nostrae Dalmatiae*, Typis Joanis Baptistae Soregotti, Spalati, MDCCCLXVI.

[3] Na istom Kapitulu provincije Matijaca je prethodno izabran za prvoga definitora Kapitula, a potom i za novoga provincijala. Akti ovoga Kapitula donose i njegovu pastirsku poslanicu subraći u Provinciji. (Usp. *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum, Typis Joannis Baptistae Soregotti, Spalati*, 1879., str. 4 – 5; 13 – 18.)

dana kasnije, 12. srpnja, njegov je izbor potvrdio generalni vikar Reda fr. Josip Marija Sanvito.[4] Breme teške službe fr. Alojzije je ovaj put preuzeo u četrdeset i sedmoj godini života i uspješno ga nosio do isteka mandata 1882. godine. Kao provincijal uputio je 28. kolovoza 1878. poslanicu svoj subraći u provinciji.[5]

Nakon isteka drugoga mandata Matijaca je 24. lipnja 1882. na Kapitulu provincije, koji se sastao u samostanu sv. Dominika u Šibeniku, i opet izabran za provincijala, ali njegov treći izbor general Reda nije potvrdio. Stoga su dominikanci, u samostanu sv. Križa na Čiovu, za provincijala izabrali fr. Franju Baldića.[6]

Kao provincijal fr. Alojzije je osobito vodio brigu o pomlatku malobrojne Dalmatinske dominikanske provincije. Unatoč financijskim poteškoćama, uspio je poslati u Rim dva mlada fratra, koji su se nakon studija s titulom lektora vratili u domovinu i posvetili se odgoju i obrazovanju pomlatka provincije. Godine 1868. i sam Matijaca otputovao je u Rim na Vrhovni zbor svoga Reda.[7]

Definitorij izbornoga Kapitula Dalmatinske dominikanske provincije iz 1870. godine uputio je molbu generalu Reda da se Matijaci dodijeli titula bakalaureusa sv. bogoslovlja. Definitori svjedoče kako je Matijaca uzoran redovnik koji jako dobro poznaje gramatiku, retoriku, filozofiju i teologiju. Napominju da je sedam godina pomlatku provincije predavao filozofske i teološke discipline, ali i poučavao ih u gramatici i retorici. General Reda, fr. Aleksandar Vinko Jandel, udovoljio je toj molbi 30. srpnja 1870.[8] Ni punih pet godina kasnije, još prije negoli je drugi put izabran za provincijala, Matijaca je doživio još jednu veliku čast. Naime, u lipnju 1874., pošto je provincijalu Bojaniću istekao mandat, u splitskom se samostanu sastao izborni Kapitul provincije kojemu je, zbog bolesti dotadašnjega provincijala fr. Anđela Bojanića, predsjedao njegov prethodnik fr. Alojzije Matijaca. Osim što su ga izabrali za definitora idućega Generalnog kapitula Reda, dominikanci su također uputili molbu vrhovnoj upravi Reda da se Matijaci dodijeli titula naučitelja sv. bogoslovlja. Generalni vikar Reda fr. Josip Marija Sanvito izdao je 25. ožujka 1875. povelju kojom Matijacu imenuje naučiteljem sv. bogoslovlja (*magister in sacra theologia*), dodjeljujući mu tako najveću počast koju dominikanac može za života postići u svom Redu.[9]

U listopadu 1888. fr. Alojzije je sudjelovao u radu *Intermedije* Dalmatinske dominikanske provincije te bio izabran za brojitelja glasova i definitora intermedijalnog Zbora. No, bio je izabran i za definitora pri idućem Vrhovnom zboru Dominikanskoga reda.[10]

Matijaca je i u samom splitskom samostanu obnašao neke odgovorne službe. Nekoliko mjeseci nakon što mu je istekao prvi mandat provincijala, njegov nasljednik imenovao ga je 24. rujna 1870. vikarom, a 16. studenoga iduće godine i priorom splitskog samostana, čijim je vikarom drugi put imenovan 10. prosinca 1874., a 4. travnja 1878. provincijal Bojanić ponovno ga je imenovao i priorom. No, ovaj put se nije dugo zadržao na toj službi jer je već u srpnju iste godine ponovno bio izabran za provincijala Dalmatinske dominikanske provincije. Nedugo nakon isteka mandata opet je, 6. siječnja 1883., imenovan vikarom splitskog samostana. Uprava tim samostanom, i to u svojstvu priora, posljednji put mu je povjerena 11. lipnja 1885. godine.[11]

Fr. Alojzije Matijaca uvelike je zaslužan za uređenje dominikanske samostanske crkve u Splitu. Naime, suočen s turskom opasnošću grad Split je u XVII. stoljeću odredio da se poruše dominikanski samostan i crkva na ulazu u grad zbog straha da se u samostanu ne bi utaborili Turci. Tako su i samostan i crkva 1658. godine srušeni. Godine 1682. crkva je ponovno podignuta, a da bi koliko-toliko opremili njezinu unutrašnjost, dominikanci su prodavali nekretnine, srebrne svijećnjake i druge dragocjenosti. Unatoč tome, zbog siromaštva crkva još dugo neće biti uređena.[12] Ozbiljnijem uređenju pristupit će se tek u XIX. st. i to pod vodstvom fr. Alojzija Matijace. Od 1878. do 1880. godine Matijaca je svim silama radio na uređenju samostanske crkve, premda mu je nedostajalo financijskih sredstava. Kako bi je uredio obijao je pragove brojnih uglednika, ministarstava i ureda. Dana 24. lipnja 1879. pisao je Komunalnoj upravi grada Splita tražeći pomoć. U pismu, u kojem je naglasio kako su se

[4] Usp. Fr. Josip Marija Sanvito fr. Alojziju Matijaci, potvrda izbora za provincijala Dalmatinske dominikanske provincije, Rim, 12. srpnja 1878., AM.

[5] Usp. MATTIAZZA, Aloysius, *Epistola pastoralis ad patres et fratres Ordinis praedicatorum Provinciae nostrae Dalmatiae*, Typis Joannis Baptistae Soregotti, Spalati, 1879.

[6] Usp. *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum, Typis Joannis Baptistae Soregotti, Spalati*, 1882., str. 4, 13 – 14.

[7] Usp. ZANINOVIĆ, J., nav. dj., str. 8.

[8] Usp. Fr. Aleksandar Vinko Jandel fr. Alojziju Matijaci, imenovanje bakalaureusom sv. bogoslovlja, Rim, 30. srpnja 1870., AM; LP1, str. 108.

[9] Usp. Fr. Josip Marija Sanvito fr. Alojziju Matijaci, povelja imenovanja naučiteljem sv. bogoslovlja, Rim, 25. ožujka 1875., AM; LP1, str. 121 – 124, 130.

[10] Usp. *Acta Congregationis Intermediae Ad instar Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae S. Ordinis Praedicatorum*, Typis Caroli Russo, Spalati, 1889., str. III – IV, VI.

[11] Usp. Fr. Andeo Bojanić fr. Alojziju Matijaci, imenovanje vikarom samostana sv. Katarine u Splitu, Bol na Braču, 10. prosinca 1874., AM; Fr. Andeo Bojanić fr. Alojziju Matijaci, imenovanje priorom samostana sv. Katarine u Splitu, Split, 11. lipnja 1885., AM; LP1, str. 114, 116, 139, 142, 182, 186.

[12] Usp.: OREB, Franko, *Crkva i samostan sv. Dominika u Splitu, u: Crkva i samostan dominikanaca u Splitu:* (fotomonografija), Matica Hrvatska i dominikanski samostan u Splitu, Split, 1999., str. 17 – 18.

dominikanci na obnovu svoje crkve odlučili imajući u vidu "javnu sigurnost i slavu Božju"[13], objašnjava splitskoj Komunalnoj upravi da je ta obnova nužna i korisna ne samo za dominikance nego i za sam grad Split i Splićane. Crkva je očito bila u takvom stanju da je ugrožavala javnu sigurnost građana. On također spominje da su dominikanci za turske opasnosti porušili crkvu kako bi pomogli gradu u obrani od Turaka, odnosno kako bi spriječili da se Turci utabore u njihovom samostanu.[14] Time, s punim pravom, vjerojatno aludira na to da bi se grad Split dominikancima, ako su oni nekoć srušili svoju crkvu kako bi mu pomogli, mogao odužiti i pomoći u njezinoj obnovi i uređenju.

Matijacina nastojanja i trud oko obnove dominikanske samostanske crkve u Splitu urodili su plodom: popravljen je krov, a pročelje obloženo bijelim kamenim pločama prema nacrtu ing. Antonelija. Novac za obnovu i uređenje Matijaca je sakupio s raznih strana, a prilog su dali čak i car Franjo Josip I. (1 000 forinta) i carica Marija Ana (200 forinta).[15]

O Matijacinu zauzetom radu na uređenju splitske crkve svjedoči i klasični natpis na njezinu unutrašnjem zidu, desno od glavnoga ulaza. Natpis su postavili dominikanci kako bi zahvalili dobročiniteljima, a posebice Matijaci kao najzaslužnijem za obnovu. U slobodnom prijevodu s latinskog jezika on glasi: "Ovaj hram darežljivošću cara Franje Josipa I. i milostinjom naroda, a brigom naučitelja sv. bogoslovlja fr. Alojzija Matijace godine 1880. bi popravljen i obnovljen."

Obnovljena splitska dominikanska crkva svečano je otvorena 4. kolovoza 1880. Tom prigodom Matijaca je zacijelo primio brojne čestitke za uspjeli rad na obnovi crkve, a između ostalih čestitala su mu, u stihovima, i subraća iz šibenskoga samostana. Diveći se Matijaci što "Samac, ubog, praznoruk... / Vjeri sazda slavoluk"[16] šibenska mu subraća pjevaju:

Gdje golotna tek razvala
Sterala se odvajkada,
Tu, po tebi, sad procvala
Uzorita Božja zgrada:
Tu pobožni sad Spljet

[13] Fr. Alojzije Matijaca Komunalnoj upravi grada Splita, Split, 24. lipnja 1879., AM.

[14] Usp. isto

[15] Usp.: MATIJACA, Vjekoslav, *Dominikanski samostan u Splitu i rad njegovih članova na proširenju Sv. Ruzarija*, Split, 1953., rukopis, ADSS, str. 8; OREB, Franko, Crkva i samostan sv. Dominika u Splitu, magistarska radnja, Split, 1980., 47.

[16] *Pjesma*, AM.

Višnjem kliče: triput Svet!
...
Al tko svaku har da sbroji,
Vjekoslave plemeniti,
Čim će djelo ruku tvoji
Slavnom Spljetu uroditi?
Tko da kaže bujni plod
Što će crpit dom i rod?

Stog je pravo Vjekoslave!
Harni narod da ti kliče;
Još pravnije, da te slave,
Smierni sinci Reda tvog,
Nad kojim te stavi Bog.[17]

Sami dominikanci uistinu su puno cijenili revnog subrata, a ništa manje poštovanja i udivljenja prema Matijaci nisu imali ni splitski biskupi, kler, njegovi učenici i obični puk. Nekoliko interesantnih sjećanja na Matijacu, koja jasno ocrtavaju njegov ljudski i redovnički profil, ostavio je Dinko Politeo, koji je neko vrijeme živio sa splitskim dominikancima. On za Matijacu kaže kako je bio "fratar velike oštroumnosti i pun ljubavi za ugled svoga reda, s kojim se nekako identificirao"[18] te kako je "demokratizirao u Dalmaciji svoj red"[19].

U nastavku Politeo priča kako bi u svojoj sobi čuo dominikance gdje pjevaju psalam za pokojne *De profundis* vraćajući se s korske molitve. Osobito ga se dojmio Matijacin glas: "Osobito se ja glas o. Matiace izticao; a bio je glas, koji je imao nešto svetčanoga u sebi. Kadkada, osobito u oči blagdana, išao bih i ja u sakrestiju, da pomognem fratrima čitati oficij; pa kao što mi u ovaj čas zvuči u ušima Matiacin *de profundis*, koji sbilja kao da je dolazio iz dubine, tako ga vidim i čujem gdje nekom impozantnošću psalmodira: *In terra deserta invia et inaquosa.*"[20]

[17] Isto.

[18] POLITEO, Dinko, *Izabrani članci: predgovor (predgovora I. dio)*, Tisak i naklada N. Pissenbergera i J. Schürmachera komand. družtva u D. Tuzli, Tuzla, bez godine, str. LXIII – LXIV.

[19] Isto, str. LXIV.

[20] Isto, str. LXV.

Obnovitelj pučkih misija

O. Alojziju Matijaci na srcu je jako ležala i propovjednička služba mada osobno nije često propovijedao. Među njegovom pisanom ostavštinom čuva se nekoliko dokumenata koji potvrđuju njegove propovjedničke kvalitete. Još u adventu 1865., godinu dana nakon dolaska u Split, prepozit splitskog stolnoga kaptola ovlastio ga je da propovijeda u splitskoj katedrali na hrvatskom jeziku.[21] Prema sačuvanim dokumentima proizlazi da je za advent u splitskoj katedrali također na hrvatskom jeziku propovijedao i 1871. godine po odredbi biskupa msgr. Marka Kalođere.[22]

Čudno je da među pisanom ostavštinom nema ni jedne njegove propovijedi. Budući da je praktički umro iznenada, nakon kratke bolesti, malo je vjerojatno da ih je sam pred smrt uništio. Logičnije je pretpostaviti da se one nalaze razasute po arhivu splitskog samostana među ostavštinama njegovih suvremenika ili u jednoj od više arhivskih kutija gdje su pohranjene brojne nepotpisane propovijedi. Moguće je i da je ih je nakon njegove smrti uzeo njegov nećak fr. Augustin Matijaca.

Teško je zamisliti da je kvalitetan i uspješan propovjednik poput Matijace osjećao ne samo tremu, nego i svojevrstan strah od propovijedanja. O tome je svjedočanstvo ostavio Dinko Politeo: "O. Matiaca, čovjek o kojemu bi se bilo reklo u privatnom općenju, da mu nitko ne imponira, drhtao je pred idejom propoviedaonice. Sudeći ga po vanjštini bilo bi se reklo da je za propoviedaonicu rodjen; ali, ako je imao da propovieda, postajao je tako nervozan, takvom panikom obuzet, da je uprav sažaljenje pobudjivao. Zvono, koje je javljalo propovied, za njega je sličilo mrtvačkom zvonu; pa se je kadšto i sbilo, da je u zadnji čas pod dojmom zvona, poručio, da neće propoviedati."[23]

Iako je drhtao pred propovjedaonicom, Matijaca ipak nije zanemario tu službu, niti je marginalizirao njezino značenje. Dapače, bio je svjestan koliko je propovijedanje korisno kako za narod tako i za same dominikance. Stoga je upravo on, pošto je 1878. drugi put izabran za provincijala, ocima kapitularcima okupljenima na izbornom Kapitulu u Dubrovniku odmah nakon svoga izbora predložio da se obnove pučke misije, po kojima su dominikanci nekoć bili poznati. Oci kapitularci oduševljeno su i jednodušno prihvatili njegov prijedlog pa su dvije godine kasnije, 1880., započeli s pučkim misijama i to u Matijacinu rodnom Kaštel Lukšiću. Sam Matijaca nije se bavio pučkim misijama, nego je tu službu prepustio mlađoj subraći.[24]

[21] Usp. Msgr. Silvestar de Guina fr. Alojziju Matijaci, imenovanje adventskim propovjednikom u splitskoj katedrali na hrvatskom jeziku za 1865. godinu, Split, 21. rujna 1865., AM.

[22] Usp. Msgr. Marko Kalođera fr. Alojziju Matijaci, imenovanje adventskim propovjednikom u splitskoj katedrali na hrvatskom jeziku za 1871. godinu, Split, 4. studenoga 1871., AM.

[23] POLITEO, D., nav. dj., str. LXXI.

Iznenadni odlazak

Kraj 1889. i početak 1890. godine Matijaca je dočekao sasvim uobičajeno. Uz stare preuzeo je i neke nove službe. Dana 6. svibnja splitsko-makarski biskup Filip Franjo Nakić imenovao ga je prosinodalnim ispitateljem na iduće tri godine[25], a 19. srpnja savjetnikom župničkih zborova u splitsko-makarskoj biskupiji[26], poručivši mu tom kako računa na njegovu "učenu revnost" i "pohvalno razpoloženje pomagati u svemu što bi moglo biti na korist diecese"[27]. U lipnju 1890. sudjelovao je i u radu provincijskoga Kapitula u samostanu sv. Dominika u Trogiru te bio izabran za brojitelja glasova.[28]

Premda nitko, pa ni sam Matijaca, nije slutio da će ovaj učeni i uzorni dominikanac vrlo brzo iz doline suza prijeći u vječnost, njegov život ipak se bližio kraju. Jednoga dana pošao je na šetnju sa subratom fr. Anđelkom Orlandinijem. Za čitave šetnje, a osobito nakon povratka u samostan, osjećao je veliki umor. Navečer je na samostanskoj rekreaciji samo šutio, a pošavši na spavanje, zamolio je Orlandinija da ga otprati u sobu. Orlandini je neko vrijeme ostao uz njega dok mu Matijaca nije kazao neka ipak ide spavati. Kako mu je zbog visoke temperature bilo jako vruće, pošao se okupati da bi se rashladio, no to mu je još više naškodilo. Sutradan su se dominikanci iznenadili kada nije došao na jutarnju molitvu i konventualnu misu, no fr. Alojzije jednostavno nije mogao ustati iz kreveta.[29] Odmah je pozvan liječnik koji je, stupivši na vrata Matijacine sobe, kazao: "Mrtvački zadah."[30]

I uistinu, Matijaci nije bilo spasa. Tifus ga je u samo desetak dana tako izmučio da je smrt bila neizbježna. Primivši sakramente umirućih fr. Alojzije

[24] Usp.: MATIJACA, V., nav. dj., str. 8; ZANINOVIĆ, J., nav. dj., str. 10.

[25] Usp. Msgr. Filip Franjo Nakić fr. Alojziju Matijaci, imenovanje prosinodalnim ispitateljem u splitsko – makarskoj biskupiji, Split, 6. svibnja 1890., AM.

[26] Usp. Msgr. Filip Franjo Nakić fr. Alojziju Matijaci, imenovanje savjetnikom župničkih zborova u splitsko – makarskoj biskupiji, Split, 19. srpnja 1890., AM.

[27] Isto.

[28] Usp. *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae S. Ordinis Praedicatorum*, Typis Antonii Zannoni, Marcus Snidarčić, Spalati, 1890., str. 4.

[29] Usp. MATIJACA, V., nav. dj., str. 8, 36 – 37.

[30] Isto, str. 37.

Matijaca oprostio se s ucviljenom subraćom, udijelio im blagoslov s propelom te potom s krunicom u ruci ispustio svoju plemenitu i dušu 6. rujna 1890. godine, u 9.30 sati ujutro, u svojoj redovničkoj sobi u dominikanskom samostanu u Splitu, gdje je proveo najveći dio života. Preminuo je u 59. godini života, 40. redovništva i 36. svećeništva. Na njegovu pogrebu okupilo se mnoštvo redovnica, redovnika i svećenika na čelu sa splitskim kaptolom i biskupom splitsko-makarskim msgr. Filipom Franjom Nakićem. Na posljednji počinak ispratilo ga je i mnoštvo splitskog puka te njegova rodbina i mještani rodnog mu Kaštel Lukšića. Bio je pokopan u staroj dominikanskoj grobnici na splitskom groblju Sustjepan, a kada je fr. Antonin Pisturić OP na Sustjepanu podignuo novu dominikansku grobnicu, posmrtni ostaci dominikanaca preneseni su onamo. Povjesničar splitskih dominikanaca fr. Vjekoslav Matijaca kaže da su tada fr. Alojzijeve posmrtne ostatke prepoznali po zlatnom zubu pokojnikovu. Godine 1959. dominikanci su sa Sustjepana prenosili posmrtne ostatke subraće u novu grobnicu na novom splitskom groblju Lovrinac. Nabrajajući imena onih čiji su posmrtni ostaci preneseni na Lovrinac, kroničar splitskoga samostana Matijacu ubraja među onu subraću od koje je ostao samo prah i pepeo.[31]

Fr. Vjekoslav Matijaca kaže kako se vijest o fr. Alojzijevoj smrti brzo proširila Splitom, te nastavlja: "Opća žalost i tuga zahvati sva srca, jer je bio svima sve. I učeni i neuki zaplakaše nad njim. Osobito oni, koje je putio svojim savjetom, vodio svojom razboritošću, usavršavao na putu spasenja svojom svetošću."[32] Službeni *List* splitsko-makarske biskupije s nevjericom i tugom bilježi kako se Matijaca, "čovik liepa stasa, kršna zdravlja, svježe dobi, pravi pravcati visoki i kitnjasti bor"[33], iznenada srušio zavivši u crno dominikanski samostan u Splitu i čitavu Dalmatinsku dominikansku provinciju, ali i splitsko-makarsku biskupiju kojoj je "u mnogočem bio vazda i desno krilo i snažna ruka".[34]

Nastojeći se odužiti zaslužnom i uzornom subratu, dominikanci su mu u sakristiju trogirske samostanske crkve postavili spomen-natpis,[35] a tadašnji provincijal Dalmatinske dominikanske provincije, njegov dugogodišnji prijatelj fr. Jordan Zaninović, počastio ga je velikim klasičnim nekrologom na latinskom jeziku kakav su dobili rijetki hrvatski dominikanci. Čuvajući uspomenu na slavnoga o. Alojzija Matijacu, dominikanci su u arhivu splitskog samostana sačuvali i njegovu pisanu ostavštinu, ili barem njezin dio. Uglavnom je riječ o dokumentima koji vjerno svjedoče o njegovu životu, radu i službama. Među tom pisanom ostavštinom posebno je dragocjeno svojevrsni kratki autobiografski zapis na talijanskom jeziku, koji je izvorno trebao biti molba za namještenje u profesorskoj službi.

[31] Usp.: MATIJACA, V., nav. dj., str. 8, 37; *Osmrtnica*, str. 60; ZANINOVIĆ, J., nav. dj., str. 12 – 13; *Ljetopis samostana sv. Katarine djevice i mučenice u Splitu od 11. travnja 1955. do 21. kolovoza 1965.*, nadnevak 4. ožujka 1959., ADSS.

[32] MATIJACA, V., nav. dj., str. 9.

[33] *Osmrtnica*, str. 60.

[34] Isto, str. 59.

[35] Usp. MATIJACA, V., nav. dj., str. 37.

Zaključak

Prerano i iznenada preminuvši, fr. Alojzije Matijaca ostavio je za sobom sliku učena i uzorna redovnika, koji je uživao jednako povjerenje i ugled u crkvenim i svjetovnim krugovima. Među svjetovnjacima jednako su ga cijenili i obraćali mu se učeni i neuki. Sami pak dominikanci s ponosom su govorili o subratu kojem su se divili i voljeli ga. Nikakvo čudo! Matijaca je predano i požrtvovno služio svojoj redovničkoj obitelji vršeći razne teške i odgovorne službe koje su ponekad zahtijevale seljenje iz jednoga samostana u drugi. Istodobno je izlazio u susret potrebama dijecezanskih biskupa pomažući im koliko god je mogao. Samom puku pak ponajviše je bio na usluzi kao ispovjednik i savjetnik te kao profesor i odgojitelj mladih naraštaja. Da ga Bog nije iznenada i relativno rano pozvao k sebi, Matijaca bi nedvojbeno još mnogo toga učinio za svoj Red i narod. No, kratkotrajna bolest prekinula je nit života kada se nitko, pa ni on sam, nije tome nadao. Zadužívši svojim životom i djelom Dominikanski red i hrvatski narod, Matijaca je otišao u povijest kao velikan uma i duha koji nipošto ne smije biti zaboravljen. Kao njegovu najvrjedniju baštinu, dominikanci i danas čuvaju pučke misije čiju je obnovu i ponovno prakticiranje potaknuo. Subraća su nakon njegove smrti zapisala da je bio "presjajni ures"[36] Dalmatinske dominikanske provincije, a o veličini i značenju njegova lika u hrvatskom narodu dovoljno svjedoči i činjenica da je 35 godina nakon smrti uvršten u monumentalnu knjigu u kojoj se nalaze kratke biografije znamenitih i zaslužnih Hrvata od 925. do 1925. godine.[37]

Bibliografija

1. *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum*, Typis Joannis Baptistae Soregotti, Spalati, 1879.

[36] *Fr. Aloysius Mattiazza, u: Acta Capituli provincialis Lacromae*, Spalati, 1894., str. XXII.

[37] Usp. ZANINOVIĆ, *Antonin, Matijaca o. fra. Alojzije, u: Znameniti i zaslužni Hrvati 925 – 1925.* Odbor za izdavanje knjige "Znameniti i zaslužni Hrvati 925 - 1925", Zagreb, 1925., str. 181.

2. *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum*, Typis Joannis Baptistae Soregotti, Spalati, 1882.
3. *Acta Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae S. Ordinis Praedicatorum*, Typis Antonii Zannoni, Marcus Snidarčić, Spalati, 1890.
4. *Acta Congregationis Internediae Ad instar Capituli Provincialis Provinciae Dalmatiae S. Ordinis Praedicatorum*, Typis Caroli Russo, Spalati, 1889.
5. BALDIĆ, Franjo, *vlastoručni zapis, Čiovo, 23. svibnja 1889., Fr. Franjo Baldić OP (†24. XII. 1900.)*, pisana ostavština i arhivska građa, ADSS
6. *Fr. Alojzije Matijaca OP (†6. rujna 1890.)*, pisana ostavština i arhivska građa, ADSS.
7. *Fr. Aloysius Mattiazza*, u: *Acta Capituli provincialis Lacromae*, Spalati, 1894., str. XXII.
8. *Liber Consiliorum Conventus S. P. Dominici de Sebenico ab anno Domini 1729. ad annum Domini 1939.*, AHDP
9. *Libro della Provincia di Dalmazia dell' Ordine de' Predicatori dall' anno 1850. fino all' anno 1894.*, ADSS.
10. *Ljetopis samostana sv. Katarine djevice i mučenice u Splitu od 11. travnja 1955. do 21. kolovoza 1965.*
11. MATIJACA, Vjekoslav, *Dominikanski samostan u Splitu i rad njegovih članova na proširenju Sv. Ruzarija*, Split, 1953., rukopis, ADSS.
12. MATTIAZZA, Aloysius, *Epistola pastoralis ad patres fratresque Ordinis praedicatorum Provinciae nostrae Dalmatiae*, Typis Joanis Baptistae Soregotti, Spalati, MDCCCLXVI.
13. MATTIAZZA, Aloysius, *Epistola pastoralis ad patres et fratres Ordinis praedicatorum Provinciae nostrae Dalmatiae*, Typis Joannis Baptistae Soregotti, Spalati, 1879.
14. OREB, Franko, *Crkva i samostan sv. Dominika u Splitu*, magistarska radnja, Split, 1980.
15. OREB, Franko, *Crkva i samostan sv. Dominika u Splitu*, u: *Crkva i samostan dominikanaca u Splitu: (fotomonografija)*, Matica Hrvatska i dominikanski samostan u Splitu, Split, 1999., str. 11 – 38.
16. *Osmrtnica*, u: *List Biskupije Spljetske i Makarske*, XII (1890) 9, str. 59 – 60.
17. POLITEO, Dinko, *Izabrani članci: predgovor (predgovora I. dio)*, Tisak i naklada N. Pissenbergera I J. Schürmachera komand. družtva u D. Tuzli, Tuzla, bez godine
18. *Registrum Provinciae Dalmatiae Ordinis Praedicatorum 1768. – 1850.*, AHDP
19. ZANINOVIĆ, Antonin, *Matijaca o. fra. Alojzije*, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati 925 – 1925*, Odbor za izdavanje knjige "Znameniti i zaslužni Hrvati 925 - 1925", Zagreb, 1925., str. 181.
20. ZANINOVIĆ, Jordanus, *In obitu P. Aloysii Mattiazza Ord. Praed. Parentalis epistola*, Typis Antonii Zannoni, Spalati, 1890.

Boris NAZANSKY

jesen, zima ...

(haiku)

magleno jutro
vjetar prebire harfom
od paučine

niski oblaci
naizmjence šum lišća
i žablji kreket

suton nad gradom
gusti oblaci smoga
gutaju sunce

kišna noć bez sna
mokra klupa svjetluca
pod kandelabrom

ponoć na mostu
posljednji prolaznik i
prve pahulje

kroz nečujan let
prvih snježnih pahulja
prolazi jutro

svjetlo svitanja
snijeg polako pada
u mir predgrađa

škripi bjelina
okreću se u prazno
kotači auta

Jerko GRGEC

Europa protiv kršćanstva

1) Fikcija

Talijanski književnik Ferruccio Parazzoli objavio je 1990. godine knjigu "1994 – La nudità e la spada" (1994. Golotinja i mač), znanstvenofantastični roman koji prikazuje povijest krvavog i nenadanog nestanka kršćanstva sa svjetske pozornice. Knjiga započinje prologom iz bliske budućnosti, kojim nas glavni lik romana, bivši profesor povijesti kršćanstva na Katoličkom sveučilištu u Milanu, Tommaso Vegas, vraća 20 godina unatrag, u sudbonosnu, 1994. godinu. Bivamo tada katapultirani u posve drukčiji, neprepoznatljiv svijet. U Italiji bilježe se učestali napadi na katolike, uslijed rastuće netolerancije laičke kulture naspram nepopustljivog, pa i agresivnog katoličanstva. U klasičnoj ukronijskoj maniri[1], u romanu se pojavljuju brojne stvarne osobe iz vjerskoga života, pa tako pisac objašnjenje apokaliptičnih nagnuća sekularnoga svijeta stavlja u usta Cesareu Cavalleriju koji kaže: "Prema kalupu Levijatana odsad možemo upisati imena onih koji su ga stvorili, a to su masonerija, mafija i ekonomski moćnici..."

U više navrata u knjizi se ponavlja dijagnoza prema kojoj živimo u permisivnome društvu bez moralnoga temelja, koje je svoje najslabije i najnezaštićenije članove pretvorilo u žrtve, dok kršćani sve više gube snagu i djelotvornost pretvarajući se polako, ali sigurno u statističku manjinu u svijetu koji više nije određen kršćanskim etosom. Zadnji udarac Crkvi dolazi iz njezinih vlastitih redova, u obliku posljednje, odlučujuće shizme koju izaziva švicarski monsinjor Marcel Lefebvre, stavljajući Vatikanu na teret neoliberalizam, komunizam, socijalizam, i cionističke tendencije.

Ubrzo nakon toga pontifikalno se sjedište seli iz Rima u Manilu, na Filipine, jer Crkvi više odgovara okruženje onih koji su u stanju odbaciti "imperijalizam abortusa i profita". Tommaso Vegas neuspješno pokušava u tim prevratnim mjesecima dati ime i lice sveprožderućoj i zlobnoj, nevidljivoj i sveprisutnoj sili koju još jedino kršćanstvo (ili ono što je od njega ostalo) može spriječiti da preuzime kontrolu nad cijelim svijetom. Don Luigi Crivelli pojašnjava snagu zadnjeg utočišta istine i pravednosti: "Svećenici, mi smo jednosmjerni, naše vjersko stanje oblikuje nas kao mačeve, naoštrene samo s jedne strane. To je naša snaga, no upravo to nam također svijet ne može oprostiti."

Apokalipsa je dakle neizbježna, pa nakon krvavih sukoba policije i vojske s okupljenim mnoštvom vjernika na jednom milanskom trgu, cijela priča dobiva pravno razrješenje, izglasavanjem protukatoličkih zakona koje Parazzoli očito modelira po uzoru na antisemitske zakone iz nacističke Njemačke i fašističke Italije. Proveden je novi popis stanovništva i katolicima (i to samo onima koji su se izjasnili kao praktični vjernici) naloženo je nošenje oznake sa žutim križem, kao i niz restrikcija u pogledu vlasništva, zapošljavanja u javnim službama, te postupno dolazi do potpune zabrane javnih istupa i djelovanja svim deklariranim vjernicima. Ograničenjima koja su nametnule vlasti cilj je ostaviti na životu Crkvu koja je odvojena od države (nisu se poduzimale nikakve mjere protiv Lefebvreovih shizmatika i raznih kršćanskih sekta) i svedena na puko obdržavanje vjerskih obreda.

Priča ne završava krvavo. Dapače, sve je prošlo bez ikakvih trauma, nitko više nije ni pomišljao na kršćansku religiju, nitko nije osjećao njezin nedostatak, svi su je jednostavno zaboravili. Na mjestu kršćanstva i vjerojatno iz istih kršćanskih korijena izrasle su nebrojene sekte, koje su učinile čak i projekt stvaranja Državne Crkve suvišnim.

Ferruccio Parazzoli ostvario je "Golotinjom i mačem" čudnovat hibrid koji se teško može sa sigurnošću odrediti i precizno žanrovski klasificirati. Premda se, čitajući njegov roman, stječe dojam da je napisan po oprobanom distopijskome modelu, ocrtavajući budućnost čijim bi se obrisima ukazalo, sa strahom, na pogrešan smjer razvoja današnjega društva i možda potaklo na njegovu promjenu – roman se također odlikuje neobično snažnim stupnjem ambivalentnosti, koji karakterizira doduše i neka klasična distopijska djela, ali ga uglavnom nije moguće pronaći u (znanstveno)fantastičnim romanima i pripovijetkama pisaca katoličke ili, još općenitije, kršćanske inspiracije.

Autoru je pošlo za rukom stvoriti halucinantno i egzaltirano okružje u kojemu je svaki konstitutivni element djela uronjen u teško odredivu, oniričku atmosferu dvosmislene satire (ili kritike?) modernoga društva, same Crkve i nezinih vjernika, a koje čitatelja prisiljava da dobro odvagne svaku pročitanu riječ prije nego što donese vlastiti sud u pogledu apokaliptičnih događaja koji se u knjizi opisuju. Parazzolijeva se koncepcija uvelike razlikuje od načina na koji su drugi kršćanski pisci prilazili takvim fantastičnim temama, a koji se

[1] Iako je napisan kao tipična antiutopija, danas se taj roman može čitati u ključu alternativne povijesti ili ukronije, odnosno znanstvenofantastičnih djela u kojima se događaj iz bliske prošlosti okreće za 180 stupnjeva, te postavlja kao polazna točka iz koje će izrasti jedna drukčija, neprepoznatljiva nam, ali još uvijek (to je mjerilo uspješnosti takvoga književnog uratka) uvjerljiva povijest.

može podijeliti na dva, međusobno suprotstavljena, više ili manje uspješna pristupa.

Na jednoj strani nalaze se klasične distopije u koje možemo ubrojiti "Gospodara svijeta" R. H. Bensona iz 1906., dva romana argentinskoga pisca Huga Wasta "Juana Tabor" i "666", iz prve polovice 20. st., te nedavnu apokaliptičnu tvorevinu Michaela O'Briena "Posljednja vremena". Sva su ta djela nastala uporabom tropa (znanstveno)fantastične književnosti radi postizanja čisto didaktičnih, apologetskih ciljeva, što im osjetno umanjuje žanrovsku uvjerljivost i općenitu književnu vrijednost. Uglavnom, riječ je o emotivnim reakcijama koje izražavaju neke osnovne strahove kršćana u modernome svijetu, a mogu se, na žalost, najsažetije opisati izrekom o "propovijedi već preobraćenima", koja teško može zainteresirati osobe izvan ciljane publike "kršćanskoga geta".

Druga strana medalje zanimljivija je i raznovrsnija, iako ju jednostavnim rječnikom nije baš lako objasniti. Riječ je naime o praktičnim vjernicima (često, obraćenicima) koji su, unatoč svojim neospornim religijskim uvjerenjima, stvarali fantastička djela, i čitave svjetove, koji izravno nemaju previše veze s kršćanstvom. Tolkienov "Gospodar prstenova" i prekrasna znanstvenofantastična trilogija C. S. Lewisa o profesoru Ransomu nesumnjivo su najpoznatiji primjeri takvih djela. Tolkienov romaneskni svijet čarobna je konstrukcija "pretkršćanske" inspiracije, a Lewisov serijal, koji započinje, i u velikome stilu završava na planetu Zemlji konačnim obračunom sa silama mraka, po svojim je polazištima puno bliži gnostičkoj herezi nego kršćanskome pravovjerju. Oba se djela (kao uostalom i Lewisove Narnijske kronike) danas tumače kao kršćanske alegorije, no kada ih usporedimo s vjerojatno najuspjelijim znanstvenofantastičnim romanom vjerske tematike, "Himnom za Leibowitza" američkog pisca i katoličkoga obraćenika Waltera Millera mlađeg, koja svojim propitivanjem formalne religije i cikličkim prikazom apokaliptičkih zbivanja uistinu tako, alegorijski djeluje, shvatit ćemo da moramo potražiti neko drugo objašnjenje.

U novije vrijeme (tj. u razdoblju nakon 2000. godine) pojavila su se još dva vrlo zanimljiva ostvarenja, napisana u istome čudnovatom duhu. Talijanski novinar i publicist Mario Farnetti debitirao je na književnoj sceni serijalom "Occidente" (Zapad), koja uključuje romane "Occidente", "Attacco all'Occidente" (Nasrtaj na zapad) i "Nuovo impero d'Occidente (Novi Zapadni imperij), a španjolski katolički esejist i pisac José Javier Esparza objavio je romane "El dolor" i "La muerte", kao prva dva dijela još nedovršene trilogije "El final de los tiempos". Farnettijev "Zapad" tipična je alternativna povijest jedne drukčije

Italije koja, pod Mussolinijevim vodstvom, ne ulazi u drugi svjetski rat na strani Sila osovine, a u poraću postaje, uz Sjedinjene Američke Države, vodeća svjetska velesila. Farnetti je doduše u svojim romanima ostvario prilično dojmljiv amalgam, svojevrsnu kohabitaciju kršćanstva i magije, no magični i poganski elementi u tim su knjigama mnogo preciznije artikulirani od onih kršćanskih, te nad njima uvjerljivo odnose prevagu. Esparzin je svijet opet, slično Tolkienovu, posve fantastičan konstrukt u kojemu, osim poganskoga kulta majčinstva, koji je očito inpiriran marijanskom pobožnošću, nema vidljivog traga elementima specifično kršćanske provenijencije.

Na pitanje zašto je tomu tako, najlakše je odgovoriti riječima C. S. Lewisa, koji je nedostatak nedvosmislenih elemenata kršćanske apologetike u svojim romanima objašnjavao činjenicom da živimo u svijetu čija kultura nije uopće kršćanska, zbog čega je piscu vjerniku uputnije stvarati djela u kojima je kršćanstvo implicitno i latentno te se tako, alegorijskom porukom na subliminalnoj razini, može lakše podvaliti običnim ljudima, koji će zahvaljujući u prvome redu svojoj ignoranciji provoditi evangelizaciju svijeta i sebe samih. S obzirom na to da Lewisova koncepcija uistinu djeluje kao da je izvučena iz poglavlja veterinarskog priručnika o davanju tableta (zakamufliranih u pseće kolačiće) našim kućnim ljubimcima, odbacit ćemo je, ako ni zbog čega drugog, onda zato što "ljudsko stanje" pretpostavlja, gledano barem iz kršćanske perspektive, punu svijest i mogućnost slobodna izbora, a ne hipnozu i bezglavo bježanje od teškog tereta misli.

Primjereniji odgovor dobit ćemo pokušamo li utvrditi zajednički koncepcijski nazivnik spomenutih djela. Ako prihvatimo da, primjerice, čarobnjak Merlin u Lewisovu romanu "That hideous strength" ("Ta užasna snaga", završni dio trilogije, kojemu prethode "Out of the silent planet" /S tihog planeta/ i "Perelandra"), ili Farnettijeva starorimska božanstva u "Zapadu" ne predstavljaju samo nespretno pomiješane konvencije i kodove fantastične književnosti koje su pisci u svome djetinjem zanosu postavili na za njih neprimjerena mjesta, preostaje nam samo još jedna mogućnost objašnjenja, koju ćemo potražiti upravo uz pomoć citata iz prvoga dijela trilogije "Occidente".

Na kraju romana ostarjeli Duce, Benito Mussolini, kojemu se, nakon desetljećâ suverena vladanja Italijom, neizbježno približava smrt, razgovara nasamo s Romanom Tebaldijem, svojim potencijalnim nasljednikom, kojemu iznosi svoje sumnje u pogledu opstanka zapadne civilizacije: "Nastavio je, sa sve većim naporom: 'Upravitelji takozvanih *zapadnih demokracija* ne poznaju više ideju veličine. Zamijenili su ideju *imperija* pojmom *emporija*, univerzal-

ne trgovačke kuće s jednim jedinim ciljem: robnom razmjenom. Imperij je, naprotiv, unutarnja zamisao, kao što je naslućivao i Evola, filozof kojega su izopćili iz društva, ali ne mojom krivnjom... Ljudi ne mogu živjeti bez ideala, zadovoljavajući se lijepom kućom, automobilom i punim trbuhom, niti je podnošljiva pomisao na svijet u rukama mediokriteta, s njihovim isključivo materijalističkim obzorjem. Kratkovidna pamet onih koji bi danas htjeli vladati planetom pokušava uvjeriti ljude da ono što nije vidljivo, ne postoji."

Čini se da sada, u svjetlu toga citata, stvari konačno dolaze na svoje mjesto. Ne priželjkuje se, dakle, uspostava kršćanskoga društva, nego *bilo kakva* duhovnost u materijalističkom, ispraznu svijetu nalik praznoj ploči po kojoj svatko može ispisivati što god mu, lijepa i korisna, padne na pamet. Problem je samo u tome što nijednome od tih grafita nije suđeno da potraje. Današnje prilike nisu toliko protukršćanske koliko jednostavno protivne bilo kakvoj transcendenciji, bilo kakvu duhovnom obzoru. Slično je svojedobno zborio katolički pisac Christopher Dawson, da je šteta što Europa nije barem poganska, jer poganstvo je ispunjeno duhovnim značenjem, odnosno baš onim što nedostaje Staljinovim i Hitlerovim sljedbenicima." Tim riječima vraćamo se na pravi kolosijek, premda su izrečene u vrijeme vro konkretnih totalitarnih zastranjenja, koja su, reći ćete, nesumnjivo, stvar prošlosti.

Od svih književnih djela koja smo do sada spominjali, samo se klasične distopije kršćanskih pisaca odlikuju iskrenom zabrinutošću i strahom pred onim što se percipira kao zastrašujuća budućnost apokaliptičnih razmjera. Iako je nedvojbeno točno da je Parazzolijeva "1994." puno kvalitetnije djelo od Bensonova "Gospodara svijeta" ili "O'Brienovih "Posljednjih vremena", također je istina da ono, u svojim krajnjim konzekvencijama, funkcionira više kao hladna, celebralna, stilska vježba nego kao urgentni poziv na očuvanje temeljne ljudskosti u teškim, možda čak i beznadnim vremenima.

Paradoksalno, esejistika, i uopće "nonfikcija" koja se pojavila na tržištu u posljednjih desetak godina o temi zastranjenja modernoga društva i njegovim totalitarnim tendencijama, pogoduje upravo klasičnim kršćanskim distopijama, odnosno dijagnozama iz književnih djela slabije kvalitete, ali iskreno i precizno zacrtanih promidžbenih ciljeva. Sama činjenica da najznačajnija i najobuhvatnija takva knjiga, "Contro il cristianesimo; L'ONU e L'Unione Europea come nuova ideologia"(Protiv kršćanstva. Ujedinjeni narodi i Europska Unija kao nova ideologija) započinje citatom iz "Gospodara svijeta", na najneugodniji mogući način zatvara krug ovih dokonih literarnih promišljanja, stavljajući nas pred posljednji, neuništiv tabu modernoga društva, pred gole činjenice.

2) Zbilja

Knjigu "Protiv kršćanstva" napisale su 2005. godine dvije talijanske novinarke, Eugenia Rocella i Lucetta Scaraffia, potaknute prešućivanjem kršćanskih korijena u Ustavu Staroga kontinenta, po njihovu sudu uznemirujućim simptomom općenite situacije glede poimanja ljudskih prava u današnjoj Europi. Ljudska prava, na koja se pozivaju sve međunarodne organizacije, tijekom dugog niza godina izgubila su prvobitni značaj etičkog kodeksa i vezu s judeo-kršćanskom Objavom, te se u njima izgubio također svaki trag monoteističkoj religiji.

Prije nego što nastavimo detaljnijim prikazom toga djela, pokušat ćemo se, u kratkim crtama, osvrnuti na trendove u objavljivanju djela slične tematike u posljednjih desetak godina.

Jasno je da u kršćanskim krugovima nikada nije nedostajalo primjerenih reakcija na samovolju europskih institucija, a najizrazitiji primjer uspješnog i pravodobnog djelovanja Crkve, doduše na praktičnoj razini, zabilježen je prije nekoliko godina u Italiji, kada je, lobiranjem crkvenih dužnosnika i mnoštva angažiranih volontera spriječeno referendumsko izglasavanje zakona kojim bi se odobrilo istraživanje matičnih stanica. No, s obzirom na to da živimo u profanom svijetu, do najboljeg pokazatelja stvarne situacije doći ćemo ako obratimo pažnju na to koliki se dio brige i panike pretočio u "izvanhramski" prostor sekularnoga svijeta. Najkraći je odgovor: vrlo mnogo, i to ne na način na koji se to dogodilo prije pedesetak godina, u vrijeme II. Vatikanskoga koncila, kada su, uglavnom, visokoobrazovani agnostici (poput Grahama Greenea ili Jorgea Luisa Borgesa) prosvjedovali protiv ukidanja stare mise na latinskome jeziku iz estetskih i čisto nostalgičarskih razloga (ako nostalgiju definiramo kao sentimentalni žal za nečim što nikada nismo proživjeli).

Prosvjedi koji danas stižu iz pera ateističkih pisaca, naprotiv, mnogo su ozbiljnije naravi i možemo ih, već prema intenzitetu i uvjerljivosti napisanih djela, svrstati u tri skupine. U prvoj su pristojni, džentlmenski protesti (ako ih uopće možemo tako nazvati) dobro odgojenih pisaca, koje su doma očigledno naučili što se pristoji, a što je najobičnija svinjarija. Najsvjetliji primer takvih prosvjeda nalazimo u eseju britanskog književnika Tima Parksa, iz njegove knjige "Home thoughts" (Domovinske misli), u kojemu autor opisuje svoj posjet sjedištu Europskoga parlamenta u Bruxellesu. Parks je, razmišljajući o tome kako su u europskim institucijama uspjeli pomiriti elemente katoličkoga i protestantskog svjetonazora, upitao tajnicu potpredsjednika parlamenta gdje

je kapelica, na što mu je gospođa odgovorila da kapelice nema, ali da zato postoji Soba za meditaciju. Pisac nastavlja: "Otišao sam tamo. Radi se o malenu prostoru s plavim tepihom i s klupama obloženima mekanim jastučićima. Nema prozora. Jedan je zid ploča zamračenog stakla s apstraktnim dizajnom koji bi lako mogao predstavljati kakvu silno uvećanu bakteriju pod mikroskopom. Na niskom postolju s jedne strane nalazi se (...) nešto što teži biti ondje, fokusirati sobu, ali zapravo ulaže golem napor u to da ne podsjeti na oltar, stalak za Bibliju ili na propovjedaonicu. I palo mi je na pamet, ovdje u Sobi za meditaciju, kako tu čovjek može meditirati jedino o tome koliko se ona razlikuje od kapelice, koliko je apologetska, koliko bezobzirna."

U drugoj su skupini radovi koji su napisani u ponešto egzaltiranu tonu, te im se donekle s pravom može staviti na teret nedostatak objektivnosti. Dobar primjer tako koncipirane ratoborne esejistike jest "Relativizam, kršćanstvo i Zapad" talijanskog filozofa i političara Marcella Pere, koji ste imali priliku pročitati u trećemu ovogodišnjem broju "Marulića" pa nećemo na nj trošiti previše riječi. Nužno je samo istaknuti kako je riječ o eseju kojemu se ne može toliko zamjeriti pretjerana gorljivost i neobjektivnost koliko temeljna neuvjerljivost kojom nalikuje upravo onim, čisto estetskim, prosvjedima protiv ukidanja staroga misnog obreda na latinskome, koje smo već spominjali. Ukratko, kada deklarirani ateist ili agnostik brani religijsku kulturu, teško mu je, ma kako uvjerljiv bio, do kraja povjerovati i posve ga ozbiljno shvatiti. A ipak, možda bismo takvim piscima naprosto trebali biti zahvalni na angažmanu, umjesto da priželjkujemo njihovo snažnije prianjanje kršćanskoj religiji?

Što se događa kada ateist intenzivira svoj privatni križarski rat do krajnjih granica, zorno nam pokazuje primjer Orianne Fallacci, koju ćemo smjestiti u treću grupu ateističkih zauzetnika za spas kršćanskih vrednota i zapadne tradicije. Zanimljivo je da se u njoj nalaze pisci kojima je primarno na meti muslimanska prijetnja integritetu i opstojnosti zapadnoga svijeta. Knjige Orianne Fallacci, jednostavno, previše su uvredljive i ekscesne a da bi ikoga uvjerile u opravdanost njezinih stavova. Naprotiv, one pospješuju širenje predrasude da takve stavove zastupaju samo zaluđeni fundamentalisti. Šteta, jer za razliku od, primjerice, protumuslimanske histerije Thomasa M. Discha[2], u knjigama Orianne Fallacci ima ipak i dosta istine.

[2] Thomas M. Disch američki je pisac znanstvene fantastike koji je u posljednjih desetak godina svoga života punio stranice svojih knjiga i internetskih blogova bijesnim nasrtajima na islamsku kulturu i religiju. Tako npr. u posljednjoj objavljenoj knjizi "The Word of God" piše kako, s obzirom na nebeske orgije koje Kuran obećava muslimanskim vjernicima, nije slučajno da osoblje većine heteroseksualno orijentiranih

Knjiga Eugenie Rocelle i Lucette Scaraffie "Protiv kršćanstva. Ujedinjeni narodi i Europska Unija kao nova ideologija" u jednom je aspektu slična nekima od spomenutih radova. Naime, iz nje se ne može uopće zaključiti da su autorice praktične vjernice, no – ta neodređenost knjizi uvelike koristi, jer još dvostruko snažnije ističe njihove marljivim istraživačkim radom prikupljene podatke koji nedvosmisleno ocrtavaju vrlo ružnu sliku današnje Europe, tjerajući čovjeka, više od bilo kakva futurističkoga romana, da dobro i pažljivo razmisli nekim problemima. Kao što smo već rekli knjiga započinje citatom iz Bensonova "Gospodara svijeta", a ono što slijedi, na žalost, pokazuje kako je izbor citata više nego adekvatan, štoviše – vrlo precizan.

U uvodu knjige postavljaju se premise koje će u nastavku biti bolno i neopozivo potvrđene. Kaže se da su se, u posljednjih nekoliko desetljeća, nakon sloma političkih ideologija, "ljudska prava" pretvorila u jedinu ideologiju kojom se mogu opravdati intervencije i ratovi. Ta "sakralizacija ljudskih prava", kako ju je nazvao Marcel Gauchet, pretvorila se u crvenu nit međunarodne politike, legitimirajući svako presizanje poduzeto u njezino ime: riječ je o jednoj vrsti jedinstvene misli, pred kojom bi trebala nestati sva kulturalna raznolikost odnošenja prema svijetu, uključujući i tradicionalne religije.

Religije su ustvari kulturni i institucionalni oblici koje međunarodni organizmi najviše demoniziraju, doživljavajući ih kao neprijatelje, utoliko što su one nosioci konkurentskih vizija u pogledu ljudskih prava, i utoliko što se kritički postavljaju prema krajnjim oblicima individualizma što ih vladajuće formulacije tih prava promiču. Zapravo, nema nikakve sumnje da je Katolička crkva jedna od institucija koje se najotvorenije bune protiv religije ljudskih prava, i svakako je od tih institucija najznačajnija, s obzirom na svoj međunarodni ugled i rasprostranjenost svojih vjernika. Jednim pogledom, ma kako letimičnim, na ono što se događa, otkrivamo svijet koji, čini se, čak i zbog straha od islamskoga fundamentalizma, želi zamijeniti cjelokupnu vjersku tradiciju laičkom etikom zasnovanom na ljudskim pravima, kao nečemu preinačivom i podložnom trgovini. Riječ je o etici koja teži uobličiti se kao religija što obuhvaća i nadilazi sve ostale, i koja bi trebala jamčiti univerzalni napredak i miroljubiv suživot svih oblika različitosti.

Iza uvoda slijede zasebni dijelovi knjige, odnosno eseji po jedne od autorica knjige. Detaljnije ćemo se pozabaviti tekstom Lucette Scaraffie, ostavljajući

pornografskih videodućana čine mladi Arapi, jer njihov rad u američkoj pornografskoj industriji može se shvatiti kao vrst misionarstva nalik onoj mladih mormona u Meksiku.

ovaj put postrani esej Eugenie Rocelle, koji samo proširuje njegovu tematiku i u cijelosti je posvećen temi izopačenja "reproduktivnih ljudskih prava" i problemima koji iz njega proizlaze.

Lucetta Scaraffia: Ljudska prava. Stvarnost i utopija

Početak eseja Scaraffia posvećuje nastanku i definiciji temeljnog uporišta novostvorene građanske religije: Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima koju je 10. prosinca 1948. u Parizu izglasala Opća skupština Ujedinjenih naroda. Riječ je o rezoluciji, što će reći: o zakonski neobvezujućem dokumentu, koji se ograničava na to da naznači glavne crte ponašanja vlada država članica.

Deklaracija iz 1948., kao što je poznato, vuče korijene iz deklaracija nastalih tijekom Rata za nezavisnost SAD-a i za vrijeme Francuske revolucije. Trima deklaracijama zajednička je težnja da se nasilju i rasulu suprotstavi snaga prava, i u konačnici zasnuje laička etika koja bi vrijedila za cjelokupno čovječanstvo. Toj težnji suprostavljale su se, dugi niz godina, kršćanske Crkve i teologije, već raspolažući analognim moralnim sustavom.

Ipak, temeljna kriza proizlazi u prvom redu iz stalnih poteškoća da se Deklaraciji odredi jasna teorijska osnova, iako su rijetki to spremni otvoreno priznati. Godine 1979. Ivan Pavao II. ustvrdio je u svome govoru u Ujedinjenim narodima da je "osnova ljudskih prava čovjekovo dostojanstvo", tj. dostojanstvo koje se u kršćanskoj tradiciji zasniva na nauci da je svaki čovjek slika Božja, koja ne smije biti predmet nikakva vlasničkog potraživanja. Počevši od otkrića Amerika te od spoznaje o "neciviliziranosti" njezinih stanovnika, postavlja se pitanje jedinstva ljudskog roda, i, dosljedno, problem priznavanja različitosti, tj. problem utvrđivanja neotuđivih ljudskih prava nosilac kojih je svako ljudsko biće. Autorica naglašava kako su temeljni doprinos tom priznavanju različitosti ostvarili katolički teolozi, na primjer Francisco de Vitoria, Bartolomé de las Casas i Francisco Suárez, koji su, promišljajući taj problem, stali u obranu američkih domorodaca.

Najveći problem, naglašava Lucetta Scaraffia, u tome je što sadašnja ugovorna koncepcija, a ne naravna, u temeljima anarhističkih i individualističkih tendencija koje određuju svu ideologiju ljudskih prava, uvelike oslabljuje njihovu snagu i autoritet. Jer, ako se ne zasnivaju na naravnome zakonu, kakve pretenzije mogu imati ljudska prava u oblikovanju moralnih i pravnih načela s obzirom na koja se prosuđuju pravne ili moralne norme što ih donose civilne ili vjerske vlasti? Toga je svjesna Katolička crkva koja, ustrajući u optužbama da se idejom ljudskih prava malo-pomalo zamijenio, čak i eliminirao koncept

naravnoga prava (ili zakona) koje prethodi pozitivnomu. Danas, štoviše, u pogledu obitelji ili spolnog identiteta, ljudska su prava ušla u sukob s naravnim pravom. Za kršćane naravni zakon upisan je u savjest svakoga ljudskog bića i u temeljnim se postavkama slaže s Dekalogom i evanđeljima.

Autorica zatim prikazuje put kojim se stav Crkve spram ljudskih prava (od 19. stoljeća, kada ih je smatrala plodom prosvjetiteljske oholosti) promijenio u tolikoj mjeri da se danas ne propušta naglasiti kako su ljudska prava potekla ne samo iz prosvjetiteljskih korijena, nego i iz kršćanske tradicije. Može se reći kako danas Crkva koristi koncept prirodnoga zakona kako bi se borila protiv moralnog relativizma do te mjere da on postaje temeljno načelo njezine doktrine.

Bratstvo i humanitarizam

U ovome poglavlju, u kojem se već pomaljaju nakaradni obrisi apstraktnih normi današnjega društva, dokazuje se da je ideja srodnosti svih ljudi tipična za kulture kršćanskoga podrijetla. Prema judeo-kršćanskoj tradiciji, sva su ljudska bića stvorena na sliku Božju i po tome braća, jednaka u dostojanstvu. Napose, ideja obiteljskoga zajedništva zasnovanoga ne na krvi, nego na duhovnoj srodnosti, vlastita je kršćanstvu, koje raskida s etničkom koncepcijom izabrana naroda. U ilustriraciju ove teze navode se riječi glasovitoga lingvista Emilea Benvenistea o neuspješnim pokušajima jednoga misionara da prevede molitvu Oče naš na melanezijski jezik, u kojemu očinstvo označava samo ekskluzivnu osobnu povezanost, a ideja univerzalnoga oca nepojmljiva je.

Utopijsko-vjerski pokreti potekli iz Francuske revolucije oživljavaju tu težnju za bratstvom, želeći ga očistiti od njegova kršćanskog podrijetla: sada bi braću držala na okupu ideološka vjera, odnosno pripadnost čovječanstvu, a ne njihov položaj djece Božje, "potomaka" Abrahamovih. Bratski odnos, treće načelo revolucije, prikazuje se ustvari samo u "horizontalnome" smislu, kao spona isključivo između ljudskih bića, bez utemeljujuće povezanosti s Bogom.

Danas je pak humanitarizam onaj etički ideal koji možemo shvatiti kao modernu formu bratstva. Živimo u svijetu u kojemu je pad sovjetskoga režima i trijumf demokracije otvorio novu krizu vrijednostî u nutrini tog političkog sustava, krizu koja ga je prisilila da potraži novo etičko središte i novu moralnu motivaciju. Kognitivnu i normativnu prazninu ispunila su upravo ljudska prava.

U razdoblju od sredine šezdesetih pa sve do početka osamdesetih godina prošloga stoljeća pristupilo se izmjenama originalnoga teksta Deklaracije, od kojih su najvažnije one koje se tiču specifično ženskih prava i definicije obitelji. Sve je započelo 1975. godine, koju Ujedinjeni narodi proglašavaju Godinom žene, nakon čega slijedi čitavo desetljeće (zaključno s godinom 1985.) posvećeno ženskim pitanjima. U toj fazi organizacije UN-a prihvatile su tezu prema kojoj je obitelj institucija *par excellence* ženske podređenosti. Počinje se intenzivnije raspravljati i o poštivanju kulturne različitosti, s obzirom na to da su se kulture dubinski različite od europskih (npr. islamska ili kineska), počele okrivljavati za organizirano tlačenje žena. Upravo u tu svrhu uspostavljen je 1982., na temelju Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW), iz 1979. godine, Odbor za uklanjanje diskriminacije nad ženama. Sve to pridonijelo je daljnjoj razradi koncepcije ljudskih prava u sve apstraktnijem smjeru. Prva žrtva takvoga razvoja situacije bila je, nesumnjivo, Katolička crkva, zapravo jedina danas postojeća etička institucija univerzalnoga tipa.

Katolička crkva i Ujedinjeni narodi

Zanimljivo je da se u Ujedinjenim narodima aktivno podržavaju i financiraju organizacije koje svim mogućim sredstvima pokušavaju ograničiti utjecaj Crkve i oslabiti njezin položaj u strukturi Ujedinjenih naroda. Jedna od takvih organizacija, *Catholics for fee choice*, smatra da katolički vrh ne smije iznositi svoje stavove o problematici abortusa ili "reproduktivnog zdravlja", te optužuje Svetu stolicu da zloupotrebljava svoj specifični status stalnoga promatrača kako bi opstruirala donošenje svih odluka koje se protive njezinoj prohibitivnoj praksi. Paradoksalno, razvoj ideologije ljudskih prava kao da slijedi savjet pape Ivana Pavla II. izrečen prigodom Svjetskoga dana mira 2004.: "Nužno je da se Organizacija ujedinjenih naroda izdigne nad hladnu pozicije institucije administrativnoga tipa, dotle da postane moralnim središtem, u kojemu će se sve nacije svijeta osjećati kod kuće, razvijajući zajedničku savjest po kojoj ćemo, tako reći, biti jedna obitelj nacija." No pitanje je kako su se točno europske strukture povele za tom sugestijom?

Sukob između Crkve i UN-a svakim se danom zaoštrava, prvenstveno oko dva pitanja, a to su: vjerska sloboda i politika demografske kontrole. U poništavanju utjecaja Katoličke crkve kao jedinog moralnog autoriteta u današnjemu svijetu, vrlo je važno spomenuti inicijative kao što je Svjetski parlament religija, čije je prvo zasjedanje održano 1893. godine u Chicagu, a

kojemu se danas priključuju mnogobrojne organizacije posvećene održavanju harmoničnih odnosa između raznorodnih vjerskih zajednica širom svijeta.

Najutjecajnija takva organizacija danas (barem sudeći po pristupu fondovima EU-a i UN-a) jest *United religion initiative*, koja u svojim dokumentima prepoznaje UN kao "katedralu u kojoj svi možemo štovati ono što je najbolje u svakome od nas". Osim što sve te institucije ne propuštaju nijednu priliku da osude kršćanski "prozelitizam", isto je tako važno što sve proklamiraju puno prianjanje uz ekološke principe i govore mnogo više o Zemlji nego o Bogu, pokušavajući utemeljiti novu, planetarnu, ekološku i međureligijsku etiku koja bi zamijenila ne samo Deklaraciju iz 1948. godine, nego i Deset zapovijedi. Predlaže se tako nova vrst poganstva, njuejdžovskih prizvuka, a glavnim joj ciljem postaje sprečavanje porasta stanovništva na našem planetu.

Iz svega toga Lucetta Scaraffia izvodi zaključak o opasnosti nekritičkoga miješanja takvih međureligijskih inicijativa s onima ekumenskih pokreta nastalih unutar katolicizma i protestantizma u drugoj polovici 19. stoljeća. Iza odbijanja religijskoga prozelitizma koje proklamiraju takve institucije krije se, poručuje autorica, vrlo snažan i dobro financiran projekt stvaranja svjetske religije, utemeljene na ljudskim pravima. Iza onoga što Gauchet naziva "sakralizacijom ljudskih prava" stoji izvrsno organiziran i vrlo dobro financiran religijski pokret koji vrlo efikasno i prodorno djeluje na svjetsku stvarnost upravo zahvaljujući svome utjecaju na strukture UN-a. Jedina institucija sposobna suprotstaviti se tom projektu jest Katolička crkva, kao jedini centralizirani svjetski organizam koji je još uvijek u stanju uspješno se obraniti od takve agresije.

Strah od demografske eksplozije

San o jednoj svjetskoj religiji, koja bi Ujedinjenim narodima pomagala u poslu pacifikacije naroda, prati gotovo opsesivna pažnja koju međunarodne organizacije posvećuju seksualnom životu ljudi i sredstvima kontracepcije. Gotovo sve međureligijske organizacije izjašnjavaju se ne samo u prilog slobodnoga abortusa i svake vrste kontracepcijskih sredstava, nego također brane homoseksualne brakove i s njima povezano pravo homoseksualnih osoba na posvajanje djece, i, još općenitije, zastupaju zamjenu pojma spolnoga identiteta, tradicionalno muškoga i ženskoga, mutnijim određenjem rodne pripadnosti. Sve te organizacije financiraju se iz istih izvora (u prvom redu to su Rockefellerova i Fordova zaklada), koji promiču projekte kontrole planetarnog stanovništva.

Nestanak ili barem ušutkivanje tradicionalnih religija osiguralo bi realizaciju tog programa. Programa koji bi, promičući kao primarnu nuždu "reproduktivno

zdravlje" i "individualno seksualno ostvarenje" imao za krajnji cilj smanjenje demografskoga rasta, pogotovo u siromašnim zemljama, te rastakanje obiteljske zajednice, tobožnjeg izvora svake diskriminacije nad ženom. Dok se danas, u zapadnim zemljama, s nepovjerenjem gleda na moguću nadležnost države u pitanjima rađanja, UN bez problema promiče takvu politiku na svjetskom planu. Najbolji primjer takve strategije jest Međunarodni sporazum o kulturnim, socijalnim i ekonomskim pravima, koji je 1966. usvojila Opća skupština Ujednjenih naroda. Postoji i komisija čija je zadaća je kontrolirati zemlje koje pristupaju tom sporazumu, ali čini se da se ta kontrola usredotočuje samo na pitanja kontrole rađanja, kao što jasno pokazuje izvještaj Komisije o kulturnim, socijalnim i ekonomskim pravima u Poljskoj, u kojemu se kaže da postoje mnogi razlozi za zabrinutost jer, premda je novim ustavom određena kao sekularna država, u Poljskoj na politiku i donošenje odluka društvene naravi još uvijek pretjerano utječu vjerski obziri, pri čemu se ne poklanja dovoljno pažnje postojanju manjinskih vjerskih grupa; a sve to uvod je u primjedbe na novoproglašene restrikcije prava na pobačaj u Poljskoj.

U ovome slučaju, problemu abortusa pristupa se iz perspektive nedostatka religijske slobode, dok se istoj problematici u izvješću Komisije o stanju u Egiptu, gdje je pravo na pobačaj mnogo restriktivnije određeno, prilazi s obzirom na problem strukturne regulacije i politike ekonomske liberalizacije. Nema nikakve zabrinutosti nad univerzalno zajamčenim manjinskim vjerskim pravima, iako ne nedostaje dokaza o njihovu kršenju. Ozračje koje obilježava takva izvješća određeno je dvama elementima: "Apokaliptičnim predviđanjem demografskog rasta koji nadilazi planetne resurse, i, u drugome planu, radikalno feminističkom ideologijom koja zahtijeva pravo žene da sama raspolaže svojim tijelom, uključujući i njezino nerođeno dijete." Za realizaciju politike reproduktivnoga zdravlja UN predlaže svoju agenciju UNFPA, čije su glavne zadaće proširiti metode kontrole rađanja i upotrebe prezervativa protiv pošasti side. Najgore je kod spomenute agenciju njezino oportunističko variranje u pogledu spomenutih načela, od zemlje do zemlje, te njezina umješanost u prilično sumnjive poslove u posljednjih četvrt stoljeća.

Crkva i Europska Unija

Zadnje poglavlje svoga eseja Lucetta Scaraffia posvećuje temi koja nas se, kao Europljana, najviše tiče, pri čemu je naglasak na analizi djelovanja Europske komisije, značajnoga organa Europske Unije, koji pretendira na

poziciju moralnoga vodiča cjelokupnomu svjetskom stanovništvu. Iz dokumenata i izvješća Komisije jasno se može vidjeti da ona, pozivajući se na ljudska prava, odbija samu ideju kršćanskih korijena Europe. U izvještaju iz 2003. godine religija se prikazuje isključivo kao potencijalni uzročnik ekstremističkoga ponašanja i netolerantnih stilova života.

U istom izvještaju proziva se kineska vlada, od koje se zahtijeva da "smjesta prekine sudske procese protiv pokreta Falung gong i njegovih sljedbenika, kao i velike klevetničke kampanje protiv toga pokreta", osuđuje se i vijetnamski državni vrh jer je "očistio zemlju od Ujedinjene budističke crkve", a uopće se ne spominju kršćani koje se u obje države žestoko progoni. Muslimanskim zemljama stavlja se na teret samo opresivna politika spram žena i diskriminatorni zakoni povezani sa stavom prema različitim seksualnim orijentacijama. To što se u mnogim islamskim zemljama ne mogu graditi crkve, i zabranjeno je obratiti se na kršćanstvo, nije u očima Komisije ozbiljno kršenje ljudskih prava.

Kršćanstvo se doduše izrijekom spominje, ali samo onda kada treba predbaciti nekim zemljama Unije, među kojima je i Italija, to što u svom ustavu prepoznaju važnost *jedne* religije, čime, naravno, diskriminiraju ostale, jednako vrijedne vjere i konfesije. Umjesto da se suprotstavi vjerskim progonima, Komisija radije naglašava, u izvješću iz 2002., kako se u ime religija ljudska prava krše. Sve u svemu, prava su opasnost, dakle, religije, koje se prepoznaje kao najveće neprijatelje ljudskih prava.

Poslije se, u izvješću, odlučno prelazi na osudu zabrana u pogledu seksualnog ponašanja, preporučujući svim državama članicama da priznaju bračne veze kako između osoba suprotnoga spola, tako i homoseksualnih osoba, te da im se svima dodijele jednaka prava.

Što se pak politike reproduktivnoga zdravlja tiče, autorica iznosi jedan vrlo neugodan primjer. Naime u istom dokumentu iz 2003. izražava se teška osuda nad odlukom vlade SAD-a da prestane financirati projekte nekih nevladinih, proabortivnih organizacija, kao što je IPPF (Međunarodna federacija za planirano roditeljstvo), poziva se na to da se sagledaju u cjelini rušilački učinci "meksičke politike" (nazvane prema Ciudad de Mexico, gdje je bila najavljena još u vrijeme Ronalda Reagana, koji ju je i ustanovio) Busheve vlade, te da se taj financijski manjak nadoknadi iz europskih fondova. To je i učinjeno, pa je taj "jaz pristojnosti", kako ga je nazvao danski zastupnik Paul Nielsen, ispunila Europska komisija, donirajući 32 milijuna eura, od kojih su 22 milijuna otišla UNFPA-u (Populacijskoj zakladi Ujedinjenih naroda), a ostatak IPPF-u. Potonja organizacija poznata je po svome snažnom antinatalističkom

angažmanu, ali i po svojoj inicijalnoj povezanosti s eugeničkim pokretom, koje se do današnjih dana nije do kraja odrekla, podržavajući, primjerice, nasilnu "politiku jednoga djeteta" u Kini i promičući pobačaj kao sredstvo kontrole rađanja. Odluku da se nadoknadi propalo američko financiranje donijela je komisija pod predsjedanjem katolika Romana Prodija, bez njegovih javnih prosvjeda.

Iz tih dokumenata jasno se vidi da se ljudska prava i, posebice, njihovo nedavno proširenje u pogledu spolnih sloboda doživljavaju kao dogma kojoj se danas, izgleda, odlučno suprostavlja jedna jedina institucija, Katolička crkva. Kako bi joj se začepila usta, pokušava ju se diskreditirati, zaboravlja se na kršćanske korijene ljudskih prava, kao i na to da je jednakost između muškarca i žene prvi put proglašena u spisima svetoga Pavla.

Tim riječima završava esej Lucette Scaraffie, koji hrvatskim čitateljima, ako ništa drugo, nalaže barem promišljanje o pervertiranoj naravi zajednice naroda u koju svim silama nastojimo ući. Svaka sličnost između golemoga birokratskog aparata Europske Unije, očigledno određenoga političkom ideologijom koja podrazumijeva "jednu totalnu koncepciju života"[3], i znanstvenofantastičnih, apokaliptičnih scenarija s početka ovoga teksta nenamjerna je i, naravno, sasvim slučajna te ni u kom slučaju ne otkriva cijenu koju ćemo, kako stvari stoje, vrlo brzo biti prisiljeni platiti.

[3] Začudno je koliko se te riječi Giovannija Gentilea, talijanskoga fašističkog ideologa, o fašizmu, mogu primijeniti na današnju Europsku Uniju.

Zdenko KREMER

Virtualna stvarnost

Tako je, evo, gotovo svakoga jutra:
Palim stolnu lampu gledajući kroz prozor.
Vani se polako rađa dan, ptice cvrkuću, grad se budi,
Neptun nešto priča, vjerojatno ono isto, od jučer, prekjučer i tko zna koliko dana unazad.
Ne obraćam pažnju, kad sve to i tako ostane u logu.

Usput brunda, zvrji prodorno, taman da čovjeka posve razbudi.
Zijeva valjda, budi i samog sebe.

Onda, s malim zakašnjenjem, primijetim da je završio sa svojim izlaganjem,
i da čeka da mu se predstavim.
Da mu kažem tko sam i što sam.
Uistinu tko sam ja? pitam u čudu sam sebe,
dok naviru uspomene na sve ono što sam bio u prijašnjim životima.
A bio sam svašta, da sad ne nabrajam.
Uistinu tko sam ja? I što bih trebao biti?
Da, trebao bih biti nešto drugo.
No najzgodnije je biti glavni.
Jadan neki i bijedan glavni doduše,
no to je bolje nego biti netko i nešto na velikim mrežama.

Onda još treba upisati serijski broj starog plinomjera, zamijenjenog prije desetak godina,
da bi se moglo nastaviti tamo gdje se stalo.

I sada je napokon sve jasno. I nevoljama s identitetom došao je kraj.
Jer da bi saznao tko si, dovoljno ti je na promptu napisati
whoami.

Znam da ću morati otići i ne vratiti se...

Osjećam da mi u osamdeset i četvrtoj godini života svijeća polako dogorijeva, pa bih želio prije negoli konačno odem, od srca zahvaliti svima onima koji su mi bili dobri u životu. A takvih je puno – bar stotinjak. Kad bih o svima njima pisao, bila bi to čitava knjiga, pa se moram ograničiti na nekolicinu.

*

Bilo je to nekako odmah na početku školske godine 1945./6. NSO (Narodna studentska omladina) sazvala je sastanak svih studenata prve godine Tehničkog fakulteta da im održi političku lekciju i da eventualne "nepodobne" izbaci s fakulteta. Za katedrom su sjedili rukovodioci NSO-a, među njima kao glavni, u sredini, razroki glavonja Mika Marjanović, navodno bivši četnik koji se u pravi čas pridružio partizanima i tamo uspješno nastavio graditi političku karijeru. (Kasnije je čak, na naše sveopće čuđenje, postao članom međunarodne Dunavske komisije.)

Prvi je na stol skočio Stevo Bruk, žestoki partijac iz Beograda, i histerično zaurlao: "Drugovi, Kemalu Naniću nije mjesto na ovom fakultetu. Kemal Nanić je buržuj, a to znači neprijatelj socijalističke Jugoslavije! Da je on buržuj mogao sam se uvjeriti na vlastite oči kad sam vidio da on u svom stanu ima *kauč*! Izbacimo ga s fakulteta!" I tako je Kemal Nanić izbačen, jer je kauč u njegovu stanu dokazao kako je on buržuj i kao takav neprijatelj socijalističke Jugoslavije.

Onda sam na red došao ja. Neki Kovačević zapiskutao je: "Vladimir Devidé ima priznate mnoge ispite iz vremena ustaškoga režima. Pored toga, on je član jedne tajne vjerske sekte." Ustao sam i rekao da nemam priznat nijedan ispit iz vremena bivšega režima i da nisam član nikakve vjerske sekte. No onda, u očekivanju da i mene izbace s fakulteta, ustao je student Josip Špoljarić zvan Šolja i rekao: "Vladimir Devidé je najbolji đak na našoj godini. Pogledajte pano s ocjenama ovdje na zidu. Od 900 studenata prve godine on je jedini položio ispit iz Osnova marksizma s odličnim uspjehom kod profesora Ferde Čulinovića – pogledajte na panou jedinu crvenu markicu u koloni toga predmeta!" Sa Špoljarićem nisam bio u posebno prijateljskim odnosima; bili smo tek obojica studenti građevine iste godine. Što li ga je ponukalo da stane u moju obranu, što je i njega moglo stajati izbacivanja s fakulteta? Zahvaljujući njemu nisam bio izbačen kao još jedan skalp za Miku Marjanovića.

Šoljo, hvala Ti!

*

Maja je sigurno bila među desetak najboljih studenata od dvadeset i više tisuća, koliko sam ih imao tijekom četrdesetak godina predavanja na fakultetu.

Uvijek je sjedila u prvom redu u velikoj A-predavaonici s kakvih 400 sjedala i pažljivo zapisivala što sam govorio i pisao po ploči. Očito, voljela je matematiku, a ima li na svijetu uopće išta ljepše od lijepe djevojke koja voli matematiku?

Kad sam krajem 1990. godine odlazio u mirovinu, održao sam na prijedlog prof. Luke Krnića oproštajno predavanje za studente, nastavnike i osoblje našega Fakulteta strojarstva i brodogradnje.

Govorio sam o svojih 40 godina rada na fakultetu, a Maja je opet sjedila u prvom redu. U istom je redu sjedio i naš prvi ministar vanjskih poslova, dr. Zdravko Mršić, kojemu sam nekada davno, prije valjda tridesetak godina, bio mentor u njegovu magistarskom radu o primjeni polivalentnih matematičkih logika u kvantnoj fizici, ili tako nešto, ako se dobro sjećam.

Kad je moje predavanje završilo, izlazili smo iz A-dvorane i na stepenicama, posve neočekivano, pristupila mi je Maja poklonila mi dva origami-ždrala koje je sama složila. To mi je bio jedan od rijetkih trenutaka u životu kada sam bio dirnut i zaista sretan. Ne znajući kako bih zahvalio, skinuo sam kravatu i kao "uzdarje" dao Maji.

Jednom smo se slučajno sreli u fakultetskoj auli. Kad me je spazila, potrčala je. Kako je samo trčala! Bila je prekrasna!

Kasnije smo se još nekoliko puta sreli i porazgovarali. Koji put je oko vrata nosila svezanu moju kravatu, koju joj je baka ispeglala. Može biti da ja Maju nisam uvijek do kraja razumio, a možda ni Maja mene. No, to je razumljivo i oprostivo, jer razlika među nama je više od 40 godina. Ali dva njezina ždrala još i danas čuvam kao jedno od najvećih blaga što ih posjedujem... Jer, zaista, ima li ičega ljepšeg od lijepe djevojke koja voli matematiku?

Majo, hvala Ti!

*

Rike, tj. dipl. ing. Rikard Barić, postao mi je bliskim prijateljem prije mnogo godina, dok je još bio moj student. A i kasnije smo se viđali i dopisivali. Kad je već postao "čif od makine", šef stroja na stranim, velikim prekooceanskim brodovima, uvijek mi se javljao na moj rođendan 3. svibnja s nekoga dalekog oceana ili kontinenta, gdje bi se već toga dana zatekao. "Pazi, pa danas je zbilja moj rođendan!" – obično bih se prisjetio povodom Rikeova poziva i čestitke. Ja bih mu ponekad poslao neku svoju knjigu, a on je meni poklanjao mnogo više toga. Kad je sa svojim brodom bio u nekoj luci u Južnoafričkoj Republici, poslao mi je odanle u malenoj kožnatoj vrećici nešto sitno i tvrdo, i kad sam odmotao papirić u koji je bilo umotano, gle – pravi mali južnoafrički dijamant! Još i danas ga čuvam među svojim, volumenom sitnim, a po vrijednosti velikim blagom.

Rike mi je povremeno slao dugačka pisma, upravo opsežne bilježnice svojih zapisa i kad bi nekim poslom došao u Zagreb, obično je moju ženu i mene pozvao na ručak kod "Bednjanca" ili gdje drugdje.

Rike ima suprugu Anu i dva sina, Ivu i Antu, kako je to u Dalmaciji već običaj.

Rike, velika Ti hvala za sve!

*

Dipl. ing. Vladimir Neuman postao mi je također bliskim prijateljem još davno, kao jedan od mojih oko dvadeset tisuća studenata, koliko sam ih imao. Još me je za studija posjećivao i razgovarali smo o svemu i svačemu, ne samo o matematici. Kad je diplomirao, zaposlio se u Njemačkoj u velikom poduzeću, uspješno napredovao pa se tamo i oženio te sagradio vrlo lijepu i prostranu kuću.

Mnogo godina kasnije, kad sam već bio u mirovini, dovezao se jednoga dana pred moj stan, pokupio moju ženu i mene te nas autom odvezao u svoj njemački dom, gdje smo tri tjedna bili njegovi gosti. Posvuda nas je vodio i trudio se pokazati nam mnogo toga. Posjetili smo Karlsruhe i razgledali njemački Ustavni sud, zatim muzej u Stuttgartu te mnoga druga mjesta. Mislim da sam upravo u etnografskom muzeju u Stuttgartu vidio i jedan izložak koji me je začudio, zadivio, upravo zaprepastio! Nekoliko stoljeća stara glinena zdjelica nekog južnoameričkog indijanskog plemena, kojoj je vanjska površina ukrašena spiralno raspoređenim likovima bijelih i crnih krokodila, koji se savršeno nadopunjuju tako da bez praznina i bez preklapanja ispunjaju čitavu površinu.

Upravo kao na brojnim Escherovim grafikama, particijama ravnine sukladnim likovima životinja. Mauritsa Cornelisa Eschera mogli su na njegove kreacije ponukati mozaici s Alhambre, ali ovi Indijanci to sigurno nisu vidjeli. Bit će da se velike umjetničke ideje neovisno javljaju u različita vremena na različitim mjestima.

Nakon tog boravka u njegovu njemačkom domu, Vladimir Neuman opet nas je svojim autom dovezao do pred moj stan u Zagrebu.

Kad je počeo ovaj naš (bar do sada) posljednji rat, roditelji su mu morali pobjeći iz Erduta, koji su okupirali četnici, i doći u njegovu lijepu kuću u Njemačkoj. No, onda mu je tamo najprije umro otac, zatim majka, a onda i supruga. Tako je Vladimir u svojoj prelijepoj kući ostao sam. I kad su ga zatim pritisla još i neka obiteljska razočaranja te dijagnoza koja je ukazivala na malignu bolest, očito sve to više nije mogao izdržati. Neka mi je njegova znanica iz Njemačke telefonirala da je skončao, skočivši s trećega kata bolnice. Bože, Vladimir Neuman je mrtav!

Vladimire, čuješ li me? Želim Ti zahvaliti za sve što si za mene učinio.

*

Nada i prof. Vilko Žiljak su par divnih ljudi kakvih malo ima, a koje sam imao čast i sreću upoznati te se s njima i sprijateljiti. Nada je akademska slikarica, jedna od kćeri blizanki Alberta Kinerta, pokojnoga profesora Umjetničke akademije. Vilko je profesor na Grafičkom fakultetu, doktor elektrotehnike, vlasnik moderne digitalne tiskare, vozač automobila i aviona, vlasnik kuće, vinograda i galerije u Svetom Ivanu Zelini; pored ostaloga, na rubu naših kunskih novčanica možete pročitati sitnim slovima ispisano „V. Žiljak", jer ih je on i dizajnirao.

Moja žena i ja bili smo više puta gosti u njegovoj galeriji. Kad je tamo slavio pedeseti rođendan, bili smo među četrdesetak uzvanika, pa sam njemu u čast održao kraći govor u kojem sam, među ostalim, rekao:

"Gospođe i gospodo, naš slavljenik Vilko Žiljak i njegova supruga Nada u našemu su društvu jedna izrazito patološka pojava. Naime, oni su oboje krasni ljudi, dragi, simpatični, dobri, pošteni, pametni i usto relativno bogati. Dozvolit ćete da je to u našim uvjetima apsurdna pojava! Koji je tu još čovjek i bogat i pametan i pošten?"

Nada je ilustrirala moju knjigu haibuna, a Vilko je od toga u svojoj tiskari proizveo divot-izdanja na čak četiri jezika: na hrvatskom, engleskom,

njemačkom i japanskom. Japansko sam izdanje poslao, među inima, i carici Michiko-sama.

Vilko me je, pored ostaloga, svojim avionom dvaput provozao iznad Zagreba i njegove okolice; a od njega i njegove supruge moja žena i ja primili smo bezbroj darova, i kad god bih pokušao uzvratiti bar nečim simboličnim, Nada mi je još izdašnije uzvraćala, gurajući me tako još dublje "u crveno".

Nada i Vilko, puno vam hvala!

*

Služenje "redovitog kadrovskog roka u JNA" bilo mi je jedno od najmučnijih razdoblja u životu. Zahvaljujući mojim boljeticama, vojna me je liječnička superkomisija proglasila "sposobnim (samo) za kancelarijsku službu". Međutim, u kasarni intendantske oficirske škole u Trebinju, kamo sam bio upućen, na to se malo tko obazirao. Morao sam i na marševe i na gađanja i na sva ona tupava predavanja!

Jednog je dana kasarnu iz Komande Sarajevske vojne oblasti posjetio pukovnik Branko Trajbar, inače moj kolega na studiju građevinarstva u Zagrebu, gdje je bio vojni stipendist. (Da je Branko bio dobar čovjek, vidjelo se i po tome što ga je još za studija spomenuti Mika Marjanović kritizirao riječima: "Ti si, Branko, uvijek na repu događaja!") Kratko smo porazgovarali i ja sam se potužio da mi tamošnji „dril" teško pada. Ništa nije rekao, ali već nekoliko dana kasnije u trebinjsku je kasarnu stigla „dnevna zapovijed" iz Sarajeva da se, među ostalim, vojnik Vladimir Devidé iz te oficirske škole *po kazni* premješta u sarajevski kazneni građevinski bataljon. Ta me je kazna spasila: kao diplomiranoga građevinskoga inženjera smjestili su me u ured gdje sam, umjesto marševa i gađanja, projektirao neke mostiće i kasarne. A kad je u Trebinje stigla ona spasonosna vijest, jedan crnogorski pukovnik, koji je, protiv "pravila službe", vojnike oslovljavao sa "Vi", pri susretu u dvorištu kasarne "u prolazu", s neskrivenim simpatijama, prišapnuo mi je: „Tamo će Vam biti lakše."

Hvala crnogorskom pukovniku i Branku Trajbaru!

*

Zvonimir Janko mi je bliski prijatelj još iz vremena dok smo obojica bili studenti: on na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu a ja na Tehničkom. Zvonimir je navodno s nekim kolegama bio na grobu Ante Starčevića, pa su ga

optužili da je za sebe rekao kako je "paž kralja Zvonimira", i na dvije godine izbacili s fakulteta. Konačno je diplomirao s odličnim uspjehom, ali ga je pratila "karakteristika političke nepodobnosti" pa nije mogao dobiti niti mjesto asistenta iz matematike ni na kojem jugoslavenskom sveučilištu.

Tako se onda zaposlio na školi u Ličtici (u što su preimenovali Široki Brijeg da ne bi bilo asocijacija na franjevačke "ustaše"). Odanle je slao svoje matematičke radove uglednim međunarodnim matematičkim časopisima i od njih primao odgovore na adresu "University of Ličtica", jer su smatrali da matematičar takvoga kalibra zacijelo radi na nekom sveučilištu. U Ličtici se Zvonimir i oženio Zorom.

Tada je, pametno, najprije otišao u Njemačku, a zatim je nekoliko godina bio profesor na australskom sveučilištu *Monash*, pa onda niz godina na *Ohio State University* u SAD-u te konačno šef katedre za matematiku na sveučilištu u Heidelbergu u Njemačkoj. Postao je nesumnjivo naš najugledniji matematičar moje i bliskih generacija. Riješio je jedan stoljetni problem o izoliranim prostim grupama, za koje se općenito smatralo da su sve već poznate, a Zvonimir je našao daljnju pa još daljnje, koje su onda ušle u literaturu kao $J_{1,2,3,}$ ... Janko je jedini matematičar ne samo iz Hrvatske nego i bivše Jugoslavije koji je, i to čak dvaput, ušao u *Encyclopaedia Britannica Year Book* opširnim referatima algebraičara svjetskoga glasa Irvinga Kaplanskog.

Janku uvelike zahvaljujem što sam bio *Visiting Professor* na sveučilištu *Monash* i na *Ohio State University*. Tu u Americi sam kod Jankovih čak i stanovao i hranio se. Imaju dvoje krasne djece, Borisa i Antoanetu, koji danas u Njemačkoj zauzimaju značajne položaje. U ono je vrijeme Antoaneta bila djevojčica-pučkoškolka koja je, po mom sudu, napisala kao školski sastavak jednu od najboljih biografija Abrahama Lincolna: "He saved a pig and became President. Then he freed the slaves, and they killed him" (Spasio je neko prase i postao Predsjednik. Onda je oslobodio robove, pa su ga ubili.)

I tako je Zvonimir postao svjetski slavan matematičar zahvaljujući komunistima, koji su ga natjerali da ode iz Jugoslavije...

Zvonimire, velika Ti hvala!

*

Azru sam upoznao 1977. godine kad je u našem časopisu *Haiku* objavila neke svoje pjesme. Bila je izuzetno nadarena za umjetnost: za književnost, za poeziju, za glazbu, za ples, za glumu... Još je kao srednjoškolka napisala i

kasnije objavila knjigu pjesama *Nada je tamo gdje je nema*. Pjevala je korale u zboru *Collegium pro musica sacra*. Pjevane pjesme izvodile su joj se u Americi. Organizirala je i vodila igrokaze. Pomagala nam je pri oblikovanju našega haiku časopisa. Bila je vrlo religiozna. Željela se zarediti za karmelićanku, ali joj to nisu odobrili, uz obrazloženje da joj je dužnost brinuti se za bolesnu majku. Pomagala je mnogim redovnicama, pa bih joj u šali znao reći da je "aktivistkinja sedam samostana". Studirala je paralelno anglistiku na Filozofskom fakultetu i teologiju na Bogoslovnom; oba je studija diplomirala s odličnim uspjehom.

Kad mi je bilo najteže i kad sam bio blizu suicidu, Azra mi je najviše pomogla da se izvučem. Tamo negdje u 38. godini života moja je dobra i draga znanica Azra, mlađa od mene 33 godine, iznenada oboljea od teške i opake maligne bolesti kojoj nije bilo lijeka. Mučila se nekoliko mjeseci i umrla u 39. godini života. Pogrebni obred vodila su čak sedmorica svećenika, među njima i neki vrlo poznati.

Tko zna, možda je Azrin život mogao biti posve drugačiji. A možda je morao biti upravo takav kakav je bio?!

Draga, dobra i pametna Azra, puno, puno Ti hvala na svemu!

*

S Miloradom Andričevićem bio sam u istom a-razredu Prve muške realne gimnazije u Zagrebu od prvog do (tadašnjeg) osmog razreda – od 1936. do 1944. godine. Kad smo položili "veliku maturu", Andro se, "Doživotni", svake godine brinuo da organizira proslavu obljetnice "ispita zrelosti" u nekom od zagrebačkih restorana. Na "okrugle" godišnjice dolazili bi i oni naši kolege koji su pred Drugi svjetski rat ili odmah nakon njega odselili na daleke kontinente. Taj običaj traje do današnjih dana za sve one iz "dobroga III. a", kako nas je nazivala profesorica Milka Simović – koji su još medu živima. Bogate materijale s tih naših obljetnica, skupljene u nekoliko velikih škatulja, čuva zagrebački Školski muzej.

Posljednjih mi je mjeseci – i godinâ – Doživotni mnogo pomagao, kao pravnik, doktor pravnih znanosti i viši savjetnik, svojim savjetima i koncipiranjem dopisâ u mojem donkihotovskom sukobljavanju s građevinarskom mafijom, koju pojedini dužnosnici zagrebačkoga Gradskoga poglavarstva i Ministarstva graditeljstva RH (za koje bi se – eufemistički – moglo reći kako postoji "osnovana sumnja" da su korumpirani) potpomažu i štite u eklatantnom bezakonju bezočne pljačke moje imovine.

I to sve bez ikakove nadoknade, što baš i nije opće pravilo u toj profesiji. Doživotni, velika Ti hvala!

*

Nekoć davno, dok sam još bio mlad, napisao sam o jednoj još znatno mlađoj djevojci:

"Kako da je zaboravim kad znam da je gledala iz svakoga nezaboravka, da je stajala uza svaku jelu i sjedjela na svakom kamenu, da je pjevala iz svake ptice i sjajila iz svake zvijezde i plesala u svakoj mušici iznad jezera!"

"Znam da joj nikada ništa neću moći reći – a nije mi teško: njezina je prisutnost prisutnost sreće. Znam da joj nikad neću moći taknuti ni kosu ni ruke – a nije mi teško – kosa joj je plavo proljeće a ruka bijeli anđeo. Znam da ću morati otići i ne vratiti se mnogo prije nje – a nije mi teško – ona će biti na svojim travnjacima i u svojim planinama."

Jednom, mnogo kasnije, zajedno smo se vraćali s mora. U autobusu je bila gužva. U jednom mi je trenutku s fotoaparata pala zaštitna kapa objektiva i otkotrljala se tkozna kamo između nogu sjedala i putnikâ. Ona je ustala, sagnula se i potražila plastičnu kapu te ju je i našla i vratila mi je. Zaista, to mi je bio jedan od rijetkih posve nepomućenih sretnih trenutaka u životu. Ne zato što mi je vraćena plastična zaštitna kapa objektiva mojega fotoaparata, već zato što mi ju je vratila *ona*, moj anđelak iz mladosti.

Anđelčiću moj, kako da Ti zahvalim za sve što si mi pružila kad Ti ničim ni približno nisam mogao uzvratiti?

*

Tamo negdje 1970. godine ušao je u moj kabinet na Fakultetu strojarstva i brodogradnje čovjek koji se predstavio kao nastavnik varaždinskog Informatičkog fakulteta Zvonko Petrović. Nakon pionirâ Dubravka Ivančana i Tončija Petrasova Marovića, Zvonko je bio jedan od prvih naših haiku pjesnika. Nekoliko godina kasnije, 1977., počeli smo izdavati naš časopis *Haiku*, koji je, koliko znam, bio prvi europski časopis specijaliziran za to pjesništvo. Kako je izišao koji novi broj, Zvonko bi ga donio u Zagreb, pa smo ga distribuirali u ovdašnjim knjižarama. U ono vrijeme tek je malo naših književnika prihvaćalo tu podrijetlom japansku formu, a upravo je naš časopis pridonio da se to promijeni, pogotovo što je i u inozemstvu bio dobro primljen, naročito u SAD-u.

Zvonko Petrović i danas mi je jedan od najboljih prijatelja. Gotovo svakog mjeseca navrati do mene i donese mi na dar 30 „klipića" iz najbolje varaždinske pekarne.

Dragi Zvonko, zauvijek puno Ti hvala na svemu!

*

I kako nastaviti? Utrošio sam već desetak kartica na kojima sam nastojao zahvaliti tek nekolicini osoba. A koliko ih još preostaje!

Dakako, posebnu zahvalnost dugujem svojim profesorima matematike: Stjepanu Škreblinu, Danilu Blanuši i Željku Markoviću. No, o njima sam već znatno opširnije pisao i govorio na drugom mjestu.

Ne smijem zaboraviti ni neke japanske ambasadore koji su za mene bili neusporedivo više nego tek službeni predstavnici zemlje i naroda koje sam duboko cijenio i poštivao. Moram spomenuti barem njihove ekscelencije, prije svega veleposlanika Kurodu Mizuo, Obu Keisuke te Ikedu Kaname.

A od još mnogo preostalih dobrih znanaca i prijatelja, znanica i prijateljica, mogu tek ukratko nabaciti i skicirati nekolicinu, izostavljajući titule zbog štednje prostora.

Kajetan Šeper nekoliko me je puta pozvao na ručak koji je uvijek bio vrhunski, da ne kažem veličanstven.

Ivo Pavlić više me je puta zamijenio, preuzevši moje predavanje kad bi mi iznenada pozlilo.

Anamarija Šantić često bi me hitno snabdjela nekim nužnim lijekovima, ali i – prigodice – dalmatinskim delicijama.

Branko Kronfeld mnogo me je puta ugostio u svojoj vikendici u Topličici kod Novog Marofa.

Blaženka Kaučić me je, kad mi je bilo najteže, na dulje vrijeme udomila u svojem dijelu dvorca Gorica kod Pregrade, pa mi tamo i kuhala i brinula se za mene; time mi je bitno pomogla prebroditi jednu od najtežih kriza u životu. Cenci, hvala!

Dražen Gorjanski redovito me iz Osijeka opskrbljuje izvrsnim slavonskim kulenom. Mladen Roth poklonio mi je gomilu knjiga, a Marijan Tomić me transportirao u toplice i natrag.

Umirovljena bibliotekarka Ana Kušić već nas godinama, moju ženu i mene, razvedrava, kako sama kaže, svojim „huncutarijama" i čuva nam stan kad ustreba.

Franjo Antolić, Branko Olujić, Boris Čulina i Davor Runje nebrojeno su mi puta pomogli prijevozom, a i inače.

Regina Jurčić svakog mi Božića i Uskrsa iz Kanade pošalje dimljenog lososa.

Mile Ugrin–Šparac proveo mi je na kompjutoru mnoge račune koji su mi trebali za moju knjigu *Iksnaiks*, a njegova sestra Zorica mnogo mi je pomogla kad mi je trebala utjeha zbog bolesti i neprilika.

Stjepan Škaberna svake mi godine iz Kanade donosi konzervu sirupa od kanadskog javora i američki orah.

Veljko Šterk i pokojni Felix Deutsch-Dothan iz Izraela su mi slali ili donosili neke lijekove, knjige i tamošnje delicije.

Natalia Jennifer Velček iz Amerike mi povremeno donosi svakakove multivitamine i minerale, pa omega-3 kapsule, pa kalcij, pa glutaminat...

Višnja McMaster i Đurđa Vukelić-Rožić donose mi vijesti s interneta o haiku u svijetu.

Tomislav Maretić mnogo mi je puta pomogao kao liječnik – a i kao haiku pjesnik. Tom se uvijek iskreno raduje svakom uspjehu svakoga hrvatskog haiku pjesnika (što baš i nije pravilo među njima).

Uvijek ću biti zahvalan Vladimiru Paaru i Marku Tadiću.

Hvala i Miri Krmpotić, koja mi je na kompjutoru pretipkavala moje podneske sudovima, u mojim sporovima koji mi zagorčavaju život.

Kad sam 1974. godine bio u Kini, Vesna Crnolatac me je na desetak dana udomila u svojem stanu u Pekingu i vodila od Zabranjenoga grada i Hrama neba do kineskog zida i tvornice umjetničkog obrta.

Karube Norio i pokojni Ohkuma Tadashi moji su bliski japanski prijatelji kakvih ni ovdje u Hrvatskoj nemam mnogo.

Petar Delić i Frane Jurić povremeno nas, moju ženu i mene, počaste morskom ribom.

Pokojna Naza Tanović-Miller povremeno bi me udomila u svojoj sarajevskoj kući, kad sam tamo održavao poslijediplomska predavanja.

Od očevih rođaka često su mi u mnogome pomogli Fedor, Branko i Zvonimir Devidé, a od majčinih nadasve Branko Braum.

Nekadašnji direktor Privredne banke, Josip Rataj, ugostio me na desetak dana u svojoj kući u Njemačkoj uz Bodensko jezero, a i njegov sin Dejan u više mi je navrata bitno pomogao.

Kao i moji prijatelji iz Australije, pokojni Slavko Jurčič i Ivo Peheim i njegova supruga i kći.

Antun Čoklo više nas je puta pozvao na ručak i obdario.

A trebao bih se još pobliže zahvaliti i mojim dobrim prijateljima Bogdanu Zelenku, Luki Krniću, koji nas je – moju ženu i mene – na mjesec dana udomio u svome stanu, i Ivici Šimunoviću, koji me je – u više navrata – na tjedan dana ugostio u svojem pansionu *Galeb* u Pagu.

Još bih morao bar spomenuti Ivicu Pelza, Radoslava Stipića, Krešimira Polaka, Isaka Dautija, Dragicu i Mateu Nikolić, Vidu Nikpalj, Željka Markotu, Franju Petrekovića, Vanu Jakić, Zlatka Konciliju, Franju Juga, Milana Gavrovića, Ivančicu Nižetić, Miroslava Mikuličića, Jozu Serdara, Augusta Kollandera, Petra Mladinića, Jerneja Mehle, Miroslava Šibilju, Rudija Stopara, Duška Matasa, Sašu i Sanji Singer, Zdenka Oreča, Željka Hanjša, itd...

I na kraju, a najvažnije. Ne znam uopće kakvim bih riječima, za sve što su za mene učinili, mogao, trebao i morao zahvaliti svojim roditeljima Ruži i Veljku i svojoj ženi Yasuyo. Otac i majka svojim su me životima naučili mnogo čemu važnijem od onoga o čemu su me podučavali u školi. Kad sam bolestan odlazio i nije se moglo znati hoću li se živ vratiti, otac me je poljubio, a obrazi su mu bili ledeno-hladni od suza. Kad sam ležao u traumatološkoj bolnici uz majku s teškim opeklinama, ona je i tada još, nekoliko dana prije smrti, ponavljala kako moli samo za mene. A moja je žena velik dio svojega života posvetila tome da meni olakša tegobe. Tijekom svih tih godina radi mene se mnogo čega odrekla. Iskreno se uvijek radovala kad god bi lijepim ružičastim, gustim laticama procvjetao neki od naših kaktusa; tada je bila najljepša.

Svima spomenutima i nespomenutima, zahvaljujem što, unatoč nevoljama i nedaćama koje nas snalaze, unatoč nepravdama, pljačkama i lopovlucima koji nas biju, unatoč razbojstvu i bezakonju kojima smo izloženi, što usprkos svemu tome – ipak još uvijek vjerujem u Čovjeka kao Sliku i Priliku Božju.

Tomislav MARETIĆ

Jesenski zalazak

miholjsko ljeto
u žutim listovima
kasni slakovi

dan neovisnosti
crveno lišće trešnje
među zelenim

odleti vrana
grana oraha stresa
šareno lišće

sunčana jesen
dalekozorom kružim
po šarenilu

jesenski zalaz
sudanski student nudi
nam datulje

jesenska studen
bogomoljka iz kuće
pažljivo izbačena

dvogledom pratim
sokolov let sve do...
sunčeva bljeska

bezlisne grane
jato gačakâ kupi
crne orahe

poslije tekme
vrana razbija orah
na igralištu

nevidljiv mjesec
mlada lisica opet
se pojavljuje

nevidljiv mjesec
prigušeno blještavilo
u oblacima

orao što leti
prema suncu...izgubi
se u bljesku

intimna svjetlost
na trijemu, tiši su
ljudski glasovi

Paola KRUŠLIN

Dragocjen doprinos nacionalnoj povijesti

(Dr. Stjepan Krasić, O. P. – prigodom 70. rođendana)

Sedamdeseta godišnjica života dominikanca dr. Stjepana Krasića prigoda je da se prikaže njegov rad kojim je neumorno orao njivu dominikanske i hrvatske historiografije. Zahvaljujući okolnosti da je najveći dio života proveo u Rimu, našao se na izvoru koji je iskoristio da uvelike upotpuni sliku hrvatske povijesti. Rim je kroz više stoljeća bio najvažnije hrvatsko vjersko, kulturno pa i političko središte, gdje su mnogi Hrvati živjeli, radili pa i ostavili mnoge tragove. Kako sâm kaže: "Mogućnost proučavanja vlastite prošlosti u rimskim knjižnicama i arhivima svaki povjesničar smatra posebnom povlasticom."

Opsežni znanstveni opus dr. Stjepana Krasića svrstava ga u red najplodnijih i najuglednijih hrvatskih povjesničara u zadnjih tridesetak godina. Njegov rad obilježava velika plodnost, izvanredna informiranost, originalnost, utemeljenost na izvornim povijesnim vrelima, izvrsno poznavanje tematike koju obrađuje, naročita erudicija tipična za vrsnoga povjesničara te znanstvena metodologija raspravljanja i argumentiranja. Krasić svoje tvrdnje temelji na činjenicama, provjerenim i izvornim dokumentima, uočavajući u njima ono što drugi nisu vidjeli ili su previdjeli.

Stjepan Krasić se rodio 6. listopada 1938. u Čitluku kod Mostara. Osnovnu školu pohađao je u rodnome mjestu, a klasičnu gimnaziju u Bolu na Braču (1950. – 1957.). Godine 1957. stupio je u dominikanski red. Pohađao je filozofiju na Visokoj dominikanskoj Filozofsko-teološkoj školi u Dubrovniku (1960. – 1962.), a teologiju na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (1963. – 1966.), gdje je ujedno položio postdiplomski ispit. Studij teologije nastavio je u Rimu (1966. – 1970.), na Papinskom sveučilištu sv. Tome Akvinskoga (*Pontificia Studiorum Universitas a S. Thoma Aquinate in Urbe*), gdje je 6. siječnja 1970. doktorirao povijesnom disertacijom *Congregatio Ragusina Ordinis Praedicatorum 1487 – 1550* (Rim, Istituto Storico Domenicano, 1972.). Ujedno je nakon dvogodišnjeg pohađanja Paleografsko-diplomatske škole u Vatikanu (1966. – 1968.) diplomirao pomoćne povijesne znanosti (paleografiju, arhivistiku i diplomatiku). Pripremajući se za profesorski poziv, na Papinskom sveučilištu Gregoriani (*Pontificia Universitas Gregoriana*) u Rimu pohađao je također fakultet crkvene povijesti, doktoriravši 1985. disertacijom *Stefano Gradić (1614–1683) diplomatico e prefetto della Biblioteca Apostolica Vaticana* (Rim,1985.).

U siječnju 1973. S. Krasić započinje profesorsku karijeru na Papinskom sveučilištu sv. Tome Akvinskog u Rimu, gdje mu je povjerena katedra povijesti novoga vijeka, metodologije znanstvenoga rada, a zatim i predavanja iz povijesti srednjega vijeka.

Uz profesorsku dužnost bio je i prefekt knjižnice svoga sveučilišta, a zatim 2. urednik časopisa istoga sveučilišta „Angelicum" (1973. – 1989.), te glavni urednik u razdoblju od 1989. – 2001. Godine 1984. preuzeo je službu znanstvenog suradnika (*consultor*) Kongregacije za proglašenje svetih (*Congregatio pro Causis Sanctorum*), savjesno je obavljajući sve do 1994. Član Povijesnog instituta Dominikanskoga reda u Rimu postao je 1990., a 1993. i član Hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu, čiji je predsjednik bio od 1999. do 2003. Članom hrvatskog PEN-kluba postao je 1994. godine, a 1997. izabran je za dopisnoga člana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Službu znanstvenoga suradnika talijanske *Accademia Nazionale delle Scienze detta dei XL* (Rim, Brera – Milano) za izdavanje *Opera omnia* Ruđera J. Boškovića prihvatio je 2002. Na završetku akademske godine 2007./2008., krajem mjeseca lipnja, oprostio se od svoga sveučilišta i preselio u Dubrovnik da se posveti istraživačkome radu.

Nakon izbijanja Domovinskoga rata (1991.) u Rimu je sa suradnicima organizirao udrugu *Comitato pro Croazia*, koja je nakon rata prerasla u Udrugu hrvatsko-talijanskoga prijateljstva, a djeluje i danas okupljajući mnoge Hrvate koji žive u Rimu. Također je pokrenuo više inicijativa za promociju hrvatske kulture, naročito za obilježavanje hrvatskih tragova u Rimu. S tim u vezi, HAZU je, na njegov prijedlog, preuzela pokroviteljstvo nad otkrivanjem dviju važnih spomen-ploča. Nakon što je prof. Krasić pronašao arhivski zapis o mjestu pokopa Dubrovčanina Đure Baglivija (1668. – 1707.), glasovitog arhijatra, liječnika i jednog od najuglednijih učenjaka svog doba, 27. svibnja 1995. HAZU je otkrila dvojezičnu (na talijanskom i hrvatskom jeziku) ploču na njegovu grobu u crkvi sv. Marcela (S. Marcello al Corso) u središtu Rima. Sličnu ploču, ovaj put samo na latinskom jeziku, HAZU je 7. veljače 2008. otkrila na vanjskom zidu crkve

Sant' Onofrio na padinama rimskoga brežuljka Janikula, u kojoj je pokopan Crešanin Franjo Petriš (1529. – 1597.), u svoje vrijeme vrlo ugledan i utjecajan neoplatonistički filozof.

*

Stjepan Krasić objavio je četrnaest knjiga znanstvenoga sadržaja na hrvatskom, latinskom i talijanskom jeziku te preko 170 znanstvenih rasprava i članaka povijesnoga sadržaja, sveukupno na oko 9.000 stranica. Suradnik je više znanstvenih edicija u Hrvatskoj, Italiji, Njemačkoj i Belgiji, te dobitnik brojnih nagrada i priznanja, kao što su: godišnja nagrada „Slobodne Dalmacije" za najbolju knjigu 1992. godine; Zlatna medalja (17. listopada 1996.) Filozofskoga fakulteta u Zadru za monumentalno djelo *Generalno učilište dominikanskoga reda u Zadru 1396. – 1807.*; Nagrada grada Zadra (23. studenog 1996.) za životno djelo; priznanje „per una vita di testimonianza della coscienza nazionale croata" za životno svjedočenje hrvatske nacionalne svijesti, od Hrvatsko-talijanske udruge (Assiciazione Italo-Croata), Rim, 30. svibnja 1997.; Nagrada Hrvatskoga kulturnoga društva „Napredak", Matice hrvatske i Filozofskog fakulteta u Zadru (21. srpnja 1998.); Red Danice hrvatske s likom Ruđera Boškovića za znanstveni rad (10. lipnja 1998.); počasni doktorat Sveučilišta u Zadru (7. travnja 2005.) „za izuzetne doprinose na području humanističkih znanosti, polju povijesti, u proučavanju novije hrvatske povijesti, osobito visokoga školstva u Hrvatskoj, posebice Zadru"; u povodu obilježavanja 300. obljetnice smrti Đura Baglivija – Zahvalnica za istaknuti doprinos u proučavanju života i djela Đura Baglivija te promicanje dostignuća tog velikana dubrovačke povijesti, Grad Dubrovnik, 2007.

*

Bilo bi preuzetno (a i nemoguće) prikazati sav znanstveni rad dr. Krasića objavljen u brojnoj periodici. O tome dovoljno govori njegova bibliografija, a prikazi knjiga samo upotpunjuju tu sliku:

1. *Congregatio Ragusina Orinis Praedicatorum 1487 – 1550*, Romae, Institutum Historicum FF. Praedicatorum, 1972 (Dissertationes historicae, XIX).

Povijesna disertacija na latinskom jeziku koju je 1972. u cijelosti objavio Povijesni institut dominikanskoga reda u Rimu, doktorski je rad Stjepana Krasića.

U njoj je obradio nastanak i povijest Dubrovačke kongregacije od njezinih početaka 1487. godine do 1550. U kasnom srednjem i početkom novoga vijeka crkveni su redovi doživjeli razdoblje višestruke dekadencije.

Dominikanski red prve znakove krize počinje primjećivati početkom XIV. st. Tada započinje obnova Reda pod vodstvom jedne od njegovih najuglednijih ličnosti: Katarine Sijenske, i njezinog ispovjednika Rajmunda iz Kapue. U tu svrhu počinju se osnivati posebni, „reformirani" samostani od najmanje dvanaest članova, sa zadaćom da pruže konkretan primjer dosljednog opsluživanja svojih pravila i duha Reda. Na čelu su im bili priori zvani vikari. Najmanje tri takva samostana imala su pravo na poseban vikarijat ili kongregaciju, s posebnim generalnim vikarom i posebno velikim ovlastima za provođenje strogog redovničkog opsluživanja.

Vikarijat je bio izuzet od jurisdikcije provincijala „nereformiranih" redovnika a podvrgnut neposredno samom vrhovnom poglavaru Reda. Prvi takav samostan na hrvatskom području osnovao je 1432. Trogiranin fra Nikola Milinović na otoku Čiovu. Drugi reformirani samostan osnovan je 1437. u Gružu te je kao i čiovski nosio ime sv. Križa.

Njegov prvi prior bio je poznati teolog, diplomat Dubrovačke Republike i kasniji mrkanjsko-trebinjski biskup Vlaho Konstantinović (Constantini). Zatim se osnivaju samostani: sv. Petra Mučenika u Starom Gradu na otoku Hvaru (1481.), sv. Nikole na otoku Lopudu kod Dubrovnika (1482.), u Bolu na otoku Braču (1474.), a 1486. reformirani redovnici preuzeli su samostan sv. Marije na otoku Šćedru ispred Hvara.

Završetkom gradnje samostana sv. Nikole na Lopudu 1486. broj reformiranih samostana na dubrovačkom području povećao se na tri, čime su stekli pravo na odcjepljenje, odnosno na osnivanje vlastite kongregacije. Tako je 10. srpnja 1486. proglašena zasebna Dubrovačka kongregacija (*Congregatio Ragusina*), a njezin prvi generalni vikar bio je magistar Toma Basiljević (de Basilio).

Dubrovačka kongregacija poslije se proširila novim samostanima. Njezini odnosi s Dubrovačkom Republikom mogu se ocijeniti kao vrlo dobri, iako je povremeno dolazilo do napetosti u odnosu s državnim vlastima zbog njihova nepoštivanja crkvenih zakona i zbog nametanja ljudi koji su im bili po volji na vodeća mjesta. Zahvaljujući novom načinu redovničkoga života i dobroj organiziranosti Dubrovačka je kongregacija u cijelom Redu stekla ugled kao rasadište učenih i svetih redovnika čija je glavna značajka bilo strogo obdržavanje redovničkog načina života.

2. *Seraphinus Maria Cerva. Bibliotheca Ragusina in qua ragusini scriptores eorumque recensentur = Dubrovačka biblioteka u kojoj se prikazuju dubrovački pisci, njihova djela i spisi.* Prvo izdanje priredio i uvod napisao Stjepan Krasić. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1975. (Hrvatski latinisti 8 a,b,c) Dubrovački dominikanac Serafin Marija Crijević (1686. – 1759.), pored niza djelâ iz dubrovačke povijesti, sastavio je biografski zbornik u kojemu u četiri knjige donosi abecednim slijedom biografije četiristo trideset i pet znamenitih Dubrovčana koji su živjeli do 1742. Djelo je jedan od najiscrpnijih izvora u hrvatskoj književnosti u Dubrovniku prve polovine XVIII. stoljeća, a zahvaljujući obilnoj i provjerenoj biografsko-bibliografskoj građi pripada najznačajnijim djelima hrvatske biografske literature. Krasić je priredio kritičko izdanje rukopisa, opremivši ga bilješkama i opširnim uvodom.

3. *Stjepan Gradić (1613. – 1683.). Život i djelo*, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1987.

U povodu 300. obljetnice smrti Dubrovčanina Stjepana Gradića (1613. – 1683.) u izdanju JAZU Stjepan Krasić objavio je o njemu opširnu monografiju. Na zamisao da u posebnoj monografiji obradi njegov život i djelatnost došao je radeći na izdavanju *Dubrovačke biblioteke* Serafina Crijevića, kada se u Vatikanskoj knjižnici imao prilike upoznati s njegovom bogatom rukopisnom ostavštinom koju do tada nitko nije sustavnije proučavao. Osim u Vatikanskoj knjižnici, Krasić prikuplja građu u knjižnicama i arhivima u Dubrovniku, Zadru, Veneciji i Firenci, u kojima se čuva obilna dokumentacija o Stjepanu Gradiću, te proučava sve što je o njemu bilo napisano ili objavljeno.

Krasić je monografiju podijelio u dva dijela, u kojima je dao temeljitu sliku o životu te istaknute ličnosti i o njezinu književno-znanstvenom radu. Budući da je Gradić puna tri desetljeća bio jedna od središnjih ličnosti dubrovačke politike i diplomacije u XVII. st., Krasić se dotiče gotovo svih važnih pitanja s kojima se u to vrijeme suočavala Dubrovačka Republika. Nezaobilazan u političkom, gospodarskom, kulturnom, društvenom i vjerskom životu Republike XVII. st., Gradić je ostavio dubok i neizbrisiv trag bez kojeg je nemoguće razumjeti nekoliko desetljeća u povijesti Dubrovačke Republike. Njegova uloga posebno je došla do izražaja u vrijeme nakon velikog potresa 1667. g. koji je pogodio dubrovačko područje. Budući da su tada poginuli ili pobjegli svi oni koji su bili važni za njegovu obranu i obnovu, Gradić staje na čelo svih akcija u tom pogledu i postaje jedna od najzaslužnijih ličnosti obnove grada.

Krasićevo djelo razlikuje se od svih dosadašnjih o S. Gradiću ne samo po širini zahvata i po tomu što se u njemu sustavno obrađuju svi aspekti njegova

života i djelatnosti, već i zbog toga što je autor upotrijebio sva dosad poznata i nepoznata, objavljena i neobjavljena vrela do kojih je uopće moguće doći. Najvažniju i najopširniju takvu dokumentaciju čuva Vatikanska knjižnica, čiji je Gradić bio dugogodišnji kustos i upravitelj, te joj također oporučno ostavio najveći dio svojih rukopisa. Nakon te knjižnice najveći broj podataka o njemu čuva Historijski arhiv u Dubrovniku, te knjižnice dominikanskog i franjevačkog samostana, također u Dubrovniku.

4. *Stefano Gradić (1613 – 1683), diplomatico e prefetto della Biblioteca Apostolica Vaticana,* Roma, Vivere in, 1987.

Ova knjiga skraćena je verzija monografije izašle u izdanju JAZU i prilagođena je talijanskom čitateljstvu.

5. *Ivan Dominik Stratiko (1732. – 1799.). Život i djelo,* Split, Književni krug, 1991.

Zanimljiva i vrlo vrijedna monografija o zadarskom dominikancu Ivanu Dominiku Stratiku plod je dugog i strpljivog istraživanja radi što cjelovitije obrade njegova života i rada. Iako je riječ o veoma zanimljivoj i važnoj povijesnoj ličnosti, o njemu se u nas nije dovoljno pisalo. Stratiko je ušao u povijest kao „čudo od djeteta" koje je do svoje 9. godine naučilo sve što se moglo naučiti u našim školama, te je s nenavršenih 12 godina diplomirao filozofiju na Generalnom učilištu Dominikanskoga reda u Zadru. Nakon ulaska u Dominikanski red studirao je u Rimu i Firenci, te postao redoviti profesor biblijske egzegeze na državnim sveučilištima u Sieni i Pisi. Govorio je gotovo sve žive europske jezike (uz hrvatski i talijanski): njemački, francuski, španjolski, engleski i moderni grčki, a od starijih jezika latinski, klasični i srednjovjekovni grčki, hebrejski i arapski. U Toskani je bio član dviju najuglednijih znanstvenih akademija, a tamo se i oduševio za prosvjetiteljski pokret koji je dolazio iz Francuske. Kao uvjereni pristaša fiziokratskog pokreta bavio se eksperimentiranjem s raznim vrstama žitarica, proizvevši posebnu vrstu krupnika (*triticum dicoccum*), za što je dobio državno priznanje. Da bi ga zadržao u svojoj državi, veliki toskanski vojvoda Leopold I. Habsburški, budući austrijski car Leopold II., dao mu je toskansko državljanstvo, poklonio veliku zbirku dragocjenih knjiga i obasuo ga raznim povlasticama. Stratiko se oduševio također za Francusku enciklopediju, te, kako izgleda, i pisao za nju. Bio je kasnije i prvi koji ju je sa sobom donio u Dalmaciju. U njegovu prijevodu na talijanski jednog od najreprezentativnijih djela francuskog prosvjetiteljstva „Histoire philosophique et politique des établissments et du commerce des européens dans les deux Indes" (Siena, 1776.

– 1777. u 11 svezaka) francuskoga prosvjetitelja G. T. F. Raynala, možda najviše dolazi do izražaja njegovo opredjeljenje za prosvjetiteljske ideje.

Stratiko je bio i jedan od najuglednijih teologa svoga vremena u Italiji i vrlo cijenjen kao govornik, pa je bio imenovan biskupom najprije u istarskom Novigradu (1776. –1785.), a zatim u Hvaru (1785. – 1799.). Držao je predavanja za kler i za narod, obilazio župe da upozna duhovno i materijalno stanje naroda, nastojao poboljšati uvjete života, otvarao škole i sjemeništa, osnivao gospodarska društva za unapređenje gospodarstva, štitio i pomagao glagoljaše u Istri i Dalmaciji kao čuvare narodnog identiteta, borio se za uporabu narodnog jezika u javnom životu, zauzimao za jednakost svih ljudi, za ukidanje nasilja, torture i smrtne kazne.

Stratiko je bio čovjek najširih intelektualnih vidika, prosvjetitelj koji je svoj talent stavljao ne samo u službu kulture i znanosti nego i priprostoga puka. Cijeli je svoj život kao profesor, svećenik, biskup i učenjak „prosvjetljivao" druge. Bio je ne samo najugledniji i najučeniji klerik svoga doba u nas, nego i najsvestraniji, najnapredniji predstavnik hrvatskoga prosvjetiteljstva.

6. *Dominikanci u srednjovjekovnoj Bosni,* Đakovo, Knjižnica *U pravi trenutak,* 1996.

Djelovanje dominikanaca u Bosni u srednjem vijeku najvećim je dijelom bilo slabo poznato. Sve što se o tome znalo uglavnom se svodilo na nekoliko osnovnih činjenica. Njihov stvarni rad, misionarsko djelovanje, naročito u prvoj polovini XIII. stoljeća, ostalo je dobrim djelom nepoznato. Analizirajući dosadašnje poznate izvore i pronalazeći nove, autor je stvorio zaokruženu predodžbu o radu dominikanaca u Bosni.

7. *Generalno učilište Dominikanskog reda u Zadru ili „Universitas Jadertina" (1396. – 1807.),* Zadar, Filozofski fakultet,1996.

Opsežna monografija od 1000 stranica rezultat je višegodišnjih istraživalačkih napora po domaćim i po inozemnim arhivima, a možda je najveće Krasićevo otkriće u vezi s Dominikanskim redom u Hrvatskoj. Riječ je o Generalnom učilištu koje je osnovano 14. lipnja 1396. u Zadru i djelovalo sve do 1807., te je prvo ili najstarije sveučilište na hrvatskom tlu. Iako je postojalo puna četiri stoljeća, stjecajem čitavog niza okolnosti povjesničari nisu zapažali ili nisu znali odgonetnuti neizbrisive tragove što ih je ono ostavilo u povijesti hrvatskoga visokoga školstva.

Sveučilište je imalo dva fakulteta: filozofski i teološki, a 1553. steklo je povlasticu davanja najviših akademskih naslova (bakalaureata i doktorata). Po sastavu profesorskog i studentskog zbora od samog je početka imalo međunarodni

karakter. Pored domaćih studenata najviše ih je bilo iz Dubrovačke Republike, zatim iz raznih država Apeninskoga poluotoka (Mletačke Republike, Milanskoga Vojvodstva, Genovske Republike, Toskanskoga Vojvodstva, Napuljskog Kraljevstva, Papinske države), Austrije, Njemačke i Poljske. Prvi inozemni student u Zadru bio je fra Bonaventura iz Ferrare, kojega je 1396., odmah nakon uspostave Generalnog učilišta, tamo asignirao general reda Rajmund iz Kapue.

Krasićeva monografija od prvorazredne je važnosti ne samo zbog otkrića najstarijeg sveučilišta u modernom smislu riječi na hrvatskom tlu, već i zato što je to prva ozbiljna studija o povijesti visokoga školstva u srednjem vijeku na hrvatskom jeziku. Ovim djelom Krasić je zadužio cjelokupnu hrvatsku znanost i kulturu, za što mu je Sveučilište u Zadru 2005. podijelilo počasni doktorat.

8. *Dominikanci. Povijest Reda u hrvatskim krajevima,* Zagreb, Nakladni zavod Globus,1997.

Knjiga je kratak prikaz prisutnosti Dominikanskoga reda na hrvatskome tlu tijekom više od sedam stoljeća. Prošlost Reda u hrvatskim krajevima nije dovoljno istražena ni poznata, te postoje čitava razdoblja o kojima ne znamo gotovo ništa. Ono što i znamo izdvojeno je, razbacano i nesustavno prikazano te gotovo istrgnuto iz stvarnoga povijesnoga konteksta. Iz tog razloga Krasić se nije služio već istraženim i objavljenim gradivom, već je bio prisiljen posegnuti za arhivskim i neobjavljenim vrelima, pa neki podaci ovdje prvi put izlaze na vidjelo.

9. *Pet stoljeća dominikanske nazočnosti u Korčuli: 1498. – 1998.,* Zagreb, Hrvatska dominikanska provincija/Nakladni zavod Globus, 1998.

U povodu 500. obljetnice izgradnje samostana i crkve sv. Nikole u Korčuli S. Krasić objavio je knjigu o nazočnosti Dominikanskog reda u tom gradu. Djelo je plod nastojanja da se sustavno prikaže povijest osnutka i razvoja samostana i crkve sv. Nikole u Korčuli, život i rad njegovih članova, koliko je to moguće ustanoviti na temelju sačuvanih povijesnih vrela. Zadatak nije bio nimalo jednostavan, zbog nedostatka izvornih povijesnih vrela koja bi omogućila uvid u sve važnije vidove života i rada jedne redovničke zajednice. Naime, najveći je dio povijesnih vrela o zajednici samostana sv. Nikole nepovratno uništen ili izgubljen. Najviše je toga sačuvano u prijepisima važnijih dokumenata koji su poslužili kao okvir ove rasprave. Najbolje nam je poznato zadnjih stotinjak godina, i to prije svega zahvaljujući visokoj svijesti članova Sv. Nikole da je potrebno zapisati i sačuvati od zaborava ono što su smatrali vrijednim.

Samostan sv. Nikole u Korčuli nikada se nije ubrajao u velike samostane nekadašnje Dalmatinske, sada Hrvatske dominikanske provincije, već spada u red samostana srednje veličine, kakva udovoljava potrebama grada i otoka Korčule. No, djelovanje njegovih članova zavređuje posebnu pozornost. Tako je potrebno spomenuti priora Vinka Paletina, svjetskoga putnika, istraživača srednje Amerike malo nakon njezina otkrića, pomorskoga teoretičara, kartografa, diplomata i pisca važnih rasprava s područja međunarodnoga prava.

Dubok trag ostavili su iza sebe redovnici: Anđeo Marija Miškov, Dominik Domić, Anđeo Orlandini, Jacint Domić, Vice Bodlović, Anđeo Šoljan, Zlatan Plenković, Drago Kolimbatović, Emanuel Kisić, Pavao Njegovec, Marko Bobaš, Bertrand Paršić i dr., kao propovjednici, ispovjednici, duhovne vođe, pisci, glazbenici itd. Njihova riječ dopirala je i do najudaljenijih sela u cijeloj Dalmaciji, Hrvatskom primorju, Lici, Slavoniji, Bosni i Hercegovini.

O važnosti samostana sv. Nikole govori i činjenica da je Dalmatinskoj, odnosno Hrvatskoj dominikanskoj provinciji dao šest provincijala, a jednom je bio i sjedište provincije, i to za provincijalata o. Anđela M. Miškova, od 1902. do 1906. Također je više puta bio biran za sjedište provincijalnih kapitula na kojima su članovi Dalmatinske provincije, koji su studirali na Generalnom učilištu u Zadru, držali javna predavanja i izlagali svoje akademske „teze" radi postizanja akademskih naslova bakalureata i doktorata.

Samostan sv. Nikole i Red propovjednikâ pola su tisućljeća nazočni u gradu Korčuli i na istoimenom otoku, te su svjedoci zbivanja koja su u tom dugom razdoblju potresala Korčulom, Dalmacijom i Hrvatskom.

10. *Povijest Dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa,* Dubrovnik, Biskupski ordinarijat / Crkva u svijetu, 1999.

Knjiga je objavljena nakon znanstvenog skupa u povodu 1000 godina postojanja Dubrovačke metropolije-nadbiskupije, održanog 1998. Na skupu je Stjepan Krasić održao predavanje o Serafinu Razziju i njegovoj povijesti dubrovačkih nadbiskupa.

Serafino Razzi bio je talijanski humanist i dominikanac koji je 1595. godine izdao prvu tiskanu povijest Dubrovnika. Unatoč tome, o njemu se kod nas vrlo malo zna i malo se o njemu pisalo. Razzi 1587. dolazi u Dubrovnik, gdje je bio imenovan generalnim vikarom Dubrovačke dominikanske kongregacije. Poticaj za to imenovanje dolazi od senata Dubrovačke Republike, jer nakon potresa 1520. samostani na dubrovačkom području zapadaju u određene teškoće. U razmjerno kratkom roku Razzi je uspio obnoviti stegu u dominikanskim samostanima, dati nov zamah intelektualnom radu, studiju i bogoslužju, odijeliti

studente od ostalih članova samostana u posebnu zajednicu. Uz upravljanje, prihvatio se i predavanja teologije. Zbog uspjeha koji je postigao u obnovi života i rada dominikanskih samostana članovi kanoničkoga zbora dubrovačke nadbiskupije povjeravaju mu 1588. godine privremenu upravu svoje nadbiskupije, koja je nakon smrti nadbiskupa Rafaela Bonellija ostala bez pastira. Na tom je položaju ostao nešto više od četiri mjeseca, do imenovanja novoga nadbiskupa.

Za boravka u Dubrovniku Razzi je pronašao dovoljno vremena i volje za putovanja po Dubrovačkoj Republici, istraživanje i pisanje. Uspio je prikupiti podatke i napisati nekoliko djela koja su važna za lokalnu političku ili crkvenu povijest. Osim dobro poznate prve tiskane političke povijesti Dubrovnika, pisane na talijanskom jeziku (*La storia di Ravgia,* Lucca, 1595.), u tri dijela, vrijedna je pozornosti i crkvena povijest Dubrovnika ili povijest dubrovačkih nadbiskupa (*Narrazioni o vero storia degli Arcivescovi di Raugia).*

Uz još neka manja djela u Dubrovniku je pisao i pripremio za tisak jedno vrlo važno povijesno djelo – *Istoria degli huomini illustri, così nelle prelature, come nelle dottrine del sacro ordine de gli Predicatori* (Lucca, 1596.), u kojem govori i o biskupima poteklima iz dubrovačkoga dominikanskog samostana.

Knjiga dr. Krasića ima tri dijela. U prvom dijelu piše o povijesti Dubrovačke nadbiskupije od njezinih početaka pa do kraja srednjega vijeka, u drugom prikazuje životni put Serafina Razzija, dok je u posljednjem dijelu donesena Razzijeva povijest dubrovačkih nadbiskupa, prvi put u Hrvatskoj u originalnom izdanju na talijanskome jeziku.

11. *Dominikanski samostan u Dubrovniku. Povijesno-umjetnički pregled.* Dubrovnik, Dominikanski samostan sv. Dominika, 2002.

Ovo Krasićevo djelo sažima u sebi obilježja likovne monografije i turističkoga vodiča. Knjiga prezentira ne samo povijest gradnje samostanskoga kompleksa te njegovu bogatu riznicu umjetninâ (koja je nastajala kroz više od sedam stoljeća), nego otkriva i njegovu povijesnu, ponekad političku, i kulturološku ulogu u povijesti Dubrovnika. Samostan je bio bazom za propovijedanje ne samo u Dalmaciji nego i u susjednim zemljama Balkanskoga poluotoka, te je u razdoblju od 1258. do 1690. godine osnovao petnaestak što većih što manjih samostana u Bosni, Crnoj Gori, Srbiji i Albaniji. Knjiga je i vodič ne samo kroz samostan, nego i kroz znatan dio dubrovačke i hrvatske kulture.

12. *Pape i hrvatski književni jezik u XVII. stoljeću. Hrvatski među šest svjetskih jezika.* Zagreb/Čitluk, Matica hrvatska, 2004.

Istražujući u povijesnom arhivu nekadašnje Kongregacije za širenje vjere (*Congregatio de Propaganda Fide*) u Rimu, danas Kongregacije za evangelizaciju naroda ili Zbora za širenje vjere, Krasić je otkrio dva vrlo važna papinska dekreta koji bacaju novo svjetlo na značenje i ulogu hrvatskoga jezika u prošlosti. Prvi je dekret pape Grgura XIV. od 6. prosinca 1622. godine kojim je naredio da se na svim visokim crkvenim školama na području Mletačke Republike osnivaju katedre za arapski i „ilirski" (hrvatski) jezik. Drugi, još važniji dekret izdao je 16. listopada 1623. papa Urban VIII., a njime se naređivalo da se na svim crkvenim visokim školama i sveučilištima, kao što su bolonjsko, padovansko, pariško, bečko, louvensko, salamanško, madridsko itd., uz hebrejski, pučki i klasični grčki, kaldejski (aramejski) i arapski, uči također „ilirski" (hrvatski) jezik. Dekret se morao najozbiljnije uzeti u obzir i papa je za to postavio precizne rokove. Uz rukom pisani dekret Krasić je našao i više odgovora crkvenih redova koji su izvještavali o provođenju dvaju dekreta. Time je zapravo hrvatski jezik bio izjednačen s najvažnijim jezicima opće kulture i uvršten u šest najvažnijih jezika kojima se služila Katolička crkva.

13. *Liber Almi Studii Generalis S. Dominici Iadrae (1684 – 1790). Građa za povijest visokog školstva u Hrvatskoj*, Zadar, Sveučilište u Zadru, 2006.

Nakon opsežne monografije iz 1996. godine o zadarskome dominikanskom učilištu, Krasić je nastavio svoja istraživanja, koja su dovela do ove knjige u kojoj se objavljuju najstariji dokumenti za povijest hrvatskoga visokoga školstva.

Bibliografski podaci

Knjige

1. *Congregatio Ragusina Ordinis Praedicatorum 1487-1550* ("Dissertationes historicae", XIX). Romae, Institutum Historicum FF. Praedicatorum, 1972.

2. *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur a fr. Seraphino M. Cerva*, sv. I-IV. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1975. – 1980.

3. *Stjepan Gradić (1613. –1683.). Život i djelo*, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1987.

4. *Stefano Gradić (1613-1683), diplomatico e prefetto della Biblioteca Apostolica Vaticana*, Roma, Vivere in, 1987.

5. *Ivan Dominik Stratiko (1732. –1799.). Život i djelo* ("Knjiga Mediterana", 7), Split, Književni krug, 1991.

6. *Dominikanci u srednjovjekovnoj Bosni*, Đakovo, 1996.

7. *Generalno učilište Dominikanskog reda u Zadru ili "Universitas Jadertina" (1396. – 1807.)*, Zadar, Filozofski fakultet, 1996.

8. *Dominikanci. Povijest Reda u hrvatskim krajevima*, Zagreb, Nakladni zavod Globus, 1997.

9. *Pet stoljeća dominikanske nazočnosti u Korčuli: 1498. – 1998.*, Zagreb, Hrvatska dominikanska provincija / Nakladni zavod Globus, 1998.

10. *Povijest Dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa*, Dubrovnik, Biskupski ordinarijat / Crkva u svijetu, 1999.

11. *Dominikanski samostan u Dubrovniku. Povijesno-umjetnički pregled. [The Dominican Priory in Dubrovnik; Der Dominikaner Kloster in Dubrovnik; Il Convento domenicano in Dubrovnik]* Dubrovnik, Dominikanski samostan 2002.

12. *Pape i hrvatski književni jezik u XVII. stoljeću*. Hrvatski među šest svjetskih jezika. Zagreb / Čitluk, Matica Hrvatska, 2004.

13. *Liber Almi Studii Generalis S. Dominici Iadrae (1684 - 1790). Građa za povijest visokog školstva u Hrvatskoj*, Zadar, Sveučilište u Zadru, 2006.

14. *Počelo je u Rimu. Katolička obnova i normiranje hrvatskog jezika u XVII. st.* (Predano HAZU-u)

Znanstvene rasprave

1. *Dipinti di Angelo e Donato Bizmanao in Dubrovnik*, in "Studi di storia Pugliese in onore di Giuseppe Chiarelli", vol. II. Galatina 1973, str. 353-363.

2. *Trogiranin Fantin de Valle i njegova knjižnica*: "Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru", Zadar 1973., str. 367-383.

3. *Živi tomizam*: "Zbornik u povodu 700. obljetnice smrti sv. Tome Akvinskoga (1274. – 1974.)", Zagreb 1974., str. 217-237.

4. *Regesti pisama generala dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392. – 1600.)*: "Arhivski vjesnik", XVII-XVIII (Zagreb, 1974. – 1975.), 157-246; XXI-XXII (1978. – 1979., 201-321.

5. *Dva priloga o Jurju Dalmatincu*: "Arhivski vjesnik" XVII-XVIII (1974. – 1975.), 301-307.

6. *Grgur Natalis Budisaljić*: "Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine", br. 1-2 (Zagreb 1975.), 281-286.

7. *Klement Ranjina (1492. – 1559.)*, n. dj., str. 287-290.

8. *Dominikanski samostan u Bolu na Braču (1475. – 1975.)*: «Spomenica u povodu 500. obljetnice osnutka dominikanskog samostana u Bolu 1475.

– 1975.», Bol-Zagreb, 1976., 59-113; Pretisak u *Samostani otoka Brača*, Bol, Galerija umjetnina «Branko Dešković», 1993., str. 140-159.

9. *Troškovi narudžbe Tintorettove slike*: – Spoemnica u povodu 500. obljetnice osnutka dominikanskog samostana u Bolu 1475. – 1975., str. 375-377.

10. *Šibenski humanist Ivan Polikarp Severitan i njegova politička misao*: "Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine", br. 5-6 (Zagreb 1977.), str. 7-78.

11. *Fr. Paulus Hungarus seu, ut alii volunt, Dalmata O.P.*, n. dj., br. 7-8 (1978.), 131-156.

12. *"Slučaj Petrić" i stavljanje na Indeks zabranjenih knjiga njegova djela "Nova de universis philosophia"*, n. dj., br. 9-10 (1979.), str. 85-109.

13. *Korčulanin Vinko Paletin (1508. – 1575./80.*: Krešo Novosel, "Kapi krvi, kapi mora", Zagreb, Globus, 1979., str. 461-509.

14. *Neki filozofski pogledi Dubrovčanina Stjepana Gradića*: «Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine», br. 11-12 (1980.), str. 51-81.

15. *Pogovor*: F. Dvornik, «Vojtjeh - Adalbert svetac Bijelih Hrvata», Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1982., str. 83-95.

16. *Bibliografija Rajmunda Kuparea*: R. Kupareo, «Umjetnik i zagonetka života», Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1982., str. 201-214.

17. *Dnevnik s puta u Ukrajinu i Tursku dubrovačkog poklisara harača Mata Gundulića (1672-1674)*: «Anali zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku», XXI, Dubrovnik 1983., str. 1-12.

18. *La riforma dell'Ordine domenicano nei sec. XIV-XV*: J. Vesely, "Avvenne in Europa", Oloumuc-Roma, 1983, 61-66; "Il segno dei tempi. Beato Giacinto Maria Cormier O.P.", Roma, 1977, str. 62-70.

19. *Andrija iz Drača*: "Hrvatski biografski leksikon", 1, Zagreb, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, 1983., str. 139.

20. *Aquila Srećko*, n. dj., str. 216.

21. *Aquilini Ignacije (Vlaho)*, n. dj., str. 216-217.

22. *Asperti Rajmund*, n. dj., str. 258.

23. *Babić Vinko Marija*, n. dj., str. 303.

24. *Bakrović Vinko*, n. dj., str. 375.

25. *Bartul Trogiranin*, n. dj., str. 494.

26. *Basiljević Toma*, n. dj., str. 504.

27. *Beneša Frano*, n. dj., str. 640.

28. *Dominikanci*: "Enciklopedija Jugoslavije", 3, Zagreb, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, 1984., str. 533-548.

29. *Život i djelo Stjepana Gradića*: "Zbornik radova o dubrovačkom učenjaku Stjepanu Gradiću (1613. – 1683.) u povodu 300. obljetnice smrti", Zagreb, Hrvatsko Prirodoslovno Društvo, 1985., str. 7-16.

30. *Gradićeve veze s nekim učenjacima svog doba i njegovo dopisivanje s francuskim astronomom Ismaelom Boulliauom*: "Anali zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog Centra JAZU u Dubrovniku, XXII-XXIII, Dubrovnik 1985., str. 119-133.

31. *Dominikanski samostan u Župi Dubrovačkoj (1622. – 1984.)*: "Zbornik Župe Dubrovačke", Dubrovnik 1985., str. 121-129.

32. *Stjepan Gradić prema Rusiji Križanićeva doba*: "Radovi o životu i djelu Jurja Križanića", sv. 4 (Zbornik radova, II. dio). Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1986., str. 257-270.

33. *Gradić Stjepan*: "Enciklopedija Jugoslavije", 4, Zagreb, Jugoslavenski Leksokografski Zavod, 1986., str. 481.

34. *El papa Sixto V fue de origen croata?*: "Studia croatica" XXVII (Buenos Aires 1986), str. 121-125.

35. *Albert Dujmić Gliričić - hrvatski teolog na tridentskom saboru*: "U službi čovjeka. Zbornik nadbiskupa-metropolite dr. Frane Franića", Split, 1987., str. 387-420.

36. *Dominikanski samostan Sv. Križa u Gružu (1437-1987)*: "Croatica Christiana Periodica" XI, 20 (Zagreb 1987.), str. 184-208.

37. *Un precursore dell'unita europea: Stefano Gradić di Dubrovnik*: "Angelicum" 64 (Roma 1987.), str. 476-526.

38. *Filozofsko-teološki studij dominikanskog reda u Zadru (1396-1806)*: "Zadarska revija"1-2 (1987.), str. 3-42.

39. *Un contemporaneo avversario di Las Casas: il domenicano Vincenzo Paletin di Korčula*: "I diritti dell'uomo e la pace nel pensiero di Francesco de Vitoria e Bartolomé de Las Casas". Atti del Congresso Internazionale tenuto alla Pontificia Università S. Tommaso (Angelicum), Roma 4-6 Marzo 1985 ("Studia Universitatis S. Thomae in Urbe" 29), Milano, Massimo, 1988, str. 419-428.

40. *Inventar umjetničkih predmeta u nekadašnjem dominikanskom samostanu u Zadru*: "Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 27, Split 1988., str. 227-244.

41. *Život i rad Stjepana Gradića (1613. – 1683.)*: "Spomenica posvećena dubrovačkom polihistoru Stjepanu Gradiću u povodu 300. obljetnice smrti

(1684. – 1984.)", Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1989., str. 7-18.

42. *Nekadašnji dominikanski samostan Sv. Nikole u Kotoru (1266. – 1807.)*: "Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji" 28, Split 1989., str. 129-141.

43. *Bogišić Bartolomej*: "Hrvatski biografski leksikon" 2, Zagreb 1989., str. 80-81.

44. *Buća (obitelj)*, n. dj., str. 410.

45. *Buća Dominik*, n. dj., str. 412-413.

46. *Buća Vinko*, n. dj., str. 415.

47. *Budislavić (Natalis) Grgur*, n. dj., str. 439-440.

48. *Boždarović Mihajlo Anđeo*, n. dj., str. 424-425.

49. *Bunić Serafin*, n. dj., str. 503.

50. *Carević Niko*, n. dj., str. 587.

51. *Cecić Mirko*, n. dj., str. 610-611.

52. *Conventati Ivan Krstitelj*, n. dj., str. 701-702.

53. *Crijević Serafin*, n. dj., str. 720-722.

54. *Crijević Toma*, n. dj., str. 722-723.

55. *Uloga hrvatskih dominikanaca u kulturnim planovima kralja Matije Korvina*: «Dani hvarskog kazališta. Hrvatski humanizam - Ianus Pannonius» XVI, Split, Književni krug, 1990., str. 247-271. Pretisak u «Mogućnosti», XXXVII, br. 1-2 (Split 1990.), str. 198-217.

56. *Jedna prerano ugašena zvijezda: Ignacije Bošković*: «Radovi međunarodnog znanstvenog skupa o Ruđeru Boškoviću, Dubrovnik 5-7 listopada 1987. / Proceedings of the International Symposium on Ruđer Bošković, Dubrovnik, 5th-7th October 1987», Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1991., str. 273-277.

57. *Djelovanje dominikanaca u Bosni u srednjem vijeku*: «Kršćanstvo srednjovjekovne Bosne. Radovi simpozija povodom 9 stoljeća spominjanja Bosanske biskupije, 1089. – 1989. («Studia Vrhbosnensia», 4), Sarajevo, Vrhbosanska Teološka Škola, 1991., str. 173-249.

58. *L'aspetto ecclesiale dell'opera di Madre Maria di Gesù Crocifisso Petković*: "Atti del Simposio 'Maria di Gesù Crocifisso Petković, Serva di Dio'", Roma 1991., str. 9-23.

59. *Dominikanski samostan Sv. Križa na Čiovu (1432-1852)*: "Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji", br. 31, Split 1991., str. 79-95.

60. *Rajmund Džamanjić (ca. 1587 – 14. Marz 1647). Nachwort*: Rajmund Džamanjić, „Nauk za pisati dobro 1639" („Quellen und Beitrage zur kroatischen Kulturgeschichte" 5), Bamberg, Bayerische Verlansanstalt, 1991, str. XV-XVII.

61. *Podaci o slikarskim djelima u Dominikanskom samostanu u Dubrovniku tijekom 15. i 16. stoljeća*: „Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća" (Znanstveni skup uz izložbu „Zlatno doba Dubrovnika"), Zagreb, Muzejsko Galerijski Centar, 1991., str. 271-275.

62. *Vicko Paletin, prvi hrvatski istraživač Srednje Amerike (I. polovica XVI. st.)*: „Dubrovnik", Časopis za književnost i znanost, Nova Serija, Godište III, 1992., broj 5 („Hrvati i Novi svijet", u povodu 500. obljetnice otkrića Amerike), str. 5-37 [+39-42].

63. *Dadić Žarko:* „Hrvatski biografski leksikon", Zagreb, 1993., str. 190-191.

64. *Da Ponte, Lodovico*. n. dj., str. 224-225.

65. *De Caris Juraj*, n. dj., str. 239-240.

66. *De Cruce Dionizij*, n. dj., str. 240.

67. *De Hubgaris, Marin*, n. dj., str. 255.

68. *De Rosatis, Filip*, n. dj., str. 310-311.

69. *Detrico, Ivan Krstitelj*, n. dj., str. 340.

70. *Diedo Teodor*, n. dj., str. 376.

71. *Dominici Ivan (Ioannes Florentinus)*, n. dj., str. 483.

72. *Dubravica Arboscelli, Didak (Didacus)*, n. dj., str. 648.

73. *Dujmić Gliričić Albert*, n. dj., str. 673-674.

74. *Dumanić Jakov*, n. dj., str. 699.

75. *Đurđević Augustin*, n. dj., str. 760.

76. *Đurđević Bartul*, n. dj., str. 760-761.

77. *Đurđević Bernard*, n. dj., str. 761-762.

78. *Đurđević Donat*, n. dj., str. 763.

79. *Rajmund Džamanjić pisac prvog hrvatskog pravopisa*: „Dubrovnik" 4 (1994.), str. 143-146.

80. *Generalni studij Dominikanskog reda u Zadru (1396-1807)*: „Zmajevi Zadru u čast". Zbornik radova sa svečanog skupa u Zagrebu 11-15. svibnja 1993. Zadar, Družba „Braća Hrvatskog Zmaja", 1995., str. 41-73.

81. *Gradić Stjepan*: „Lexikon für Theologie und Kirche", IV Freiburg - Basel - Rom - Wien, Herder, 1995, (col.) str. 972.

82. *Filozofija i filozofijska učilišta hrvatskih dominikanaca od XIII. di XIX. st.*: „Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine", god. XXII, br. 1 - 2 (Zagreb 1996), str. 9 - 116.

83. *Značenje 600. obljetnice Generalnog učilišta Dominikanskog reda u Zadru*: „Dubrovnik", god. VII, br. 3-4 (1996), str. 89 - 93.

84. *Značaj prvog sveučilišta u hrvatskoj kulturnoj povijesti*: „Mostariensia", časopis za humanističke znanosti, Sveučilište u Mostaru, br. 5, Mostar 1996., str. 5-14;

85. *Zadar - kolijevka prvog hrvatskog sveučilišta. Uz 600. obljetnicu Generalnog učilišta Dominikanskog reda (1396 - 1807)*: „Zadarska smotra". Časopis za kulturu, znanost i umjetnost. God. XLV, br. 1-3 (Zadar 1996.), str. 23 - 39.

86. *Četrdeset godina Filozofskog falkulteta u Zadru 1956-1996* (Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet u Zadru), Zadar 1996., str. 342-352.

87. *Jamometić (Andrija)*: «Dictionnaire d'histoire et géographie ecclésiastiques», XXVI (Paris 1996.), str. 883 - 885.

88. *Petrić - ni religiozni inovator, ni heretik*: «Dubrovnik». Časopis za književnost i znanost, N.S. god. VIII, br. 1-3 (1997.), str. 474-476.

89. *Papinski dekreti iz godina 1622. i 1623. o osnivanju katedri za hrvatski jezik na europskim visokim školama i sveučilištima*: «Povijesni prilozi», Hrvatski institut za povijest, br. 16 (Zagreb 1997.), str. 57 – 93; Pretisak: «Hrvatska misao». Časopis za umjetnost i znanost. matica Hrvatska Sarajevo. God. II, br. 9 (listopad - prosinac 1998.), str. 213-236.

90. *Izvještaj splitskog dominikanca fr. Daniela papi Sikstu V. o prilikama u kojima su g. 1589. živjeli katolici u istočnoj Hercegovini*: «Mostariensia». Sveučilište u Mostaru. Časopis za humanističke znanosti, br. 9 (Mostar 1998.), str. 105-114.

91. *Politička misao šibenskog humanista Ivana Polikarpa Severitana*: Ivan Polikarp Severitan, *Monoregija*, Zagreb, Golden Marketing / Narodne novine, 1998., str. 7-89.

92. *Eterović Franjo Hijacint*: «Hrvatski biografski leksikon», 4, Zagreb, Leksikografski zavod «Miroslav Krleža», 1998., str. 94-95.

93. *Faini Franjo*, n. dj., str. 121-122.

94. *Fantin De Valle*, n. dj., str. 133-134.

95. *Filipović Jeronim*, n. dj., str. 233.

96. *Getaldić Bernard*, n. dj., str. 669.

97. *Generalno uciliste Dominikanskog reda u Zadru - prvo hrvatsko sveuciliste (1396. - 1807)*: «Brotnjo», Zbornik I, Citluk 1997., str. 39-50.

98. *Buća Domenico*: "Dizionario dei Teologi", Casale Monferrato, Edizioni Piemme, 1998, str. 242.

99. *Buća Vincenzo*, n. dj., str. 242-243.

100. *Budislavić Gregorio Natalis*, n. dj., str. 245-246.

101. *Dujmić-Gliričić Alberto*, n. dj., str. 405-406.

102. *Paolo Dalmata*, n. dj., str. 973-974.

103. *Paskalić-Paškić Angelo*, n. dj., str. 984-985.

104. *Stratiko Giovanni Domenico*, n. dj., str. 1193-1195.

105. *Rimski nadgrobni spomenik iz II./III. st. poslije Krista*: "Brotnjo", Zbornik 2, Čitluk, Matica Hrvatska, 1998., str. 49-52.

106. *The Republic of Dubrovnik and its Diplomatic Skills in Maintaining Neutrality During International Conflicts*: "Diplomacy of the Republic of Dubrovnik" (International Symposium, Dubrovnik, September 3-5, 1977). Zagreb, University of Zagreb / International Center of Croatian Universities Dubrovnik, 1998, str. 73-117.

107. *Lik blaženog Augustina Kažotića iz pera jednog njegova suvremenika*: "Blaženi Alojzije Stepinac. Glasnik Postulature", god. VI, br. 3 (1999.), str. 40-43.

108. *Frano Petrić u Rimu*: „Znanstveni skup Frano Petrić 1597. – 1997." (Acta et studia Draconica, I), Zagreb, Naklada Družba „Braća Hrvatskog Zmaja", 1999., str. 52-64.

109. *La vita e la formazione di Marco Marulić*: "Atti del convegno internazionale "Marco Marulić poeta croato, umanista, cattolico". Una proposta per l'Europa del Terzo Millennio. Roma, 26-29 novembre 1998-Spalato, 19-20 aprile 1999. Split-Rim, Pontificium Consilium de Cultura-Književni krug Split-Marulianum-Papinski Hrvatski zavod Sv. Jeronima, 2000., str.33-47.

110. *Rapporti tra Dubrovnik e l'Italia fino al XVIII secolo / Relations between Dubrovnik and Italy up to 18th Century*, in "Medicina nei secoli. Arte e scienza" Giornale di storia della medicina / Journal of History of Medicine. N.S. Vol. 12 - No 1 (Anno 2000), 129145.

111. *Aristotelo-tomizam i filozofska učilišta hrvatskih dominikanaca u prošlosti*: Zbornik radova znanstvenog skupa "Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije", Zagreb 23.-25. lipnja 1999., Zagreb, Institut za filozofiju, 2000., str. 245-284.

112. *Život i djelatnost Serafina Razzija*: "Tisuću godina Dubrovačke (nad)biskupije. Zbornik radova znanstvenog skupa u povodu tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije / metropolije (998. - 1998.), Dubrovnik, Biskupski ordinarijat - Split, Crkva u svijetu, 2001., str. 125-164.

113. *Područni ustroj Crkve s posebnim osvrtom na metropilije*: "Tisuću godina Dubrovačke (nad)biskupije. Zbornik radova znanstvenog skupa u povodu

tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije / metropolije (998. - 1998.), Dubrovnik, Biskupski ordinarijat - Split, Crkva u svijetu, 2001., str. 315-324.

114. *Opis hrvatske jadranske obale iz putopisa švicarskog dominikanca Felixa Fabrija (Schmidt) iz 1480. I 1483./1384. godine*: "Anali Povijesnog instituta Hrvatske akademija znanosti i umjetnosti u Dubrovniku" 39 (2001.), 133-216.

115. *Dominikanci u bokakotorskom zaljevu (XIII. - XIX. st.):* "Hrvatski obzori" god. IX (Split 2001.), br. 2, str. 353-372; br. 3 (2001.), str. 633-652.

116. *Počeci hrvatskog visokog školstva u okviru ranih sveučilišnih gibanja u Europi*: "Mostariensia". Časopis sveučilišta u Mostaru. God. VIII, br. 3 (2001.), 27-52.

117. *O. Ambroz Bačić O.P. (1867. - 1931.). Život i djelo*: "Svećenici iz velalučke obitelji Bačić "Zbornik radova znanstvenog skupa "Otac Ambroz Bačić" održanog u Veloj Luci 11. rujna 1999. pod pokroviteljstvom i u organizaciji HAZU, Zagreb - Općina Vela Luka, 2001., str. 37-54.

118. *Gradić Miho*: "Hrvatski biografski leksikon", Zagreb 2002., str. 115.

119. *Gradić Stjepan*: n. dj., str. 116-118.

120. *Grgur Splićanin*, n. dj., str. 194.

121. *Gučetić Ambroz*, n. dj., str. 285-286.

122. *Gučetić Bazilije*, n. dj., 286.

123. *Gučetić Vinko Marija*, n. dj., str. 292.

124. *Gučetić Vlaho*, n. dj., str. 293.

125. *Gučetić Dragojević Petar*, n. dj., str. 294.

126. *Gučetić Oblišić Arkanđeo*, n. dj., str. 294-295.

127. *Gundulić Mato (Matej)*, n. dj., str. 325-326.

128. *Doprinos dominikanaca hrvatskoj vjerskoj i kulturnoj povijesti*, 1. "Hrvatska obzorja", br. 1 (Split 2002), 59-82; br. 2 (2002.) 96-106.

129. *Dominikanci iz Blata s osvrtom na članove obitelji Donjerković:* Radovi znanstvenog skupa održanog 14. kolovoza 2001. u Blatu na Korčuli po pokroviteljstvom HAZU i Općine Blato: "Blatski ljetopis", Zagreb, Društvo Blaćana i prijatelja Blata u Zagrebu, 2002., str. 189-207.

130. *Dominikanski samostan u Starom Gradu na Hvaru (XV.-XX.st)*: "Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji" 39, Split, Konzervatorski odjel/Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Književni krug Split, 2001. – 2002., str. 311-354.

131. *Počeci hrvatskog visokog školstva u okviru ranih sveučilišnih gibanja u Europi*: "Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne društvene

znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti", vol. 22, (Zagreb 2004.), str.121-172.

132. Toma Tomasini: hvarski biskup. teolog i diplomat (1429. – 1462.): "Starine" HAZU, 63, Zagreb 2005., str. 91-162.

133. *Dominikanski samostan u Starom Gradu na Hvaru (XV. - XX. st.)*, "Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji" 39. Konzervatorski odjel - Split Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Književni krug Split, Split 2001. – 2002., str. 311-354.

134. *Filozofske teze dubrovačkog dominikanca Dionizija Remedellija (1711-1793)*: "Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine" god. XXXI (2005.), br. 1-2, str. 157-204.

135. *Počeci hrvatskog visokog školstva u svjetlu najnovijih povijesnih istraživanja*: "Mostariensia". Sveučilište u Mostaru. Časopis za humanističke znanosti, br. 24. Mostar 2006., str. 1-16.

136. *Brotnjo nekad i danas:* "Brotnjo". Zbornik 4. Čitluk, 2006., str. 36-42.

137. *Pape i hrvatski književni jezik u XVII. stoljeću*: "Zadarska smotra" god. LI, II, br. 1-4 (Zadar 2004.), str. 155-161.

138. *O. Nikola Dominik Budrović, prvi hrvatski novinar*: "Vjesnik Hrvatske dominikanske provincije Navještenja Blažene Djevice Marije", Zagreb, travanj 2008., str .46-48.

139. *Omelia per il V. Centennario della nascita di Marin Držić*: "Dubrovnik", N.S. god. XIX, br. 2 (2008.) 23-26.

Znanstvene rasprave u tisku

140. *Cardinali croati nella storia*: Rim, Papinski Hrvatski Zavod Sv. Jeronima).

141. *Dominikanci na području nekadašnje Zadarske nadbiskupije:* Simpozij "Sedamnaest stoljeća Zadarske Crkve", Zadar, 16-19. nov. 2004.

142. *Kardinal Sigizmund Kolonić*: "Hrvatski biografski leksikon)

143. *Crkva i samostan sv. Dominika u Trogiru (XIII. - XXI. st.)*: "Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji"

144. *Alle origini dell'istruzione universitaria in Croazia nel contesto degli analoghi movimenti in Europa*: "Angelicum".

145. *Znanstvena polemika Ignjata Đurđevića s nekim učenjacima svog doba o mjestu brodoloma apostola Pavla*: Zbornik radova, Dubrovnik.

146. *Marin Držić nemirni klerik*: "Dubrovnik"

Članci

1. *Dubrovnik i dominikanci*: "Dubrovački horizonti", god. II, br. 5 (Zagreb 1970.), str. 57-60.

2. *Serafin Razzi i Dubrovnik*, ondje, god., III, br. 7-8 (1971.), str. 26-30.

3. *Hrvatska dominikanska kongregacija (1508-1587)*: "Bogoslovska smotra" 41 (Zagreb 1971.), str. 293-309.

4. *Požar stare i gradnja nove crkve Sv. Vlaha u Dubrovniku 1706-1715*: "Dubrovački horizonti" V, br. 12-13 (1973.), str. 67-75.

5. *Stjepan Gradić and Cultural Conditions in Seventeenth Century Dubrovnik*: "East European Quarterly", XVI, Number 1 (Spring 1982), str. 17-31.

6. *Stjepan Gradić i Zadar*: „Zadarska revija" 5-6 (Zadar 1984.), str. 533-548.

7. *M. Ludovicae Elisabeth de Lamoignon Com. Molé de Champlatreux (in relig. Mére Saint-Louis) Fundatricis Sororum a Caritate Sancti Ludovici (1763-1825)*, (Sacra Congregatio pro Causis Sanctorum), Relatio et Vota Congressus Peculiaris super virtutibus die 25 Ian. an. 1985 habiti, Romae, Tipografia Guerra, 1985, str. 42-49.

8. *Venetiarum. Canonizationis Servi Dei Marci Antonii Cavanis Sacerdotis, Confundatoris Congr. Cler. Saec. a Scholis Charitatis, vulgo Instituti Cavanis (1774-1853)*, (Sacra Congregatio pro Causis Sanctorum, P. N. 440). Relatio et Vota Congressus Peculiaris super virtutibus die 21 Martii an. 1985. Romae, Tipografia Guerra, 1985, str. 36-46.

9. *Venetiarum. Canonizationis Servi Dei Antonii Angeli Cavanis Sacerdotis Confundatoris Congr. Cler. Saec. a Scholis Charitatis, vulgo Instituti Cavanis (1772-1858)*, (Sacra Congregatio pro Causis Sanctorum, P. N. 440). Relatio et Vota Congressus Peculiaris super virtutibus die 21 Martii an. 1985 habiti. Roma, Tipografia Guerra, 1985, str. 41-49.

10. *Ariminen. Beatificationis et Canonizationis Servae Dei Elisabethae Renzi Fundatricis Magistrarum Piarum a B. M. V. Perdolente (+1859)*, (Sacra Congregatio pro Causis Sanctorum, Officium Historicum, 131), Relatio et Vota sulla seduta dei Consultori Storici tenuta il 18 Febbraio 1986, Romae, Tipografia Guerra, 1986, str. 18-22.

11. *Indianopolit. Beatificationis et Canonizationis Servae Dei Theodorae Guérin Fundatricis Sororum a Providentia S. Mariae in America Septentrionali (1798-1856)*, (Sacra Congregatio pro Causis Sanctorum, Officium Historicum, 141), Relatio et Vota sulla seduta dei Consultori Storici tenuta il 12 Maggio 1988, Romae 1988, str. 24-31.

12. *Matriten. Beatificationis et canonizationis Servae Dei Mariae Annae Mogas Fontcuberta, Fundatricis Congregationis Tertii Ordinis S. Francisci a Matre Divini Pastoris v. "Divina Pastora" (1827-1886)*, (Congregatio de Causis Sanctorum, Officium Historicum, 177), Relatio et vota sulla seduta dei Consultori Storici del 9 Maggio 1989, Roma 1989, str. 26-34.

13. *Parisien. Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Ioannis Leonis Le Prevost Sacerdotis Fundatoris Instituti Religiosorum S. Vincentii a Paulo (1803-1874)*, (Sacra Congregatio pro Causis Sanctorum, Officium Historicum, 163). Relatio et vota sulla seduta dei Consultori Storici del 25 Ottobre 1988. Romae 1989, str. 27-33.

14. *Atrebaten. Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Georgii Bellanger Sacerdotis Congregationis Rel. S. Vincentii a Paulo (1861-1902)*, (Sacra Congregatio pro Causis Sanctorum, Officium Historicum, 122), Relatio et Vota sulla seduta dei Consultori Storici tenuta il 20 Dicembre 1988, Roma 1989, str. 18-26.

15. *Hierosolimitana. Canonizationis Servi Dei Simonis Srugi Laici professi Societatis S. Francisci Salesii (1876-1943)*, (Congregatio de Causis Sanctorum, P. N. 1100), Relatio et Vota congressus peculiaris super virtutibus die 24 Novembris an. 1992 habiti. Roma, Tipografia Guerra, 1992, str. 63-70.

16. *Romana seu Pinskien. Canonizationis Servi Dei Sigismundi Lozinski Ep. Minscen. et Pinsken. (1870-1932)*, (Congregatio de Causis Sanctorum, P. N. 934), Relatio et Vota congressus peculiaris super virtitubus die 10. Decembris an. 1992 habiti. Roma, Tipografia Guerra, 1992, str. 67-88.

17. *S. Tommaso e Roccasecca*: DARIO ASCOLANO, *Storia di Roccasecca*, Roccasecca, A cura dell'Amministrazione Comunale, 1988, str. 70-80.

18. *La città di Dubrovnik*: "Il Tempo", Anno XLIII/N. 32, (Roma) 2 Febbraio 1986, 22.

19. *Gdje su korijeni bankarstva u Jugoslaviji*: "Glasnik", Udružena banka Hrvatske, br. 3, Zagreb, listopad 1987., 18-19.

20. *Bogatstvo Dominikanske knjižnice*: "Dubrovački vjesnik", br. 2127, 27. VII.1991., 8-9.

21. *Una lezione di equità fornita dalla Storia*: "Il Giornale", (Milano) 16 Gennaio 1993, 33.

22. *Mala povijest velike krađe:* Vinko Paletin: Rasprava o pravu i opravdanosti rata što ga španjolski vladari vode protiv naroda Zapadne Indije (1559.) / Tratado del derecho y justicia dela guerra que tienen los reyes de España contra las naciones dela Yndia Ocidental (1559). Uredili Franjo Šanjek i Mirjana Polić-

Bobić, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1994., 304 str. : "Dubrovnik" – Časopis za književnost i znanost. Nova serija, godište V, 1994., broj 3, str. 148-152.

23. *Doprinos Vinka Foretića proučavanju crkvene povijesti u Hrvata*: "Zbornik radova o Vinku Foretiću", Dubrovnik - Korčula, Matica Hrvatska/Povijesni arhiv Dubrovnik, 1994., str.83-92; Razgovor, str. 154-156.

24. *Prilozi za povijest Dominikanskoga filozofsko-teološkoga učilišta u Dubrovniku (1392. – 1808.)*: (Krešimir Vukić), Religioni et bonis artibus, Dubrovnik-Zagreb 1996., str. 13-26.

25. *Je li papa Siksto V bio podrijetlom Hrvat:* "Glas koncila" (Zagreb) od 12. I. 1986.

26. *Anatomia di una guerra*: "I martedì" (Bologna 1992), n. 102, str. 56-58.

27. *Un conflitto senza fine*, ondje, n. 103 (1992), str. 51-52.

28. *Treće ustanovljenje Dubrovnika?*: "Dubrovnik" 2-3, N. S., Godište III. (Dubrovnik 1992.), str. 271-285.

29. *Giovanni Domenico Stratico (1732-1799). Vita e opere*: "Most/The Bridge", Journal of Croatian Literature/Rivista di Letteratura Croata, 3 (Zagreb 1992.), str. 256-267.

30. *Diplomatsko umijeće Dubrovačke republike*: "Dubrovački vjesnik" god. XLVIII, br. 2439 (25. listopada 1997.), str. 10-11.

31. *Baglivijev grob i spomen-ploča u crkvi Sv. Marcela u Rimu*: "Gjuro Baglivi, *De fibra motrice et morbosa. O zdravom i bolesnom motoričkom vlaknu*, Zagreb, Prometej - Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1997., str. 427 - 429.

32. *Hipokratov učeniki obnoviterlj: Dubrovčanin Đuro Armenac Baglivi*: "Dubrovnik" 3/1999., str. 293-298.

33. *Le origini delle colonie croate nell'Italia Meridionale* "Komoštre" (Časopis za kulturu, Provincia di Campobasso, Assessorato alla Cultura), anno 3, n. 6 (Nov.- Dic. 1999), str. 5-6.

34. *Hrvatska u europskom kontekstu*: "Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti", godište VIII, br. 3-4/1999., str. 73-76.

35. *Kako je glava sv. Stjepana dospjela u Dubrovnik:* "Glas koncila", god. 39. (od 3. rujna 2000.), br. 36, str. 5 i 15.

36. *Budućnost Europe u ogledalu njezine prošlosti*: "Crkva u svijetu", god. XXXV. (2000.), br. 4, str. 405-417.

37. *Una "perla" che racconta una straordinaria storia di fede, di arte, di cultura*, in "L'Osservatore Romano", Supplemento, n. 129, giovedì 5 giugno 2003, str. 16.

38. *Ponovno radanje hrvatske gramatike*: "Fokus". Hrvatski tjednik, br. 288. (od 19. studenoga 2005.), str. 8-10.

39. *Obnovljen rad prvoga hrvatskoga sveučilista*: "Fokus". Hrvatski tjednik, Zagreb, br. 303., 03. 03. 2006., str. 14-15.

Prijevodi

1. Josip Ruđer Bošković, *Theoria philosophiae naturalis*. Priredio i pogovor napisao Vladimir Filipović
(Biblioteka "Temelji", knjiga prva), Zagreb, Sveučilišna Naklada Liber, 1974. "Epilogus" preveo s hrvatskoga na latinski.

2. Frane Petrić, *Nova de universis philosophia*. Priredio i pogovor napisao Vladimir Filipović, Zagreb, Sveučilišna Naklada Liber, 1979. "Epilogus" preveo s hrvatskoga na latinski.

Rajko GLIBO

Usidrene sličice

Radovanu Grgecu, godinu dana poslije

Vjesnici proljeća
Umiljatim cvjetovima
Suncu nazdravljaju
Prkoseći buri
Proljeće dozivaju
Proljeće im uzvraća
Friškom bojom sunca
Bura unosi nemir
U proljetni nakit
U proljetnim mirisima
Pjesme lakše preskaču
Bodljikave ograde
Žičane za uhićenike
Prljave duše i dalje
Prljave priče hrane
Zlo gladno u njima
Svoju kajdu sriče
Miris samoniklih
Jagoda se širi

Po busenju ljubičica
Dežurnih visibaba
I snenih jaglaca
Tek rođene ih
Bura snažno mete
Hladnoća steže
Vjetar fijuče
Glazbom se časte
Plastične krpice
Na golim granama
Na tovaru briga
Vedra duša pjeva
Dišem s lelujavim cvijećem
Pogledaj i umri
Očaran ljepotom
Šapućem sebi
Misli su mi s Radovanom
Ipak umro ne bih
A mrijeti se mora.

Biograd n/m, 20. travnja 2008.
Ostadoše polja jedne plemenite duše.
Neka u nakit tih polja uđe i ova pjesma.

Vladimir REM

Raspjevana Slavonija*

Prva dva poslijeratna desetljeća (1945. – 1965.) zanimljiva su po množini pjesničke produkcije slavonskih autora (102 zbirke), dok prozno stvaralaštvo bilježi znatno manje naslova (39).

Prve poslijeratne godine prijelazne su i odlučujuće u sferi naših književnih komunikacija uopće. Osim što se, ponajprije, od pisaca zahtijeva da slijede tzv. socijalistički realizam to je i vrijeme zanimljivog i plodonosnog prodora novih umjetničkih usmjerenja i opredjeljenja. Partizanski pisci (ovdje je riječ o autorima s područja Slavonije) objavljuju knjige nadahnute ratnim temama i izgradnjom zemlje (Grigor Vitez *San boraca u zoru* 1948. i *Pjesme* 1950., Đuro Šnajder *Znoj za čelik* 1950., Josip Cazi *Pjesme borbe* 1951. i dr.), pripadnici "stare garde" utvrđuju i nastavljaju svoj put (Dragutin Tadijanović *Pjesme* i Dobriša Cesarić *Pjesme*, 1951. i dr.), a mladi književni naraštaj predstavlja se prvijencima.

Naravno, poslije Drugog svjetskog rata na književnoj pozornici pojavili su se najprije pisci starijega naraštaja, oni koji su tada imali manje ili više određenu fizionomiju.

Cesarićeve i Tadijanovićeve poslijeratne zbirke izlaze istovremeno, a osim toga, što je u neku ruku i indikativno, s istim naslovima i pod istom nakladničkom etiketom (*Pjesme*, Izdavačko poduzeće "Zora", Zagreb, 1951.). Taj izdavački paralelizam, s drugim identičnim oznakama, zapažamo u stvari već u njihovim pjesničkim počecima (Cesarić: *Lirika*, Tadijanović: *Lirika*, vlastita naklada, 1931.), a isti je slučaj i sa zbirkama koje prethode spomenutim poslijeratnim izdanjima (Cesarić: *Izabrani stihovi*, Tadijanović: *Tuga zemlje*, obje u izdanju Hrvatskog bibliografskog zavoda u Zagrebu, 1942.). Poslijeratne zbirke izlaze im ovim redom: Cesarić: *Osvijetljeni put* (1953.), Tadijanović: *Intimna izložba crteža iz Raba* (1954.).

Vladimir Kovačić i Mirko Jirsak, koji književno počinju također desetak godina prije Drugog svjetskog rata (Kovačić u *Knjizi drugova* 1929 i *Lirici šestorice* 1931., Jirsak sa zbirkom *Pjesme* 1929. i *Lice za oknom* 1933.), u prvom

* Ovaj tekst dio je veće cjeline "Hrvatska književnost u Slavoniji 1945. – 1990." – op. a.

poslijeratnom desetljeću objavljuju svoje zbirke nedugo jedan iza drugoga: Kovačić: *Ceste i jablani* (1952.), Jirsak *Sa ruba ravnice* (1953.).

Na izmaku toga razdoblja izišle su *Pjesme* Miroslava Feldmana i Vitezova treća zbirka *Naoružane ruže* (obje 1955.).

Kada je riječ o piscima ranijih razdoblja, prvo valja reći da su oni predstavljeni skromnije od svojih kolega iz druge polovice 20. stoljeća, što je, s obzirom na razvojne putove i rast suvremene književnosti, i razumljivo. Kronološki, pak, oni nose primat prvotiska. Tako već 1947., u knjizi pod naslovom *Proza,* izlaze pripovijetke i roman *Đuka Begović* Ive Kozarca. Iste godine kao zasebno izdanje pojavljuju se i *Moji ljudi* Ive Kozarca, a 1948. *Pripovijesti* Josipa Kozarca. Slijede izdanja Josipa Kozarca: *Djela*, *Izabrane pripovijetke*, *Među svjetlom i tminom*, *Mrtvi kapitali* (1950.), *Tena* (1955.), te Ivana Kozarca: *Đuka Begović* (1952.), *Izabrane pripovijesti* i *Đuka Begović* (1954.).

Glede proznoga stvaralaštva, Miroslav Feldman na čelu je liste suvremenih autora, s izdanjima svojih dramskih djela: *Iz mraka* (1946.), *Doći će dan* (1947.), *U pozadini* (1951.), *Tri drame* (1955.).

Ivanka Vujčić-Laszowski, koja je lirski ušutjela nakon zbirke *Pjesme* (1939.) objavljuje 1949. roman *Vranjara* i dramolet *Spašeno svjetlo*. Slavko Batušić, koji je 1938. objavio *23 pjesme* i time, prema vlastitom iskazu, likvidirao nestalo poglavlje svoje mladosti, pojavio se poslije rata s memoarskom i putopisnom prozom: *Stanislavski u Zagrebu* (1948.) i *Rembrandtu u pohode* (1952.).

Zvonimir Kulundžić, pokretač i urednik predratnog "Narodnog glasa" u Osijeku, prvo potpisuje nekoliko knjiga iz oblasti bibliologije (*Papir* 1947., *Kroz historiju pisanja* 1948., *Ljudski govor i jezici* 1949., *Knjiga o knjizi* 1951.), da bi nakon ovih izdanja što ih publiciraju beogradske i zagrebačke izdavačke kuće tiskao (u vlastitoj nakladi) knjigu izrazito polemičkog značaja: *Razgovor neugodni naroda književnoga* (1952.).

Josip Cazi, kojemu je još u tijekom rata na oslobođenu teritoriju tiskana zbirka *Iz slavonske žetve* (1944., u izdanju Oblasnog NOO za Slavoniju), objavljuje knjigu *Licem prema buri* (1954.). Proza Ferde Bačića izlazi pod naslovom *Mali Obren u ratu i druge pripovijetke* (1955.).

Kad je riječ o mladima, najprije valja spomenuti djela onih pisaca iz Slavonije koji se u prvim poslijeratnim godinama okupljaju oko zagrebačkog "Izvora" i vinkovačke "Književne revije" ili, pak, djeluju u okviru studentskog KUD-a "Ivan Goran Kovačić". Prve knjige tih autora nisu doduše tiskane u Slavoniji, osim dvije (Vladimir Rem: *Lirske minijature*, Slavonski Brod, 1951. i Dragan Mucić: *Melodije srca*, Osijek, 1952.), nego u Zagrebu, ali ih treba na ovom mjestu registrirati, ako želimo dobiti uvid u izdavačku produkciju prve poslijeratne generacije ovdašnjih pisaca.

Osim te dvije zbirke, knjige pripadnika toga naraštaja izlaze (u Zagrebu) ovim redom: Boro Pavlović: *Tišina* (1951.), Slavko Mikolčević: *Kameni pleteri raspleteni*, Boro Pavlović: *Zemlja*, *Srna*, *Traktor* i *Slapovi boja i linija polivinila* (1952.), Vladimir Kolbas: *Svetkovine srca*, Boro Pavlović: *Ljubav*, *A. G. M.*, *Vreva* (1953.), Ferdo Bačić – Ivo Posavac: *Ciganske varijacije*, Boro Pavlović: *Srce*, *Plitvice*, *Zadarske elegije* (1954.), Miroslav S. Mađer: *Raskršće vjetra* i *Mislim na sunce*, Zlatko Tomičić: *Četvrtoga ne razumijem* i *Vode pod ledinom* (1955.), Boro Pavlović: *Velesajam*, *Zagreb*, *Stadion*, *Gornji grad* i *Jutro u travnju* (1955.).

U tom razdolju objavljene su i tri zajedničke zbirke pjesama: *Lirika* (1953.) ovih slavonskih autora: Jakova Ivaštinovića, Miroslava S. Mađera, Bore Pavlovića i Vladimira Rema; *Jesenas i danas* (1954.) u kojoj su, pored Ujevića, Alfirevića i drugih, zastupljeni Pavlović i Rem, *Lirika Cibalae* (1955.) s vinkovačkim autorima: Vladimirom Kovačićem, Stjepanom Bačićem, Đurom Šnajderom, Dionizijem Švageljom, Ivom Ficijem, M. S. Mađerom, Zlatkom Tomičićem, Ivanom Grigićem i Stanislavom Milošićem.

Sva su navedena izdanja pjesničke zbirke, sažeto rečeno, lirika s mnogo pejsažnog kolorita i boje vremena. To je, naravno, jedina zajednička komponenta koja veže pripadnike slavonskog poslijeratnog pjesničkoga kruga. Te zbirke svjedoče, s jedne strane, da je taj naraštaj nastavio put svojih prethodnika između dva rata, ali, s druge strane, da je na stanovit način promijenio smjer kretanja, tražeći novi izraz i nove teme.

U prozi imamo ovakvu situaciju:

U 1954. godini izišle su dvije knjige, i to: zbirka novela B. Pavlovića pod naslovom *Kratke priče* i prozni prvijenac Pavla Bodiša pod naslovom *Pripovijetke*. U 1955. godini objavio je Stjepan Godić knjigu proze pod naslovom *Ogrlica*. Iako bi pogrešno bilo tu trojicu autora po svaku cijenu povezivati i svoditi njihov rad pod zajednički nazivnik, ipak ih je nužno vrednovati kao literate ponikle pod istim podnebljem. To se posebice može učiniti s Godićem i Bodišem, koji su se svojim proznim ispisima legitimirali kao nastavljači post-kozarčevskog pripovjedaštva, dok je Pavlović svojom novelistikom prezentirao suvremenu i temperamentnu neorealističku školu, koja je u poslijeratnom razdoblju tek počela postojati. Tematski, za razliku od Bodiša i Godića, koji su vezani uz slavonsko selo i grad u vrtlogu Drugog svjetskog rata, Pavlović se u svojim novelama vratio životu regimentskih običaja Vojne krajine i progovorio o vremenu daleke pandursko-hajdučke stvarnosti.

Prikazu izdavaštva toga desetljeća dodajem nekoliko popratnih zapažanja.

S obzirom da je tiskanje *Proze* Ive Kozarca dovršeno 7. srpnja 1947., kako piše u impresumu knjige koju je objavio Nakladni zavod Hrvatske, bilo je to prvo beletrističko izdanje jednog slavonskog pisca poslije Drugog svjetskog rata. Feldmanova drama *Iz mraka* (koja je bila skinuta s repertoara zagrebačkog HNK nakon glavnog pokusa početkom veljače 1940.) prvo je originalno dramsko ostvarenje slavonskog autora tiskano u poraću, a Vitezov *San boraca u zoru* (tiskanje dovršeno 29. lipnja 1948.) prva je poslijeratna pjesnička zbirka suvremenog autora iz Slavonije.

U tom, prvom poslijeratnom desetljeću objavljeno je 65 djela slavonskih autora, i to 39 pjesničkih zbirki i 26 knjiga proze. Zanimljiv je podatak da je samo manji broj knjiga tiskan sa zaštitnim znakom izdavačkih kuća (Nakladni zavod Hrvatske, Glas rada, Novo pokoljenje, Zora, Lykos, DKH), dok je većina objavljena u vlastitoj nakladi.

Prikaz nastavljam bilježenjem pjesničkih zbirki Dragutina Tadijanovića i Dobriše Cesarića u drugom poslijeratnom desetljeću (1955. – 1965.).

"Pjesnik civiliziranih seljaka" (kako za Tadijanovića reče Ive Mihovilović, 1933.) koji svoja osjećanja ispisuje "jednostavnim riječima, prirodno i istinito" (Ivo Bogner, 1971.) pojavljuje se 1956. s knjigom sabranih pjesama *Blagdan žetve*. Iste godine izlazi Cesarićeva zbirka sabranih pjesama *Goli časovi*, povodom koje će A. Šoljan napisati: "Cesarić u najtradicionalnijim formama postiže prvu odliku moderne poezije: reći sve što je prirodnije moguće, tako da i najsentimentalnija, najpatetičnija, najdramatskija izjava izgleda prirodno, nenamješteno i govorno, kao što bi nam zvučao neki razgovor na ulici."

Izdanja međuratnih liričara imaju ovakav redoslijed: Vladimir Kovačić *Jantar na suncu* i Miroslav Feldman *Pitat će kako je bilo* (1959.), Tadijanović *Srebrne svirale* i Cesarić *Izabrane pjesme* (1960.), Tadijanović *Prsten* (1963.), Feldman *Izabrane pjesme* (1964.).

U prozi imamo ovakvu situaciju: Ivo Balentović objavljuje *Balkanske priče* (1956.), *Ljubav, smijeh i suze* (1959.) i *Među šumama i vodama* (1962.), Ivanka Vujčić-Laszowski roman *Čahure* (1958.), a Slavko Batušić autobiografsku prozu *Laterna magica* i knjigu putopisa *Pejzaži i vedute* (1959.), Zvonimir Kulundžić predstavlja se knjigom dramskih tekstova pod naslovom *Đačka trilogija* (1962.).

Ovdje ćemo spomenuti da je objavljivanjem Kulundžićevih drama iz osječkog đačkog života tridesetih godina ovoga stoljeća obilježen početak

izdavačke djelatnosti Pododbora MH u Osijeku. Knjiga je označena brojem 1, a u impresumu stoji da je njezin tisak dovršen u srpnju 1962.

Kada je riječ o piscima koji se u književnosti javljaju neposredno uoči Drugog svjetskog rata, na početku toga desetljeća (1956.) Đuro Šnajder objavljuje zbirku *Bijele zjene*, a Stjepan Jakševac *Glasim se nespokojem*. Sljedećih godina izlaze Šnajderove zbirke *Ljubavnici u tudim očima* (1958.) i *Poznanstva* (1960.), te Vitezove *Povjerenje životu*, *Vuk i sedam kozlića*, *Ivica i Marica*, *Crvenkapica*, *Sto vukova i druge pjesme* (1957.), *Kad bi drveće hodalo* (1959.), *Kao lišće i trava* (1960.), *Iza brda plava*, *Jednog jutra u gaju* (1961.), *Zekina kuća*, *Bajka o glinenoj ptici* (1964.), *Ogledalce* i *Gdje priče rastu* (1965.).

Đorđe Radišić, kojemu prve pjesme izlaze u partizanskoom tisku, a prve zbirke odmah nakon rata (*Dani iz tame i svetla* 1950., *Juriši za svitanja* 1952.), u tom razdoblju objavljuje zbirku priča za djecu *Bajka o dječaku i ratu* (1961.), poemu *Pohorska legenda* (1962.) i zbirku pjesama *Belo cvetaju lokvanji* (1965.).

Zbirke mladih izlaze u tom desetljeću ovim redom: Boro Pavlović *Portreti* (1956.), M. S. Mađer *Utaman* (1957.), Ivan Grgić *Intimna provincija* (1958.), Hinko Zlomislić *Suhi zdenac* (1959.), Zlatko Tomičić *Budni faun*, Ivan Baranjek *Zbližene obale* i Zvonko Stahl *Za jedno doviđenja* (1960.), M. S. Mađer *U čovjeku*, Branko Hribar *Moja lipanjska kotlina*, Hinko Zlomislić *I poslije svega* i Dionizije Švagelj *Uvijek naoči* (1961.), Marija Peakić *Nemir cvjetanja*, Boro Pavlović *Majalis*, M. S. Mađer *Antene riječi*, Božidar Škritek *Odlazak u jesen*, Žarko Marjanović *Ponavljanje ljubavi*, Dubravko Jelčić *Poraz pobjednika*, Petar M. Stojiljković *Pjesma što u meni cvjeta* (1962.), Ivan Božidar *Makovi, sunce i žito*, Dejan Rebić *Rukopis o dubravama*, Luka Šteković *Znak* i Ivo Baričević *Oči u oči* (1963.), Vladimir Rem *Umor krvi*, Stjepan Godić *Lirika*, Valentin Benošić *Sanatorij*, Dragan Mucić *Čovjek ptice i zvijezde*, Hinko Zlomislić *Moć Ulice*, Ivanka Ciglar *Nasmijana duga*, Zlatko Tomičić *Balada uspavanog čovjeka* (1964.), M. S. Mađer *Lenije zelene Lenije*, Milan Šebelić *Grč iskušenja*, Drago Kekanović *Svjetlost šuma*, Vladimir Kokeza *Okovane oči*, Milan Taritaš *Ljudski smijeh*, Zlatko Tomičić *Bijela vrana* i *Poezija* (1965.).

U tom je razdoblju izišlo i sedam knjiga proze mladih autora: Zlatko Tomičić *Nestrpljivi život* (putopisi) i *Dosegnuti ja* (lirska proza, obje 1956.), Vlado Kostelnik *Crveni karamfil* (roman) i *Praskozorje* (drama, 1960.) te *Zemljo moja* (roman, 1965.), Vladimir Rem *Tragom Prošlosti Broda* (feljtoni) i Stjepan Čuić *Iza bregova* (novele, 1965.).

U ovom su razdoblju objavljene i tri zajedničke zbirke: *Lirika o Slavoniji* (panoramski pregled u kojemu su zastupljeni: Julije Benešić, Miroslav Feldman,

Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović, Vladimir Kovačić, Josip Cazi, Ivanka Vujčić-Laszowski, Mirko Jirsak, Grigor Vitez, Stjepan Jakševac, Đuro Šnajder, Jakov Ivaštinović, Slavko Mikolčević, Vladimir Kolbas, Boro Paulović, Vladimir Rem, M. S. Mađer, Zlatko Tomičić, Dubravko Jelčić i Milivoj Polić, *Bune i Bujice* (zbirka pjesnika Franje Žanića, Antuna Martinovskog, Slavka Mađera i Đure Šnajdera), *Trojica iz Gradišta* (izbor poezije i proze pučkih pisaca Mate Mandića, Pavla Varnice i Antuna Jovanovca), te *Šume moja kazivanja* (poetski prilozi Ljerke Dobaj, Drage Kekanovića, Duška Maričića, Dine Merdanović i Ivice Vrkića te prozni tekstovi Stjepana Čuića i Nene Hog).

Lirika o Slavoniji izišla je u izdanju "Slavonije danas" (Osijek, 1956.), *Bune i bujice* objavila je Novinska ustanova "Novosti" (Vinkovci, 1959.), izdavač *Trojice iz Gradišta* je Društvo prijatelja Muzeja u Županji (1959.), dok su *Šume moja kazivanja* tiskane u izdanju Narodnog sveučilišta "Božidar Maslarić" u Osijeku (1963.), kao prva knjiga u ediciji "Vrbaci".

Valja ustvrditi da je drugo poslijeratno desetljeće karakteristično po sve snažnijem prodoru dotad još nepoznatih i neafirmiranih autora. Novak Simić je tu pojavu nazvao "mladom snagom života".

Marko MALIĆ

Hrvatska moja

Kameni zidi Zagore i
mrtvo lice moje matere,
domovine stijeg.
Hrvatska moja, ostavljena,
zakopana duboko u meni,
silazi sama niz lice, topla i slana poput mora.
Tutnji u prsima, u crveno-bijelom srcu,
odzvanja joj ime.

Hrvatska moja, najljepša, jedna i jedina.
Svaka joj stopa grob od ljubavi,
gob od lavande u vrelom kamenu.
Bljeskaju srebrna jata u modrim dubinama i
njišu se zlatna polja spojena s nebom.
Pale joj kose po licu,
po bijelim prsima Dinare,
spustile se niz ramena,
niz hridi Mosora i Velebita.

Hrvatska moja iz ćaćinih suznih očiju,
stisnuta u zagrljaj.
Najdraža i najljepša,
voljena do smrti, do zadnjeg udisaja i
do zadnjeg otkucaja srca.
Tuče u hridi kamene duše, ovdje u daljini

Čuvar malene vile

Ja sam čuvar tvog sna u kasnoj noći,
ja bdijem dok snivaš, kroz tminu moje te oči vide.
Zaustavljam zle vile kad im kose po tvome licu padnu i
kad te čarobnim prahom pospu.
Tjeram nečiste duše od tvojih skuta.
Ja sam čuvar snova male princeze,
uplašene od buba, strašnoga mačka,
velikih ptica i debelog diva.
Ja sam čuvar noći i sam uplašen za te,
za tvoje tihe uzdisaje i uplakana buđenja.
Ja se molim i strepim dok ne narasteš.
Dok i sama ne postaneš vila, opasna i lijepa,
čarobnom pjesmom što krade snove i
lomi srca smrtnika

Stjepan TOMIĆ

Pregled rađanja sustavne dogmatske misli na hrvatskom jeziku u *Katoličkom listu* (1849. – 1870.) s posebnim osvrtom na polemike o papinoj nezabludivosti*

I. Neke pretpostavke za razumijevanje problematike

1. Nužnost teološkog razmišljanja na narodnom jeziku

Kao što reče Ben Sirah "mučan je posao smišljati izreke" (Sir 13,26), tako se pokaza mučnim poslom i istraživanje novijih početaka hrvatske sustavne teološko-dogmatske misli. Mučnost nije uzrokovana samo nedostatkom literature, što jest pogolem problem, nego možda ponajviše time što se radi o lutanju kroz neistraženu zemlju, gdje nema ni puta ni markacije, ni pouzdanog kriterija, kamoli one arhimedovske točke na koju bi se ova poluga mogla osloniti. Nemajući čvrstih ili pouzdanih kriterija, valjalo je najprije nabaciti na "kamaru" tisuće podataka, od kojih će se većina poslije pokazati suvišnima ili, ako je bilo zgodno, prikladnima tek za kratku bilješku. Valjalo je najprije upoznati prohujala vremena i nestala društva, njihovu svjetonazorsku shemu, njihova nadanja, odbacivanja, sukobe, vrijednosti, dileme i probleme, a trebalo je zaviriti i u filozofijsku pozadinu (koja po svojoj naravi prethodi teologiji), a najviše, naravno, u teološku. Teškoće su bile i u tome što je trebalo "čeprkati" po "nevažnim" zapisima nadajući se "zlatnoj žili", koja će otkriti svakodnevno disanje naših klerika pred stoljeće i pol. Trebalo je na kraju u šumi raznoraznih i raznorodnih podataka odrediti one koji su vodili naprijed i nosili vrijeme i događaje.

Tokom istraživanja i razmišljanja kao jedna od najtežih prepreka, pa stoga i najvažnijih (i teoloških) tema, pokazao se jezik. U ta poodavna vremena hrvatskom je kleru "materinski" jezik bio latinski, a ne hrvatski; dakako, u crkvenom smislu. Ali ipak! Opravdano je postaviti pitanje koliko se živu Božju riječ, koja treba imati egzistencijalni odjek, moglo navijestiti na društveno gotovo mrtvom

* Magistarski rad iz dogmatske teologije, što ga je autor obranio 2007. godine na zagrebačkom Katoličkom bogoslovnom fakultetu pod mentorskim vodstvom red. prof. dr. sc. Ivana Karliča.

jeziku? Naime, nije nemoguće da je navještaj vjere na latinskom jeziku imao slabašan egzistencijalni odjek i među samim klerom.

Postoji uska veza između mišljenja, djelovanja i govorenja,[2] i to troje temelj su svakoj pisanoj riječi. Poznata je ona Krležina (negativna) tvrdnja da je nered u rečenicama posljedica nereda u mislima, a prerečena i primijenjena na teološku situaciju (u pozitivnoj formi) mogla bi glasiti: *jezik nejasan, pokatkad i nerazumljiv, često neprecizan, redovito stilski nezgrapan, s povremenim zabunama u značenju pojedinih riječi, odaje da su autori iz najranijeg razdoblja* Katoličkog lista *(1849. – 1870.) imali poteškoća s vlastitim materinskim izrazom, odnosno s pretakanjem u njega one iste teološke materije koju su tako divno i lako, do najsićušnijih tančina znali, te precizno govorili i pisali na latinskom jeziku.* Nažalost, niti je jednostavno niti je lako, pa čak nije ni moguće, ustanoviti razloge tim teškoćama, pa se valja zadovoljiti onom općenitom konstatacijom o nerazvijenom jezičnom izrazu.

Stoga, na temelju mnogih elemenata, može se odmah ustvrditi da je hrvatski klerik sredine 19. st., preciznije: od siječnja 1849. godine, u pravom smislu riječi prvi put u svojoj povijesti počeo organizirano i sustavno sricati hrvatsku teološku slovnicu jer je dotadašnja teološka produkcija bila više plod marljivosti rijetkih pojedinaca, ili sretnih trenutaka uvjetovanih raznolikim razlozima, a nikako ne sustavnog ili organiziranog rada. Tek pokretanjem prvog "cerkveno-bogoslovnog" lista počela je istinska i sustavna teološka naobrazba hrvatskog klera na hrvatskom jeziku.

Karakteristično je za taj početak da je s jedne strane stajao silno razvijeni i sakralizirani latinitet, s druge pak sve bogatija teološka nijemština, koju je i država podržavala, te s treće vjerojatno onaj najteži problem: otuđene glave domaćih duhova, koji su, ili kao stranci ili zato što su bili sluge stranaca, bili skloniji svemu stranom te samim tim i odbacivanju domaćega sve upirući prste u nekakvu nadnacionalnost ili internacionalnost, priklanjajući se, rečeno suvremenim rječnikom, onodobnim globalističkim tendencijama.

Možda je stilska nespretnost na tom ranom jezičnom standardu bila posljedica i činjenice što se u prvim godinama izlaženja u *Katoličkom listu* samo u rijetkim prilikama javljaju tadašnji ugledni teolozi ili profesori Bogoslovnog fakulteta,[3] koji su silom svoga posla ipak bili upućeniji na razmišljanje o riječima,

[2] Behavioristi čak tvrde da uopće nije moguće ni čisto mišljenje, nego je i ono na odredeni način uvijek povezano s pokretima, dakako onim tzv. skrivenim ili nutarnjim.

[3] Na primjer, Drago Klemenić, koji je bio profesorom dogmatike na Bogoslovskom fakultetu od 1833. do 1866. godine, nikada nije napisao ni jedan jedini članak na hrvatskom jeziku. Nalazimo ga potpisanog

pa su samim tim tu navadu prenosili i prigodom pisanja hrvatskih tekstova, kako to pokazuju rijetki članci koji izađoše iz pera ondašnjeg čuvenog latinskog stilista i pjesnika, profesora prava i kasnijeg kanonika Franje Milašinovića.[4]

Hrvatska teološka situacija bila je u prilično mjeri pomućena i nepostojanjem zajedničkog jezičnog standarda, koji se u crkveni govor počeo stidljivo uvoditi od 1849. godine, tj. pojavom *Katoličkog lista*, a bio je, barem u Banskoj Hrvatskoj, prihvaćen tek petnaestak godina kasnije. Uvođenje štokavskog dijalekta i u naviještanje vjere puku, koji je znao isključivo svoj (kajkavski) dijalekat, izazvalo je oštar otpor starijega klera.

Na kraju valja reći još i ovo: Budući da je čovjek, kako bi rekao Augustin, put do Boga, a on je (čovjek) uvjetovan teško pobrojivim kompleksom utjecaja nasljedstava i okoline, u čemu posebno mjesto zauzimaju kulturno i jezično nasljeđe, mogli bismo, pomalo paradoksalno, reći da je teološko izricanje procesa utjelovljivanja druge božanske osobe – jer teologija nije ili ne bi trebala biti ništa drugo – uvjetovano između ostaloga i mogućnostima određenoga jezika, dakako ponajprije na razini osobe, a potom i cijele jezične sredine, iz čega se kao logičan nameće zaključak da nerazvijen jezik niti je prikladno sredstvo za naviještanje i razumijevanje vjere, niti je u mogućnosti da postane egzistencijalno snažnim govorom, na što su se tužili već prvi naši pisci upozoravajući na pozitivne primjere iz češke vjerske prakse.[5] To se, dakako, može izreći i pozitivno: i teološki razvijen jezik pripada u kategoriju priprave za "puninu vremena".

2. *Opća društvena i crkvena situacija u 19. stoljeću*

a) Svjetonazorske mijene kao teološki izazov

Zanijekavši, a dijelom i srušivši u prah, potkraj 18. i početkom 19. stoljeća, mnoge tradicionalne autoritete, ne samo državne nego i religijske, europski se obrazovani pojedinac, a s njim polako i društvo, naglo našao u zrakopraznom

pod svega dva teksta na latinskom. Slično je bilo i sa Stjepanom Konstanzom, koji je profesorovao od 1841. do 1866. godine. Stjepan Ilijašević, vrlo rodoljubivo raspoložen, ljubitelj hrvatskog, čak priznati pjesnik, autor prvog katehetskog udžbenika, u Katoličkom listu objavio je tek jedan ili možda dva latinska teksta; na hrvatskom je objavio samo obranu svoje katehetike. Stjepan Ledinski bio je sklon pisanju, imao je što reći, ali isključivo o političkoj situaciji, zbog čega je umalo završio i u zatvoru.

[4] Usp. njegovu polemiku *Zadušnice* KLZ-1849., br. 10-11, str. 75-77, 83-85.

[5] Usp. J. TORBAR (?): *Katolički katekizam s kratkom pověstnicom věrozakona za realne učionice, preparandialne i ine više učevne zavode*, Beč 1855., *Katolički katekizam za III. razred katoličkih pučkih učionicah*, Beč 1855., prikaz u ZKL-1855., br. 27, str. 209-212., u povodu tiskanja i službenog uvođenja jedinstvenog štokavskog katekizma za cijelu Bansku Hrvatsku.

prostoru: staro više nije funkcioniralo kao nekoć, a novo nije htjelo doletjeti samo od sebe. Negacijom dotadašnjih autoriteta ili vrednota – a bez tog uporišta ljudski život uopće nije moguć ni u jednom svom segmentu – tzv. *novi čovjek* svu je svoju nadu položio u *autoritet* svoga razuma, uvjeren da će na taj način biti ne samo *slobodan* nego i da će napokon dohvatiti davno *izgubljeni raj*. Ostvarivši i u praksi ono za čim je težio – slobodu od svih tzv. vanjskih i nutarnjih stega – i proživjevši vrijeme destruktivnog adolescentskog ludila, "novi" se čovjek našao pred dugotrajnim procesom propitkivanja tvrde stvarnosti o čvrstini i sudbini novih temelja i "temelja", što će biti popraćeno nizom burnih, katkad i dramatičnih posljedica, koje su potresale europska društva tokom cijeloga stoljeća.

Traženja su tekla u dva pravca: *regresivnom*, tj. u afirmaciji tzv. provjerenih vrijednosti, te *progresivnom*, ili u duhovnom i praktičnom nastojanju da se što dublje zahvati u nove pojavnosti. Od regresivnih najvažniji je onaj koji će ostaviti duboke tragove upravo u Katoličkoj Crkvi, a riječ je o pogledu unatrag, u srednjovjekovlje, poznatom pod imenom *tradicionalizam*, koji se javio u Francuskoj kao reakcija na revolucijske grozote, no često i kao odbijanje da se prihvate posljedice *sekularizacije*.[6] Mnogi su u revoluciji vidjeli samo otpad od Boga i kršćanstva pa su se novim pojavama suprotstavljali dvostrukom *restauracijom*: duhovnom i političkom. Vodeći katolički mislioci, kao *F. R. de Chateaubriand* (1768. – 1848.), *J. de Maistre* (1793. – 1821.) i *V. G. A. de Bonald* (1753. – 1841.), te i *H. F. R. Lamennais* (1782. – 1854.), polazili su od ideje da je sve što se dogodilo samo kazna Božja, te da se izlječenje može dogoditi samo povratkom izvorima odnosno tradiciji.[7]

Inače, proces filozofskog, svjetonazorskog i duhovnog zaokretanja prema sve dubljim uvidima u stvarnost, kako u čovjeku tako i izvan njega, započeo je ranije, a početkom 17. stoljeća (Descartes) događao se kao zaokret od objekta prema subjektu, pa je stoga morao ostaviti i dublje tragove i na teologiji.[8]

I Crkva 19. stoljeća bila je pogođena tim dvjema vrstama traženja naprosto zato što je živjela unutar društveno zadanih svjetonazora, s kojima je bila čvrsto povezana već i zato što je dugo, više od tisuću godina, na svojim leđima

[6] O sekularizaciji i sekularizmu usp. B. HÄRING: *Kristov zakon II.*, Zagreb 1980., str. 129-142; W. KASPER: *Bog Isusa Krista*, Đakovo 1994., str. 19-27; Ž. MARDEŠIĆ: *Kršćanstvo i sekularizacija*, u: *Nova prisutnost IV* (2006), br. 2, str. 256-421.

[7] Ideja povratka u srednji vijek nije bila specifikum samo katolicizma nego i ponekih ateista, kao npr. čuvenog osnivača sociologije, A. Comtea.

[8] O važnosti toga zaokreta za, npr., kristologiju, usp. W. KASPER: *Isus Krist*, Split 1995., str. 14-105.

nosila i dužnost vezivnog društvenog tkiva. S procesom rušenja općih društvenih autoriteta bit će, dosljedno, doveden u pitanje i crkveni, jer je Crkva, bolje rečeno visoki kler, sve dotad živjela s politikom u prečvrstoj zajednici, pa je bilo normalno da su i "novatori" nastavili razmišljati utrtim stazama nastojeći pod svoju kontrolu staviti i Crkvu, kako zbog njezina utjecaja na mase, tako – možda čak i ponajviše – zbog njezine ekonomske moći. Kad su se svjesniji duhovi tome oduprli, započeo je otvoren društveno-politički, a ne više samo pojedinačni napad.

Svjetonazorske promjene bitne za teologiju svakako su već spomenuti zaokret od objekta ka subjektu, te promijenjen odnos prema vanjskom svijetu (objektu) u tom smislu što je u prvi plan, smjenjujući *statički*, sve više pridolazio *dinamički* pristup sve prisutniji u prirodnim znanostima, napose *evolucionizmu*, koji je sav svoj horizont događanja suzio isključivo na materijalno područje kao temeljno. Pri tom se, što djelomično nije ni netočno, onaj duhovni dio počeo prikazivati, pa i pokazivati, tek kao njegova posljedica,[9] te, s druge strane, u hegelijanskoj ideji o duhovnom koje je u trajnom procesu inkarniranja.

Po nekim autorima već je početkom 19. stoljeća bila dobrim dijelom, ako ne i potpuno, osporena *srednjovjekovno-antička slika* čovjeka kao *dvojstva* tijelo-duša, ali se tada više slutilo nego znalo novo čovjekovo nutarnje ustrojstvo.[10] U uskoj vezi s tim je i promjena shvaćanja ljudske *duše*. Odbacivši statički pogled ne samo na čovjeka nego i na cijelu prirodu, i prihvativši dinamizam, sve se više počinje govoriti o novoj i drugačijoj duši. Tako se ističe da sav svijet ima neku dušu, jednako anorganski kao i organski, jed-nako biljke i životinje kao i ljudi. U takvom kontekstu tradicionalno kršćansko poimanje duše dolazi pod upitnik i više-manje ga odbacuju oni koji su počeli nešto značiti u novom društvu. Novo shvaćanje duše (svijeta) u zvijezdama vidi anđele, a Bog je duša svega; govori se o općoj svijesti, jedinstvu svijeta i Boga, što su u biti sve stare (/novo/platonističke) ideje, s ponekim pomacima. Otkriva se ne samo čovjekov nutarnji svjesni nego i nesvjesni svijet, i u ovaj smješta temelje i religije i politike s idejom da je ono nesvjesno u nama jače, dakle i važnije od svjesnoga.

Uza sve ostalo, mijenja se i *slika Boga*. Ono bitno, i na crkvenu praksu najutjecajnije, jest da je – barem kod većine obrazovanih, ali i poluobrazovanih

[9] Ovdje bi možda bilo dobro upozoriti na postojanje dvaju duhovnih područja: onoga kojemu je porijeklo Bog, i koje je u pravom smislu riječi duhovno, i onoga koje svoje porijeklo u biti vuče upravo iz materije ili zemlje.

[10] Usp. L. MILLET: *Filozofska misao, u Historija čovječanstva, kulturni i naučni razvoj, devetnaesto stoljeće* (uredili Ch. Maze i suradnici), V. svezak, II. knjiga, Zagreb 1976., str. 301-359.

– utjecaj sve više gubio Bog *osvetnik*, onaj kojega se slušalo isključivo iz straha. Negativni aspekt te činjenice bilo je to da je sve bržim nestajanjem slike Boga koji ulijeva strah, na svjetlo dana izranjao sve veći sloj ljudi koji su bez ikakvih strahova odbacivali dotadašnju religioznu masku, nošenu zbog različitih razloga, otvoreno se izjašnjavajući ateistima ili živeći indiferentno prema vjerskim zahtjevima.

Crkveni su ljudi, nažalost, vidjeli samo te negativne posljedice, ali nisu i uzroke, pa je reakcija bila neadekvatna i jednostrana: nije naime jasno definiran *pozitivni pristup*, koji bi ljude pozvao da Boga traže u ozračju potpune slobode, a – nažalost – i riječ *sloboda* zadugo će ostati neshvaćenom u kleričkom miljeu.[11]

Slika čovjeka počela se mijenjati idejom da je i on između ostaloga *dio* i prirode, što je glede tijela i točno, pa zašto dakle ne bi i za njega vrijedili svi prirodni zakoni, da bi završila u (Darwinovoj) teoriji[12] po kojoj čovjek doista i nije ništa više od toga,[13] samo jedan od dijelaka sveukupne prirodne mijene, te se intelektualni, emocionalni i moralni dio počelo također smatrati djelom prirode odnosno produktom borbe za komad mesa.[14]

Korisna posljedica evolucionističkih zamisli bilo je rađanje novih (eksperimentalnih) znanosti o čovjeku (i društvu), ali i drugačiji odnos prema nekim starim znanostima, kao što je npr. povijest, koja će u 19. stoljeću postati jednom od okosnica nove teologije. Proučavanje kultura, moralnih i religijskih običaja, različitih tradicija i društvenih skupina, unijelo je neke sumnje u niz dotadašnjih "istina". S pravom se posumnjalo u tradicionalnu zamisao o ravnomjernom i gotovo neumoljivom napredovanju svih ljudi prema Bogu, a ne samo onih koji Boga svjesno i slobodno odaberu kao svoj put. U stvarnosti, koja se osvrtala na sve ljude, a ne samo na svete, umjesto ravnomjernog uspona ukazala se krivulja

[11] Npr. o neshvaćanju slobode najrječitije govori čuvena enciklika *Rerum novarum* pape Lava XIII. iz 1891. godine, u kojoj se u članku o slobodi spominje jedino izbor između braka i celibata (RN 9); usp. M. VALKOVIĆ (uredio i uvod napisao): *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb 1991., str. 5-6.

[12] Evolucionistička ideja prisutna je u znanosti još od 18. stoljeća, prevladala je početkom 19. s Lamarckom, a buknula i u javnosti i cjelokupnom znanstvenom svijetu s Darwinovim djelom *"O porijeklu vrsta posredstvom prirodne selekcije, ili održavanje bolje nadarenih rasa u borbi za život"* iz 1859. godine, koje je već 1861. prevedeno na njemački i izazvalo nezapamćeno oduševljenje, kao i prvu (negativnu) reakciju njemačkog episkopata. Međutim, u toj knjizi Darwin još nije govorio i o evoluciji čovjeka, ali jesu odmah evolucionisti. O toj temi Darwin će progovoriti tek u knjizi *"Čovjekovo podrijetlo i spolna selekcija"*, koja je ugledala svjetlo dana 1871. godine. Darwinova teorija imala je priličan utjecaj ne samo na biološke znanosti nego i na psihologiju, sociologiju i filozofiju.

[13] Sam se Darwin glede toga nije nikada izričito izjasnio.

[14] Feuerbach je to sažeo u lucidnu tvrdnju da je čovjek ono što jede.

prepuna uspona i padova, pa čak i bezizlaznih staza, koja je upravo zbog toga u prvi plan sve jače gurala čovjekovu osobnu *odgovornost* ne samo za vlastiti razvoj nego i za sve ono što se događa pored njega ili daleko od njega, čak i na kozmičkoj razini.

Negativno je pak što se ta znanstveno inače korisna materijalistička ideja – jer područje znanstvenog ili eksperimentalnog istraživanja i jest materija – vadila iz svoga prirodnog (materijalnog) konteksta i na neispravan način presađivala na područje duha.[15] Posljedica je bila gotovo automatska negacija božanskog duha u teoriji, a u praksi sve brži rast vjerske indiferentnosti i ateizma, te sve dublje raslojavanje društva na religiozni ili duhovni i ateistički ili materijalistički dio.

Razdioba na duhovno-božansko i duhovno-materijalističko područje, koja se u 19. stoljeću još nije bila jasno profilirala, ali su joj se već prilično nazirale konture, nije prošla ni bez niza pokušaja *osnivanja novih religija*.[16] Karakteristike novih "religioznosti", posebno onih u prvom dijelu 19. stoljeća, jesu ponajprije socijalna usmjerenost, posebno prema novoj klasi, proletarijatu, koji će zadugo ostati izvan i kleričkog i teološkog vidokruga, te nastojanja novih "spasitelja" da najprije lagodnim teorijama o spontanom dosezanju sreće (bogatstva) steknu što više pristaša. Posebna je značajka novih "spasitelja" bilo religiozno povjerenje u znanstveni napredak, koji ne samo da će kao jedini put do spasenja donijeti svako moguće blagostanje, i duhovno i duševno i tjelesno, nego će i vrlo brzo, možda već sutra, ili se to događa upravo ovoga časa (eshatološka dimenzija!), objasniti sve tajne i čovjeka i duše i svijeta i Boga.

Katolicizam 19. stoljeća suočio se i s jednim lingvističkim problemom. Naime, malo je tko znao pravo značenje sintagmi "suvremeni svijet", "suvremene ideje", "liberalna načela"[17], pa i onih najčuvenijih, kao što su sloboda, jednakost,

[15] Ovdje bi trebalo strogo razlikovati područje duha od područja duše, ili preciznije rečeno psihe, na koju se, jer joj je korijen i materija, mogu primjenjivati znanstvena načela istraživanja.

[16] Bit će ovdje dovoljno spomenuti da su već francuski revolucionari uveli kult Razuma, da se Saint-Simon u *Novom kršćanstvu* predstavlja kao mesija, a njegov učenik Auguste Comte (1798. – 1857.) precizno razrađuje svoju religiju u tri stadija: teološkom, metafizičkom i pozitivnom (ovaj je, naravno, najviši). Vrhovno božanstvo Comteove religije bilo je čovječanstvo, vrhovno načelo napredak, a osnovna sredstva "spasenja" simpatija, sinteza i sinergija. Comte je čak organizirao i neku vrstu bogoštovlja sličnog katoličkom. Kao Comte nastupao je i Charles Fourier (1772. – 1837.), koji je bio vrlo popularan u Americi. Nije potrebno ni spominjati da su i Marxove i Engelsove ideje u komunističkoj praksi 20. stoljeća, prema vlastitom priznanju, funkcionirale kao čista religija sa svim kultovima, te da su utemeljenju nove (ljudske i ovozemaljske) religije sav svoj život posvetili npr. Feuerbach i Nietzsche, ali i mnogi drugi tzv. humanisti. Usp. L. MILLET: *Filozofska misao, u: Historija čovječanstva, kulturni i naučni razvoj, devetnaesto stoljeće* (uredili Ch. Maze i suradnici), V. svezak, II. knjiga, Zagreb 1976., str. 301-359.

[17] Pojam liberalizam dolazi od pridjeva "liber" odnosno "liberalis", koji označava nešto što pripada slobodnom čovjeku ili mu je svojstveno, a oprečan je pridjevu "servilis" (robovski). *Ista je riječ značila*

bratstvo i sličnih. Svatko je u njih ubacivao sadržaj koji je odgovarao njegovim interesima ili iskustvima, a možda i snovima, pa je teolozima, jer nije bilo jasnog suglasja o tome, preostajalo jedino da i sami lutaju. Osim toga velike su nedoumice izazivale i stare riječi, koje su u ustima "novih ljudi" dobivale nova značenja. Npr. spomenutu slobodu savjesti u početku se, nažalost, u katoličkim krugovima shvaćalo kao "slobodu od savjesti". Još veće je nesporazume izazivala riječ znanost, kojom su teolozi do duboko u 19. stoljeće označavali gotovo isključivo filozofiju, dok su laički krugovi znanošću uglavnom smatrali eksperimentalnu ili prirodnu znanost, pa se tako svaka teološka kritika, koja je u biti bila upućena filozofijskim sistemima, (zlo)namjerno shvaćala kao crkveno odbacivanje ili čak i suprotstavljanje pozitivnoj ili prirodnoj znanosti. Usprkos jasnim tvrdnjama teologa da ne govore o prirodnim znanostima.

Tako se Crkva, bolje rečeno visoki kler, najednom – napose nakon 1848. godine – našao pred svijetom čiji jezik, sve se čini, više nije dobro razumio. Naime, jedino se tako može, barem donekle, shvatiti nespretni iskorak austrijskih biskupa (među kojima se nalaze potpisi i hrvatskih), koji su na sastanku održanom u Beču 1849. godine, svijet oko sebe promatrali gotovo isključivo u kontekstu biblijske slike o Kuli babilonskoj, a o jeziku govorili kao produktu grijeha, pa su na temelju toga ustvrdili da je sve suvremeno (i narodi, i jezici, i

velikodušnost i darežljivost. Moderni su je jezici preuzeli u političkom smislu najprije u Španjolskoj, gdje su se 1814. pojavile dvije stranke: liberales i serviles, a u Francuskoj su se liberalcima nazvali oni koji su prognanom plemstvu i svećenstvu nakon revolucije vratili oteto, no kako su se i stari republikanci nazivali liberalima nastade spor pa se liberalima otada počelo nazivati samo jakobince (kraljoubojice). Riječ je iz Francuske prešla u politički život ostalih europskih zemalja u tom nejasnom značenju, te se više nije znalo da li su liberali jakobinci, sankiloti, karbonari ili neki izrod korteške vlasti u Španjolskoj (usp. Š. BALENOVIĆ: Liberalac, ZKL-1863., br. 39-40). Sredinom 19. st. liberalima se smatraju oni koji se trude da uvećaju čovjeku prirodnu slobodu i njegovo pravo da zadovolji sve svoje prirodne nagone, pa je zbog toga liberalizmu prvi neprijatelj bila uprava Crkva, a bio je među prvim modernijim pojavama koje su potpale pod osudu crkvenog učiteljstva (usp. H. DENZINGER: Enchiridion symbolorum... Freiburg 1908., br. 1642-1648, 1652, 1655, 1701-1714, 1885). U današnjem značenju liberalizam je političko-ekonomski program koji se protivi svakoj intervenciji države u tzv. spontani razvoj pojedinca, ekonomije (tržišta), društva i države. Temeljne osnove dali su Spinoza, Grotius, Locke, Montesquieu, Rousseau i drugi slobodoumnici francuskog prosvjetiteljstva. Liberalistički stav prema vjeri varira od umjerenog do radikalnog odnosno od tolerancije preko ravnodušnosti i relativizma (deizam) do borbenog ateizma i antiteizma (materijalizam). Vjera mu je privatna stvar svakog pojedinca koja se ne tiče javnosti i dosljedno treba je i isključiti iz javnosti, što se ogleda u razdvajanju Crkve i države kao prvom koraku. Umjereni liberalizam (sloboda osobe, savjesti, štampe, privatnog vlasništva, ravnopravnost pred zakonima, ustavnost itd.) zastupali su i katolici (katolički liberalizam). Uz nabrojene pojavio se i teološki liberalizam ili liberalna teologija, koja se rodila u okvirima protestantizma, historizma i racionalizma. Liberalni teolozi (Strauss, Baur, Renan, Ritschl, Wellhausen i drugi) u osnovi su polazili od pretpostavke da čovjek može spoznati samo ono što je ljudsko. *U prvoj polovici 19. stoljeća liberalnom se teologijom smatralo racionalističko tumačenje Novog zavjeta; u užem smislu misao Albrechta Ritschla (1822. – 1889.). Njezine su oznake: stroga primjena povijesnokritičke metode i njezinih rezultata; relativiziranje crkvene dogmatske tradicije, osobito kristologije i tumačenje kršćanstva u pretežno etičkom smislu; usp. R. GIBELLINI: Teologija dvadesetog stoljeća,* Zagreb 1999., str. 15.

slobode, i znanosti) po sebi zlo, te da ono otprije – valjda zato što je bilo divno i krasno – treba ponoviti i u naše dane.[18]

I još riječ-dvije o slobodi, s kojom u početku kler kao da nije znao što da radi, no ipak ju je zgrabio dosta snažno nakon 1848. godine, napose slobodu medija. Kler je dosta sporo[19] uviđao prednosti novinstva, o čemu najrječitije svjedoči činjenica da je i u Rimu katolički dnevnik (*Civiltŕ cattolica*) pokrenut nakon 1848., a službeno glasilo (*Osservatore Romano*) tek 1852. godine.[20]

b) Hrvatska situacija

Hrvatsku situaciju karakterizira ponajviše, napose u odnosu na njemačku, prilična kulturna zaostalost, s kojom se svakodnevno suočavala. Zaostajanje je, između ostaloga, bilo uvjetovano i jezičnom i nacionalnom nesređenošću, pa se kao prvi teološki zahtjev najprije postavilo pitanje zajedničkog narodnog jezika. Pojavom *Katoličkog lista* (1849.) i taj je problem kako-tako bio riješen, pa su hrvatski klerici dobili priliku reći poneku riječ ne samo o teološkim nego i o bjelosvjetskim društvenim i duhovnim zbivanjima. Kad danas čitamo njihove analize i zapažanja, ne možemo se oteti dojmu da su kao promatrači sa strane izrekli niz vrijednih opaski.[21]

Tako župnik Daniel Prusac u članku *Knjižnica svetjenika*[22] proročki naglašava: *Ako cerkva u Europi još jednom bude slavila pobědoslovje, to će ono jamačno samo duhovno biti. Njena poběda mora se oderžati bez materialnih silah, koje joj u srednjem věku služahu za orudje, ona mora biti čista, izvojevana silom istine i ljubavi*, tj. glavninu borbe treba voditi na duhovnom polju, a da bi se to moglo ostvariti mora se ponajprije promijeniti sam kler, i to na dva područja:

[18] Usp. *Glas sakupljenih u Beču verhovnih pastirah na věrne svojih biskupija*h, u KLZ-1849., br. 28-29, 32-33, str. 217-219, 225-227; 249-251, 257-260.

[19] Prvi europski katolički mjesečnik pojavio se 1818. godine u Nizozemskoj i bio je djelo jednog laika (Broek). Začudo i u Hrvatskoj je ni desetak godina kasnije (1827.) također jedan laik (Novosel) predlagao pokretanje hrvatskih novina, ali je ideju biskup Vrhovac, iako je imao tiskaru, odbio kao nepotrebnu odnosno preranu, unatoč činjenici da su godinu dana ranije (1826.) u Zagrebu počele izlaziti njemačke novine pod imenom Luna, koje će nakon 1830. pa do propasti monarhije biti tiskane pod imenom *Agramer Zeitung*. Inače, Andrija Dorotić još je nakon Napoleonova pada, tj. prije pokretanja novina u Nizozemskoj, predlagao tiskanje (političkih) novina na hrvatskom jeziku, ali je Vrhovac to tada odbio.

[20] U tom segmentu, zahvaljujući jednom u mnogim stvarima vidovitom čovjeku, Jurju Hauliku, ni Hrvatska u to vrijeme nije previše zaostajala za katoličkom Europom; bolje rečeno: za centrom kršćanstva – papom i njegovom okolinom.

[21] Usp. F. RAČKI: Crkva i umstvovanje, ZKL-1854., br. 42-45; ISTI: *Na razkrižju dviuh godinah*, *ZKL-1856., br. 5-7, str. 44; usp. i M. GROSS: Počeci moderne Hrvatske; neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji (1850. – 1860.)*, Zagreb 1985., str. 350; te Š. BALENOVIĆ: *Prirodoslovje*, ZKL-1855., br. 28-32.

[22] Usp. D. PRUSAC: *Knjižnica svetjenika*, ZKL-1852., br. 10-14, str. 74-76, 82-84, 90-92, 99-100, 107-108.

duhovnom (premalo se moli) i obrazovnom (relativno slabo upućen u teologiju), ili, kako bi to Prusac rekao: bitni su "pobožnost i nauk!"

Zanimljivo je dodati još dvoje. Prusac posebno ističe kako je Bog u čovjeka usadio težnju za neprestanim razvojem i djelima tome razmjernim, pa ako se na to ne pazi, da dolazi do stagnacije odnosno propadanja, čime pokazuje misaonu podlogu ili spremnost za prihvaćanje ideja koje su se upravo tih dana porađale u srcu Crkve. Prusac je također prorok na teološkom području. Kolegama župnicima toplo preporučuje čitanje *Sume* sv. Tome zaključujući: *To je čisto znanstveno djelo, ali nadahnuto duhom praktične svetosti. No jošte nije nastalo vrěme da ovaj svetac po želji cerkve medju nami děluje kao živi učitelj cerkve. Jamačno doći će i to vrěme.*[23] Neobično je zanimljivo kako je taj čovjek živeći u dubokoj europskoj provinciji, ipak uspio proročki osjetiti duh vremena, koji se upravo u to vrijeme začeo u Katoličkoj Crkvi, te sagledati razvojni put katoličke teologije, posebno njezino oslanjanje na djela Tome Akvinskog, do čega će doći tek dvadesetak godina nakon njegove smrti (1857).

Dduhovnim i društvenim stanjem hrvatskoga klera, ne ulazeći dublje ni u kakve analize, pozabavio se i Adolfo Veber u članku *Svećenstvo*,[24] gdje se najprije oborio na one (liberalne krugove) koji su navalili na "lijene svećenike" da im otmu njihove prihode, ugled u društvu, utjecaj na politiku i školstvo nastojeći da ih izoliraju, kako on veli, *u těsni krug dogmatičkih propovědih u cerkvi. Stoga stadoše nas běditi obskurantismom, jezuitismom i natražnjačtvom, kao da nas je isti Lucifer na zemlju izrigao.*[25] Drugo što mladog[26] Vebera zabrinjava jest vjerska neupućenost hrvatskog naroda, koja je dosegla takve razmjere da poneki budući mladi bračni par nema pojma koje je vjere. Po njegovom mišljenju glavni uzrok tomu je teološka neobrazovanost svećenika.[27] Naime, većina je župnika – što se može najlakše ustanoviti po župskim knjižnicama – bila prilično nezainteresirana i za teološku naobrazbu i za nabavu teoloških knjiga, iako je većina njih imala više nego pristojan standard i u današnjim relacijama, mada je usuprot prosječnom župniku bilo i mnogo krajnje siromašnih svećenika.[28]

[23] Usp. D. PRUSAC: *Knjižnica svetjenika*, ZKL-1852., br. 12, str. 90-91.

[24] Usp. A. VEBER: *Svećenstvo*, KLZ-1849., br. 31-33, str. 241-245, 251-254, 260-263.

[25] A. VEBER: Isto, str. 241.

[26] Adolfo Veber Tkalčević rođen je 1825. godine u Bakru, zaređen 1847. godine, a umro je 1889. u Zagrebu. Bio je poznat kao vrstan filolog, književnik i katedralni propovjednik. Njegova djela u devet svezaka (1885. – 1890.) za štampu je priredio kanonik Cvjetko Rubetić.

[27] To ipak nije samo hrvatski specifikum, op. st.

[28] Npr. kapelanska plaća u to je vrijeme, osim stana i hrane, iznosila 25-30 forinti godišnje (misna intencija stajala je jednu forintu ili otprilike današnjih 50 kuna; osamdesetih godina 19. stoljeća čak i 80 kuna), što je između 1500 i 2400 kuna ili četiri do šest kuna dnevno. Budući da je u to vrijeme bilo vrlo mnogo siromašnih mladomisnika, koji nisu imali novca ni za kupovinu brevijara, Haulik je bio prisiljen osnovati fond iz kojega je svoje mlade pastoralce obdarivao s nekoliko osnovnih knjiga. Još valja imati na umu i to da se tada zbog velikog broja svećenika znalo kapelanovati i po desetak godina, a ponekad i cijeli život. Poznat je, npr., slučaj Janka Puškarića, čiji je život pokušao opisati August Šenoa u *Mladom gospodinu*, koji je cijeli svoj vijek proživio kao kapelan. Slično je vjekovao i Franjo Seifert. O tom problemu progovorio je i Adolfo Veber u spomenutom članku, gdje je napisao: *Zar je kapelan gorji od priproste kuharice ili kočijaša koji ga platjom daleko nadkriljuju?*; usp. KLZ-1849., br. 33, str. 260.

Raspravljajući pak o slobodi Veber se dotiče i ondašnjeg bolnog hijerarhijskog problema, koji je još uvijek u materijalnom pogledu imao sva feudalna obilježja. *Ne leži li u aristokratičkom stroju naše hijerarhie klica stegnutja slobode?* – pita se on i dodaje: *Aristokratičko ustrojenje naše hijerarhie glede stvarih na věru spadajućih jest dogma, koje se nitko dodirnuti nesmije... no koje su one misli kojih slobodno očitovanje prěči hijerarhia? Zlatno pravilo daje nam sv. Augustin:* In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas. *Samo su dakle i jedino dogme glede kojih moramo biti jedne misli s našimi biskupi, glede drugih stvarih možemo očitovati naše misli, samo ako se neprotive zakonom deržave, čověčnosti, čednosti i ugladjenosti.*[29] Veber zato oštri pero protiv nekih bogatijih koji se ne brinu ni za koga, opravdavajući se kako je ukinuće rabote (i kmetstva) toliko smanjilo njihove prihode da jedva i sami preživljavaju. *Budimo pravedni ... nisu li zabave i gostbe vaše progutnule veći dio dohodakah vaših da niste na bědni narod niti pomislili? Pa ako ste radili novcem, da li ste i umom? Koliko se je spisateljah pojavilo iz našega stališa?*[30]

Razmišljajući o teološkoj situaciji Veber konstatira: *Polje bogoslovno leži sasvim neobdělano. Zar da na věčni rug i prikor naše ruke k poslu neprislonimo? Zar da věkom robujemo tudjemu duhu kano da nismo moćni vlastitim umom? Zar nas nije stid da se to bědno dětešce goruće ljubavi naše kerpari kerpami tudjinstva, dok mi lěpu i čistu odoricu mislih naših sakrojiti možemo? O cěnimo najprie sami svoj stališ pa će ga i světovnjaci cěniti i štovati!*[31]

Crtajući tužnu situaciji među klerom, piše kako poneki svećenici čak i ne propovijedaju, pa veli kako bi takvima bilo bolje da počnu prositi nego da ostanu u zvanju bez vjere u Boga jer time uništavaju vlastitu savjest i vrše nasilje nad samima sobom. Preporučuje ispitivanje samoga sebe kad se to i zašto dogodilo, odnosno kako to da su neki već u sjemeništu izgubili vjeru,[32]

[29] Usp. A. VEBER: Isto, str. 261.

[30] Usp. A. VEBER: Isto, str. 262.

[31] Usp. A. VEBER: Isto, str. 244.

[32] Više škole, iako u rukama redovnika, često su bile rasadište razuzdanog (i duhovno i tjelesno) slobodarstva i slobodnjaštva. Mladež je (čak i klerička) rasla bez Boga, u nevjeri i razuzdanosti, za vjeru je malo tko mario, a narodnost odnosno politika bili su prva (katkad nažalost i najvažnija) tema nekih svećenika; usp. Cerkvene vĕsti, ZKL-1851., br. 43, str. 341; usp. i J. TRDINA: *Bachovi husari i ilirci*, Zagreb 1980.,

pa optužuje profesore bogoslovije koji nakon filozofije, dakle znanja, odmah zahtijevaju vjerovanje, pa tek onda eventualno osvjedočenje. Optužuje ih (i ne samo njih) i zbog manipuliranja biblijskim citatima, kojima se nastoji začepiti usta prigovarateljima,[33] a upravo je to, po njegovom mišljenju, uvjetovalo i rađanje nepovjerenja, pa i nevjere jer je, u skladu s duhom vremena, mnogi bogoslov pomislio kako je sve te argumente lako filozofski pobiti ili pokazati njihovu racionalnu neutemeljenost. Veber savjetuje jedino moguće: odluku za vjeru i izbor adekvatnih autora! Da se ne zaluta, treba čitati Möhlera, Staudenmayera, Perronea itd., a izbjegavati Rousseaua, Voltairea i druge, a kod hrvatskih svećenika čest je bio slučaj da su čitali upravo ove.[34]

Jedan od problema bio je i manjak pravoga duha crkvenosti kod svećenstva, nabujali nacionalni osjećaji i sve žešći napadi na Crkvu i iz domaće liberalne štampe. Haulik je sve njih dobro osjetio na vlastitoj koži, posebno 1848. godine, kad se diskretno sklonio iz Zagreba u najtežem razdoblju zagrebačke Crkve.[35] Ipak, vrativši se u Zagreb u vrlo teškim uvjetima[36] odlučno je započeo s duhovnom obnovom. Pokušao ju je provesti s ljudima koje je imao, ali jedino što je jedva uspio bilo je to da je od početka 1849. počeo izlaziti *Katolički list zagrebački*.[37] Kad je, međutim, uvidio da se sjemenišni poglavari ipak previše bave politikom, a premalo duhovnim odgojem, doveo je (1854.) iz Innsbrucka trojicu svećenika,[38] kojima je povjerio odgoj budućih svećenika.[39] Malo potom (1855.) pozvao je i dalmatinske isusovce, koji su govorili samo štokavski – što

str. 231-235. Trdina, istina, govori o nešto kasnijem vremenu, ali ni prije 1848. situacija objektivno nije bila puno povoljnija.

[33] Usp. A. VEBER: Isto, str. 252.

[34] Usp. J. TRDINA: o.c., str. 85-94.

[35] Dok su s jedne strane bogoslovi mahom napuštali sjemenište i uzimali puške u ruke, dio svećenstva pridružio se političarima zahtijevajući ukidanje celibata, te podjeljivanje dobro plaćenih (i župničkih i kanoničkih) mjesta domaćim ljudima a ne strancima, u koje je spadao i sam Haulik.

[36] Rat 1848/49. godine toliko je iscrpio Hrvatsku da je 1849. nastala sveopća glad, koja je poprimila tolike razmjere da nije moglo funkcionirati čak ni sjemenište, pa je Haulik bio prisiljen poslati klerike kućama odnosno župnicima na stan i hranu jer nije bilo nikakve hrane u sjemeništu, koje je, osim toga, za vrijeme rata služilo kao bolnica.

[37] Možda je do izlaženja lista došlo ponajviše zahvaljujući strancima Slovaku Stjepanu Mojzesu i Elzašaninu Stjepanu Muzleru. Mojzes će ubrzo (1850.) otići za biskupa u Trnavu, Haulikovo rodno mjesto, dok je Muzler postao direktorom varaždinske gimnazije. Domaći ljudi, koji su preuzeli list, uskoro će zapasti u krizu pa 1853. godine Katolički list uopće neće izlaziti.

[38] Riječ je o Antonu Trautu, Aloisu Leiteru i Fidelisu Höppergeru. Traut će ubrzo umrijeti, Leiter će se nakon dvadesetogodišnjeg rada vratiti u Innsbruck za rektora bogoslovije, a Höpperger će cijeli život provesti u Zagrebu, što kao profesor, a što kao rektor samostana sestara milosrdnica. Kao osoba carskog povjerenja imat će važan glas, npr., u izboru prvog vrhbosanskog nadbiskupa.

[39] Plodove sjemenja, koje je zasijao, Haulik ipak neće vidjeti jer će ono početi rasti tek nakon njegove smrti. Kao što sam već spomenuo, Haulik je već od 1859. godine sistematski slao svoje bogoslove na isusovačko učilište u Innsbrucku, koje je bilo i središte neoskolasticizma. Osim Josipa Riegera i Feliksa Suka, profesora s Bogoslovskog fakulteta, pun teološki pogodak bio je napose Matija Stepinac, koji će preko

je za kajkavski Zagreb bio pomalo šokantan i događaj i doživljaj[40] – da održe pučke misije. Bile su to prve pučke misije, prema pisanju *Katoličkog lista*, nakon *60-70 godinah što ih je naš domaći jezuita, poznati o. Muli deržao*,[41] tj. od vremena baroknog pučkog misionara isusovca Jurja Muliha.[42]

Nakon 1848. godine u Austriji je uvedena ustavna monarhija, koja je ubrzo dokinuta pa je od 1852. uveden tzv. Bachov apsolutizam,[43] koji se temeljio na ideji: jedna vjera, jedna nacija, jedan jezik, jedna država, jedna uprava itd., čime je Franjo Josip pokazao da je duhom zaostao u vijeku prosvijećenih apsolutista 18. stoljeća. Idejni okvir za apsolutističku politiku dali su i feudalno nastrojeni biskupi na biskupskoj konferenciji održanoj u Beču 1849. godine. Glavni animator konferencije bio je tadašnji biskup Seckaua Otmar Rauscher,[44] koji je i predložio dvije poslanice, za puk i svećenstvo, u kojima se tvrdi da Crkvu, a dakako i državu – jer su i Crkva i država sačinjavale jedno društvo – muče tri glavna problema: narodnost,[45] razdvajanje Crkve i škole i opća pomama za slobodom.[46] Iz poslanice je, najblaže rečeno, vidljivo da biskupima nije baš sasvim jasno u kakvim vremenima žive. Istina, jasno uočavaju osnovne izazove, ali ne i kako na njih valja odgovoriti, pa je jedini recept koji nude regresija i represija, što će ubrzo i pogoditi Carevinu. *Ta je biskupska konferencija postavila temelje savezu između Katoličke crkve i dinastije, koji je bio uperen protiv revolucije i nacionalnih težnji, te se ozbiljno zahtijevalo ne samo ukidanje državnog nadzora nad Crkvom nego i njezino pretvaranje u vladajuću ustanovu u savezu s državom.*

dvadeset godina (1873. – 1895.) biti duhovnikom budućih svećenika i napisati lijep broj teoloških tekstova tokom svoga života.

[40] Usp. *Cerkvene vésti,* ZKL-1855., br.17, str. 135.

[41] Usp. *Isto*, str. 135.

[42] Svoje posljednje pučke misije u Zagrebu pater Juraj Mulih održao je u velikom tjednu 1752. godine, tj. 103 godine prije spomenutih misija, koje su vodili dalmatinski isusovci; usp. I. FUČEK: *Juraj Mulih – život i djelo*, Zagreb 1994., prilozi: kronološka tablica, str. 560.

[43] Alexander Bach, ministar unutarnjih poslova, bio je spiritus movens novoga poretka. Bio je, vele neki, jako pobožan čovjek pa je i po više puta dnevno prisustvovao misi. Nakon ministrovanja postao je 1859. ambasadorom u Rimu kod pape Pija IX.

[44] Rauscher će 1853. godine postati bečkim nadbiskupom, a 1856. i kardinalom.

[45] Izričito se tvrdi da je *razdĕljenje čovĕčanstva u obitelji, plemena i narode dĕlo božje, nu razlika jezikah već je poslĕdica grĕha, odpadnutja od Boga i razdora ljudih medju se*, pa tako ostaje nejasno po čemu su narodi narodi kad im je jezik od zloga, usp. *Glas sakupljenih u Beču verhovnih pastirah na vĕrne svojih biskupiah*, KLZ-1849., br. 28, str. 218.

[46] Obje poruke u cijelosti su objavljene pod naslovima Glas sakupljenih u Beču verhovnih pastirah na vĕrne svojih biskupiah, KLZ-1849., br. 28-29, str. 217-219, 225-227, te Okružni list sabranih u Beču nadbiskupah i biskupah carevine Austrianske na duhovničtvo svojih biskupiah, KLZ-1849., br. 32-33, str. 249-251, 257-260. Pod obje poslanice potpisano je i devet hrvatskih biskupa, od kojih je na najvišem mjestu zadarski nadbiskup, a slijede ga biskupi porečko-puljski, kotorski, hvarski, zagrebački, krčki, splitsko-makarski, šibenski i dubrovački; nisu bili prisutni đakovački i senjski; Kuković je u to vrijeme bio u Beču (bolestan), ali već kao bivši biskup, dok se Ožegović vjerojatno ispričao visokom dobi.

Na njezinu inicijativu postavljen je Leo Thun za ministra bogoštovlja, a potaknuta je i reorganizacija teološke nastave i vjeronauka pod vodstvom biskupa.[47]

Takva veza mača i oltara ostavila je iza sebe prilično nelagodu i u našim krajevima zbog mnogih razloga, katkad i trivijalnih, kao što je npr. činjenica da je apsolutistička administracija zbog gotovo totalne nepismenosti i nerazvijenosti naroda prisiljavala hrvatski kler da za državu obavlja i neke "prljave poslove".[48]

Ideja o jednom narodu u jednoj državi s jednim jezikom rezultirala je germanizacijom, koja je u Hrvatsku pridolazila sporim korakom, no hod joj se ubrzao nakon konkordata (1855.) s Vatikanom i kulminirao 1857. kad je Haulik dao dovesti njemačkog propovjednika (Wilhelma Hummela) i njemačkog vjeroučitelja (Anton Brodnik),[49] te je hrvatski bio potpuno izguran iz obrazovnog sustava.[50] Međutim, vremena su se opet mijenjala brzinom munje. Jedva četiri mjeseca kasnije *Katolički list* piše: *Došla naredba da se u višoj gimnaziji nauci predaju na narodnom jeziku. Određeno je da se od početka ove školske godine više ne propovijeda njemački, kako je bilo ove posljednje dvije godine, već, kako dolikuje hrvatskoj mladeži, njezinim materinskim hrvatskim jezikom. Čujemo da će se od drugog polugodišta i nauk vjere predavati na narodnom jeziku, kako je i bilo propisano 1854. godine. Vjera i crkva nisu bili omiljeni našim mladim*

[47] Usp. M. GROSS, *Počeci moderne Hrvatske; neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji* (1850. – 1860.), Zagreb 1985., str. 328.

[48] *Nakon 1848. činovnici nisu znali kako da seljacima objave sve brojnije naredbe osim da to čine župnici u crkvi, nedjeljom poslije propovijedi. Zahtijevali su da se u crkvi objave i obznane o dradžbama, opomene za dužnu gornicu. Župnici su se bunili, a Haulik je prosvjedovao izjavom da u žcirkvi' treba proglašavati samo ževangjelie i saveršene ljubavi pun nauk Isukerstov', a ne i različite obavijesti koje smanjuju dostojnost žnaboštva' i pouzdanje u duhovne pastire. Mnoge obavijesti, što ih je na zahtjev oblasti trebalo proglasiti u crkvama, odnosile su se na najomraženije mjere u vezi s porezima ili sa sukobima između seljaka i vlastele. Ponegdje su porezni organi zahtijevali od župnika informacije o imovinskom stanju pojedinih seljaka. Kako su u mnogim (zabačenijim) selima župnici bili jedina pismena čeljad morali su žtolmačiti puku više naredbe' pa je vlada naredila da općinski ždjetić' (pandur) mora jedanput tjedno nositi dopise u naselja u kojima nema pošte i predati ih župnicima, pa su ponegdje župnici bili i poštari*, piše Mirjana Gross u istom djelu na str. 342.

[49] Zanimljivo je da je taj germanizirani Slovenac i strogi poštovatelj državnog reda 1862. godine u Grazu stupio u benediktinski red, no i dalje je radio kao kateheta, ali kad su u Austriji 1868. doneseni novi vjerski zakoni, odbio se zakleti na njih pa je morao napustiti katehetski posao. Dodajmo još i to da se Brodnik u Zagrebu brzo uvjerio da domaći duhovnici ne žele s njim ni kontaktirati, da bi ga 1859. počela ismjehivati i školska omladina. Kad je počeo rat u Italiji, izvalio je pred učenicima da, budući da svijetom vlada pravedni Bog, Austrijanci moraju pobijediti! Austrijanci su bili poraženi kod Magente i Solferina, te su ga đaci svakodnevno zapitkivali da li je Bog pravedan. Takav pristup prilično je negativno djelovao ne samo na odnos prema austrijskoj vlasti nego još i više i na odnos prema vjeri. Brodnik je bio tih i plašljiv čovjek, pa je na kraju čak počeo učiti hrvatski. Usp. ZKL-1868., br. 19.

[50] Na kraju su se i *"djeca morala Bogu moliti njemački, a svaki podložnik habsburške monarhije bio je izdajica ako se nije osjećao Austrijancem i samo i isključivo Austrijancem. Češko, ugarsko, hrvatsko i drugo rodoljublje bio je otpad od države"*, usp. A. CUVAJ: Građa za povijest školstva I-XI, Zagreb 1910. – 1913. (II. izdanje), ovdje br. IV-13.

ljudima upravo zbog te jezične zlorabe odnosno prisile da se predaje i propovijeda na njemačkom jeziku.[51]

Tako je i sam *Katolički list* javno priznao da je germanizacija imala negativne učinke i na samu vjeru mladih hrvatskih generacija. Slom u Italiji ubrzao je promjene i u Hrvatskoj. Smrću bana Jelačića 1859.[52] godine i nakon kratkotrajnog ludovanja bana Coroninija dolazi novi ban, barun Šokčević, s carskom odlukom da se u Hrvatskoj u škole i urede iznova uvede hrvatski jezik.

Usprkos nedaćama u apsolutističkoj monarhiji, nad kojima naveliko plaču domaći historičari, Hrvatska je pod Bachom objektivno prilično uznapredovala, posebno na području školstva. U civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji bilo je 1848. samo šest gimnazija[53] sa šest razreda i latinskim kao nastavnim jezikom, a u svima se učio i mađarski.[54] Dvogodišnje filozofsko obrazovanje, kao priprema za sveučilište, moglo se steći jedino na zagrebačkoj kraljevskoj akademiji. Nakon 1848. gimnazije su reorganizirane kao priprema za sveučilišni studij, a pridodan im je i dvogodišnji filozofski tečaj s akademije pa su sada imale osam razreda. Uz tradicionalne predmete (klasične jezike, historiju, geografiju i matematiku) važno mjesto dobile su i prirodne znanosti. Osmogodišnja zagrebačka gimnazija počela je djelovati 1850. godine, ali kako je reforma gimnazija bila vezana uz reformu sveučilišta (1853.), car je tek 1855. odobrio da i Zagreb dobije gimnaziju prvoga reda. *Apsolutizam je zatekao pučke škole u dosta nepovoljnom stanju. Uprava ne bijaše u rukama zemaljske vlasti, niti su se stare županije brinule za opstanak škola. Jedino je svećenički stalež vodio brigu o pučkom školstvu, pa ako se i ne može kazati da je puno toga stvorio, učinjen je ipak početak, ter su njegovim nastojanjem izgrađene prve pučke škole u pojedinim*

[51] Usp. Viestnik, ZKL-1859., br. 43, str. 335.

[52] *Bachov sistem u Hrvatskoj godine 1855. već se bio potpuno učvrstio i ukorijenio. Ban Jelačić vladao je samo formalno, dok je najveću vlast u zemlji uzeo Schwab, potpredsjednik najvišega zemaljskog suda, koji je bio glavni agent i čovjek povjerenja bečke vlade*, usp. J. TRDINA: Bachovi husari i ilirci, Zagreb 1980., str. 101.

[53] U Zagrebu, Varaždinu, Karlovcu, Požegi, Osijeku i Rijeci.

[54] Osim zagrebačke i riječke sve su ostale bile franjevačke.

županijama, a mnogi su župnici[55] *bili i učitelji ili učit. pomoćnici.*[56] Haulik je 1850. zapisao da je u njegovoj biskupiji bilo ukupno osam viših škola i 173 osnovne, a godinu dana kasnije na području Banske Hrvatske bilo je ukupno 229 škola sa 16.440 đaka. Velikim zalaganjem glavnog inspektora Stjepana Ilijaševića broj se škola brzo poveća-vao pa je zahvaljujući isključivo njemu 1859. u istom dijelu Hrvatske već bila 391 škola sa 34.032 đaka, tj. dvostruko više.[57]

Nakon 1860. kao jedan od prvih problema ponovno se pojavio jezik. Poznavanje književnog jezika bilo je bijedno, pogotovo u učenika "hervatsko-provincialnog podnarečja"[58]. Oni koji su dolazili iz Krajine, nisu učili ni osnove hrvatske slovnice, a takvih je primjera bilo i u Zagrebu. Ujesen 1860. kad se ponovno uvodio hrvatski nastavni jezik u gimnazije, pokazalo se da čak ni učenici četverogodišnje dječačke glavne škole u Zagrebu nisu čestito učili hrvatski jezik. Hrvati, kandidati za gimnaziju, često nisu znali ništa o padežima i

[55] J. Buturac piše: *Pliverić 1866. kaže:* Nekadašnji članovi Zbora jesu sada ures Crkve i uzori domoljublja, a klica im se upravo u Zboru uhvatila! *Predsjednik Galović 1874. s ponosom ističe:* Štogod je bilo u domovini vrijednih i radinih domoljuba poteklo je iz našega Zbora, bili oni svećenici ili svjetovnjaci koji su ostavili sjemenište! *Spomenimo neka imena: Petek, Šavor, Stražimir, Beruta, Tkalčić, Torbar, Iveković, Horvat, Zorić, Balenović, Palmović odnosno Jurković, Deželić, Perkovac, Vrbančić, Lorković, Tomić, Kolendar, Klaić. Znatan dio posla oko hrvatskog preporoda izveli su ljudi koji su potekli iz Zbora. Mnoge osnovne škole osnovali su upravo bivši zboraši: Havliček je 1846. otvorio školu u jednoj sobi župnog stana i sam bio učitelj. Josip Šavor (1820. – 1842.) u Bisagu je poučavao čitanje i pisanje. Drago Stražimir (1822. – 1891.) u Sv.Ivanu Zelini osniva školu i nastoji seljake gospodarstveno podići. Sam je fizički radio da pokaže puku što se može postići kad se hoće. Pripovijeda se da se kroz dvije godine hranio samo šljivama i kruškama. Napisao je mnogo gospodarstvenih članaka i knjižicu* Mijat Biguša. *Kad je 1891. umro, pisala je o njemu sva hrvatska štampa. Predsjednik Zbora A. Rožić reče:* Što danas ima Hrvatska na gospodarskom polju treba njemu (Stražimiru) zahvaliti! *Takva uzorna gospodarstva kao dobar primjer hrvatskom seljaku vodili su i drugi svećenici, bivši zboraši kao Josip Šafran u Čagliću, Kalamari u Ruševu itd; njegov nasljednik Ribić (1825. – 1848.) redovito je uzimao Zborove knjige i nikad ih nije plaćao,* zaključuje Buturac; usp. J. BUTURAC: *Povijest Zbora duhovne mladeži zagrebačke 1837. – 1937.*, Zagreb 1937., str. 56-57. Butorčevim primjerima mogli bismo dodati kao izuzetno vrijedne gospodarstvene prosvjetitelje i kasnijeg biskupa Ignacija Kristijanovića, pa kanonika i sjajnog propovjednika Mateja Skendera Babića, te posebno Vilhelma Švelca, koji je u Martinjskoj vesi (1857. – 1871.) bio prosvjetitelj kakav nije dotad zapamćen. Radi se ponajviše o svećenicima preporodnih (1835.) vremena, koji su bili gotovo jedini intelektualci tzv. srednje klase koji su ozbiljno mislili na svoj narod. Generacije nakon 1848., osim ponekih iznimaka, veću pažnju posvetit će svojim političkim ambicijama, a manju prosvjećivanju naroda i to u vrijeme kad je upravo prosvjeta bila znak vremena. Zanimljivo je da usprkos svem zauzimanju za školstvo nikada ni jednom jedinom hrvatskom kleriku nije pala na pamet ideja – barem nije nigdje javno zapisana – o osnivanju katoličkih škola, iako su mnogi bili dobro upućeni u slične pothvate u drugim evropskim zemljama. Istina, Haulik je bio 1856. doveo u Zagreb školsku braću sv. Ivana de la Sallea, ali su oni učinili grešku, tj. osnovali su katoličku njemačku školu, propali i nažalost zauvijek nestali iz Hrvatske.

[56] Usp. A. CUVAJ: o. c., IV-397.

[57] Te optimistične činjenice imaju i svoje naličje, a ono izgleda ovako: 1859. u banskoj Hrvatskoj prodano je 21.898 udžbenika, a u Sloveniji osjetno više, 27.291. U isto vrijeme u Češkoj je prodano umalo devet puta više nego u Hrvatskoj, 180.306, što najbolje govori o našoj i obrazovnoj i kulturnoj zaostalosti, usp. *Statistika osnovnih škola u Austriji*, ZKL-1860., br. 40.

[58] Čak i u Zagrebu spominje se u osnovnoj školi primjer pouke vjeronauka na kajkavštini.

vremenima. Gimnazijama nije bila zadaća naobrazba budućih intelektualaca nego svladavanje njemačkog jezika budućih sitnih činovnika.[59] Potpuno ista jezična situacija bila je i s kandidatima za svećenike, te nije stoga ni čudo što su vrlo rijetki među njima umjeli svoje znanje i misli prenositi i na papir.

Nažalost, i sloboda je iz 1860. u Hrvatskoj potrajala relativno kratko vrijeme, svega sedam godina, da bi se nakon nagodbe u nas opet pojavio policijski sistem, koji je bio osjetno oštriji od Bachova. Za njegova vremena samo su dvojica svećenika bila formalno osuđena na tromjesečni zatvor, a nakon 1867. veći je broj svećenika bio ne samo osuđivan nego su neki završili čak i na višegodišnjim robijama. Spočetka su kazne bile blage: po desetak dana boravka u biskupskom dvoru,[60] a poslije sve teže i sve dulje. Teže su prošli Josip Šavor (Veliki Bukovac) i Josip Vidmar (Šišinci), koji su bili optuženi da bune narod protiv vlade,[61] kao i Franjo Žužel,[62] a najteže severinski kapelan Antun Akšamović, koji je, nakon poduljeg tamnovanja u Zagrebu, bio osuđen na još osamnaest mjeseci teške robije u Leopoldstadtu. Nakon devet mjeseci bio je pušten na slobodu samo zato da ne umre u zatvoru nego u Zagrebu.[63]

(Nastavit će se)

[59] Usp. M. GROSS: *Počeci moderne Hrvatske; neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji (1850. – 1860.)*, Zagreb 1985., str. 317-318.

[60] Tako su bili osuđeni npr. samoborski župnik Antun Glasić i Vojko Šišić jer su se *"nezgodno izrazili"* o unionističkoj stranci, usp. ZKL-1868., br. 15, 20.

[61] Usp. ZKL-1868., br. 15, 20.

[62] Usp. ZKL-1869., br. 22.

[63] Usp. ZKL-1870., br. 2.

Pjesme ljubavi i bola

Gospodine, stupam uza Te
i ubrzo klonem.

Gledam pred sobom
i vidim daleke vrhunce.

Kako ću ovako nemoćna
naprijed...?

Uzmi me u svoj naručaj
i uznesi me u visine.

*

Svaki dan moram napunjati
čašu bola svojega
i Tebi je prinositi
za otkup mnogih.

U Srcu mi potom svome
daješ sladak napitak.

*

Potaknuta Duhom
ronim u dubine Tvojih otajstava.

Kad izronim,
na mojim laticama
zablistat će
zlatnorumeni sjaj
moga Sunca.

*

Sakrij me od pogleda ljudskih
i uroni me u šutnju
jer sam sva rana
u srcu i u tijelu,
koje je slično Tebi.

I pruži ruke sa svoga križa
i privini me
k Sebi.

*

Sve dublje utiskuješ
svoj bolni lik
u srce moje.

Hoće li zablistati –
kad u meni

uskrsneš?!

Stjepan BABIĆ

Kako su rušeni minareti zagrebačke džamije

Na jednom predavanju o Zagrebu Igor Gostl spomenuo je da su minareti zagrebačke džamije srušeni 1947. godine. Ja mu iz publike dobacim da nisu 1947., nego 1948.

Poslije predavanja on mi priđe, bili smo znanci od prije, i zapita me odakle ja znam kad su srušeni.

- Kako ne bih znao, kad su ih rušili radnici kojima sam ja obračunavao plaće.

I rekoh mu ono što ću sada napisati.

U proljeće 1948., pod kraj ožujka, zaposlio sam se u Visokogradnji, gradskom građevnom poduzeću. Radio sam u računovodstvu i nas pet-šest činovnika obračunavali smo radnicima dnevnice. Radili smo na malim računaljkama na kojima se polužicama namještale brojke i onda jednom ručicom okretao bubnjić koji je izbacivao iznose. Tada je došao prvi električni računarski stroj, bio je tako velik da je zauzimao gotovo više od četvrt stola, a visok petnaestak centimetara. Kad su pitali tko će ga uzeti, nitko nije htio. Dobro su im služili dosadašnji mehanički aparati, a dobar su dio poslova znali raditi napamet. Javim se ja. Nije se bilo teško priučiti, a znatno ti olakšava posao. Utipkavaš brojke, pritisneš jednu tipku i aparat izbacuje rezultat. Dok je dosadašnja norma bila 15 dnevnika na dan, ja sam na tome aparatu mogao obraditi i 150 dnevnica i još nisam bio umoran.

9. travnja 1948. zagrebački Gradski narodni odbor donio je rješenje o rušenju minareta (imam djelomičnu fotokopiju). Prepisujem:

"Gradski izvršni odbor prihvatio je dne 13. II. 1948. rezoluciju potpisanu po muslimanima, koji žive u Zagrebu, da se sruše tri minareta džamije na Trgu žrtava fašizma koja je podigao krvnik Pavelić u svrhu raspirivanja mržnje i bratoubilačkog rata među našim narodima."

Rješenje je potpisao potpredsjednik Mika Špiljak, bio na njemu žig Gradskoga narodnog odbora i tri poslovna broja: Imamata džemata Zagreb, Džematnoga odbora Zagreb i Muslimanske vjerske općine.

Posao rušenja povjerili su našemu poduzeću sa zahtjevom da 1. svibnja na mjestu temelja već nikne trava. (Ako se ne varam, 1. se svibnja otvarao

Zagrebački velesajam pa im se žurilo.) U poduzeću su se branili da ne mogu tako brzo jer je već bila gotovo polovica travnja.

- Uzmite dovoljno radnika i radite u tri smjene.

- Ali tko će nam obračunati dnevnice? - branili se dalje.

Pritisnuti rokom, razmotrili su stanje u obračunskome odjelu, i odabrali mene.

- Babić to može s novim strojem.

I tako je mene zapalo obračunavanje dnevnica. Prvo što sam iskoristio, išao sam pogledati džamiju iznutra. Kako muslimani ne smiju imati slike, nutrina je bila ukrašena divnim zelenim arabeskama. (Mislim da se jedan mali dio sačuvao u nekom zatvorenom prostoru, ali kad je bio otkriven, nisam ga otišao pogledati.)

Minareti su se rušili dan i noć. Beton je bio neobično tvrd pa je išlo teško. Ali 1. svibnja već je stala nicati trava, rijetka doduše, ali se ipak vidjela. Koliko se sjećam, s rušenjem se temelja nije išlo duboko pod zemlju.

I tu nije kraj priče. 10. kolovoza iste godine dospio sam u zatvor jer da sam bio član organizacije TOHO (Tajna organizacija hrvatske omladine), kojoj je jedan od vođa bio i Radovan Grgec i poslije bio osuđen na četiri godine zatvora. Za sedam dana jasno su utvrdili da nisam bio član, ali su me ipak držali u zatvoru tri mjeseca, tolika je bila mjera za nevine. Inače je moj zatvor priča za sebe koju sam opisao u *Maruliću* 1999. godine u br. 1 – 3.

Dolazili su u zatvor i odlazili razni zatvorenici i među ostalima bio je i jedan musliman iz zagrebačkoga muslimanskoga odbora. Brzo sam s njime uspostavio kontakt i među ostalim temama došli na zajedničku – rušenje minareta. On mi reče da nitko od njih nije htio potpisati zahtjev za rušenjem. Onda su cijeli muslimanski odbor zatvorili u jednu sobu, pred vrata stavili stražara sa strojnicom i rekli im da iz te sobe nitko živ ne će izaći dok ne potpišu, prije će ih sve postrijeljati. I da su svi potpisali.

Demokracija, nema šta!

Gomilnjak

Raskoračeno podne
Zasjelo
Na grudinu

Prstima stidno
Razmiče
Kamene klesance

Užiljene
U opružene kosti
Grobišta

Čiste kosti
Vrutkom svjetla
Dubljene

Davno ostavljene
Zaboravljene
Začavljene
Na svojoj
Na plemenitoj

Čitkošću znaka
Iz pritaje
Zagledane

U rađanje vjetrova

Dijakov dom

Bio sam tu
Kad se kopalo
Kad se mislilo

Kako sačuvati grob
Kako sačuvati mir
Plemenitaša

Kako kad
Gore sela
Gore gradovi
Ruše se utvrde
Nestaju domovi

Bio sam tu
Kad prozvaše ih
Dobri kamenari

Od glatkog krečnjaka
Usijecali
Grubo obrađivali

Drvene oblice
Grede
Poluge
Do zborne gomile

Klinovi
Čekići
Dlijeta
Crtovlje plije
Kamenje zrije

Bio sam tu
Kad se kopalo
Kad se mislilo

Kako sa plemenitašem
I sebe pokopat
Kako u kamenu
Ubilježen biti

Bio sam tu
Makar slovom

Ivan MAROS

Andrićev stil u Travničkoj hronici, Prokletoj avliji i Znakovima pored puta [1]

Nastavak

2. *Prokleta avlija*

Prokleta avlija je Andrićev kratki roman objavljen 1954. godine i od samog pojavljivanja pobuđuje iznimnu pozornost tumača književnih tekstova. Nedvojbeno je da je Andrić o *Prokletoj avliji*, o karakterima njezinih zatočenika i o njihovu ponašanju pisao na temelju vlastitih iskustava iz robijaških dana u Splitu, Šibeniku i Mariboru tijekom 1914. i 1915., gdje je robijao zbog svojih političkih stavova. No, neprijeporno je i to da je u priču utkao i tuđa iskustva iz vremena njemačke okupacije Beograda, u kojem je živio tijekom Drugoga svjetskog rata.

Po svojim stilskim značajkama ovaj roman je najbliži Andrićevoj zbirci pripovjedaka iz 1936. godine. "Izvesno 'sušenje' stila, lapidarna svedenost izraza na najmanju moguću meru i apsolutna koncentracija spoljašnjih zbivanja na minimum, koje je zapazila kritika kod treće zbirke Andrićevih međuratnih pripovedaka, značajno je obeležje i *Proklete avlije*."[2]

Andrić je *Prokletu avliju* započeo još 1928. za svog službovanja u Madridu. Upravo u to vrijeme pisao je i spomenute pripovijetke koje imaju mnoge zajedničke stilske i motivske značajke s ovim romanom.

"*Prokleta avlija* svojim iznimno dojmljivim likovima i njihovim sudbinama, svojom gotovo alegorijskom pričom o totalitarizmu putem 'vida' pravde, ispričanom smirenim, plovnim rečenicama, koje su izraz izvanrednoga umijeća pričanja, te unutarnjom dinamikom koja obuhvaća čitavo štivo, neprijeporno je jedan od ponajboljih ostvaraja u cijelom Andrićevu bogatom književnom djelu."[3]

[1] Diplomski rad koji je autor obranio pod mentorstvom prof. dr. sc. Ive Žanića na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

[2] Radovan VUČKOVIĆ, *Velika sinteza*, Sarajevo 1974., str. 412-413.

[3] Ivo ANDRIĆ, *Prokleta avlija*, Zagreb 1996., str. 8. (Proslov Dubravka Horvatića)

Glavni lik romana je fra Petar. Roman počinje sekvencom zbivanja u fra Petrovoj samostanskoj ćeliji neposredno nakon njegove smrti. Dva fratra, stariji fra Mijo i mlađi fra Rastislav sastavljaju popis stvari koje su ostale iza pokojnika koji je bio čuven po poznavanju različitih zanata – urarskoga, puškarskoga i mehaničarskoga.

Središnji dio romana artikuliran je kao *analepsa* (književni postupak kojim se radnja vraća u prošlost). Anonimni mladić, koji u susjednoj samostanskoj ćeliji osluškuje glasove fra Mije i fra Rastislava, prisjeća se fra Petrovih priča, osobito onih vezanih za vrijeme provedeno u istanbulskom zatvoru, poznatu pod nazivom *Prokleta avlija*. Povratkom u tu istu sekvencu roman i završava, pa se s obzirom na tip kompozicije romana ovdje radi o prstenastom sižeu, odnosno o romanu s okvirnom pripoviješću koja omeđuje početak i kraj romana.

Lik fra Petra ne pojavljuje se prvi put u *Prokletoj avliji*. On je omiljeni protagonist i ranijih Andrićevih pripovjedaka. Kao autentični model za oblikovanje tog lika najvjerojatnije je poslužio stvarni povijesni lik kojeg je pisac mogao prepoznati u nekom od srednjobosanskih samostana Kreševa, Fojnice i Kraljeve Sutjeske. Ondje su ga, naime, prognale austrijske vlasti zbog njegovih političkih stavova.

Andrić *Prokletu avliju* započinje kronološki posljednjom sekvencom romana, prizorima groblja nakon fra Petrova pogreba i razgovora dvojice fratara. Tom sekvencom je uokvirio središnji dio romana iz razloga što su početak i kraj "izrazito semantički markirane kompozicijske pozicije u romanu, čega je Andrić kao vrstan pisac zasigurno svjestan"[4]. Ovom prstenastom prološko-epiloškom sekvencom Andrić upućuje čitatelju stanovite simbolizacijske indikacije koje smatra nužnima za razumijevanje cjeline teksta. Slika pustoga groblja tako se pretvara u simbolični prizor ljudske prolaznosti, a iza fra Petra ostaje samo mala humka na groblju i hrpica alata po kojoj ravnodušno i pomalo mrzovoljno, prebiru njegova redovnička braća:

"- Piši dalje – čuje se opori glas starog fratra – piši: 'Jedna kliješta velika, kreševska. Jedna.' I sve tako redom, alatka po alatka, a na kraju svake rečenice zapisani predmet tupo jekne, bačen na gomilu grubo ispreturanog alata, koja leži na malom hrastovom strugu pokojnoga fra Petra."[5]

[4] Ivo ANDRIĆ, *Prokleta avlija* (predgovor Velimira Viskovića), Zagreb 1998., str. 7.

[5] *Prokleta avlija*, str. 13.

U trenutku dok čitamo citirani ulomak *Proklete avlije* još nismo svjesni iz čije je vizure pripovijedan. Na prvi pogled, pretpostavljamo da je posrijedi vizura sveznajućeg pripovjedača. Tek sljedećim pripovjedačkim paragrafom, što čitatelja izvještava o postojanju mladića koji će preuzeti ulogu pripovjedača, autor ostavlja indikacije za pretpostavku da je mladić zapravo bio pripovjedač i u prethodnom ulomku. U svakom slučaju, istaknuta je velika bliskost pozicije mladića koji se pojavljuje kao pripovjedač i autorske pozicije.

Funkcija univerzalnih iskaza

Mladićevo je pripovijedanje prepuno komentara zbivanja koji imaju karakter univerzalnih iskaza. U njima autor prelazi s razine opisa djelomičnih zbivanja na razinu generalnih sudova o čovjekovoj prirodi. Mladićeva pozicija u romanu konstituirana je tako da čitatelja navodi na pomisao da se iza mladićevih pripovjedačkih komentara zapravo skriva sam autor.

Prizori prepirke dvojice fratara i njihova popisivanja fra Petrove ostavštine prekidani su takvim univerzalizacijskim komentarima. Najprije onim u kojemu pripovjedač prelazi s djelomičnog opisa ponašanja redovnika na univerzalni sud o ponašanju ljudi koji su nadživjeli pokojnika i koji se pojavljuju kao bahato optimistični predstavnici "pobjedničkog života". Bogato simbolično značenje imaju i napomene o zanatima koje je fra Petar poznavao. Njegova je ćelija prepuna satova koji otkucavaju vrijeme, a tim prizorom Andrić dodatno želi istaknuti činjenicu ljudske prolaznosti. S druge strane, Andrić je fra Petra očito želio odrediti kao izrazito racionalnu ljudsku prirodu koja se satima strpljivo bavi malim preciznim napravama u kojima svaki sićušni dio ima svoju strogo određenu funkciju. Treba imati na umu da je pisac volio uspoređivati zanat pisca s urarskim tako da ne vidi nikakvih protivnosti fra Petrovih zanata i njegovoj sklonosti pričanju priča. "Andrić i sam vidi zanat pripovijedanja kao svojevrsno sklapanje satnog mehanizma, pri čemu svaki narativni dio ima svoju precizno određenu funkciju, gdje nema neracionalnog trošenja verbalnog materijala."[6] Zasigurno je u takvu odredbu fra Petra i njegovih umijeća ugrađena i svojevrsna autoprojekcija. Vlastiti doživljaj književnosti identificiran je s fra Petrovim povezivanjem racionalne satne konstrukcije i dobro sastavljene priče. Stoga te uvodne simboličke indikacije navode čitatelja da *Prokletu avliju* čita i kao knjigu koja se bavi razmatranjima o prirodi i funkciji književnosti.

[6] Visković, str. 10.

U tom uvodnom dijelu prizori poput prebrojavanja i popisivanja alata simbolično su samoaktualizirani. Alat metonimijski počinje simbolizirati fra Petrovu kreativnu aktivnost koja je činom smrti definitivno zaustavljena. Nakon simbolične uvodne sekvence mladić se počinje prisjećati nekih od mnogobrojnih Petrovih priča vezanih za istanbulski zatvor – *Prokletu avliju*, vjerojatno i sam osjećajući da upravo u njima leži neki dublji smisao čovjekove egzistencije.

Simbolika zatvora

Autoru je iznimno važno da čitatelju predoči konkretnost zatvora, on želi da čitatelj na jednoj razini značenja zatvor doista percipira kao povijesno determiniranu činjenicu. Stoga on pomno opisuje sve, pa i najmanje njegove detalje, smještaj, arhitekturu, pravila po kojima se odvija unutarnji život. Međutim, očito i sam Andrić želi da čitatelj u slici *Proklete avlije*, osim konkretnog turskog zatvora, prepozna i neka simbolična značenja. Sama činjenica da su u tom zatvoru okupljeni predstavnici različitih etničkih i društvenih grupa, da su svi oni u složenim uzajamnim odnosima, da se uspostavlja i društvena hijerarhija među zatvorenicima, navode nas da u slici *Proklete avlije* potražimo i značenja koja nadilaze konkretnost opisa zatvora i njegove svakodnevice.

U modernom društvu se pretpostavlja da su zatvorenika na loš put navela loša okolina, nedostatak radne discipline, nepoznavanje zakona. Stoga ga treba popravljati, a ne kažnjavati pa zatvor više funkcionira kao popravni dom, preodgajalište. Način na koji funkcionira *Prokleta avlija* posve je drukčiji. Ovdje je, prije svega, neusporedivo manja važnost pravnog sustava. Volja pojedinca koji obnaša vlast ima neusporedivo veću važnost od samih zakona. Upravitelj zatvora Karađoz predstavnik je takve orijentalne ideje uređenja društva i obnašanja moći nad podanicima. Njegova životna sudbina dobro ilustrira nepostojanost granice između dobra i zla u takvom društvu jer u svojoj mladosti vrijeme najčešće provodi s kriminalcima. Da ga spasi od takve okoline i sudbine kriminalca i zatvorenika, bogati i utjecajni otac ga zapošljava u policiji. Mladi potencijalni kriminalac odjednom postaje žestoki progonitelj kriminala: "Radio je sa strašću, sa neobjašnjivom mržnjom, ali i sa veštinom, sa poznavanjem te sredine, kakvo je samo on mogao da ima."[7]

[7] *Prokleta avlija*, str. 25.

Upravitelj zatvora – Karađoz

Determiniran svojom fasciniranošću svijetom kriminala Karađoz je artikuliran kao tipični Andrićev lik snažno obilježen paradoksalnom crtom vlastitog karaktera. S tom svojom strašću prema svijetu zločinaca on i sam postaje zarobljenikom *Proklete avlije*. Prodaje čak i obiteljsku kuću u gradu da bi se doselio uz sam zatvor i da bi kad god poželi neprimjetno ulazio u njega.

On poznaje ne samo sve zatvorske čuvare već i svakog zatvorenika. Njegovo ponašanje prema zatočenicima prepuno je neočekivanih smicalica, on neprekidno vodi s njima neku svoju igru, potpuno osobnu, ne poštujući pravila policijskog rada, pa ni opće društvene običaje i navike. Svjestan vlastite duboke fasciniranosti svijetom zla, on izlaže teoriju po kojoj je čovjek biće od rođenja determinirano zlom koje nosi u sebi:

"I Karađoz, obilazeći dalje avliju, u pratnji nekolicine čuvara, nastavlja svoju igru, sad već samo sebe radi, više da sve odjekuje, i ne može da se zaustavi.

- Neka mi samo niko ne kaže za nekog: nevin je. Samo to ne. Jer ovde nema nevinih. Niko ovde nije slučajno. Je li prešao prag ove Avlije, nije on nevin. Skrivio je on nešto, pa ma to bilo i u snu. Ako ništa drugo, majka mu je, kad ga je nosila pomislila nešto rđavo. Svaki, dabogme, kaže da nije kriv, ali za toliko godina koliko sam ovde, ja još nisam našao da je neko bez razloga i bez neke krivice doveden. Ko ovde dođe, taj je kriv, ili se makar očešao o krivca."[8]

Nakon ovog Karađozova prikaza čitatelj ga više ne doživljava samo kao sadistički zadan karakter koji uživa u demonstriranju svoje moći nad drugima, nego i kao osobu frustriranu sviješću da ne može pobjeći od zla u sebi, s kojim vodi neprekidnu borbu.

Premda se pojavljuje kao predstavnik državne moći lik Karađoza duboko je određen nedostatkom vjere u bilo kakav viši autoritet. Za njega ne postoje zakoni ni pravila. On je taj koji odlučuje što je dopušteno, a što nije, tko je kriv, a tko je nevin. Ta igra je moguća jer polazi od spoznaje da nevinih nema.

Bilo bi pogrešno reći da Karađoz pronalazi zadovoljstvo u činu mučenja drugih jer on intenzivno proživljava muku življenja u svijetu bez apsolutnih vrijednosti, ujedno osjećajući snažan poriv da sredi taj neuređeni svijet oko sebe. "Tražeći uporišnu točku tog strukturiranja slike svijeta, on polazi od nužnosti priznavanja zla u čovjeku; tek nakon spoznaje te bitne dimenzije koja određuje čovjekovu egzistenciju moguće je prevladavanje kaosa."[9]

[8] Isto, str. 30.
[9] Visković, str. 20.

Ukratko, Karađoz je, kako se kaže u objašnjenju, ime glavnog lika u turskom kazalištu lutaka, a *Prokleta avlija* označena je kao velika pozornica na kojoj se odvija stalna gluma Karađozova života. Pa ipak iza ovog simbolično-groteskog lika krije se i ljudska građa, što lik čini kompleksnijim i uspjelijim. Taj Karađozov lik bio je u moći da spozna svu bijedu i pravih i krivih. Zato za njega ne postoje "pravi" i "krivi", jer, kako kaže: Svi su krivi. On je kao takav srastao s ljudima u Avliji i oni ga mrze i vole, jer tu dvoličnu sliku vlasti osjećaju kao dio svoga prokletstva: "Grde ga, ali kao što se grdi voljeni život i kleta sudbina."[10]

Upotreba dinamične fokalizacije

Svi važniji likovi u *Prokletoj avliji* na neki način su obilježeni pripovjedačkom dimenzijom djelovanja. I u opisu Ćamilova odnosa prema Džem sultanu opisan je jedan od modaliteta pripovjedača/umjetnika prema predmetu vlastitog istraživanja: opisana je sposobnost pripovjedača da se potpuno identificira s likom čiju povijest pripovijeda.

Priču o Džem sultanu i njegovu biografu Ćamilu nalazimo u drugom dijelu romana, a većina tumača upravo taj dio smatra osnovom *Proklete avlije*. Stoga bi sve prethodne pripovjedačke cjeline bile u funkciji svojevrsne pripreme, uvoda u taj glavni dio romana.

To mišljenje potpomaže i činjenica da se poviješću Džem sultana Andrić počeo baviti još 1928. i 1929. godine, u vrijeme dok je boravio u Madridu. Svjestan da je priča o Džemu doprla do raznih naroda te da postoji u raznim varijantama, odlučio je dublje istražiti tragediju te kontroverzne ličnosti. Već sam način kako Andrić uvodi Ćamila u pripovijedanje nagovještava njegov poseban status u romanu. On se ovdje poslužio istim postupkom kao i u uvodnom dijelu gdje je preminuli fra Petar predstavljen metonimijskim popisom alata kojim se služio. Tako je i Ćamil predstavljen metonimijom svojih uporabnih predmeta. Prvo pojavljivanje Ćamila u romanu predstavljeno je uporabom fra Petrova subjektivnog motrišta: probudivši se fra Petar ugleda pored sebe pridošlicu. Najprije zapaža "neveliku, u žutu kožu povezanu knjigu", tek potom primjećuje da se knjiga nalazi u krilu čovjeka koji napola leži, napola sjedi. Sama pojava knjige u zatvorskom ambijentu već govori da se radi o učenu čovjeku, dok činjenica da je knjiga uvezana u kožu upućuje na njegovo više socijalno podrijetlo.

[10] *Prokleta avlija*, str. 34

U toj sekvenci upoznavanja fra Petra s Ćamilom uočava se iznimno dinamična fokalizacija. Potom se Andrić ponovo vraća subjektivnoj fra Petrovoj vizuri opisujući kako fra Petrov pogled pretražuje dio po dio Ćamilova lica nastojeći proniknuti u njegovu psihu, naslutiti kakva se teška životna iskustva skrivaju na tom licu kojim dominiraju modre oči sjajne od vlage i vatre.

U jednom trenutku Andrić prelazi na Ćamilovu vizuru, njegovim očima motri fra Petrovo lice i tu se jedini put u romanu suočavamo s opisom fratrova obličja:

"Mladić je netremice, ispitivački ali mirno gledao u fratrovo otvoreno, široko lice sa gustim, crnim brkovima i jako razmaknutim, krupnim, smeđim očima mirna pogleda"[11]

Tom dinamičnom fokalizacijom Andrić izvanredno predočava prvi susret fra Petra s čovjekom koji će ostaviti snažan biljeg u njegovu iskustvu. Opisom Ćamilovih osobnih stvari nagovijestio je njegov rafiniran ukus i plemenito podrijetlo, zaokupljenost svijetom knjiga, idejama i znanjima. Opisom njegove vanjštine naznačio je pak unutarnji nemir koji taj mladić nosi u sebi.

Ulazak u tuđi identitet

U priču o Ćamilu i njegovu stradanju Andrić je očito upleo i skrivena značenja koja se odnose na razne aspekte očitavanja književničkog interesa za povijest pokazujući kako se u represivnom društvu i interes koji je po svojoj intenciji posve larpurlartistički može čitati kao politička provokacija. Ujedno pokazuje i kako pisac ne može predvidjeti dalekosežnost implikacija koje neki semantički aspekti njegova teksta mogu poprimiti, pa i kakvim sve posljedicama sam može biti osobno izvrgnut.

Jedan od najvažnijih aspekata kojima se Andrić bavi pripovijedajući o Ćamilovoj sudbini je pokazivanje modaliteta strasti s kojom pisac ulazi u biografiju svojega lika, prepoznajući i tumačeći motive njegova ponašanja, sljubljujući se potpuno s njegovom psihom; naposljetku potpuno se identificirajući s njime.

Trenutak kad Andrić demonstrira identifikaciju Ćamilovu s Džemom izražen je na specifičan stilski način: u jednom trenutku Ćamil pričajući o Džemu prelazi iz pripovijedanja u trećem licu na pripovijedanje u prvom licu naglašavajući tako svoju posvemašnju identifikaciju. Andrić je osjetio potrebu

[11] Isto, str. 46.

da posebno naglasi taj prijelaz s pripovijedanja u trećem licu na pripovijedanje u prvom licu:

"(Ja! – Teška reč, koja u očima onih pred kojima je kazana određuje naše mesto, kobno i nepromenljivo, često daleko ispred ili iza onog što mi o sebi znamo, izvan naše volje i iznad naših snaga. Strašna reč koja nas, jednom izgovorena, zauvek vezuje i poistovećuje sa svim onim što smo zamislili i rekli i sa čim nikad nismo ni pomišljali da se poistovetimo, a ustvari smo, u sebi, već odavno jedno.)"[12]

Kad govorimo o Ćamilovoj identifikaciji s Džem sultanom, treba imati na umu da zapravo nema previše razloga za izravno uspostavljanje analogija; među njima je više razlika nego sličnosti. Prije svega, nije podudarna inicijalna situacija u kojoj se ta dva lika nalaze: Džemova je sudbina determinirana suparničkim odnosom s vlastitim bratom, Ćamil uopće nema brata; Džem je opsjednut željom za vlašću, Ćamila pak nikakva politička vlast ne zanima; Ćamil je introvertiran mladić sklon kontemplaciji, Džem je druželjubiv, plahovit; Ćamil je opisan kao lijep čovjek, Džem pak jest u najranijoj mladosti bio krupan i atletski građen, ali se ubrzo u zatočeništvu izobličio te opis njegove vanjštine upadljivo nalikuje karikaturalnom opisu Karađoza. Slični su, pak, po naklonosti znanosti i umjetnosti, po ljubavi prema knjizi i društvu učenih ljudi.

Andrić je zasigurno postavio priču o Ćamilovoj identifikaciji s Džemom tako da ne bude na prvi pogled uočljive analogije između njih dvojice, jer ako je čitav roman građen kao niz simboličnih situacija koje govore o ulozi pričanja u ljudskom životu, onda je posebno zanimljivo pokazati kako pisac uranja u svijet svojega junaka, kako rekreira njegovu egzistenciju učitavajući u njegovu povijest osobna iskustva, prepoznavajući u njemu i svoje vlastite traume.

Magija priče u Prokletoj avliji

Fra Petar tragajući za informacijama o Ćamilu, sastavljajući cjelovitu sliku od fragmenata njegovih ispovijedi i Haimovih priča o Ćamilovoj sudbini, postupno se počinje identificirati s tim opsjednutim mladićem. Fratar je krajnje racionalan, naučen na disciplinu, na suzdržavanje, ali mladićeva sudbina duboko ga fascinira. Racionalna strana karaktera navodi ga da Ćamila zaustavi u njegovu bolesnom fantaziranju, ali istodobno ga ta mladićeva unutarnja vatra beskrajno privlači, opčinjava ga ljepota njegova pripovijedanja i toj magiji se ne može otrgnuti.

[12] Isto, str. 92 – 93.

Uza svu svoju racionalnost, i sam fra Petar intenzivno osjeća magiju priče, čak i kad je duboko svjestan da ona nema nikakvu praktičnu vrijednost. Štoviše, ona može naškoditi u razumijevanju svakodnevnoga života jer pripovijedanje se zasniva na vrlo specifičnom tipu simboliziranosti u doživljavanju i tumačenju svijeta i ponekad se opasno približava zoni ludila.

I sam fra Petar će doći do stupnja identifikacije s Ćamilom, slušajući njegove priče, navodeći Haima da mu priča o opsjednutom mladiću, rekonstruirajući Ćamilovu životnu povijest, Petar i sam uranja u Ćamilovu biografiju gotovo s istom strašću s kojom je i Ćamil uranjao u biografiju Džem sultana.

Vrhunac identifikacije nastupa u trenutku kad fra Petar doznaje za tragičan i apsurdan Ćamilov kraj. Tad mu se u halucinantnoj viziji javlja Ćamilov lik i između njih dvojice započinje prisan i nježan razgovor. Vizija se naglo prekida, a ustravljeni fra Petar počinje se braniti od svoje opsjednutosti:

"Pa to sam ja sam sa sobom razgovarao! Uplašim se od ludila kao od zarazne bolesti i od pomisli da ovdje i najzdravijem čovjeku počinje s vremenom da se muti i priviđa. I stanem da se otimam. Branim se u sebi, naprežem se da se sjetim ko sam i šta sam, odakle sam i kako sam ovamo došao."[13]

Treba posebno obratiti pozornost na činjenicu da je sekvenca u kojoj je prikazana fra Petrova halucinantna vizija artikulirana u prvom licu, kao izravna fra Petrova ispovijed, dok su svi ostali dijelovi romana u kojima se on pojavljuje artikulirani u trećem licu. Stoga se ovdje prisjećamo onog Andrićeva metaliterarnog komentara o teškoj riječi *ja* koja nas vezuje i poistovjećuje sa svim onim što smo zamislili i rekli, a s čim nikad nismo ni pomišljali poistovjetiti se. Stječemo dojam da je taj metaliterarni komentar Andrić umetnuo u šesto poglavlje romana ne toliko da bi izrazio Ćamilovo posvemašnje uranjanje u Džem sultanov lik već više zbog osmog poglavlja kad prijelazom na pripovijedanje u prvom licu ističe fra Petrovo stapanje s Ćamilom, koje bosanskog fratra dovodi na rub ludila.

Uloga priče

Svi važniji likovi *Proklete avlije* opsjednuti su pričanjem. Već u uvodnom dijelu upoznajemo Zaima opsjednuta pričanjem o ženama i lik "atleta s promuklim basovskim glasom", koji također priča o ženama, samo što njegovo pripovijedanje, za razliku od Zaimova ima dimenziju melankolije. Kao personalizirani pričaoci iz avlijskoga kruga pojavljuju se još i žgoljavi Softa i mornar.

[13] Isto, str. 116.

Oni imaju sporednu ulogu i njihove priče o ženama potrebne su više da dočaraju zatvorsku vrevu i ambijent zatvoreničke erotske frustriranosti.

Posebnu funkciju ima lik Haima koji je Andriću bio nužan kako bi osvijetlio Ćamilovu osobnu povijest. Ujedno preko Haima pokazuje i kako raste fra Petrovo zanimanje za Ćamila jer jedino zbog njega fratar prihvaća društvo tog neugodna i nametljiva trgovčića iz Smirne.

Haim nije jedini lik koji reprezentira pripovjedačko umijeće, jer skoro svaki od likova *Proklete avlije* predstavlja i neku od dimenzija pripovjedalaštva. Ta je veza primjetna čak i kod Karađoza, jer njegova nastojanja da od drugih čuje *priču*, da dobije priznanje grijeha, prožeta su i retoričkim i teatralizacijskim elementima.

Sasvim sigurno jedna od bitnih smjernica koje su vodile Andrića u pisanju *Proklete avlije* bila je pokazati kako je pripovijedanje jedna od ključnih aktivnosti kojima čovjek humanizira svoju egzistenciju i ostavlja trajan trag svojega postojanja. Oblikujući lik Haima, Andrić nije želio idealizirati ulogu pripovjedača/umjetnika, već je ironično opisao i sve njegove nedostatke.

Čitava *Prokleta avlija* jest svojevrsna simbolična metonimija pripovjedačke umjetnosti i njezine uloge u ljudskom društvu. Dosegnuvši punu umjetničku zrelost Andrić je u *Prokletoj avliji* postigao upravo začudnu slojevitost značenja tako da knjiga funkcionira na različitim semantičkim razinama: "i kao realistično-mimetički prikaz sudbine bosanskog fratra koji zastupajući svoju vjeru i interese svojega naroda biva podvrgnut torturi turskog zatvora, i kao apologija ljudskog vitalizma koji omogućuje pojedincu da i u krajnje okrutnim i oskudnim uvjetima zadrži dostojanstvo i ljudsku samosvijest, i kao simbolički komentar odnosa pojedinca prema povijesti i refleksima povijesti u suvremenosti, i kao filozofijski inspirirana metonimija ljudske egzistencije, i kao metaliterarni traktat o ulozi pripovjedačke umjetnosti u ljudskoj zajednici"[14].

Umjesto da u epiloškom i prološkom dijelu stvori jednu opću perspektivu trajanja, koja nadilazi tragiku individualnog života, Andrić je sada tu tragiku, sa smrću kao krajem svega, stavio u okvirne situacije priče i dozvolio je da se, u svjetlu individualne smrti, sagledaju opća životna kretanja i dileme vremena i ljudskog trajanja. Stoga je okvirna prološko-epiloška priča o fra Petrovoj smrti i tišini, koja se uselila na mjesto vedrog i veselog čovjeka, jedna cjelina za sebe. To odaje određen prizvuk svemu onome što se u povijesti postavlja, dodiruje

[14] *Visković*, str. 43-44.

ili razrješava. Ali ona živi i kao nezavisan dio cjelovite piščeve vizije svijeta, sa svim njenim preobražajima od najranijih početaka do danas.

Prokleta avlija je opsegom kratki roman, ali zato vrlo bogat konkretnim značenjima i ilustracijama Andrićeve stvaralačke misli.

(Nastavlja se)

Kronologija Ive Andrića

1892. – 1893.

Ivo Andrić rođen je 9. listopada 1892. u Travniku od oca Antuna Andrića i majke Katarine rođ. Pejić; upisan je u "Matici rođenih crkve Svetog Ivana Krstitelja" u Travniku. Prema nekim izvorima (pismo fra Miroslava Džaje akademiku dr. Dubravku Jelčiću) Ivo Andrić je rođen u vlaku kad mu je majka pošla u Travnik kod rodbine. Kako u to vrijeme još nije bilo željeznice Lašva – Travnik, koja je puštena u promet 26. listopada 1893., mali Andrić je rođen negdje prije stanice Lašva na putu iz Sarajeva. U Travniku provodi samo nekoliko prvih mjeseci života i s roditeljima se vraća u Sarajevo gdje je otac imao službu.

1894. – 1902.

Otac Antun umire od tuberkuloze pa je majka prisiljena povjeriti sina na skrb zaovi Ani i njezinu suprugu Ivanu Matkovšiku u Višegradu. U tom gradu istočne Bosne s čuvenim mostom Mehmed-paše Sokolovića (koji će se kasnije pojaviti u Andrićevu najpoznatijem romanu *Na Drini ćuprija*) polazit će i osnovnu školu

1903. – 1911.

Završivši osnovnu školu u Višegradu, vraća se majci u Sarajevo, gdje se upisuje u jesen 1903. u Veliku gimnaziju, najstariju bosansku srednju školu. U višim razredima gimnazije priključuje se ilegalnoj političkoj organizaciji "Mlada Bosna". Profesor materinskog jezika bio mu je književnik Tugomir Alaupović, koji je vrlo brzo prepoznao darovitost mladog Andrića i potaknuo ga na pisanje; to će se prijateljstvo nastaviti i u kasnijim godinama. U sarajevskom književnom listu "Bosanska vila" objavio je 1911. svoj prvi književni rad, pjesmu u prozi *U sumrak*.

1912. – 1913.

Maturira 1912. te se upisuje na Mudroslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, gdje studira prirodoslovno-matematičke znanosti. Sljedeće godine prelazi u Beč gdje studira povijest, filozofiju, te hrvatsku i srpsku književnost.

1914. – 1919.

Prelazi u Krakov gdje nastavlja na Jagelonskom sveučilištu studij povijesti. I dalje piše pjesme i održava veze s krugom svojih zagrebačkih prijatelja: Matošem, Čerinom i drugima. U lipnju 1914. objavljena je antologija *Hrvatska mlada lirika*, u kojoj je Ivo Andrić zastupljen sa šest pjesama.

Nakon početka I. svjetskog rata sklanja se kod prijatelja Vladimira Čerine u Split. Krajem srpnja policija ga uhićuje kao istaknutog pripadnika nacionalno–revolucionarne omladine. Zatvoren je najprije u šibenskom, a potom i u mariborskom zatvoru.

U ožujku 1915. pušten je iz zatvora i interniran u selo Ovčarevo kraj Travnika. Tu se druži s franjevcima iz obližnjih samostana, a to iskustvo imalo je odjeka u njegovu potonjem stvaralaštvu jer se franjevci pojavljuju kao junaci u više Andrićevih proza. Vlasti ga 1916. premještaju u Zenicu, a u jesen 1917. pozvan je u vojsku. Međutim, zbog bolesti pluća ne odlazi na ratište, već na liječenje u zagrebačku Bolnicu milosrdnih sestara.

U toku 1918. sa skupinom pisaca političkih istomišljenika pokreće i uređuje u Zagrebu projugoslavenski orijentiran časopis "Književni jug" u kojemu će objaviti više književnih priloga. U izdanju "Književnog juga" izlazi mu 1918. zbirka pjesama u prozi *Ex Ponto*, koju je počeo pisati u zatvoru i u internaciji, a završio je u proljeće 1918. u Krapini, gdje se oporavljao od bolesti. U razdoblju 1917. – 1919. druži se prisno i s književnom zvijezdom u usponu – Miroslavom Krležom.

Zbirka *Ex Ponto* 1919. izlazi u Pragu na češkom jeziku, nagovještujući tako već zarana potonju Andrićevu svjetsku slavu. U listopadu 1919. Andrić se seli u Beograd; njegov srednjoškolski profesor Tugomir Alaupović postao je ministrom vjera u vladi Kraljevine SHS te nekadašnjeg učenika upošljava kao činovnika u svome ministarstvu. Zanimljivo je da Andrić tek nakon stupanja u državnu službu počinje pisati ekavicom.

1920. – 1926.

U toku 1920. u Zagrebu objavljuje novu knjigu, zbirku pjesama u prozi *Nemiri*. Iste godine objavit će kod beogradskog izdavača Cvijanovića kao samostalno izdanje i pripovijetku *Put Alije Đerzeleza*.

U veljači 1920. prelazi iz Ministarstva vjera u diplomatsku službu, a već u ožujku odlazi na rad u Poslanstvo pri Vatikanu. U listopadu 1920. prebačen je u Generalni konzulat u Bukureštu, u studenom 1922. u tršćanski konzulat, a u siječnju 1923. u konzulat u Grazu.

Budući da zbog dramatičnih prilika u kojima je studirao nije dotad završio studije, što mu je ometalo napredovanje u diplomatskoj karijeri, boravak u Grazu iskoristio je da dovrši studije. U lipnju 1924. završio je studij obranom teze iz povijesti Bosne: *Die Entwicklung des geistigen Lebens in Bosnien unter der Einwirkung der türkischen Herrschaft* (*Razvoj duhovnog života u Bosni u doba turske uprave*). U drugoj polovici 1924. vraća se u Beograd na rad u Političko odeljenje Ministarstva inostranih dela. Istodobno mu Srpska književna zadruga objavljuje knjigu *Pripovetke I.*, o kojoj kritika piše pohvalno. Tom knjigom definitivno je utvrđen njegov književni ugled.

15. prosinca 1925. godine u Sarajevu mu umire majka.

U veljači 1926. primljen je za dopisnog člana Srpske kraljevske akademije.

1927. – 1941.

Potkraj 1926. ponovo odlazi na diplomatsku dužnost u inozemstvo: postavljen je za vicekonzula u Francuskoj, isprva u Marseilleu, a potom u Parizu. U travnju 1928. premješten je na dužnost vicekonzula u Madridu. Istražuje španjolsku povijest i kulturu; osobito ga zanimaju sudbina i umjetnički opus slikara F. Goye o kojemu će 1929. napisati esej *Goja*, a lik velikog španjolskog slikara poslužit će mu i kasnije u tekstu *Razgovor s Gojom* (1935.) u kojemu je izložio – u obliku imaginarnog razgovora – svoju autorsku poetiku.

Iz Madrida prelazi u Genevu na rad u Stalnoj delegaciji Jugoslavije pri Društvu naroda. U Beogradu mu 1931. izlazi iz tiska zbirka *Pripovetke*, koja je također doživjela pohvale kritike i bila nagrađena Nagradom Fonda Kolarčeve zadužbine.

U ožujku 1933. vraćen je u Beograd, na službu u Ministarstvu vanjskih poslova gdje isprva radi kao savjetnik. U razdoblju boravka u Beogradu postaje članom uredništva uglednog časopisa "Srpski književni glasnik" (1935. – 1939.)

Godine 1935. postavljen je za načelnika Političkog odeljenja Ministarstva inostranih dela.

Objavljuje 1936. godine novu zbirku pripovijedaka: *Pripovetke II*. U studenom 1937. postaje pomoćnikom ministra vanjskih poslova. Istražuje povijesnu građu vezanu za zavičajni Travnik, vjerojatno već tada prikupljajući građu za *Travničku hroniku*.

U veljači 1939. primljen je za redovnog člana Srpske akademije nauka. U travnju iste godine imenovan je opunomoćenim ministrom i izvanrednim poslanikom Jugoslavije u Njemačkoj, na vrlo osjetljivu i važnu diplomatsku

funkciju s obzirom na njemačke pripreme za rat i složenost tadašnjih njemačko-jugoslavenskih odnosa.

1941. – 1944.

Berlin napušta s osobljem poslanstva 7. travnja 1941., dan nakon njemačkog napada na Jugoslaviju i bombardiranja Beograda. Vraća se u Beograd i živi u potpunoj izolaciji, u stanu svojega prijatelja, odvjetnika Brane Milenkovića. Dobiva rješenje o umirovljenju, ali odbija primati mirovinu od kvislinških vlasti.

Živi povučeno i intenzivno piše. U proljeće 1942. godine završava rad na romanu *Travnička hronika*; 1944. završava i drugi veliki roman, *Na Drini ćuprija*.

1945. – 1962.

Postaje poslanik u Republičkoj skupštini Bosne i Hercegovine, potom i u Saveznoj skupštini, potpredsjednik je Društva za kulturnu suradnju Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom.

U toku 1945. objavljuje tri romana: izdavačka kuća "Prosveta" tiska knjigu *Na Drini ćuprija*, Državni izdavački zavod Jugoslavije *Travničku hroniku*, a sarajevska "Svjetlost" *Gospođicu*.

Godine 1946. izabran je za predsjednika Saveza književnika Jugoslavije.

U izdanju beogradske "Kulture" 1948. godine tiska knjigu *Nove pripovetke* s pripovijetkama nastalim u razdoblju 1944. - 1948.

Godine 1951. izabran je za dopisnog člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Budući da mu je istekao predsjednički mandat u Savezu književnika Jugoslavije, biraju ga 1953. za predsjednika Saveza književnika Srbije. U Zürichu iste godine izlazi njemačko izdanje Andrićeva romana *Na Drini ćuprija*, prvi prijevod jednoga njegova romana na Zapadu.

Uza sve društvene obveze, Andrić i dalje piše: 1954. objavljuje u izdanju Matice srpske u Novom Sadu kratki roman *Prokleta avlija*. Beogradska filmska kuća Avala-film snima u režiji Vladimira Pogačića igrani film *Anikina vremena* prema istoimenoj Andrićevoj pripovijetci. Te godine Andrić najzad prihvaća pozive da se učlani u Savez komunista.

Godina 1956. u znaku je Andrićeva uspjeha u Francuskoj. Prevedena su dva njegova reprezentativna romana *Na Drini ćuprija* i *Travnička hronika*.

U šezdeset šestoj godini života, 1958. prvi put ulazi u brak, vjenčava se s Milicom Babić-Jovanović, kostimografkinjom Narodnog pozorišta u Beogradu.

U izdanju beogradske "Prosvete" i sarajevske "Svjetlosti" izlaze mu *Izabrana dela* u četiri sveska. Te godine Savez književnika Jugoslavije predlaže Andrića i Krležu kao svoje kandidate za Nobelovu nagradu.

Andrić napokon prodire i na englesko govorno područje, u Londonu i New Yorku izlazi 1959. prijevod romana *Na Drini ćuprija*.

Nakon smrti Aleksandra Belića 1960. Andriću je ponuđeno da postane predsjednik Srpske akademije nauka i umetnosti, ali on ponudu odbija. Već te godine Andrić je u najužem krugu kandidata za Nobelovu nagradu.

Godine 1961. u Londonu izlazi engleski prijevod *Travničke hronike*. Učestali prijevodi na velike strane jezike, osobito engleski, dobre kritike i ugled u akademskim krugovima, sve više ga potvrđuju kao najozbiljnijeg kandidata za Nobelovu nagradu.

Doista, 26. listopada 1961. objavljeno je da je Nobelovom nagradom za književnost nagrađen Ivo Andrić. Početkom mjeseca putuje sa suprugom u Švedsku gdje 10. prosinca prima nagradu.

1962. – 1975.

Godina 1962. protječe u slavljeničkom tonu. Premda se uvijek klonio publiciteta, Andrić se mora odazivati brojnim novinarima koji žele od njega dobiti intervjue i izjave, mora prisustvovati svečanim skupovima priređenima u njegovu čast.

Polovicu novčanog iznosa svoje nagrade poklanja republici Bosni i Hercegovini za unapređenje narodnih biblioteka. U toku godine izlaze deseci prijevoda njegovih knjiga na stranim jezicima.

Glavninu godine 1963. posvetio je pisanju romana *Omer-paša Latas*, koji sljedećih dvanaest godina neće uspjeti završiti (roman je objavljen nedovršen, posthumno, 1976. godine).

Izlaze mu 1963. i *Sabrana dela* u izdanju beogradske "Prosvete", sarajevske "Svjetlosti", zagrebačke "Mladosti" i ljubljanske "Državne založbe Slovenije".

Zdravlje mu se iz godine u godinu pogoršava i on sve više vremena provodi u svojoj kući u Herceg Novom, gdje ga često posjećuju prijatelji. Više ne prihvaća društvene obveze, čak ni one vezane za Bosnu i Hercegovinu prema kojoj oduvijek gaji sentimentalan odnos. Tako će 1967. odbiti ponudu zeničkog kraja da bude njihov poslanik u Kulturno-prosvjetnom vijeću Savezne skupštine SFRJ. Te godine dobiva nagradu AVNOJ-a, najviše društveno priznanje u tadašnjoj SFRJ.

24. ožujka 1968. u Herceg Novom umire njegova supruga Milica Babić-Andrić. Nakon njezine smrti i Andrićevo se zdravlje dalje urušava, muče ga nesanice i stanja melankolije.

U sređivanju rukopisa posebno mu je tada dragocjena pomoć njegove dugogodišnje suradnice i prijateljice Vere Stojić, koja je još od tridesetih godina pretipkavala njegove tekstove, vodila korespondenciju i brinula se o financijskim poslovima.

U izdanju mostarske "Prve književne komune" objavljuje 1974. knjigu lirskih zapisa posvećenih Hercegovini *Na kamenu*, u *Počitelju*. Radi na zbirci pripovijedaka *Kuća na osami*, u koju je pored starih, manje objavljivanih pripovijedaka, uvrstio i nekoliko novih (zbirka će se prvi put pojaviti posthumno 1976. u izdanju "Srpske književne zadruge", istodobno i u novom izdanju *Sabranih dela* Ive Andrića). Uz pomoć Vere Stojić priređuje za tisak i knjigu kratkih meditativnih zapisa *Znakovi pored puta*, koja će također biti objavljena posmrtno u sklopu novog izdanja *Sabranih dela* 1976. godine.

Osjećajući da mu se bliži kraj, 5. prosinca 1974. pozvao je u svoj stan prijatelje Gvozdena Jovanića i Milana Đokovića i priopćio im svoju želju u vezi s ostavštinom i autorskim pravima. Svojim imutkom i budućim tantijemama Andrić je utemeljio zakladu, odnosno Zadužbinu Ive Andrića (a i njegova suradnica Vera Stojić odrekla se u korist zaklade dijela nasljedstva koji joj je Andrić namijenio). Svrha je zaklade briga o izdavanju, promicanju i znanstvenom istraživanju Andrićeva opusa, ali i poticanje darovitih studenata i mladih literata te pomoć stranim slavistima u istraživanju Andrićeva djela i južnoslavenskih književnosti uopće.

17. prosinca 1974. Andriću je pozlilo i prevezen je na kardiologiju beogradske Interne B klinike, ali je sutradan prebačen na Kliniku za unutrašnje bolesti Vojno-medicinske akademije. Ustanovljeno je teško oštećenje krvnih žila u mozgu, te problemi s funkcioniranjem bubrega i srca. Stanovito vrijeme liječnici su još održavali Andrića u životu, ali je – prema priopćenju Vojno-medicinske akademije – 13. ožujka u 01,15 sati "došlo do popuštanja svih vitalnih funkcija organizma s neminovnim smrtnim ishodom".

Sahranjen je 24. travnja 1975. u Aleji zaslužnih građana na Novom groblju u Beogradu.

Ivančica

Sasvim tiho
rekla je
Josip
moje ime
što mi još odzvanja
kao nesigurnost
poziv iz dubine
glasić
koji me prati
drugo zaželjeti
ne mogu
sve sebičnosti
napuštam
kako bih ušao
u njezin svijet
osmijeh
koji se opisat ne može
sasvim prijateljski
što pogledom ulazi
iz njene
u moju dubinu
dubljina
rekli bi arhaično
kao trublja
njezin osmijeh
sasvim sličan glazbi
bez riječi
što natapa
moja zelena polja
povjerih to prijatelju
razumio je
kad spomenem
ime njeno
cvjetne livade
zaigraju
s mnoštvom osunčanih
bijelih latica
zlatnožutih sredaca
zelenkastih stabljičica
koje su u sroku s
– Ivančica

Antun PETRUŠIĆ

Annale komorne opere i baleta u Osijeku 1970. – 1983.

I. Kako je Annale nastao

Do osnutka i utemeljenja Annala komorne opere i baleta u Osijeku nije došlo ni slučajno, ni stihijski, niti iz puke želje da se i grad Osijek upiše na festivalsku kartu Hrvatske. Naprotiv, bila je to logična konačnica prirodnog tijeka događaja u smislu razvoja programske usmjerenosti Osječke opere unazad gotovo dvadesetak godina. Međutim, moralo se istovremeno poklopiti nekoliko sretnih okolnosti da bi kockice mozaika dale cjelovitu sliku :

- za ostvarenje plana trebala je postojati snažna i autoritatvna umjetnička i organizacijska ličnost;
- u repertoarnoj politici Osječke opere morao je postojati zapaženi i već afirmirani segment posvećen njegovanju komornih muzičko-scenskih djela;
- u svom profesionalnom i izvođačkom profilu umjetnički ansambl Osječke opere morao je biti osposobljen za ostvarenje specifičnog komornog repertoara;
- morao je postojati širi društveni konsenzus oko organizacijske i programske sheme kao i osiguranja materijalnih uvjeta.

Nesporna vodeća integrativna umjetnička ličnost, koja je u Osijeku pedesetih i šesdesetih godina 20. stoljeća udarila snažan pečat općenitom razvoju muzičkog i kazališnog života, bio je Dragutin Savin. Isključivo njegovom osobnom vizijom Osječka je opera snažno iskoračila iz provincijskog izolacionizma, što pogotovo vrijedi za razdoblje od mjeseca rujna 1961. godine, kad je Savin postao direktorom Opere. Izvršivši bitan zaokret u repertoarnoj politici pazeći pritom pomno na senzibilitet publike, Savin je sve svoje sposobnosti, a nije ih bilo malo – skladateljstvo, dirigiranje, režiranje, scenografija, kostimografija, prijevodi opernih libreta uz organizaciju cjelolokupnog rada Opere – stavio u službu prosperiteta i afirmacije ansambla na čijem se čelu nalazio. I tako se godinama stvarala odgovarajuća klima za manifestaciju šireg značaja, kojom će Osijek iskoračiti iz lokalnog okruženja te u izravnom sučeljavanju usporediti po strožim kriterijima svoja dostignuća sa srodnim europskim i svjetskim

dometima. Istovremeno, tako bi se na svoj način potvrdila ispravnost repetoarne politike i umjetničkog creda koji je Savin uspio ucijepiti svojim najbližim suradnicima i istomišljenicima.

Imajući sasvim jasno stajalište o ograničenim dimenzijama pozornice i orkestralnog prostora kao i o prisnosti gledališta u osječkoj kazališnoj zgradi, Savin je još desetak godina prije stupanja na dužnost direktora Opere započeo s djelomičnim uvođenjem manjih, komornih opera na program afirmirajući pritom svoju već spomenutu umjetničku svestranost. Iz tog razdoblja treba spomenuti izvedbu opere *Suzanina tajna* Ermanna Wolf-Ferrarija (27. prosinca 1952.), scenske praizvedbe Savinovih opera *Ljubovnici* (2. travnja 1955.), te *Šentflorijanci* i *Tripče* (8. prosinca 1957.), od kojih je ova druga ponovljena na prvom Annalu 1970. Slijede prve izvedbe djela Gian Carla Menottija na osječkoj sceni i to *Amelija ide na ples* i *Medium* (19.veljače 1959.), te nešto kasnije *Allamistakeo* Giulija Viozzija (30. siječnja 1960.) i *Angelique* Jacquesa Iberta (8. siječnja 1961.). Prije, za vrijeme i poslije Savinova direktorovanja Osječka je opera bez obzira na Annale izvela 40 djela komornog žanra, potvrdivši time kontinuitet svoje repertoarne usmjerenosti. Istovremeno, ni u jednom trenutku nije bio zapostavljen standardni, takozvani „željezni" operni repertoar (Donizetti, Rossini, Bellini, Verdi, Puccini, Mascagni, Leoncavallo, Čajkovski, Smetana, Bizet, Massenet...) kao ni opereta i mjuzikl, prema kojima osječka publika odvajkada iskazuje posebnu sklonost. Kao naročito značajnu činjenicu treba istaknuti stalnu pažnju koja se u Osijeku poklanja djelima hrvatskih skladatelja, a temeljita rasčlamba tog segmenta glazbeno-scenskog repertoara od osnutka osječkoga HNK (1907.) otkriva da se u Osijeku izvodilo više djela hrvatskih autora nego na svim drugim pozornicama u Hrvatskoj zajedno. Taj je primat Osječka opera zadržala do danas, a Annale je tome dao svoj posebno važan i značajan doprinos, odlučivši se u početku na raspisivanje natječaja za nova djela hrvatskih skladatelja, a kad se to nije pokazalo najsretnijim i najuspješnijim rješenjem prešlo se na izravne narudžbe, čime je hrvatska operna produkcija obogaćena s pet novih djela Brune Bjelinskog, Josipa Stojanovića, Borisa Papandopula, Dragutina Savina i Rudolfa Bručija.

Realizacija takve repertoarne fizionomije zahtijeva perfektne pjevače ne samo sigurne tehnike i razumljive dikcije nego i istančana smisla za glumu i karakterizaciju likova u osjetljivim scenskim minijaturama. Krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća Osječku je operu zahvatila velika smjena generacija, tako da se Savin okrenuo mladim snagama, dovodeći iz Zagreba skupinu pjevača koji će uz postojeće domaće soliste na svojim plećima

ponijeti teret novog programskog usmjerenja. Njima treba pribrojiti dva mlada dirigenta Željka Milera i Antuna Petrušića te redateljicu Nadu Murat, koji su na čelu sa Savinom svojom profesionalnom odgovornošću i stvaralačkim entuzijazmom svakodnevno potvrđivali jedinstvo umjetničke misli.

Sve organizacijske poslove oko Annala preuzelo je od početka Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku uz stalno pokroviteljstvo tvornice „Saponia". Annale su vodili Organizacijski odbor na čijem je čelu bio predstavnik „Saponije" s tajnicom Nadom Murat, te Umjetničko vijeće čiji je predsjednik najprije bio Dragutin Savin, a zatim Željko Miler. „Saponia" je prestala dotirati Annale u najkritičnijem trenutku, kad je ozbiljno prijetilo definitivno zatvaranje radi obnove kazališne zgrade, dovevši u pitanje i samo održavanje Annala 83. Tada je HNK Osijek vlastitim snagama i financijskim sredstvima osigurao održavanje 14. Annala, i ne sluteći da će to biti posljednji. Naime, u kasno proljeće 1984. započela je dugo očekivana obnova kazališne zgrade nakon 10 godina improvizacije, odugovlačenja, raznih nebuloznih obećanja, te polaganoga ali sigurnog iscrpljivanja ansambla u borbi s neodgovarajućim prostorom kako za izvođače tako i za publiku. Sve je to posljednjih godina otežavalo, a često i onemogućavalo stvaranje adekvatnih programa za Annale, koji bi se u normalnim okolnostima mogli realizirati bez ikakvih poteškoća.

Pripremno ozračje za pojavu Annala naročito se intenziviralo početkom 1965. godine kad je 14. siječnja Dragutin Savin proslavio 25. godišnjicu umjetničkog rada režirajući tri svoje komorne opere izvorno pisane za radio i televiziju : *Ljubovnici*, *Šentflorijanci* i *Scherzo*. U tom smislu karakterističan je citat iz jednog intervjua što ga je D. Savin dao tih dana : ... *Umjetnik mora imati snage da sredini nametne svoj stav prema umjetnosti. Ako je taj stav pravilan, sredina će ga sigurno prihvatiti i priznati. Pritom ne treba smetnuti s uma da mi živimo danas i pišemo muziku koja se sluša danas, a ne za pedeset godina, jer ne znamo kakvo će muzičko izražavanje tražiti to vrijeme.* U žarište zanimanja publike, struke i medija u Osijeku tog vremena dospijevaju operne predstave, i to komorne, u načelu dramski i pjevački pokretljivije od tzv. klasičnih. Programska zaokruženost u rasponu od klasičnih do suvremenih skladatelja stavlja Osječku operu na istaknuto mjesto u hrvatskom glumištu. Sve nazočnija komorna opera utjecala je i na interpretativno oblikovanje klasičnih djela, što je vidljivo u napuštanju glazbene ilustrativnosti u korist dramske sastavnice djela, uz maksimalnu uigranost i usklađenost pjevačkog ansmabla s dirigentovim i redateljevim zamislima. Predvečerje prvog Annala završava uspješnom hrvatskom praizvedbom komorne opere *Napoleon dolazi* engleskog skladatelja

Richarda Rodneyja Bennetta (28. prosinca 1969.) pod dirigentskim vodstvom Željka Milera i u režiji Nade Murat.

Prava i konkretna potvrda svega do sada iznesenog proizlazi iz raščlambe sezone 1968./69., u kojoj se ukupno izvelo 270 predstava (211 u kući i 59 na gostovanjima), pri čemu Opera 141 (19 na gostovanjima). Statistički gledano te je sezone Opera izvela ukupno 18 (!) naslova s najširim mogućim žanrovskim spektrom, tj. 3 djela hrvatskih skladatelja, 6 iz tzv. željeznog opernog repertoara, 4 operete, 1 mjuzikl, gostovanja Riječkog i Splitskog baleta , te što je posebno važno – 7 naslova koji odgovaraju programskoj shemi budućeg Annala komorne opere i baleta. Da je to vrijeme najozbiljnijih razmišljanja o budućem festivalu, najbolje svjedoči izjava Dragutina Savina iz jeseni 1969. da *će ta smotra, po svom sadržaju jedinstvena u zemlji, dobiti tradicionalni karakter i održavati se svake godine po završetku redovite kazališne sezone. Smotra komornih opera i baleta trajat će šest dana i njezinim će sudionicima omogućiti da prikažu svoja dostignuća i usporede ih s ostalima. To će u stvari biti revija suvremenih europskih opernih dostignuća u tom žanru kako na skladateljskom, tako i na redateljskom, scenografskom i koreografskom polju. Osim toga bit će to prigoda i poticaj našim skladateljima da se u svom stvaralaštvu okrenu i tom žanru, za koji u nas i u svijetu postoji veliko zanimanje televizijskih kuća, kojima su upravo takve suvremene operne jednočinke potrebne.*

I konačno, svojevrsna anticipacija I. Annala komorne opere i baleta dogodila se 12. travnja 1970., premijerom triju opernih jednočinki: *Kapelnik* Domenica Cimarose, *Telefon* Gian Carla Menottija i *Tripče* Dragutina Savina, kao evidentnim dokazom profila i fizionomije Osječke opere. Ta je predstava ponovljena druge večeri I. Annala 15. lipnja 1970., dan nakon svečanog otvorenja, kojega je čast također pripala Osječkoj operi izvedbom komične opere *Napoleon dolazi* Richarda Rodneyja Bennetta. Za prethodne tri jednočinke još valja naglasiti da su dvije, *Kapelnik* i *Telefon*, tom prigodom doživjele prve hrvatske izvedbe, dok je *Tripče*, izvorno zamišljena kao radio-opera, praizveden u koncertnom obliku u Zagrebu 25. ožujka 1956. u emisiji Radio-Zagreba pod skladateljevim dirigentskim vodstvom. Scenski pak prvi je put izvedena u Osijeku 7. prosinca 1957. na dan proslave 50. obljetnice osnutka Hrvatskog narodnog kazališta.

Osim domaćina prvi je Annale uspio okupiti respektabilne goste: Operu Slovenskog narodnog gledališča iz Maribora, Operu Makedonskog narodnog teatra iz Skopja, ansambl *Zlatko Baloković* iz Zagreba, soliste zbora ORTF iz Pariza, Operativni centar *Arte viva* iz Trsta, Studio za suvremeni ples iz Zagreba,

Balet *Praha* iz Praga, dok su u sklopu popratnih manifestacija nastupili umjetnik-zviždač Tamaš Hacki sa svojom grupom *Ex-a* iz Budimpešte , te Katalin Ladik iz Zagreba sa svojom *Ufo-party*.

Odjek prvog osječkog Annala nadmašio je sva očekivanja. Tisak, radio, televizija kao da su se natjecali tko će opširnije, detaljnije i stručnije opisati događaje u Osijeku tih festivalskih dana. Većinom povoljne ocjene isticale su u prvom redu nadasve učinkovitu iskorištenost izvođačkog potencijala, koji se sve uspješnije specijalizira za komornu operu, zatim kvalitetu, širok raspon, te zanimljivost i aktualnost repertoara uz izbrušenost muziciranja i homogenost glume. Također se ističe poticaj ostalim opernim kućama u Hrvatskoj i regiji na izvođenje komornih opernih djela, a posebno je pohvaljeno trajno pokroviteljstvo „Saponije" kao ozbiljan doprinos i temelj za unapređenje kulturnog života Osijeka i Slavonije u cjelini. Opće je mišljenje bilo da je prvi Annale u potpunosti opravdao svoje postojanje potvrdivši ispravnost repertoare politike Osječke opere, pa se nametnuo zaključak da provjerenim putem treba krenuti dalje.

U najavi drugog Annala ističe se natječaj što ga je osječki HNK raspisao za novo domaće muzičko-scensko djelo, koje se formom uklapa u Annale. Prispjele radove ocjenjivat će žiri Udruženja kompozitora Hrvatske, a nagrađeno djelo, osim novčane nagrade, dobiva garanciju za izvođenje na sljedećem Annalu.

II. Programi Annala

U kreiranju opernog dijela programa svih Annala latentna su bila dva osnovna pitanja: prvo o komornosti u strukturalnom smislu i drugo o poticanju ostalih opernih kuća, u nas i šire, da u svoje repertoare uvrštavaju i komorna djela, te da ih dolaze prikazati na Annale u Osijek. Pitanje operne komorne strukture u biti je sasvim jasno i jednostavno, ali rastezljivo i preslobodno tumačenje toga pojma može dovesti do brojnih nesuglasica , nesporazuma i kontroverzi. Najbolji primjer, koji je izazvao buru reakcija, bila je opera *Giovanna d'Arco (Djevica Orleanska)* Giuseppea Verdija što ju je Opera osječkoga HNK uvrstila u otvorenje Annala 73. Kako je svima, a pogotovo kreatorima predstave bilo potpuno jasno da Verdi nije pisao komorne opere, već od same odluke o postavljanju ovog djela počelo se objašnjavati kako će Annale iznimno biti prigoda da se publici, kritici, stručnjacima, televiziji, svima koji se za vrijeme Annala okupljaju u Osijeku, prikaže djelo koje se rijetko izvodi u svijetu, a kod nas prvi put. Dobronamjerni su tu poruku i te kako shvatili, ali bilo je i

zlonamjernih, koji nisu željeli čuti ni prihvatiti nikakve argumente. Dodatna potvrda ispravnosti ovog repertoarnog poteza i njegove realizatorske kvalitete jest činjenica da je nositeljica naslovne uloge, prvakinja Osječke opere Štefica Petrušić za tu ulogu dobila Nagradu *Milka Trnina.*

Raščlamba opernog repertoara svih Annala daje respektabilnu brojku od 67 naslova, od kojih na Osječku operu otpadaju 22. Hrvatski skladatelji bili su zastupljeni 18 puta, pri čemu u izvedbama Opere osječkoga HNK 7 puta. Programe Annala od 1970. do 1980. objavila je dr. Antonija Bogner-Šaban u I. knjizi *Repertoar hrvatskih kazališta* 1840./1860./1980. urednika dr. Branka Hećimovića, u izdanju Globus – HAZU, Zagreb 1990., str. 908. – 920., a programe Annala 81., 82. i 83. objavio je pisac ovog članka u Zborniku *Krležinih dana 1996.,* str. 267. do 270. (prilog br. 2). U istom Zborniku, u prilogu br. 1., objavljen je *Pregled komornog dijela repertoara Osječke opere*, i to (A) prije stupanja Dragutina Savina na mjesto direktora Opere, (B) od stupanja Dragutina Savina na mjesto direktora Opere 1961. do I. Annala 1970. i (C) za vrijeme trajanja Annala ali ne na njegovom programu (ukupno 40 naslova!). U prilogu br. 3 navedeni su svi nastupi Osječke opere na Annalu 1970. – 1983. (ukupno 22), a u prilogu br. 4 popis gostujućih opernih ansambala (ukupno 45 predstava).

Na drugom Annalu, uz gostovanja kazališnih kuća i ansambala iz Zagreba, Rijeke, Splita, Novog Sada i Beograda, isticali su se nastupi Nizozemskog plesnog teatra iz Den Haaga, skupine „Les Menestrels" iz Beča, ansambla „Chorica" iz Atene s ulomcima iz tragedija Eshila, Sofokla i Euripida, nastup Narodnog kazališta iz Pečuha, te večer poezije Draga Ivaniševića uz sudjelovanje komornog ansambla „Franjo Krežma" iz Osijeka.

Prema baletu se Annale od samog početka odnosio programski slobodno i stilski neopredijeljeno, pružajući osječkoj publici prigodu da jedanput godišnje vidi reprezentativne baletne produkcije najrazličitijih žanrova, koje nije mogla vidjeti u redovitom sezonskom repertoaru iz jednostavnog razloga što u sastavu osječkoga HNK nije postojao baletni ansambl. Takva stilska raznolikost i šarolikost, od klasičnog baleta do eksperimentalnog plesnog teatra, često je izazivala suprotna mišljenja i kritike, pogotovo ako se balet nadmetao s operom. Ipak, balet je na Annalu ostavio snažan pečat predstavljanjem (tada) mladih hrvatskih skladatelja kao što su Dubravko Detoni, Marko Ružđak, Igor Kuljerić i Alfi Kabiljo, čija su djela upravo u Osijeku često doživljavala praizvedbu.

Po završetku natječaja za nova operna djela komornog karaktera žiri je odlučio da se ne dodijeli nijedna nagrada, ali je predložio osječkom HNK

da otkupi opere *Močvara* Brune Bjelinskog i *Romanca* Josipa Stojanovića. Praizvedbom obiju opera otvoren je 28. svibnja 1972. treći Annale. U tisku tog vremena ostalo je zabilježeno da postavljanjem dviju novih domaćih komornih opera osječki HNK nije samo ispunio festivalsku obvezu, nego je dobio vrijedan prilog svom glazbenom repertoaru, sudeći i po srdačnom odobravanju kojim je publika na praizvedbi pozdravila autore i izvođače obaju djela.

U sljedećem razdoblju vodili su se razgovori na raznim razinama o doprinosu Annala domaćem muzičko-scenskom stvaralaštvu, o aktivnijem poticanju skladatelja da pišu nova djela za Annale kao i općenitom poboljšanju programske strukture. U tom smislu, potkraj Annala, 3. lipnja 1974. održan je skup na kojem su sudjelovali skladatelji, muzikolozi, glazbeni kritičari, redatelji i dirigenti Lovro Županović, Branimir Sakač, Raško Jovanović, Đorđe Šaula, Emil Frelih i Antun Petrušić. Kako po općem mišljenju prvi natječaj za novo domaće komorno muzičko-scensko djelo nije u potpunosti ispunio očekivanja, jedan od bitnih zaključaka tog skupa bila je preporuka osječkom HNK i samom Annalu da se izravnim narudžbama priđe istaknutim skladateljima, uz garanciju praizvedbe na jednom od sljedećih Annala. Taj prijedlog kasnije je po svim potrebnim procedurama prihvaćen, tako da je nakon izvjesnog vremena prvi poziv upućen Dragutinu Savinu, s narudžbom da posebno za Annale napiše novu operu. Savin je ponudu prihvatio.

U međuvremenu se zgrada Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku zbog dotrajalosti našla pred iznenadnim zatvaranjem, što je dovelo u pitanje čitavu umjetničku produkciju, a time i redovito odvijanje Annala. Početkom ožujka 1975. gotovo sav hrvatski tisak obavještava javnost o tome. Pojavio se i prijedlog da se Annale „preseli" u Slavonski Brod, ali na sve moguće spekulacije o mjestu održavanja Annala promptno je reagirala uprava HNK Osijek i organizacijski odbor Annala, potvrdivši da promjena mjesta održavanja ne dolazi u obzir, te da će se program i repertoar prilagoditi novim, nimalo ugodnim uvjetima na skučenoj pozornici i smanjenom gledalištu. Tako je i Osječka opera posegnula za već priznatom efektnom izvedbom komične jednočinke *Prvo glazba, zatim riječi* Antonia Salierija, a kao praizvedbu ponudila je na preporuku istaknutog muzikologa dr. Lovre Županovića do tada neizvedenu jednočinu operu *Mozartova smrt* Vladimira Berse. Taj liječnik, manje poznati brat glasovitog skladatelja Blagoja Berse, bavio se početkom 20. stoljeća pisanjem opera gotovo iz hobija, iako je u Beču za vrijeme studija medicine privatno uzimao i satove iz kompozicije. Njegove opere *Cvijeta Zuzorić*, *Andrija Čubranović* i *Komedijaši* izvedene su još za njegova života u Zagrebu, ali *Mozartova smrt* čekala je praizvedbu sve

do Annala 1975. u Osijeku. Libreto i priča, koja opisuje posljednje trenutke Mozartova života opsjednutog teškom bolešću i vizijom nepoznatog čovjeka u crnom, koji je došao naručiti Requiem, napisao je treći brat, Josip Bersa, književnik i putopisac, a Vladimirova glazba odaje kasnoromantične stilske osobine uz zamjetnu melodijsku invenciju i bogatu instrumentaciju. Osječkom praizvedbom dirigirao je Željko Miler, redatelj je bio Antun Petrušić, scenograf i kostimograf Ljubica Wagner, a likove su tumačili Luciano Manzin, Božena Čubra, Velimir Zgrablić, Almas Tudaković i Petar Kloc. Zagrebačka televizija dva puta je emitirala snimku ove opere, a gostovalo se i u Zagrebu u prosincu iste godine na *Danima hrvatske glazbe.* Bio je to istinski primjer rehabilitacije i revitalizacije jednog značajnog djela iz hrvatske glazbeno-scenske baštine.

29. svibnja 1976. otvoren je sedmi Annale praizvedbom opere *Ja sam ja* Dragutina Savina, prvim djelom koje je nastalo temeljem izravne narudžbe od strane Annala. Glavna zasluga za visoko profesionalnu izvedbu pripala je dirigentu Željku Mileru, a među solistima posebno se istakla prvakinja Osječke opere Slavica Pfaf izuzetnom kreacijom lika kraljice-majke Margarete. Spektakularno finale Annala 76. obilježila je izvedba još jedne nove hrvatske opere, *Ljubav don Perlimplina* Mire Belamarića u izvedbi Zagrebačke opere pod dirigentskim vodstvom i u režiji skladatelja i sa sjajnim solistima Franjom Paulikom, Mirkom Klarić, Nadom Siriščević i Jasnom Podolšak.

Sljedeće djelo nastalo na temelju narudžbe je komična opera *Kentervilski duh* Borisa Papandopula prema libretu Nenada Turkalja (praizvedba 5. lipnja 1979.), pod dirigentskim vodstvom Antuna Petrušića, u režiji Mladena Sabljića, scenografiji Vladimira Marenića i kostimografiji Ljiljane Dragović. Predstava je okupila izuzetno velik broj kritičara, kao što su Jagoda Martinčević, Krešo Kovačević, Đorđe Šaula, Siniša Hrestak, Milica Maravić, Marija Barbieri i dr., koji su gotovo jednoglasno zaključili da je hrvatska glazbena scena dobila djelo koje zaslužuje stalno mjesto u repertoarima naših opernih kuća. Riječ je o komičnoj operi punoj iskričave duhovitosti, te o uspjeloj predstavi kao rezultatu dobrog timskog rada, pri čemu je gotovo nemoguće posebno izdvojiti bilo koji lik, od onih epizodnih (Štefica Petrušić i Tomislav Zoričić) do raskošno donesenih glavnih likova bogatog Amerikanca i njegove žene (Antonios Fillippatos i Branka Galić), nadglednice zamka (Slavica Pfaf) i svih ostalih scenski i pjevački vrlo angažiranih solista (Ljiljana Tudaković, Maja Lukas, Olga Vulić, Velimir Zgrablić, Luciano Manzin, Miro Solman i Almas Tudaković). Posljednje novo djelo nastalo na temelju narudžbe i praizvedeno na Annalu bila je opera *Prometej* Rudolfa Bručija (19. travnja 1982.). Dirigirao je Željko Miler,

a režirao Dejan Miladinović. Time su ujedno zaokružena nastojanja Annala komorne opere i Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku na poticanju i afirmaciji hrvatskog muzičko-scenskog stvaralaštva.

III. Značenje i dometi osječkog Annala

Kako će se uskoro navršiti četvrt stoljeća od posljednjeg Annala (1983.), stvorila se dovoljna vremenska distanca za davanje objektivnog, analitičkog i kritičkog suda o krajnjem rezultatu, značenju i dometima, kao i mjestu što ga Annale komorne opere i baleta u Osijeku zauzima u povijesti hrvatskog kazališnog i glazbenog života u cjelini. Prvo, Annale je u svih svojih 14 izdanja snažno utjecao na iskorak grada Osijeka iz općedruštvene poluizolacije onog vremena u bivšoj državi, predstavivši ga kao ne samo poljoprivredno-industrijsko regionalno središte, već i respektabilnu slavonsku kulturnu metropolu, koju valja posjetiti pogotovo za vrijeme trajanja Annala. Drugo, nikad nije na odmet ponoviti da je Annale zaslužan za trajnu afirmaciju specifične forme komorne opere, koja se kod nas (s izuzetkom Osijeka) ne njeguje sistematski, te da je svojim primjerom uspio zainteresirati i druge operne kuće u Hrvatskoj i regiji za postavljanje takvih djela na repertoar i njihovo predstavljanje na Annalu u Osijeku. Tijekom odvijanja Annala taj je interes svake godine rastao, zajedno s brojem domaćih i inozemnih opernih ansambla koji su dolazak u Osijek smatrali svojim zadatkom i prestižem, ali i čašću. U tom kontekstu Annale je značenjem znatno premašio lokalne osječke okvire i granice, svrstavši se svojom specifičnom, programskom orijentacijom ne samo u prve redove hrvatskih i ex-jugoslavenskih festivala, nego i osiguravši vidljivo mjesto u obitelji srodnih europskih manifestacija. Kao treće treba još jedamput istaknuti izravni poticaj hrvatskim skladateljima za pisanje novih komornih glazbeno-scenskih djela, o čijim je praizvedbama već bilo riječi. Četvrta važna činjenica vezana je uz izdašnu materijalnu pomoć što ga je Annalu pružala do pred sam kraj tvornica „Saponia", dokazujući gospodarsko razumijevanje, svrsishodnost i vrijednost prave investicije u pravi čas i u pravom cilju. I naposljetku kao peto, ali nikako zadnje, nego gotovo istovrijedno umjetničkim dometima treba istaknuti cjelokupnu promidžbenu, posebno izdavačku aktivnost oko Annala, koja je uvelike pomogla široj afirmaciji osječke manifestacije. Taj ured pod vodstvom Ljubomira Stanojevića izdavao je svakodnevno Bilten, organizirao konferencije za tisak, Okrugle stolove poslije svake predstave, s dnevnikom „Glas Slavonije" formirao žiri kritike. Radio i televizija, na čelu s Radio-Osijekom i njegovim

muzičkim urednikom Brankom Mihaljevićem, kontinuirano su pratili Annale. Radio-Zagreb je snimio i emitirao velik broj osječkih predstava, a zagrebačka je televizija prikazala 7 predstav a Osječke opere s Annala : „Telefon", G. C. Menottija, „Prosidba" L. Chaillyja, „Tripče" D. Savina, „Močvara" B. Bjelinskog, „Giovanna d'Arco" G. Verdija, „Mozartova smrt" V. Berse (2 puta) i „Doktor i apotekar" C. Dittersdorfa.

Na kraju ostaju u zraku dva hipotetska pitanja bez pravih odgovora : kakvi bi dometi Annala bili da su postojali bolji materijalni, prostorni i programski uvjeti, te da li se trebalo ustrajnije boriti za ponovno oživljavanje Annala poslije obnove kazališne zgrade 1985. godine, jer sterilan, neinventivan i neuspio Biennale sa svoja dva izdanja 1986. i 1988. nije mogao ni približno nadomjestiti i zamijeniti Annale s njegovom aurom i atmosferom.

Literatura:

- Muzička enciklopedija jugoslavenskog Leksikografskog zavoda (1965. - 1977.)
- Hrvatski biografski leksikon (Leksikografski zavod „Miroslav Krleža" od 1983. knjiga 1-5)
- Gordana Gojković: „Njemački muzički teatar u Osijeku 1825. – 1907. (HNK Osijek 1997.)
- Dragan Mucić: „Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku 1907.", Osijek 1967.
- Dnevnik Toše Stojkovića 1907. – 1913.
- Antonija Bogner-Šaban: „Kazališni Osijek" (AGM, Zagreb 1997.)
- Marija Malbaša: Glazbeni život u Osijeku (Osječki zbornik IX.-X. 1965.)
- Marko Fotez : Kazališni feljtoni (Zagreb 1943.), članak „Statistika Hrvatskog državnog kazališta u Osijeku u sezoni 1941./42. str. 102.
- Branko Hećimović: Repertoari hrvatskih kazališta 1840/1860/1990 („Globus" Zagreb 1990/2002.)
- 95. rođendan HNK Osijek (priredio Ljubomir Stanojević, Osijek 7. prosinca 2002.)
- Krešimir Kovačević: „Hrvatski kompozitori i njihova djela" („Naprijed" Zagreb 1960.)
- Arhiv HNK Osijek
- privatni arhiv Štefice i Antuna Petrušića
- List „Kazalište" (HNK Osijek, urednik: Ljubomir Stanojević)
- dnevni tisak: „Narodna obrana", „Hrvatski list", „Die Drau" (Osijek), „Vjesnik", „Večernji list" (Zagreb), „Glas Slavonije" (Osijek), „Slobodna Dalmacija" (Split), „Novi List" (Rijeka), „Glas Istre" (Pula), tjednik za kulturu „Telegram" (Zagreb)
- Časopis za kulturu „Revija" ogranka Matice hrvatske Osijek (Savjetovanje o komornoj operi povodom petgodišnjeg jubileja osječkog *Annala* str. 91.-123.)

Razglednice mojih uspomena

Zadar

U mom si, grade, štovanju duboku.
Kad dođoh u te s kuferom u ruci
razrušena nađoh te. A u tvojoj luci
jedan brod, potopljen, ležaše na boku.

Bijah tada srednjoškolac. Momče golobrado.
Đački dom i škola zajedno - na Brodarici.
Odatle, uz more, prema Puntamici
često se uputih. Šetao sam rado.

Sjećam se i našeg dobrovoljnog rada
na čišćenju tvojih porušenih zgrada.
Tada smo to zvali: udarnički rad.

Obnovljen si, grade. Nov te život mije.
Ljepši si i veći nego ikad prije.
Kad u te svratim, osjećam se mlad.

Zagreb

Grade uz Savu s njene obje strane
(između Medvednice i Turopolja).
Tu, gdje bjehu livade, močvare i polja,
brzo se širiše tvoga stabla grane.

Postao si velegrad, mnogoljudan, dičan,
golema košnica svakovrsnog rada,
nepregledna panorama ulica i zgrada.
Lijep, ponosan. Samo sebi sličan.

Mnogo si značio u životu mom.
Bio si mi uvijek drag, topao dom.
Svijetlošću si krijepio dušu moju.

Dužnik sam tvoj - to dobro shvaćam
– i dug ti svoj ljubavlju vraćam.
Volit ću te i kao pokojnik (na Mirogoju).

Vlado BRČIĆ[1]

Ratni zapisi 1941. – 1945.

Odlazak u vojsku

Po dolasku kući iz Njemačke, nakon nekoliko dana dobijem poziv da se odmah javim u vojni odsjek u Županju. Nakon prijave, 15. prosinca 1942. godine odlazim u Sremsku Mitrovicu, gdje su me zadržali kratko vrijeme. Poslije Nove godine cijela je naša bojna prebačena u Austriju, tj., tada, Njemačku. Smjestimo se u gradiću Kremsu i tu ostanemo četiri mjeseca na izobrazbi. Pokret prema Hrvatskoj, 10. svibnja 1943. godine, jedva smo dočekali, iako smo znali da idemo u krvavi rat.

Cijela naša divizija, prozvana "Tigar", bila je raspoređena u Bosnu. Kad već govorim o diviziji, moram naglasiti da je to bila jedna od tri pod njemačkom komandom. Mi Hrvati smo na lijevom rukavu nosili hrvatski grb, znak da smo hrvatska legija. Moja se jedinica zvala "Pionirska" – po hrvatski "Opkopari". Specijalnost nam je bila jako opasna: čistili smo teren od neprijateljskih mina i obnavljali mostove, pruge i ceste koje su neprijatelji porušili. To nam je zadavalo i te kakvih problema i muka.

U srednjoj Bosni ostali smo do 8. kolovoza 1943. godine. Tada je Italija kapitulirala pa smo najvećom brzinom prebačeni u zapadnu Bosnu, Liku, širom Dalmacije i Istre da te krajeve priključimo hrvatskoj matici, da što više Talijana razoružamo kako bi što manje oružja palo u ruke partizanima.

Ratno stanje na frontama

U proljeće 1945. ratno stanje na frontama bilo je užasno. Osjećao se skori kraj rata. Njemačka je bila do temelja uništena i razrušena i nije se više bila u stanja oduprijeti velesilama: Americi, Engleskoj i Rusiji. Jak pritisak Saveznikâ

[1] Autor je rođen 16. travnja 1923. godine u Kamenskom, selu na granici Dalmacije i Bosne, ispod planine Kamešnice (općina Trilj, nekadašnji kotar Sinj), u siromašnoj težačkoj obitelji. S četrnaest godina odlazi na rad u Slavoniju. 1940. godine cijela mu se obitelj seli onamo, u Vrbanju. U jesen 1941. burza rada deportira ga, zajedno s još dvije tisuće nezaposlenih radnika, na rad u Njemačku, gdje ostaje godinu dana. U jesen 1942. vlasti ga, kao vojnog obveznika, vraćaju u Hrvatsku, gdje biva unovačen. Kao pripadnik hrvatske vojske preživio je Bleiburg i križni put. Od 1947. godine živi i radi u Županji.

prisilio je Nijemce i njihove saveznike na povlačenje na svim frontama pa tako i u dijelu Like i zapadne Bosne kojim sam se ja kretao.

Povlačenje je počelo početkom ožujka i trajalo sve do 15. svibnja 1945. godine, kada smo završili na bleiburškoj poljani. Tog nesretnog dana rat je za nas završio, a počela masovna stradanja, maltretiranja i zvjerska ubijanja bez ikakvog suda.

Od dana povlačenja do našeg zadnjeg odredišta, u tom razdoblju kaosa, mnogi su izginuli i nestali. Bio sam u grupici od tridesetak vojnika koji su se, gladni i neispavani od dugoga marša i danonoćnoga pješačenja, jedva kretali cestom od Hrvatske Kostajnice, preko Sunje, Siska, Velike Gorice do Zagreba, kamo smo stigli podnoć 6. svibnja.

Umorni, gladni i iscrpljeni, popadali smo po širokoj ledini pokraj Savskog mosta da se malo odmorimo. U blizini je bilo nekoliko kuća i ljudi se odmah skupe oko nas. Sa žaljenjem su gledali kako jadno i bijedno izgledamo te se upustiše s nama u razgovor. Na njihova pitanja škrto smo odgovarali, zbog nepovjerenja prema civilima, a i zbog čuvanja vojničke etike i vrline. Pitali smo kakva je situacija u Zagrebu, a oni odgovoriše da je stanje vrlo loše. Narod je u velikoj panici i strahu jer nitko ne zna što ga čeka, što nosi dan, a što noć. Priča se da je Poglavnik s vladom pobjegao u Trst, a netko kaže da je otišao u Austriju Amerikancima i Englezima da im preda hrvatsku vojsku, jer se ne bi htjeli predati partizanima. Priča se i to da će izbiti rat između Saveznikâ i Rusa pa će se hrvatska vojska vratiti i osloboditi Hrvatsku od boljševičke diktature i tiranije. Eto, tako se to priča, a što će od svega toga biti sam Bog zna.

Odlučismo tu prenoćiti da ne idemo u grad jer smo se bojali da nas njemačka vojna policija ne uhapsi, proglasi dezerterima i, lako moguće, pobije. Oni koji su pokušali bježati s fronte da bi spasili glavu, bili su uhapšeni i streljani. Mi nismo bježali, nego se povlačili kao i svi ostali, po zapovijedi, ali male grupice uvijek mogu naići na nerazumijevanje i stradati.

Povlačenje iz Zagreba

Kada smo sutradan, 7. svibnja 1945., ustali, sunce je bilo dosta visoko. Pokupimo svoje prnje i krenemo preko Savskog mosta u grad. U tom trenutku primijetimo kako nam ususret dolazi cijela zrakoplovna jedinica koja se povlačila sa zračne luke Pleso; fino odjeveni, i s njima svi njihovi visoki časnici. Bila je to čitava pukovnija sa svom ratnom opremom i poljskom kuhinjom, što znači i s potrebnom količinom hrane. Zamolimo ih da im se priključimo u kolonu.

Vele nam: "Vrlo rado, samo izvolite. Kako izgledate, sigurno ste iskusni borci." Jedan od naših nato doda:

"Dobro da smo živi što smo sve proživjeli i odakle sve idemo, povlačeći se bez odmora već više od dva mjeseca. Više ni sami sebi ne sličimo. Ne znamo kad smo dobili zadnje sljedovanje hrane. Niti jedemo niti spavamo kao ljudi. Municije nam je ponestalo, a nema ni mogućnosti da je dobijemo, no izgleda da nam neće ni trebati. Vidimo da je kraj i nama i Hrvatskoj jer neprijatelj nadire sa svih strana."

Jedan od časnika nas upita: "Gdje vam je jedinica?" Odgovaram:

"Ostala je na bojnom polju od Udbine, Donjeg Lapca, preko Plješivice, gazeći snijeg do koljena, sve do Bihaća, Bosanske Krupe, Bosanskog Novog i Hrvatske Kostajnice, gdje smo imali posljednje okršaje. Kostajnicu smo napustili prvoga svibnja uvečer. U tom paklu su mnogi izginuli, ranjeni i nestali. Mi, mala grupica koja se uspjela izvući, nastavili smo s povlačenjem i sinoć stigli i noćili ovdje na livadi. Nije nam bilo ugodno, ali na to smo navikli. Takav nam je život bio tokom cijelog rata pa smo nekako ostali živi."

Jedan od njihovih dobaci:

"Mi vam ne znamo što je to rat. Mnogi od nas nisu se makli dalje od okolice Zagreba pa nisu ni metka ispalili."

Tako se mi priključismo njima u kolonu koja je Ilicom krenula kroz grad. Prošli smo cijelim gradom, nigdje ne stajući. Oko 14 sati narediše kod Zaprešića da se stane i odmori. Posjedali smo pored puta. Tada smo nešto i prezalogajili, te nastavili prema Sloveniji u pravcu Zidanog Mosta i dalje, po mogućnosti prema Austriji. Poslije podne je kolona bila tako velika da joj se nije vidjelo kraja. Kao da je cijeli Zagreb u koloni. Prilično nas je iznenadila nazočnost velikog broja civila: žena, djece i staraca na svakakvim prijevoznim sredstvima, najviše zaprežnim kolima. Prevozili su i raznu stoku: krave, junad pa čak i ovce. Pitali smo se što je to; činilo se da cijeli hrvatski narod bježi na zapad, u nepoznato. Čudilo nas je što toliko njih srlja u takvu pogibelj i neizvjesnost.

Kolona se kretala danju i noću bez odmora. Ako bismo gdje malo stali da se odmorimo, šaptom bi nam dali znak za pokret dalje. Bilo je strašnih, dramatičnih obiteljskih scena, jer je tu bilo i žena koje su zajedno s djecom pošle za svojim muževima. Netko je bio s jednim djetetom, netko s dvoje ili troje. Čuo sam jednu ženu kako govori:

"Nisam mogla pustiti muža samoga, a mi da ostanemo. Idemo zajedno pa što nam Bog da. Ako ubiju njega, neka ubiju i nas, jer bez njega nema ni nama života."

Kapitulacija Njemačke i ulazak partizana u Zagreb

Kolona se neumorno kretala prema Celju. U rano jutro 9. svibnja stigli smo na veliku poljanu. Tu nas je čekala kuhinja, pa smo odmah dobili vrući čaj s rumom i odmorili se. Oko 8 sati javio je radio da su u Zagreb ušli partizani i da nisu naišli ni na kakav otpor. Pomislili smo: kako će biti otpora, kad smo se svi povukli? U 10 sati radio javlja o kapitulaciji Njemačke. Rat je bio završen. U tom trenutku zavlada veliko veselje i započne pucnjava, ali nije dugo trajala. Nakon nekoliko minuta pojavio se ustaški časnik i održao kratak, vatreni govor, rekavši:

"Njemačka je kapitulirala i za nju je rat završio, ali za Hrvatsku nije. Hrvatska neće kapitulirati. Još će mnogo žrtava pasti i krvi se proliti. Mi se sada idemo priključiti Englezima i Amerikancima, jer rat između njih i Rusa samo što nije počeo. Komunizam želi porobiti cijeli svijet, a to zapadne sile neće dozvoliti. Jamčim vam da ćemo se ubrzo vratiti i osloboditi našu dragu domovinu od komunističke tiranije."

Svi prisutni su odobravanjem i dugim pljeskom popratili govor. Čitava je dolina zvonila povicima: "Hrvatska! Hrvatska!" Nakon toga je podijeljen ručak. Ne znam jesu li ga svi dobili, ali ja sam dobio porciju riže koja me je okrijepila i nakon dugog puta bila pravi melem na ranu.

Dolazak pred Celje i pregovori s partizanima

Odmah nakon ručka kolona je krenula dalje i prije podne 10. svibnja stala pred Celjem. Rekoše da se ne može dalje, jer su u Celju partizani. Vidimo grad sav okićen zastavama sa zvijezdama petokrakama. U koloni velika panika i pitanje što ćemo sad. Pojedini časnici hrabrili su i tješili ljude, da su to neki dobri partizani, navodno mačekovci, i pustit će nas da prođemo. Sat kasnije negdje sa začelja kolone iziđe na motoru mladi ustaša s bijelom zastavom u ruci i ode u komandu grada. Ubrzo se vraća, a s njim na motoru mali partizan kojemu parabela visi na prsima. Prođu kroz kolonu do začelja, vrate se i dadu znak za pokret.

Tako smo krenuli kroz Celje. Partizani su nas motrili s obje strane puta kako slobodno prolazimo kao da smo pobjednici ili pak njihovi saveznici. Kao da su se i oni sami uplašili tolike mase vojske i naroda, a vojska naoružana do zuba, pa su nas radije pustili da mirno prođemo. Prošli smo kroz Celje i nastavili prema Dravogradu.

Susret s agentima i provokatorima

Desetak kilometara od Celja, oko 13 sati, kolona je stala da se malo odmorimo. Odmah se pojaviše partizanski agenti u civilu, s pištoljem u ruci, tražeći od časnika da se predamo. Govorili su nam:

"Rat je završen. Kud srljate?! Uludo ćete izginuti, jer vas Englezi neće prihvatiti."

Tada smo oštro reagirali:

"Ne nasjedamo na vašu propagandu i bolje vam je da od nas to ne tražite, jer biste mogli biti skraćeni za glavu, naročito ako takvo što budete tražili od ustaša."

Čuvši to, odmaglili su, a mi odmah krenuli dalje, bez odmora. Ustaške formacije sad su došle na čelo. Raspored je bio dobar, borbene jedinice pružale su potpunu zaštitu koloni koja se kretala bez bojazni. Put je bio uvelike zakrčen zaprežnim i drugim vozilima pa smo se kretali sporo, ali sretni što možemo i tako. Išli smo nadajući se da idemo u slobodu. A odosmo u ropstvo.

Oštre borbe kod Dravograda

Pred sam Dravograd stigli smo 13. svibnja u ranu zoru. Kako smo mu se primicali, sve se više uvlačio strah u kolonu jer se čulo kako se ispred nas vode žestoke borbe, ali nije bilo druge, moralo se naprijed. Pred gradom kolona je stala jer je sve bilo zakrčeno – pravi pakao! Vojska se rasporedila u bojne redove lijevo i desno i pojurila naprijed da osigura prolaz koloni. Borba je bila strašna i trajala je više od tri sata sve dok se put nije raskrčio i oslobodio. Krenuli smo dalje, ali je tu, nažalost, ostalo mnogo mrtvih i ranjenih.

Nas nekolicina prebacili smo se preko neke rijeke lijevo od Dravograda u šumu. Rijeka je bila plitka pa smo gazili vodu. Nije nam smetalo što je hladna. U šumi smo naišli na veću kolonu pitomaca i ustaške mladeži; svi lijepo odjeveni, pjevaju rodoljubne pjesme. Nije im baš smetalo što se u blizini vode žestoke borbe i što dolje u dolini ostaje mnogo mrtvih i ranjenih kojima nitko ne može pomoći. Znali smo da će se, kada kolona prođe, partizani vratiti i sve poubijati.

Išli smo tako tom šumicom i brijegom i onda se opet prebacili preko rijeke, ali ovaj put nismo morali po vodi, nego smo prelazili skačući s kamena na kamen. Tako stigosmo na glavni put i kolona je kretala od Dravograda prema Bleiburgu. Došavši na glavni put, mnogi od nas izuli su cipele i izlili vodu iz

njih, a čarape ili krpe koje smo do tada imali na nogama ocijedili smo i stavili na leđa da se suše. Tko je imao, obuo je suhe i tako smo krenuli dalje. Nismo imali vremena za odmor jer smo jedva čekali da što prije dođemo na odredište.

Dolazak na bleiburšku poljanu

U zoru 14. svibnja stigosmo na kraj svojega mukotrpnog puta, na samu granicu Jugoslavije s Austrijom, na čuvenu bleiburšku poljanu okruženu šumama i velikim brdima po kojima se još uvijek bijelio snijeg. Na poljanu su vodila dva puta: onaj kojim smo mi stigli i jedan iz pravca Ljubljane kojim je stigla još jedna kolona.

Kada smo došli, u ranu zoru, primijetili smo na samoj tromeđi puta mnogo izgorjelih kamiona i ljudskih tijela koja su još gorjela. Tu se, te noći, odigrala kratka ali žestoka bitka ne bi li nam nam se zapriječio put na poljanu i na pregovore s Englezima. Na ulazu je stajala vojna policija, pravila red i vršila raspored jedinica: vojna komora, poljska kuhinja, civili, žene, djeca raspoređeni su na središnji, ustaše na lijevi, a ostali na desni dio poljane. U ovoj zadnjoj skupini bilo je i dosta Nijemaca.

Osjećao se velik umor, ali ne i strah što će biti s nama. Vladala je uzorna disciplina i red. Vrijeme je bilo lijepo i toplo, ali noći dosta hladne. Išao sam cestom sve do same rampe koja je postavljena na granici Jugoslavije i Austrije. S austrijske strane nalazili su se engleski tenkovi i vojska koja je sprečavala daljnje putovanje.

Oko osam sati smjestio sam se pod jednim brežuljkom u debelu hladovinu. Odmorivši se malo, ustao sam da izvidim teren.

Trava je bila dosta visoka, a u okolici sama šikara u kojoj sam nabasao na jedan bunar. To sam odmah rekao ostalima pa smo svi uzeli porcije i grabili vodu. Umivali smo se, brijali i kuhali nešto za jelo. Na drugoj strani poljane vidjela se mala kapelica, a malo dalje dosta velik dvorac u kojem se s Englezima vode pregovori o predaji. Na poljani su bili montirani zvučnici tako da smo mogli slušati glazbu, razne rodoljubne pjesme pa i poneku informaciju o pregovorima. Malo smo se uredili i nešto pojeli, što je tko već imao, te legli da se odmorimo. Od dugog marša, iscrpljenosti i nespavanja zaspali smo, što se kaže – kao zaklani, ali ne dugo.

Pojava engleskoga zrakoplova

Probudila nas je buka engleskog bombardera koji se pojavio nad našim glavama i kružio dosta nisko. Bio je teško natovaren i sva se poljana tresla od

njegove buke. Neki povikaše: "Evo nam Englezi šalju hranu!" Drugi rekoše: "Prije će biti bombe." Nije bilo ni jedno ni drugo. Napravio je nekoliko krugova i odletio u bazu. Njegova pojava unijela je strah i nemir u nas, kao i sumnju u ishod pregovorâ koji nikako da se objavi. Tako, u očekivanju što će se desiti, nikome više nije bilo do spavanja.

Objava rezultata pregovora s Englezima

Oko 15 sati javljeno je razglasom ono čega smo se najviše bojali: Englezi nas ne primaju te se moramo predati partizanima.

Nemoguće je opisati paniku i gužvu koja se nakon toga odigravala. Nastala je strašna dernjava djece i žena koje su čupale kose i padale u nesvijest. Neki pojedinci sami su se ubijali, mnogi su dobili živčani slom, a neki i potpuno poludjeli.

Valjda da bi to malo smirio, najednom se pojavi partizanski časnik s pratnjom i održi kratak govor, otprilike: "Rat je završio ima već pet dana i sve što smo proživjeli i mi, i vi, te patnje, mnogo mrtvih i ranjenih, sve je to bilo nepotrebno. Trebali ste se odmah predati kada je objavljen završetak rata. Ovako ste izazvali nepotrebne žrtve na obje strane. Nasjeli ste na propagandu da će vas Englezi primiti, da će izbiti rat između njih i Rusa. To je luda zamisao i nadajmo se da rata više nikada neće biti. Kako vidite, Englezi i Amerikanci vas ne primaju i drugo vam ne preostaje nego da se predate nama. Predaju ćemo mi diktirati i utanačiti, i to odmah!"

Pojedinci su postavljali pitanja: "Tko garantira za naš život i što vi s nama namjeravate učiniti?" Odgovorio im je:

"Mi ćemo se strogo pridržavati Ženevske konvencije o pravima zarobljenika, a to znači da neće nikome ni dlaka pasti s glave. Mladi će u sastav JA, a ostali svi kućama. Vi sami znate da je naša zemlja potpuno uništena i razrušena. Treba obnoviti industriju, pruge, ceste, mostove kako bi sve moglo funkcionirati, kako bismo mogli bolje živjeti u novoj socijalističkoj Jugoslaviji." Govor je završio u poznatom stilu: "Živjela FDNRJ! Živio drug Tito!"

Na taj pozdrav svi smo šutjeli, a na kraju smo ga ispratili zviždukom. Poznato je kako smo prošli i koliko su vrijedila obećanja o poštivanju Ženevske konvencije.

Briga o osiguranju za put

Preko razglasa je javljeno da u komori i kuhinji ima nešto hrane i odjeće. Tko smatra da mu je potrebno neka dođe i osigura se za put, jer nitko od nas ne

zna što ga čeka. Naravno, mnogi su se tome obradovali, iako smo bili moralno i fizički dotučeni. Mnogi su pošli u komoru, među njima i ja. Koliko se sjećam, uzeo sam brašna, soli, sušenog krumpira, graha i nove cipele, kojima sam se jako obradovao jer su mi one na nogama dotrajale. Bilo je svega i svačega. Mnogo toga je ostalo, pa su mještani poslije to raznijeli, jer našima nije trebalo.

Negdje pred noć još se jednom očuo razglas:

"Ujutro u 5 sati ustajanje, u 6 sati u stroj jedan po jedan, na cestu, a s desne strane ceste položiti sve oružje! Moli se za red i disciplinu !" Na kraju su nam poželjeli sretan put natrag u domovinu.

Nakon toga strahote su bile neopisive. Pokušao sam zaspati, ali nisam mogao. Cijele noći čula se pucnjava i dernjava žena i djece. Ujutro se u koloni pričalo da su neke ustaše poubijale sebe i cijelu svoju obitelj.

Tužni i bolni rastanci

Rastanci, rastanci i rastanci! Jedni na predaju pristaju, drugi je odbijaju. Rastanci su zavladali bleiburškim poljem. Bojovnici se opraštaju od svojih najmilijih. Muževi su se opraštali od svojih supruga i djece, odrasli sinovi od starih roditelja. Rođak se rastajao s rođakom, prijatelj s prijateljem. Jedni su bili za predaju i povratak kući, drugi za proboj i bijeg u tuđinu. Ljube se, plaču i jedni i drugi. Nitko nikome ne zamjera, nitko nikoga ne nagovara da učini ono što će on učiniti. Razlozi su i za jednu i za drugu odluku poznati. Oni koji su se odlučili na predaju, nadaju se milosti, a oni koji idu u proboj, znaju da njima neće biti oprošteno.

Svi su ti rastanci teški, ali najteži, najdramatičniji su oni između drugova po oružju, zapovjednika od svojih jedinica. Dramatični i nabijeni elektricitetom koji prijeti da sijevne kao munja. Takvih rastanaka nije bilo mnogo. Većina se jedinica raspala i prije dolaska na bleiburško polje. Opisat ću samo dva rastanka u onim jedinicama koje su i do bleiburškog polja ostale čitave.

Bilo je teško, mučno gledati razbijanje tih jedinica koje su izdržale sve kušnje, a sada se moraju pretvoriti u masu bez identiteta. Taj prelazak iz organizirane vojske u obezličenu masu najbolje je izrazio jedan mladi pitomac koga sam čuo kako lomi ruke i dušu govoreći:

"Još prije petnaest minuta bio sam ponosni pitomac časničke škole Hrvatskih obrambenih snaga! Pripadnik nepobijeđene vojske koja je bila kadra udariti i na samoga vraga, a sada, ostavljen od svojih zapovjednika, čekam da budem razoružan, ponižen i popljuvan."

Neki je satnik, za koga mi rekoše da se zove Đuro Petnjarić, postrojio svoju satniju koja je ostala gotovo u punom sastavu. Blijed i nervozan gledao je u zemlju, a ne vojnicima u lice. Onda je vidio da to ne ide, pa je pogledao u njih. Ali kada je počeo govoriti, opet mu je pogled bio na vrhovima cipela.

"Rat je završen za zelenim stolom. Naši su generali završili pregovore. Ostaje i dalje politički rat za glasove na izborima. Za vlast koju će narod izabrati na slobodnim demokratskim izborima. Do tog će vremena biti privremena vlast.

U svakom će mjestu biti narodni sud. On će suditi onima koji su se ogriješili o ratne zakone. Najveća kazna bit će pet godina prisilnoga rada. Pošto nam je domovina razrušena, svi ćemo sudjelovati u dobrovoljnom radu na obnovi zemlje. A sada se predajte tamo Englezima! Dajte im oružje u ispravnom stanju!"

Očito, Petnjarić je slušao i pamtio što su komunisti govorili preko razglasa.

"Sad nas razoružavaš, vikao je jedan domobran, i prijetiš nam narodnim sudovima za one stvari za koje si nam do jučer dijelio odlikovanja i pohvale!"

"Ja sam prije rata", odgovorio mu je Petnjarić, "živio mirnim životom seoskog učitelja. Kad sam dobio poziv za vojsku, odazvao sam se kao što ste se i vi odazvali, ispunjavao sam zapovijed pretpostavljenih kao što i sada činim. A kako mi je pri duši, to samo ja znam.

Od ovog trenutka nisam više vaš zapovjednik. Ja sam izdao svoju posljednju zapovijed, predajte se! Nije mi bilo lako tu zapovijed prenijeti vama, mojim pratiocima do posljednjeg cilja. Ako smatrate da je do ove predaje, ovog poraza došlo mojom krivnjom, izvolite, stojim vam na raspolaganju."

Ušutio je, ostao na mjestu i zaplakao. Satnija se učas raspala. Nezadovoljni, njih desetak, krenuše prema taboru "crnaca", a ostali se stadoše pripremati za predaju. Pošto je vidio da svi odoše svojim putem, i satnik krene. Njegovi su domobrani stvarali grupice jer je "zajedno lakše", a on je otišao potražiti grupu sebi sličnih. Vrlo je vjerojatno da će je naći, jer je takvih kao on puno bleiburško polje.

(*Nastavlja se*)

Ivo STARČEVIĆ

Kafić onkraj bolnice

Crna kava sa mlijekom
dugo se hladi čekajući
rasplet naših briga, ruka
u ruci stišava nadošlu

zabrinutost. Uvijeno struka
besjedi, ostavlja sumnju
naj-gorem, ne zaboravlja
utjehu: izgledi ozdravljenja

prisutni u znatnoj mjeri
poduzimamo sve u našoj moći!
Tako govore oni što se često
sa smrću druže, tražeći izlaz

za svoju nemoć. Doskoro manje
suzdržano dodirujemo skutove
nade, pratilju potresenih tjeskobom.
Razdvojeni u mislima srčemo

hladne gutljaje. Konačnost više
ne dira naše misli, pošli smo
gradom spletenih ruku tražeći
izlozima potrošene snove.

Željko VOBORSKI

Šalata – moj početak

Posljednji sam toga ljeta, zadnjega lipnja u šalatskim lipama, prijateljima rekao – hvala, sretno i doviđenja...

Nakon šestomjesečnog života početkom sedamdesetih godina u šalatskom sjemeništu i u vrijeme kada sam na Šalatu dolazio samo na predavanja – uvijek se mislilo kako me za šalatske prostorije i za te hodnike, vežu još samo prijatelji. Iako je prošlo već nekoliko godina kako su i moji prijatelji s istih hodnika krenuli svaki na svoju stranu, i rijetko se viđamo a i pisma nam nisu, kao nekad, učestala ni duga (neka se više i ne pišu) – još uvijek je Šalata u meni jer,ona je moj p o č e t a k. Tu su nastali moji prvi radovi, moja prva ostvarenja...

Budući da su mi dani što sam ih proveo u zgradi na Voćarskoj u Zagrebu bili do kraja ispunjeni stvaralačkim radom (po tomu me se najviše pamti) i kako sam, s nekolicinom prijatelja, s odgojiteljem Nikolićem i duhovnikom Majićem tih mjeseci najviše pridonio oživljavanju sjemeništa u kulturnom i društvenom pogledu – o tom ću radu iznijeti svoja sjećanja.

Ideju o kvizu "Callimero", koju sam dobio odmah po dolasku iz samoborskog sjemeništa na Šalatu, u kasnu jesen 1973., povjerio sam Ivanu Strahiji, a zatim smo obojica otišli odgojitelju Nikoliću da porazgovaramo o mogućnosti realizacije. Kako nije bilo većih zapreka, odmah sam počeo pripremati pitanja za testiranje kandidata iz opće naobrazbe (značajniji događaji i ostvarenja kod nas i u svijetu na području kulture, znanosti i politike), što je trebalo dati šestoricu natjecatelja (trojicu iz prvog i trojicu iz drugog razreda), koji bi se, krajem ožujka, takmičili u kvizu..

Prijavilo ih se tridesetak. Nakon obavljenog testiranja, moji suradnici i ja još smo se iste večeri našli pred problemom. Naime, među testiranima bio je i Milan P., najmanji među nama, najslabiji učenik i uvijek prljav – igračka svima u sjemeništu. Ipak mu nismo htjeli uskratiti pristup testiranju – ionako neće ništa uspjeti riješiti, jedan papir više ili manje... A kad tamo, on, Milan P., ima isti broj bodova kao i Svetac, pa dijeli treće mjesto s najboljim učenikom u razredu.

Odlučili smo ponoviti testiranje, ne iznoseći pravi razlog. Ubrzo sam pripremio nova pitanja, postrožio kriterij testiranja i bodovanja odgovora – i dobio isti rezultat. Milan P. opet je u ekipi drugoga razreda bio na trećem mjestu, a

Svetac je prednjačio za samo jedan bod. Saznavši rezultate testiranja, Milan se radovao što će u ožujku sudjelovati u takmičenju, ali, nije znao što se iza pozornice zbiva – da smo, po odluci odgojitelja, na njegovo mjesto stavili prvoga koji je po broju bodova bio iza njega jer nije bilo sigurno hoće li Milan P. do početka kviza još biti u sjemeništu.

Početkom veljače, odmah nakon jutarnje molitve, pedeset nas je u razredu plakalo – Milan P., nakon što je neku sitnicu u trgovini namjesto u košaru stavio pod kaput i pritom bio primijećen, opraštao se s nama... On je izgubio put, a netko od nas igračku – pa mi je to i danas tužno sjećanje.

Nakon što su natjecatelji obiju ekipa odabrali područja koja će do početka kviza proučiti te iz kojih će u trećem, i završnom, dijelu takmičenja svaki pojedinačno osvojiti odlučujuće bodove za svoju ekipu – mojim je suradnicima i meni ostalo dva mjeseca za konačnu realizaciju kviza „Callimero". Takmičari prvoga razreda odabrali su da u završnom dijelu odgovaraju na pitanja iz područja hrvatske književnosti, Biblije i likovne umjetnosti, a oni iz drugoga odgovarali su o hrvatskoj nacionalnoj prošlosti, o svećenicima znanstvenicima i Marijinim svetištima u Hrvatskoj.

Desetak dana prije nego sam došao na Salatu, Strahija je s još nekolicinom kolega osnovao VIS „Putnici" i sve vrijeme pripremanja kviza vježbao je s njima pjesme koje su u kvizu izveli. Kao nosilac idejne koncepcije i autor "Callimera", život sam provodio između učionice, odgojiteljeve sobe i svoje radne prostorije, koju su mi dodijelili za nesmetani rad. Tu sam iz enciklopedija, leksikona, monografija, priručnika i drugih knjiga sastavio stotinjak pitanja iz spomenutih područja i opće naobrazbe, između kojih smo odabrali konačna za samo natjecanje.

Obavijest o datumu održavanja takmičenja bila je priopćena u sjemeništu, a poslali smo je i u ostala zagrebačka sjemeništa i redovničke zajednice (o tome sam javio i u Samobor). Vrijeme je brzo odmicalo a još se puno toga moralo učiniti. Svi smo željeli da kviz bude na visini, da se nitko ne razočara, a posebno mi, koji smo uložili veliki trud i vrijeme. Posljednje smo dane danonoćno radili. Strahiji je bila povjerena scenografija i tehnička realizacija kviza. Odlučio se za zelenu boju zastora na kojemu smo učvrsitli natpis s velikim slovima: CALLIMERO" KVIZ – TO JE PRAVA NEPRAVDA! Ispod natpisa objesili smo Callimerov lik, naslikan na stiroporu. Iz kapelice smo posudili nekoliko posuda s cvijećem i postavili ih na drveni stalak pored zastora. U desni kut pozornice smjestili smo platno za dijaprojekcije i ploču s imenima natjecatelja, na koju smo bilježili osvojene bodove. U sredini su bila dva natjecateljska stola, na

svakom stalci s mikrofonima, a iza njih su bili glazbeni instrumenti i pojačala. U lijevom kutu bili su epidijaskop i mikrofon za voditelja kviza.

I tako je došla subota, 30. ožujka, a dan prije s tržnice smo nabavili i živo pile koje se tek izleglo, pa smo ga hranili u prefektovoj sobi...

Posljednje sam rečenice uvodnika, kojim se imalo otvoriti natjecanje, otkucavao na pisaćem stroju te još jednom provjeravao pitanja i odgovore, dok se nad gradom spuštala večer a ja sam bio umoran, neispavan, zabrinut – i poželio sam da je taj dan iza mene ili barem da opušteno sjedim u dvorani, u trećem ili četvrtom redu i mirno promatram sve to što smo učinili. Ali sve je to bila uvertira iza koje je slijedio početak, a kao autor i voditelj kviza, trebao sam sve privesti sretnom završetku.

Desetak minuta prije početka natjecanja dečki su iz režijske sobe s magnetofonske vrpce preko razglasa puštali pjesmu Santa Lucia – špicu kviza, dobivenu reprodukcijom Robertinove LP ploče na 45 okretaja (i režiser crtanog filma na isti je način postigao boju glasa za vrijeme Callimerova koncertnog nastupa). Dvorana se popunjavala., Davao sam završne upute natjecateljima i tehničkom vodstvu. Žiri, sastavljen od profesora Nikolića, Majića i Šimića, sjedio je u prvom redu. Paljenje reflektora i puštanje špice s magnetofonske vrpce, te pljesak u dvorani i moj izlazak na pozornicu označili su početak sjemenišnoga kviza "Callimero".

Da je sav naš trud bio uzaludan, naslutio sam već nakon nekoliko prvih minuta. U prvom dijelu kviza, na pitanja iz opće naobrazbe, uz dijaprojekcije i glazbene brojeve, natjecatelji obje ekipe pokazali su zaista slabo znanje a na žalost i ponešto nekorektno ponašanje, pa je, osim mene, morao češće intervenirati i žiri. U stanci između prvoga i drugoga dijela takmičenja, visovci su izveli, na tekst i glazbu bogoslova Zimmermanna, šansonu Sodoma i Gomora ("... na putu u davninu, ja sreo sam tugu u očima starca Lota, beskrajnu i dugu...") a posjetitelji su ih nagradili jakim pljeskom.

Središnji dio, sastavljen od igara i vještina, bio je uspjeliji pa zato za gledatelje zanimljiviji. Još jedan bod, uz prethodno osvojene u tomu dijelu, trebao je pripasti ekipi koja prva otkrije skrivenu stvar iz kovčega, koji smo na pozornicu "teško" donijeli. Atmosfera se u gledalištu neprestano poboljšavala, svakim novim pitanjem što su ga natjecatelji postavljali, te mojim potvrdnim odgovorima, posebice kada su ti odgovori uzastopno slijedili. Natjecatelj druge ekipe konačno je prekinuo napetost, otkrivši da je „skrivena stvar" živo malo pile. To otkriće, osvojeni bod, a i sama ideja pozdravljeni su dugim pljeskom i srdačnim smijehom (pile je cijelo vrijeme u kovčegu bilo tiho, kao da je znalo

da o njemu ovisi uspjeh igre, jer u protivnom bi se ostvario Callimerov uzvik: "Uvijek smo krivi mi maleni. To je nepravda!").

Završni dio, vrhunac natjecanja, nisam do kraja vodio. Vidjevši da takmičari ne pokazuju veliko znanje ni iz područja koja su prethodno pripremali – poneki odgovori izazvali su smijeh u gledalištu – uhvatila me depresija i ne mogavši se pomiriti sa stvarnošću takva završetka, u naslonjaču sam iza zastora plakao. Pokušavali su me utješiti, objašnjavajući mi kako ipak nije sve propalo, da se za to iskustvo isplatilo uložiti trud i rad... Profesor Nikolić je nastavio voditi kviz i nekako ga je priveo kraju. Ne bih opisivao pojedinosti završetka jer mnogo se čega više ne sjećam, a ni tada nisam uspio sve razabrati, no pobjednicima, prvoj ekipi, poklonio sam monografiju o sv. Nikoli Taveliću a druga ekipa dobila je Jesenjinovu zbirku pjesama *Ispovijest mangupa* (monografija je bila Nikolićevo vlasništvo a Jesenjinova zbirka moje).

Da smo imali iskustva sa sličnim natjecanjima, ne bi nam nakon testiranja kandidata u siječnju promakla činjenica (relevantna za uspjeh kviza) da kandidati s najvećim brojem osvojenih bodova u oba testiranja, inače vrlo dobri i odlični učenici, nisu pokazali ni prosječno znanje te bi pri ocjenjivanju dobili tek dobar ili dovoljan.

Usprkos neuspjehu što sam ga imao s kvizom, nekoliko dana kasnije pred iste sam ljude iznio novu ideju – pokretanje "Obzorja", časopisa drugoškolaca. Kao osnivač i glavni urednik, prvim i jedinim brojem časopisa – zajedno s Uredništvom i suradnicima (uglavnom „klapom" s kviza) – postavio sam temelj za daljnji književni, novinarski i urednički rad na "Ostvarenjima", listu sjemenišne gimnazije, koji je pokrenut iste godine, u jesen 1974. pa smo kakvoćom priloga, tehničkim i likovnim rješenjima, nadmašili maturantski list "Osvit", s dugogodišnjom tradicijom. "Mali koncil" je u jesen, uz osvrt na časopis, donio i intervju što smo ga vodili s Radovanom Grgecom, našim profesorom i glavnim urednikom Ćirilometodskog društva.

I ovaj put na meni je bio najveći teret – pisao sam tekstove, lektorirao i birao radove, s Nikolićem ih do kasno u noć prepisivao na matricu te pomagao pri šapirografiranju. Ništa manji posao nisu imali ni oni u ciklostilu, jer su izrađivali naslovnu stranicu u pet boja. Časopis je novčano pomogao rektor Vlašić i tako nam pružio podršku. U danima završavanja časopisa lijegali smo pred zoru, a ustajali kad i ostali... Dani provedeni u radu na "Obzorju" nisu nam bili uzaludni – imali smo prva ostvarenja, a meni je to početak kasnijega književnog, novinarskog i znanstvenog rada (dijela moje sudbine), koji je krivudavo usmjerio moj životni put.

Volio bih da su neki moji prijatelji ispravno vrednovali moj rad i postavili ga u odgovarajući okvir, svakako, izvan onoga u koji su ga oni bili smjestili.

NOVO! **NOVO!** **NOVO!**

Poziv na pretplatu

Svakom **novom** pretplatniku na našu reviju,
a i **svima dosadašnjima** koji obnove dosadašnji status pretplatnika,
nudimo **na dar** tri naslova s popisa naših izdanja:

Gracijan Biršić: ***O svetom Antunu Padovanskom – drukčije***
Ivon Ćuk: ***Zvijezde koje ne zalaze***
Yves Ivonides (Ivon Ćuk): ***Orijaš kršćanstva***
Radovan Grgec: ***Odsjevi kršćanske kulture – II***
Mladen Jurčić: ***Na izvoru ponoći***
Mladen Jurčić:***Otajstveni portal***
Mato Marčinko: ***Posmrtni razgovor sa slikarom Brunom Bulićem***
Mato Marčinko: ***Mučenička Hrvatska***
Molitve svetog Antuna Padovanskog
Evelyn Underhill: ***Mistični put I – II***

Ana VUČINIĆ

Pozornica života

Kako sam umorna;
kao da se nazire
kraj pozornice života
a mene toliko boli
moja vlastita sramota.

Kulise se već dižu,
na mene je red;
Bravo Maestro,
samo tako;
bolje ne može biti,
a ja pitam se:
Biti ili ne piti?

Nešto je provalilo
u moju izmučenu dušu
sa slutnjama pregorkim;
A nije gorka sol,
... a mene tišti
tako teška bol.

Bojim se da
kazališne daske
ne strunu
pod mojom težinom.
Sve bi bilo lako
da se smijem opit vinom.

Bijelo ili crno,
hladno ili tamno,
gorče ili slade,
mlado ili staro,
uvijek se nešto nađe.

Publika već čeka.
Samo malo: evo, sad će.
Molim pljesak!
Za živi pijesak.

Nestrpljivo prolaze sekunde
glumac je razapet
između životnih uloga,
pogriješi li samo u tren,
... nastupa poruga.

Glumac se pita:
Što to publika
od mene očekuje?
Da li se nešto
nečim uvjetuje?

U kojem me liku
prepoznajete?
Boema, luđaka,
ili gubitnika?

Samo malo;
... na umjetnika
čeka njegova tableta.

No, što je sad?
Svjetla se već pale,
a glumac gdje je?
Pao je; u ralje jame!

Vi biste se zabavljali
a meni nije do šale:
ni neslane ni slane.

Kako da se prerušim
a da skrijem tugu
i osjećaj taj:
Da li glumci
odlaze u raj?

Glumca vodi
vapaj kruha.
U kazalištu,
kao i u životu:
uvijek mu je muka.

Mene vodi Božja ruka.
Samo malo; sad ću ja
... da odigram,
samo neka nitko
ne bude kivan, jer:
glumac je sasvim miran.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **ZAPREŠIĆKI GODIŠNJAK 2007.,** MH Zaprešić, 2008.
2. **Emil Kazimir Žeravica: MIKULINE METAMORFOZE,** vlastita naklada, Pula, 2008.
3. **Dubravko Lovrenović: POVIJEST EST MAGISTRA VITAE, 2. izd.,** Rabic, Sarajevo, i Nova stvarnost, Zagreb, 2008.
4. **TKALČIĆ, godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije, god 12./2008.,** Zagreb
5. **Stjepan Kožul: DESET GODINA NAKON MARTIROLOGIJA CRKVE ZAGREBAČKE (1998. – 2008.),** Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", Zagreb 2008.
6. **Pavao Maček: ROD OREHOVEČKIH OD SVETOG PETRA OREHOVCA. Rodoslovna rasprava,** Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", Zagreb 2008.
7. **MOGUĆNOSTI 10-12 /2008,** Književni krug Split, 2008.
8. **REPUBLIKA 9/2008,** DHK i Školska knjiga d.d.
9. **FORUM 7-9/2008,** HAZU, Zagreb
10. **VRHBOSNENSIA 1/2008.,** Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2008.
11. **OBNOVLJENI ŽIVOT 3/2008,** FTI, Zagreb.
12. **BOGOSLOVSKA SMOTRA 3/2008,** Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2008.
13. **KATEHEZA 3/2008,** Katehetski salezijanski centar, Zagreb
14. **SLUŽBA BOŽJA 3/2008,** KBF Split
15. **BEATO BUKINAC: O ULOZI FRANJEVACA U SEOBAMA HRVATSKOGA NARODA U XVI I XVII STOLJEĆU,** Pučka Kasina 1878, Subotica, 2007.
16. **KANA 12/2008,** Kršćanska sadašnjost, Zagreb
17. **SVJETLO RIJEČI, prosinac 2008.,** FMC Svjetlo riječi d.o.o., Sarajevo

Prilozi u ovoj rubrici izražavaju osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

O robotima na našoj političkoj sceni

Aktualne rasprave i sukobi oko donošenja tzv. „antidiskriminacijskog zakona" kao i neka druga događanja i „manifestacije" na hrvatskoj „sceni" tokom proteklog ljeta, podsjetili su me na sličnu situaciju od prije godinu dana (loša se povijest nužno ponavlja u lošoj sadašnjosti) koja je još bila garnirana preizbornom kampanjom mnogobrojnih hrvatskih stranaka i strančica koje su se borile za svoje mjesto u parlamentu. Bio sam tada na određeni način uvučen u taj metež (premda medije inače pratim vrlo slabo, gotovo nikako) – pročitao sam neke propagandne letke koje sam našao u svom poštanskom sandučiću, nešto sam pročitao i u novinama, a čak su me i zvali telefonom iz izbornog stožera jedne značajne političke stranke i pitali me o ovome i onome. Ponesen valjda „atmosferom" pogledao sam i web-stranice nekih stranaka što figuriraju na hrvatskoj političkoj sceni. Mislio sam – ako ništa, bar ću vidjeti na kakvim tehnologijama vrte svoje *siteove* (u informatici je to tako – dovoljno je vidjeti kakvim se tehnologijama služiš da bih znao tko si, što si i što imaš). Mogu reći da sam otkrio neke zanimljive stvari.

Naime, došao sam tako jednoga dana na web-site stranke koja se zove SRP. Sumnjam da je vrijedna publika časopisa za koji ovo pišem ikada i čula za stranku ovog imena, pa ću malo pojasniti. Najprije valja reći da u tom nazivu nedostaje čekić, koji su komunisti ili točnije socijalisti izgubili valjda negdje putem. SRP je zapravo kratica za Socijalističku radničku partiju koju je osnovao Stipe Šuvar prije desetak godina. Izgleda da se ova partija smatra jedinim legitimnim nasljednikom SKH, a zalaže se za socijalnu pravdu, slobodu, jednakost, bratstvo (i jedinstvo), ukratko za socijalističko samoupravljanje i većinu onih vrijednosti koje su se promovirale u pokojnoj federaciji. Njezin se predsjednik za novine slika ispod velikog portreta Maršala (u uniformi) čijim je likom i djelom očito oduševljen. Inače, ove podatke nisam pokupio s njihovog *sitea*, koji je bio (i još uvijek je) složen posve nemarno i ne sadrži gotovo ništa (korisno) – možda ljudi misle da je njihov časopis „Novi plamen" koji se prije zvao „Hrvatska ljevica" sasvim dovoljan. Na *siteu* se međutim može pronaći *link* na stranice nekakve

Socijalističke omladine, organizacije koja djeluje u okviru SRP-a (pa prema tome, valjda, s njim dijeli političke vizije i programska usmjerenja).

Onda sam otišao na stranice Socijalističke omladine. Što da ne, to je valjda zapravo onaj SSOJ čijim sam i sâm nekoć bio članom (još se sjećam svog svečanog primanja u tu dičnu organizaciju na opjevanoj gori Kozari, u sjeni onog spomenika; ne znam samo što je sve bilo nabrojano u zakletvi). Ovaj je *site* napravljen vrlo dobro, pregledan je, informativan, jednostavan, taman kako treba. Glavni dio početne stranice zauzimaju vijesti vezane uz aktivnosti dotične organizacije. No, te su me vijesti začudile poprilično. Većina njih odnosila se na stanovitu manifestaciju pod nazivom „Zagreb Pride", na tzv. „manjinske skupine" i nekakve LGBTIQ-ove. Uobičajenih fraza o klasnoj borbi i pravima radničke klase bilo je daleko manje. Kad sam napokon shvatio o čemu se tu radi (jer ipak treba neko vrijeme da čovjek dokuči kako LGBTIQ nije tvornička oznaka najnovijeg japanskog robota koji obavlja jednostavnije kućanske poslove, nego kratica za „lezbijke, gejeve, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer osobe", što ipak znači nešto malo više, premda nas i dalje ostavlja u čudu), rekao sam sâm sebi: e, pa dragi moji socijalisti, dobro je da ste napokon promijenili društvo. S radničkom vam klasom nikako nije išlo!

No, kad sam se nad ovim *siteom* malo zamislio, onda sve to skupa i nije izgledalo tako šaljivo. Čini mi se potrebnim naglasiti da ta čudna povezanost srpovaca i LG-itd tipova nije (bila) samo hir mladih stranačkih junoša koji su se slučajno zainteresirali za fenomene LG-itd. vrste, već da se radi o savezništvu čiji doseg obuhvaća puno više od (marginalnog) SRP-a, odnosno sekcije njegove omladine i (marginalnih) LG-itd-ova; obuhvaća naime kompletnu (današnju) hrvatsku ljevicu, i cijeli spektar neoliberalnih ideja i naučavanja koji s ljevicom kao takvom (tj. sa socijalističkom idejom), po mome mišljenju, nemaju, niti bi trebali imati ikakve veze. Stvar je samo u tome što se takva „savezništva" ne obznanjuju na sva zvona, već dozirano, prema potrebama trenutka. A da to tako nije, onda bi vjerojatno stvar s tzv. „antidiskriminacijskim zakonom", ali i dosta važećih zakonskih rješenja u sferi bračnih odnosa i rađanja djece izgledala malo drugačije.

Sad bi netko mogao zapitati: pa nisu li već i oni stari socijalistički naučitelji počevši od Engelsa pa nadalje propagirali „rodnu ravnopravnost", „seksualne slobode", „pravo na pobačaj", odnosno sve ono što se propagira na *siteu* Socijalističke omladine? I nisu li takve ideje već prije stoljeća i pol bile zajedničke socijalistima i liberalima? Odgovor na ovo pitanje nije jednostavan,

i zasigurno bi zahtijevao daleko širu elaboraciju od opsega ovog teksta. No njegova je suština, po mome mišljenju, u sljedećem.

Socijalističke ideje privlačile su (a valjda i danas privlače) ljude u prvom redu zato što podrazumijevaju radikalan pristup problemu socijalne pravde. To je uostalom bio razlog zbog kojega sam se i sâm nekoć smatrao njihovim prilično oduševljenim pristašom (a i danas se na određeni način smatram) premda sam, svjestan rascjepa između proklamacija i zbilje u samoupravnom socijalizmu koji sam imao priliku iskusiti, shvaćao da tu nešto nije u redu i da s takvim idejama treba biti vrlo oprezan. U ono doba valjda još nisam bio ni dovoljno obaviješten ni dovoljno zreo da bih shvatio u čemu je problem, no mislim da su mi danas neke stvari ipak donekle jasnije. Naime, posve je jasno da je marksistička doktrina zloupotrijebila tu prirodnu ljudsku sklonost altruizmu (posebice karakterističnu za mlade ljude koje život još nije pokvario), instrumentalizirajući je za svoje ciljeve koji sa socijalnom pravdom i nekakvim „mladenačkim idealima", odnosno idealima uopće, imaju vrlo malo veze, jer socijalna pravda se ovdje i sada (odnosno u razdoblju tzv. „diktature proletarijata" rezerviranom za svaku „sadašnjost"), po njihovom naučavanju, uopće i ne može ostvariti, može se ostvariti tek u relativno dalekoj komunističkoj budućnosti. A danas se kao nekakva ideja i vizija može upotrijebiti samo kao kakvo-takvo opravdanje za vladavinu određenih ljudi i određenog svjetonazora čije su metode uvijek bile i ostale diktatorske tj. totalitarne, a također, u određenim okolnostima, i kao „alibi" za zločine koje su mnogi sljedbenici marksizma vrlo rado činili. To što su ovom pokretu pripadali i ljudi koji su se uistinu zalagali i žrtvovali za „humanističke ideale" ne znači gotovo ništa – takvi su ionako u raznim „frakcijskim sukobima" brzo bili onemogućeni i likvidirani (najčešće i fizički). No zahvaljujući vještoj propagandi i brojnim „korisnim nejasnoćama" u svojim proklamacijama i teorijskoj literaturi, marksisti (odnosno socijalisti, što je na kraju ispalo jedno te isto) uspjeli su nametnuti opće mnijenje da u tom pitanju upravo oni imaju monopol na političkoj sceni i da se za istinsku socijalnu pravdu bore jedino oni. Premda među najvažnije stavke u paketu ideja koji su iznijeli na političku tržnicu, osim onih koje mogu imati neke veze sa socijalnom pravdom – ali i ne moraju – kao ukidanje privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju ili nekakva prilično mutna vizija privrednog sustava gdje svatko radi koliko hoće, a dobiva koliko poželi (što se opet odnosi isključivo na sferu „sretne socijalističke/komunističke budućnosti"), također spadaju militantna ateistička odnosno antiteistička „filozofija", ideje o tzv. „slobodnoj ljubavi" i ostalim „slobodama" koje nemaju veze sa zdravim razumom

i koje čovjeka lako degradiraju na životinjsku razinu, a na koncu i (sumanute) vizije totalne preobrazbe čovjeka i samog planeta valjda u neko „rajsko stanje" (ljudska bi vrsta tako, po nekim zamislima, svoj vrhunac dosegla preobrazbom u zajednicu „anarhopacifističkih vegetarijanaca"). I sada se normalno nameće pitanje: ima li sve to skupa uistinu neke veze s idejom socijalne pravde i nije li ta lijepa ideja iskorištena da bi nam se pod njezinom krinkom proda(va)la posve deseta stvar?

Trebalo je izgleda čekati malo duže da bi to postalo posve očito kao što je očito na *siteu* Socijalističke omladine. Dobro, možda će omladinci sada prigovoriti da je i njihova briga za LG-itd-ove također dio borbe za socijalnu pravdu, jer ta su bića ugrožena, izopćena, šikanirana, jadna... No, ako ćemo tako, onda možemo reći da su ugroženi, izopćeni, šikanirani, jadni i duševni bolesnici i žene koje trpe nasilje u obitelji i mnoga djeca s teškoćama u razvoju, kao i brojni ljudi bez posla i/ili krova nad glavom. Nerođenu djecu, koju sve te udruge vajnih humanista tretiraju kao uglavnom nepotrebne „akcidencije", da i ne spominjem. Uostalom, nije li zapravo najveći dio hrvatske radničke klase, koja bi trebala biti predmet njihove brige po definiciji, upravo u takvom stanju, ugrožen, izopćen, šikaniran, jadan. No jedino su LG-itd-ovi pozvani da javno demonstriraju. Jedino je njima moguće dobro se organizirati i izaći u velikom broju na glavni zagrebački trg. Nije li to malo čudno? Uostalom, zbog čega uopće oni demonstriraju, kad su uglavnom svi njihovi zahtjevi usvojeni u Saboru? Bit će da jednostavno demonstriraju svoju snagu.

Možda će sada opet neki mladi socijalist reći kako ja to „pod utjecajem kapitalista i političara pokušavam potaći mržnju i usmjeriti duboko nezadovoljstvo naroda na manjinske skupine". Na to mogu odgovoriti da ne bih bio previše protiv one parade, niti bi me podrška koju su toj paradi pružili mladi socijalisti uopće smetala, kad bi joj prethodile demonstracije obespravljenih i opljačkanih radnika (i sadašnjih i bivših) koji bi možda i porazbijali prozore na zgradama s obje strane Markovog trga, ako je to potrebno da bi se ljudi koji tamo sjede natjerali da napokon počnu rješavati goruće probleme hrvatskoga društva – da pokrenu proces revizije pretvorbe i privatizacije našeg gospodarstva, riješe problem mita i korupcije, pohapse ratne profitere i sve one koji su se obogatili na ilegalan način, pokrenu program duhovne obnove koji bi uključivao velike promjene u svim (javnim i privatnim) medijima te odgojno-obrazovnom sustavu. Ovako je ona parada uza sve što ona znači (a tih je značenja više) još i sastavni dio hrvatskoga medijskoga i političkoga karnevala čiji je smisao

zabaviti narod. Nije li podrška mladih socijalista takvim predstavama nešto upravo groteskno?

No, problem je u tome što bi, kad bi se u ovom društvu pokrenula i riješila neka važna pitanja, svi ti manipulatori koji, vođeni vlastitim interesima, iz potaje vuku konce i u svojim (uglavnom uspješnim) pokušajima da upravljaju društvenim gibanjima organiziraju svakojake zabave i parade, jednostavno izgubili tlo pod nogama, tako da potrebe za LG-itd-ovima i njima sličnima više naprosto ne bi bilo. Svi bi se oni našli tamo gdje im je i mjesto – na društvenoj margini gdje niti oni smetaju drugima, niti drugi smetaju njima. A ovako, u ovom kaosu u kojemu živimo, gdje se ne zna tko pije a tko plaća, tko je pametan a tko lud, tko lopov a tko častan čovjek, posve je moguće da manjina (a oni sami priznaju da su manjina) svojim agresivnim nastupom nameće šutljivoj većini svoje stavove, vizije, viđenja svijeta i uopće formira javno mnijenje u skladu sa svojim interesima, premda to zapravo i nisu njihovi interesi već interesi spomenutih centara moći.

E pa ja sad ne znam kolika bi trebala biti „naša" tolerancija u odnosu prema „njima". No, argumenti za „našu" netoleranciju su recimo nasilnici koji su pretukli neke „njihove" ljude. Argumenti su i Thompson, veličanje ustaštva i sl. Mislim da ovi argumenti i nisu bez osnove i da je sramotno što je itko ikada dao povoda da postanu donekle vjerodostojni. Žalosno je i to što u javnosti vlada opći dojam kako Katolička Crkva u Hrvata, premda fašističku i komunističku ideologiju deklarativno stavlja u istu ravan, ipak smatra da su ustaški zločinci barem malo bolji od onih komunističkih. Bilo bi vrlo korisno da Crkva poradi malo na svom „imageu" kad je već dopustila da ga naruše vlastiti ljudi (pa i usprkos medijskim blokadama na koje se često žali g. Miklenić u svojim komentarima u Glasu Koncila).

Mislim da treba jasno reći da su spomenuta nasilnička djela (kao i sva druga takva djela) za svaku osudu i to ne zato što je time „kompromitirana naša strana", jer ti demoni u ljudskoj spodobi koji tuku ljude po ulicama, sigurno nisu na „našoj", pogotovo ne na mojoj strani, nego zato što u takvim incidentima stradavaju ljudi (prečesto i smrtno). Svatko ima pravo da misli to što misli i živi tako kako živi. Nitko, međutim, nema pravo svoje mišljenje i uvjerenja na silu nametati drugima. Ni „mi" ni „oni", premda su ove podjele uglavnom nešto apsurdno. No, posve je legitimno zapitati se: što to uopće propagira ta „njihova", „slobodarska ideologija"? Ukidanje normativnih akata privrednih subjekata, saobraćajnih propisa, prirodnih zakona, jer oni „ograničavaju čovjekovu slobodu"? Pa zar nitko od njih nikada nije pomislio da je važnije

postići „unutrašnju slobodu", slobodu od prisilnih misli, raznih vrsta ovisnosti i neurednih sklonosti, nego bilo kakvu slobodu u društvenim okvirima koji su zadani realnostima svijeta u kome živimo? Dobro, to su teme koje njima ne padaju na pamet, odnosno budalaštine licemjernih klerikalaca (koji potajno piju vino, a javno propovijedaju vodu).

No, da sve ovo skupa ne završi u tako ozbiljnom tonu, reći ću (u šali, naravno!) da većina tih LG-itd-ova i njihovih simpatizera pojma ne bi imala što znači LGBTIQ, odnosno da bi mislila kako se tu radi o tvorničkoj oznaci nekog japanskog robota koji obavlja jednostavnije kućanske poslove, da je ikada u životu podigla nešto teže od žlice. Pa evo im jednog (polpotovskog) prijedloga: otiđite na neko ekološko poljoprivredno gospodarstvo (poznato je da se na takvim gospodarstvima mnogi poslovi moraju obavljati „ručno", pa radne snage obično nedostaje) i ozbiljno zasučite rukave.

Mislim da bi im već nakon par dana cijela ta njihova naopaka i besmislena „ideologija", odnosno životna filozofija jednostavno ishlapila iz glave.

Zdenko Kremer

Razgovor Václava Klausa, predsjednika Češke Republike, za dnevnik *Lidové noviny* o irskome odbacivanju Lisabonskoga ugovora

- *Kako vrjednujete irsko NE?*

- Cijela Europa trebala bi Ircima zahvaliti, jer su prikočili današnje pogrješne procese koji smjeraju prema većoj unifikaciji, potiskivanju nacionalnih država, prema „Europi regija", prema većoj centralizaciji odozgor, kojih je Lisabonski ugovor utjelovljenje. Zahvaljujući referendumu to je bio savršen ogled što o tome misle normalni ljudi – za razliku od posve drukčije motiviranih prounijskih političara. Ja sam nizu Iraca osobno zahvalio.

- *Što po Vašemu mišljenju znači irsko NE za daljnju sudbinu Lisabonskoga ugovora? Kakav će učinak imati na čitavu EU?*

- Ne uspijevam si predočiti nikakav drugi razvoj nego spoznaju činjenice da tuda put ne vodi. Tražimo drukčiji europski model nego što je supranacionalna država sa sjedištem u Bruxellesu. Vratimo se društvu prijateljskih, efektivno surađujućih država. Ostavimo većinu kompetencija na razini država. Pustimo ljude koji žive na europskome kontinentu da budu Česi, Poljaci, Talijani, Dan-

ci... a ne pravimo iz njih Europljane. To je pogrješan projekt. Razlika između Čeha, Poljaka, Talijana i Danaca (kao slučajnih primjera) i Europljana je kao između češkoga, poljskoga, talijanskoga, danskoga jezika i esperanta. „Europljanstvo" je esperanto; umjetan, mrtav jezik.

- Što iz irskoga NE proizlazi za Republiku Češku? Treba li da u toj situaciji nastavimo s pripremama za ratifikaciju ili je to suvišno? Na primjer, Britanci su izjavili da kane nastaviti s ratifikacijom bez obzira na rezultate u Irskoj...

- Nastaviti s ratifikacijom je nemoguće, ugovor više na snagu stupiti ne može. Nasataviti „kao da se ništa nije dogodilo" bilo bi čisto licemjerje. Bila bi to gora vijest o „stanju Unije" nego irsko NE. Ratifikacija Lisabonskoga ugovora u Republici Češkoj u petak je završila. Fingirati nešto drugo nedostojno je – barem dok smo u svijetu gdje je jedan plus jedan jednako dva. Mislim da „Britanci" nisu ništa izjavili, nešto je izjavio laburistički predsjednik vlade Gordon Brown. Britanska demokracija je složenija.

- Mijenja li se irskim NE Vaš stav prema pitanju referenduma o Lisabonskome ugovoru u Republici Češkoj? Odnosno kako...

- Referendum o Lisabonskome ugovoru je danas u nas suvišan, nema o čemu. Jedino moguće pitanje bilo bi: „Hoćete li vi, Česi, poručiti Ircima neka glasuju ponovno i drukčije?" O nama se danas ne radi.

- Ne bi li se Europska unija umjesto nekakva otpraševanja ili dotjerivanja Lisabonskoga ugovora nakon irskoga NE trebala potruditi načiniti posve nov dokument?

- Nekakav dokument je tek posljednji korak. Trebamo novo, drugo viđenje europskoga integracijskog procesa. Treba eksplicitno odbaciti postmaastrichtski razvoj usmjeren k sve tješnjoj uniji. Posljedični dokument je samo stilska vježba, ali mora biti napisan na drugoj osnovi i od drugih ljudi.

Ne smije ga pisati njemački, federalistički misleći političar koji se trideset godina mota po Europskome parlamentu, ni Francuz, za kojega je „europovanje" put prema povećanju veličine i značenja Francuske, niti predstavnik zemlje koja hoće „preko Europe" riješiti neke svoje povijesne traume.

To zahtijeva hladno rasuđivanje o ispravnome upravljanju „javnim dobrima" – koje od njih spada na razinu općine, regije i države, a koje na razinu kontinenta. A poglavito koje ne spada nikamo, jer se uopće ne radi o javnome dobru nego o „privatnome dobru", koje treba prepustiti odlučivanju slobodnoga pojedinca.

- Kakav će utjecaj imati irska odluka na češko predsjedanje EU-om 2009.?

- Imat ćemo malo više kompetencija nego da je na snazi Lisabonski ugovor. Taj je izrazito slabio države i stoga je slabio i predsjedanje bilo koje od njih. Ali ne živimo u iluzijama. Dobro znam da je čitav koncept rotirajućega predsjedništva do stanovite mjere samo glumljenje stvarne demokracije.

Petr Kolář, *Lidové noviny*, 16. 6. 2008.
S češkoga preveo **Vlatko Bilić**

Neukusna i uzaludna talijanaška nostalgija

(*Anche le carte parlano italiano*. Fonti giuridiche, censimento e inventariazione della documentazione veneta e italiana presso l' Archivio di Stato di Zara (1921 – 1944), Bologna, Lo Scarabeo / Coordinamento Adriatico, 2006, Vol. I, str. 397)

U svom radu pod naslovom *Talijansko / talijanaški iredentizam u Zadru između dvaju ratova i nakon Drugoga svjetskog rata (Zadarska smotra,* LIV./2005., 3-4, 91-130, objavljeno 2008.) napisao sam i ovu rečenicu: *Pomlađeno je staro društvo naših malih junaka: mosche e zanzare (Dante) ne daju nam mira.*

Knjiga koju ovdje prikazujemo u najkraćim crtama, samo dokazuje moju tvrdnju – opet nam smetaju pomlađeni junaci Pavlove ulice!

Osvrnut ću se samo na naslovnu stranicu, uvod, stranicu 95 i naslov. Za sve ostalo (Inventar Arhiva zadarske talijanske općine 1921. – 1944.) mjerodavni su arhivisti, povjesničari, a možda i Hrvatsko ministarstvo vanjskih poslova.

Naslovna stranica knjige pokazuje da nakladnik ne poznaje grafička pravila, jer ozbiljna publikacija mora imati i primjerenu naslovnu stranicu. Talijanski knjižničar i bibliograf Fumagalli govori čak o znanosti naslovne stranice – *la scienza del frontespizio.* Na naslovnoj stranici ove knjige gledamo plan Zadra, što je posve neuobičajeno, pa smijemo smatrati da je nakladnik htio da italonostalgija dođe što više do izražaja. Plan grada, ako su baš htjeli, mogao se pojaviti na nekoj od stranica u knjizi, kao tabla.

Uvod je napisao prof. Giuseppe de Vergottini, sa Sveučilišta u Bologni. On nam kazuje da je njihov rad ostvaren i uz novčanu pomoć talijanskog Ministarstva vanjskih poslova. Kako u zadarskom Državnom arhivu nije bilo iscrpnog

inventara za Arhiv talijanske uprave između dvaju svjetskih ratova, odlučiše nam Talijani pomoći pa oni priređiše spomenuti inventar.

U uvodu se dalje kaže da je *Coordinamento Adriatico* htio biti most između "svijeta istarskih, riječkih i dalmatinskih prognanika, Ministarstva vanjskih poslova i Ministarstva za kulturna dobra Republike Italije, te Državnog arhiva u Zadru".

Tko je tražio taj "most"? Mi nismo! Traženje je moralo biti obostrano, a talijanski je *most* morao završiti u hrvatskom Ministarstvu vanjskih poslova. Zar je Državni arhiv u Zadru nekakva podružnica talijanskog Ministarstva vanjskih poslova?

Čudan je taj *most* između prognanika, talijanskih ministarstava i Državnog arhiva u Zadru. U talijansko/talijanaškom značenju *esule* znači *prognanik*, a nisu nam poznati nikakvi prognanici iz Istre i Dalmacije, nakon Drugoga svjetskog rata. Svi su oni dobrovoljno otišli, jer nisu mogli zamisliti suživot uz Hrvate, tzv. Morlake. Komunistička Jugoslavija im je pravila razne smetnje za odlazak na koji su imali pravo temeljem Mirovnog ugovora iz 1947., a neki su morali čekati četiri ili pet godina da dobiju putovnicu za odlazak u Italiju. I to sam dokazao u svom spomenutom radu. Pisac uvodnika nije nam objasnio što se zapravo želi s tim *mostom* između nekadašnjih stanovnika ovih krajeva i Državnog arhiva u Zadru.

U uvodu nadalje čitamo uobičajene zahvale, u prvom redu ravnatelju Arhiva prof. Ražovu, koji je dopustio ostvarenje njihovih želja. Zahvala je upućena i Eliju Lodoliniju, jer im je dao dragocjene savjete. Taj nam je gospodin poznat. Zacijelo je on pisac rada pod naslovom *Gli Archivi della Dalmazia durante la seconda Guerra mondiale e l'opera di Giorgio Cencetti (La Rivista Dalmatica,* Roma, S. IV, XXXIV/1987), u kojem je zapisao i ovu Cencettijevu uputu: *l' ultimo degli italiani conta più del primo degli slavi,* što na hrvatskom znači: posljednji Talijan vrijedi više nego prvi od Slavena (str. 317). Pod *Slavi* on misli na Hrvate, ali oni ni danas ne mogu izgovoriti ni imenicu ni pridjev hrvatski. U Bajamontijevu stilu: *Slavi forse, Croati mai!* Lodolini se ni na jednom mjestu u svom radu nije ogradio od talijansko-fašističke politike u Drugom svjetskom ratu, a još manje od Cencettijeva ponašanja. I taj gospodin još i danas daje upute novom naraštaju, baš kao što je u svoje vrijeme činio Cencetti.

Pisac uvodnika posebno zahvaljuje *alla Comunità italiana zaratina,* svima i svakom pojedinačno. Posebno zahvaljuje nekolicini za pomoć, nu ne možemo nikako shvatiti koju su stručnu arhivističku pomoć mogli dati spomenuti članovi

talijanske zajednice. Moramo zaključiti da je pisac samo htio istaknuti da ta zajednica postoji u Zadru. I o njoj sam pisao u svom članku.

Neprihvatljiva je stranica 95, jer se navode iskrivljene povijesne činjenice, uglavnom na temelju Talpova protuhrvatskog troknjižja. Za one kojima je Talpo nepoznat, ponovit ću da je Oddone Talpo bio (prema talijanskim nekrolozima) talijansko-fašistički dragovoljac u talijansko-fašističkom imperijalističkom ratu, da je, dakle, pucao na Saveznike, a s obzirom na Zadar, bio je iredentist. Za svoj je rad dobio mnoga talijanska odličja i nikakav ga sud nije pozvao na odgovornost.

Konačno, nekoliko riječi o naslovu: Riječi služe da bismo se sporazumjeli, a riječi ovoga naslova znače: u Zadru je baš sve talijansko, nitko ne zna hrvatski, pa čak i papiri govore talijanski. Neukusna je to provokacija, neukusna politikantska poruka, koja baca veliku sjenu na arhivistički uradak, a njemu je, čini se, bio cilj – samo taj i takav naslov. Takve *mostove* uistinu ne trebamo!

Pavao Galić

Jeronimska *Danica* za 2009.

HKD sv. Jeronima priredilo je 16. listopada 2008. u svojim prostorijama na Tomislavovu trgu u Zagrebu književnu večer o *Danici 2009*, pod kojim je imenom bilo upravo objavilo nekoliko publikacija (džepni kalendar, jednolisni i 12-lisni zidni kalendar) usredotočenih oko almanaha kojega se do danas, počevši od 1870., izredalo 128 godišta.

Tvrtko Klarić zaželio je u ime HKD-a dobrodošlicu okupljenima, te ih pozvao na minutu šutnje u počast nedavno preminulim suradnicima Društva (Z. Tomičić, I. Brajdić, A. Jovanovac, B. Kruz, S. Džalto), a potom je publici svrnuo pozornost na novo ruho *Danice*: sv. Jeronim na prednjim koricama, sa slike Vladimira Kirina iz 1928.

Petar Grgec proveo je publiku kroz sadržaj godišnjaka, od kalendarskoga dijela, popraćenoga fotografijama i sažetim biobibliografijama reprezentativnih ličnosti za 140-godišnju povijest HKD-a, preko astronomsko-meteorološke rubrike te maloga šematizma Crkve u svijetu i Crkve u Hrvata, u kojemu su se, kako se ispričao, potkrale dvije pogreške: nisu spomenuti mons. Ivan Šaško kao pom. biskup zagrebački i Dodë Gjergji kao apostolski administrator za Kosovo. Iza uvodnog članka o kršćanskim i jeronimskim korijenima Hrvatske i Europe članak je dr. S. Vitkovića o blaženima Zeliji i Ljudevitu Martinu, roditeljima Male Terezije, s dva Zelijina pisma mužu, a zatim tekstovi uglavnom u povodu raznih obljetnica 2009. godine, o Franji Tuđmanu (10. godišnjica smrti), Juri Turiću (65.), Josipu Puriću (100.), Juliju Kempfu (145. rođenja, 75. smrti), te dvojici jeronimskih suradnika koji će 2009., akobogda, proslaviti 70. odn. 80. rođendan (J. Ćosić i V. Rešković). Odulji tekst dr. Ive Soljačića o mukotrpnom životu devedesetogodišnje redovnice koja je svoje davnašnje zvanje uspjela realizirati tek prije 10-15 godina, dominira tim općim dijelom *Danice*, koji prekida rubrika "Mala Danica" s prilozima mladih literata iz Novske, iz OŠ Kulina bana u Usori i iz OŠ Josipa Lovretića u Otoku. Slijedi rubrika "Lijepo i ugodno" u kojoj se ističu ulomci iz knjige Josy de Bouclans "Sličice iz moje kuhinje" i sjećanje p. B. Nagya na posjet književniku A. Matasoviću 1972. g. Rubriku "Braći izvan domovine" s adresama hrvatskih katoličkih misija u svijetu dočima iseljenički zapis iz Berlina (S. Breljak), a pjesme dvojice Brčaka povezuju je s rubrikom "Diljem domovine", koja nudi putopisnu šetnju raznim krajevima domovine, od trogirskoga zagorja (Blizna) i međumorja (Čiovo), preko tromeđe Like, Dalmacije i Bosne (Kegalj-grad) do hodočašća Sv. Ani u Bistrincima i Staroga groblja u Ladimirevcima. Nakon popisa obljetnica u 2009. godini te nekrologa R. Grgecu, Ž. Beziću, J. Korparu i A. Starčeviću, novo godište jeronimskoga kalendara završava člancima dr. I. Ružičke o zračenju radona u stanovima i o postu s medicinskoga stajališta, u rubrici "Zanimljivo i korisno".

Gospođa Bosiljka Bačura govorila je o svom prilogu u *Danici*, u kojoj se javlja još jednim svjedočanstvom iz Centra za pomoć trudnicama "Djetešce, na sunašce!", kojemu je predsjednicom i koji djeluje već petnaest godina. Na pitanje iz publike koliko je djece Centar uspio spasiti od pobačaja, odgovorila je da se broj trudnica kojima su pomogli da prihvate svoju nerođenu djecu kreće oko 2000, tj. oko polovice začetih koje se pokušalo spasiti. Čitav jedan mali grad preživjelih, zaključio je pitalac. I, na žalost, čitav jedan mali grad ubijenih, dodali bismo.

Mario Petrić

Socijalizam i kršćanstvo u Misterijima *Charlesa Péguyja*

27. studenoga 2008. Jeronimsko je društvo priredilo književnu večer o svojoj novoizašloj knjizi *Socijalizam i kršćanstvo u* Misterijima *Charlesa Péguyja*, koju je napisala Danica Kumbatović, a Društvo posvetilo stogodišnjici obraćenja (1908.) velikoga francuskoga književnika na katolicizam. O knjizi i "oko nje" na književnoj su večeri govorili članovi uredništva Tvrtko Klarić i Petar Grgec.

Grgec je ukratko prikazao život i djelo Charlesa Péguyja, rođenog 1873. u Orléansu od oca stolara, koji ubrzo umire, i majke koja se bavila izradom slamnatih stolica. Péguy je bio kršten, i primio je prvu vjersku pouku od majke, međutim – kao mladić "izgubio je vjeru" jer mu je, kazat će poslije, Crkva njegove mladosti skrivala pravo Kristovo lice. Naročito ga je pogodilo kada se nakon izbijanja rudarskoga štrajka zbog neljudskih uvjeta rada, 1891. u Carmauxu, crkveni tisak okomio na radnike štrajkaše, a Péguy je među prvima bio potpisao peticiju u njihovu korist. Prestao je biti praktični vjernik, a zbog humanističkih ideala prigrlio je socijalizam kao svojevrsnu religiju vremenitog spasa, no, nastojeći vazda oko ujedinjenja mistike i politike, odn. bezazlenosti golubinje i mudrosti zmijinje, uskoro se i

u toj religiji razočarao. Socijalna revolucija nije nagoviještala da će biti moralna, dakle da će je uopće biti, a Péguy, vjerujući svejednako u mističnu snagu socijalističkog ideala, počinje, kako u ovoj knjizi piše Danica Kumbatović, razmišljati o tome da postoji i druga snaga u našem životu, sila koja je iznad nas, koja obasjava srce i duh. "Prije ili poslije", citira ona Bergsonove riječi o Péguyju, "on je morao doći do Onoga koji je uzeo na sebe grijehe i patnje čitavog čovječanstva."

Godine 1908. Péguy se vraća katoličkoj vjeri, a postaje i gorljiv domoljub, veliča francusku zemlju i kršćanske kreposti koje su je stoljećima nadahnjivale. Doduše, i dalje živi bez sakramenata i ne prisustvuje, sve do nekoliko dana prije smrti, sv. misi, nego, kako je u svojoj disertaciji napisao Ivan Merz, bordiža predvorjem Crkve, ponajprije iz obzirnosti i poštovanja prema supruzi, koja nije vjernica pa su samo civilno vjenčani. Ipak, pogotovo nakon hodočašća Našoj Gospi u Chartres (1912.) zbog djetetove bolesti, uživa, prema vlastitim riječima prijatelju Josephu Lotteu, obilje nepojmljive milosti. Zbog njemačke prijetnje Francuskoj postaje protivnikom pacifizma i internacionalizma, a stječe i vojnu izobrazbu. Godine 1913. napisat će stihove: „Sretni koji su pali u *pravednoj* bitki / za četiri ugla svoje domovine." Kad je počeo 1. svj. rat, već u kolovozu odlazi na bojišnicu te pogiba u obrani Pariza, 5. rujna 1914., na samom početku bitke kod Marne. Njegova supruga i njihovo četvero djece dvanaest će godina kasnije, 1926., zatražiti krštenje.

Grgec je zatim prikazao u osnovnim crtama knjigu Danice Kumbarović o tri sakralne dramske poeme Charlesa Péguyja (*Misterij ljubavi Ivane Arške*, 1910.; *Predvorje misterija druge kreposti*, 1911., i *Misterij nevine djece*, 1912.) u svjetlu njegova kršćanskoga i, uvjetno rečeno, socijalističkoga životnog angažmana. Riječ je, u njima, o Božjem radu na spasenju čovječanstva pomoću triju bogoslovnih, ili nadnaravnih kreposti, vjere, nade i ljubavi, među kojima ljubav jest najveća, no Péguy smatra drugu po redu, nadu, najnadnaravnijom, posve ovisnom o misteriju tajnoga vrela milosti potekle u golgotskoj noći za dana, a zajedničkom ljudima i Bogu, koji je iz ljubavi prema grešnicima sam sebe oplijenio za svoju moć i postao ovisan o svojim stvorenjima, očitujući time "strahovitu ljubav, strahovito milosrđe, strahovito ufanje".

Tvrtko Klarić Grgecovo je kazivanje upotpunjavao kazivanjem Péguyjevih stihova, a zatim je publici skrenuo pozornost na kontinuiranu prisutnost Charlesa Péguyja u "Maruliću" počevši od eseja Jakova Kostovića o njemu (br. 3/1973; uvršteno u knjigu Danice Kumbatović umjesto pogovora), preko članaka i prijevoda Mateja Jeličića (3/1983) i Višnje Machiedo (5/1994) te svojeg prijevoda pisma Albina Lucianija Charlesu Péguyju (isti broj) do eseja i prijevoda Stanka Tenšeka u br. 6/2005. Usput je spomenuo i nedavno izašlo četvrto izdanje knjige Ivona Ćuka "Fatima – da ili ne?", što ga je objavila Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, a Jeronimsko društvo (prvotni nakladnik) djelomično suizdalo, te pozvao prisutne da, tko može, prisustvuje i predstavljanju te knjige, uz ostale knjige istoga autora objavljene prigodom 25. godišnjice njegove smrti, 2. prosinca u samostanju franjevaca konventualaca na Svetom Duhu.

I dok djelo Charlesa Péguyja, onoga "koji ostaje svima blizak, pripravan da se odazove kad god ga pozovemo" (Georges Bernanos), čeka odaziv hrvatskih prevodilaca, ova knjiga Danice Kumbatović, s obiljem citata iz sakralnih poema Charlesa Péguyja, zaključeno je na književnoj večeri, može poslužiti i za početno upoznavanje s njegovim pjesništvom, kao i baciti svjetlo, usprkos bitnim razlikama, na jedno nedavno obraćenje u nas, od komunizma na kršćanstvo, zbog čega je izdavača na njezino objavljivanje poticao p. Vlado Horvat iz Družbe Isusove, autor predgovora knjizi.

Mario Petrić

Crkveno-državni odnosi u Jugoslaviji nakon II. svjetskog rata

(Miroslav Akmadža: *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke Crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji. Svezak I. 1945. – 1952.* Izd. Tkalčić Zagreb i Hrvatski institut za povijest. Zagreb 2008., str. 824)

Komunističkim vlastodršcima u FNRJ jedan od glavnih zadataka bilo je uništenje Katoličke Crkve, no pred vanjskim svijetom morali su se prikazivati kao demokratska država, pa su u tom smislu donosili i zakone, osobito o vjerskim pravima i slobodama, koje su onda u praksi dosljedno kršili. Kad su naišli na čvrst bedem vjernosti Papi kod nadbiskupa Stepinca i drugih biskupa, pokušali su Crkvu iznutra rastočiti osnivanjem prorežimskih staleških svećeničkih udruženja, no tu je katolički odgovorio najprije "Non expedit", a onda još čvršće "Non licet".

Po važećim zakonima, vjeronauk se mogao sve do 1952. godine predavati u školi, ali na terenu komunisti i njihovi poslušnici sve su činili da se to onemogući. Vršen je stalan pritisak na učenike i njihove roditelje. Stotine katoličkih svećenika robijale su u Staroj Gradiški, Zenici, Lepoglavi.

Brojne ženske redovničke zajednice ostale su bez svojih bolnica, sirotišta, ubožnica, škola, a mnoge i bez krova nad glavom i sredstava za život. Nisu puno bolje prošle ni muške redovničke zajednice.

Predstavnici Katoličke Crkve morali su tražiti način suživota s komunističkim režimom, utoliko više što je Jugoslavija tada još održavala kakve-takve diplomatske odnose sa Svetom stolicom, sve dok papa Pio XII. nije nadbiskupa Stepinca imenovao kardinalom.

Dr. Miroslav Akmadža uložio je velik trud u prikupljanju dokumenata tog tužnog vremena. To je, kako kaže recenzent dr. Stjepan Kožul, *razdoblje najgrubljih i najburnijih odnosa između Katoličke Crkve i jugoslavenske komunističke vlasti ... I danas je mnogima teško priznati da Crkva i hrvatski narod nisu dobili slobodu i svoju državu svršetkom Drugog svjetskog rata, već je nakon ratnog totalitarizma nastupio komunistički totalitarizam vlasti, stvorivši svoju komunističku Jugoslaviju, obilježenu zločinima komunizma, progonom Crkve i neistomišljenika temeljenim na ateističkoj ideologiji.*

Recenzent dr. Agneza Szabo piše: *Pred nama je knjiga obimnog povijesnog gradiva, u čije je ususstavljenje i priredivanje za tisak autor uložio ne samo vrlo mnogo truda, već i stručnog znanja, te tako napisao vrijednu knjigu koja na znanstveno provjerenim povijesnim činjenicama govori o* olovnim *to jest o prošlim, ali i izuzetno teškim vremenima, štoviše mučeničkim vremenima.*

U uvodnom dijelu knjige autor iznosi pregled crkveno-državnih odnosa od 1945. do 1952. godine.

Slijedi popis isprava pod naslovom "Opće dopisivanje", svrstanih po datumima i godištima. Pisma crkvenih dostojanstvenika upućena su uglavnom Vjerskoj komisiji Federalne Hrvatske, odnosno njezinu predsjedniku, ministru bez lisnice dr. Svetozaru Rittigu, inače umirovljenom župniku Sv. Marka u Zagrebu. Osobito je zanimljivo pismo biskupa Akšamovića Rittigu (svom dugogodišnjem prijatelju) u kojem sugerira da bi Sveta stolica riješila "slučaj Stepinac", makar i njegovom detronizacijom, odnosno, bilo bi još bolje da Stepinac sam abdicira, ili da se državnicima ispriča.

Najveći dio dokumenata sabran je pod naslovom "Predmetno dopisivanje", a podijeljen je po podnaslovima, prema predmetima na koje se odnosi.

Prije svog uhićenja nadbiskup Stepinac poslao je nekoliko dopisa državnim vlastima. Kasnije su to dopisivanje, u ime zagrebačke nadbiskupije, nastavili pomoćni biskupi dr. Franjo Salisi dr. Josip Lach.

Biskup dr. Josip Lach (1899. – 1983.) bio je u ime zagrebačke nadbiskupije zadužen za kontakte s predstavnicima državnih vlasti. Neki su mu prigovarali da je sklon komunističkom režimu i previše popustljiv prema svećeničkim udruženjima. No, dr. Akmadža pomno je istražio ulogu biskupa Lacha u crkveno-državnim odnosima (v. "Tkalčić" br. 10/2006, str. 283 – 374) i dokazao njegovu potpunu crkvenost, apsolutnu vjernost Svetom Ocu i lojalan odnos prema zagrebačkim ordinarijima (Stepincu, Salisu, Šeperu).

Među dokumentima u knjizi naći ćemo pisma biskupa Akšamovića, Bonefačića, Pušića, Srebrnića, Burića, Salisa, Lacha, Garkovića, Bukatka, Butorca, Nežića, šibenskoga kapitularnog vikara Rudolfa Piana, redovničkih poglavara i poglavarica. Neki su dopisi pisani pomalo dodvoravački i puzavo, čak završavaju "antifašističkim" pozdravom "Smrt fašizmu – sloboda narodu!" (valjda "ad captandam benevolentiam"). No, većina biskupa i provincijala držala se uspravno i dostojanstveno.

Sažetak knjige objavljen je na engleskom, francuskom, njemačkom i talijanskom jeziku. Pri kraju knjige opširno je kazalo osoba, mjesta i

pojmova; sastavio ga je dr. Stjepan Razum, koji je napisao i "Riječ urednika".

Čestitajući autoru i izdavačima ovog vrijednog djela, očekujemo i želimo da ne posustanu u daljnjem radu, istraživanju i objavljivanju dokumenata, a sve u službi istine.

Stanislav Vitković

Knjiga o odnosu Katoličke crkve i druge jugoslavenske države 1945. - 1952.

U rujnu 2008. – u nakladi Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić" i slavonskobrodske Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest – izašao je u Zagrebu opsežan I. svezak djela Miroslava Akmadže *Crkva i država / Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji,* koji obuhvaća razdoblje od 1945. do prekida diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice, 1952. godine. Knjiga ima 823 stranice.

Odnos jugoslavenske komunističke državne vlasti prema Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj (i uopće u Jugoslaviji) predmet je Akmadžina sustavnog i intenzivnog znanstveno-istraživačkog rada. Tijekom ovoga desetljeća u časopisima i zbornicima objavio je već desetak zapaženih priloga s tom tematikom, a i dvije knjige: *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi 1945. - 1966. i crkveno-državni odnosi - primjer Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb 2003., i *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. - 1966.*, Rijeka 2004.

Pripremajući knjigu *"Crkva i država / Dopisivanje i razgovori..."*, autor se služio brojnim primarnim i sekundarnim vrelima: dokumentima koji se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu (spisima Komisije za odnose s vjerskim zajednicama, ostavštinom Svetozara Ritiga, spisima Izvršnog vijeća Sabora NRH, spisima republičke Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju te republičke Komisije za nacionalizaciju), zatim dokumentima zagrebačkog Nadbiskupskog duhovnog stola, Biskupskog arhiva u Senju i Hrvatske biskupske konferencije, potom informacijama iz periodičkog (službenog, vjerskog i političkog) tiska, kao i odgovarajućom literaturom.

Knjiga sadrži raznovrsnu građu, svrstanu u dvije cjeline: *Opće dopisivanje* i *Predmetno dopisivanje.*

Iz cjeline *Opće dopisivanje* kao primjere ćemo navesti samo neke teme te prepiske: pismo zagrebačkog Nadbiskupskog duhovnog stola, upućeno 30. V. 1945. Ministarstvu socijalne politike Federalne Hrvatske u svezi sa zapljenom imovine Karitasa; zabilježbe razgovora Josipa Broza Tita 2. VI. 1945. s predstavnicima svećenstva Zagrebačke nadbiskupije i 4. VI. 1945. s nadbiskupom Alojzijem Stepincem; predstavke zagrebačkog Nadbiskupskog duhovnog stola upućene Komisiji za vjerske poslove Federalne Hrvatske, i to: 14. VI. 1945. u svezi s postavljanjem povjerenika u Dječjemu domu u Šestinama i 23. VI. 1945. u svezi sa zaštitom imovine Službenica milosrđa u Kustošiji; predstavka nadbiskupa Stepinca upućena 25. VI. 1945. predsjedniku vlade Federalne Hrvatske Vladimiru Bakariću u svezi s crkveno-državnim odnosima; predstavka biskupa Antuna (Antonia) Santina upućena 25. VI. 1945. Vrhovnoj jugoslavenskoj vlasti u Istri u svezi s miješanjem u crkvene poslove i ograničavanjem vjerskih sloboda; pismo nadbiskupa Stepinca kao predsjednika Biskupskih konferencija upućeno 21. VII. 1945. predsjedniku vlade Bakariću u svezi s nezadovoljstvom Katoličke crkve zbog postupaka nove vlasti u Hrvatskoj; pismo nadbiskupa Stepinca od 18. VIII. 1945. predsjedniku vlade Bakariću u svezi s nepoštivanjem katoličkih groblja; predstavka biskupa Kvirina Bonefačića upućena 28. VIII. 1945. Komisiji za vjerska pitanja Federalne Hrvatske u svezi s neprihvatljivim odnosom predstavnika vlasti prema Katoličkoj crkvi na području Splitske i Makarske biskupije; predstavka katoličkih biskupa upućena 13. IX. 1945. predsjedniku vlade DFJ Josipu Brozu Titu u svezi s nekim oblicima narušavanja vjerskih sloboda; brzojav nadbiskupa Stepinca upućen 19. IX. 1945. Titu u svezi s osuđenima na smrt; predstavka katoličkih biskupa upućena 22. IX. 1945. Titu u svezi s crkveno-državnim odnosima; podnesak zagrebačkog Nadbiskupskog duhovnog stola upućen 8. I. 1946. Ministarstvu za konstituantu u Beogradu u svezi s Nacrtom ustava FNRJ; predstavka vrhovne glavarice Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog upućena 29. VII. 1946. ministru zdravlja NRH u svezi s postavljanjem prisilne uprave u zagrebačkoj Bolnici milosrdnih sestara; predstavka biskupa Franje Salis-Seewisa upućena 21. III. 1947. Komisiji za vjerska pitanja NRH u svezi s odstranjenjem križeva iz bolničkih soba u Zagrebu; pismo zagrebačkog nadbiskupskog stola upućeno 16. IV. 1947. Komisiji za vjerska pitanja NRH u svezi s ubojstvom orguljašice Eulalije Kulier; pismo ministra Ritiga upućeno 13. VIII. 1948. zagrebačkom Nadbiskupskom duhovnom stolu u svezi s rušenjem crkve sv. Ćirila i Metoda u Karlovcu; pismo Apostolske uprave u Pazinu upućeno 11. VI. 1949. Odsjeku za unutrašnje poslove pazinskoga Kotarskog NO u svezi s prijavljivanjem crkvenih povorki; predstavka zagrebačkog Nadbiskupskog duhovnog stola upućena 23. X. 1950.

Kontrolnoj komisji Predsjedništa vlade NRH u svezi s uskraćivanjem dozvola pojednim svećenicima za boravak u Zagrebu; predstavka biskupa Dragutina Nežića upućena 14. I. 1951. republičkoj Komisiji za vjerska pitanja u svezi sa zatvaranjem jednog bolesnog sjemeništarca po Udbinu nalogu; predstavka zagrebačkog Nadbiskupskog duhovnog stola upućena 16. XI. 1951. Ministarstvu narodne obrane u svezi sa zabranom podjele sakramenata u zagrebačkoj Vojnoj bolnici u Vlaškoj ulici; predstavka biskupa Bonefačića upućena 22. II. 1952. Javnom tuižilaštvu NRH u svezi sa zapljenom Časoslova; predstavka biskupa Nežića upućena 6. IV. 1952. Ministarstvu unutrašnjih poslova NRH u svezi sa zabranama crkvenih povorki; predstavka biskupa Josipa Srebrnića upućena 19. IX. 1952. Povjereništvu unutrašnjih poslova NO kotara Krk u svezi sa razbijanjem zidova u župnom stanu u Staroj Baškoj...

Cjelina *Predmetno dopisivanje* sadrži mnoštvo dopisa, pisama, predstavki i protestnih reagiranja u svezi s progonima i ubojstvima pojedinih svećenika i redovnika, u svezi s oduzimanjem i oštećivanjem crkvene imovine, u svezi s provalama u crkve, župne stanove i samostane, u svezi s ometanjem i onemogućavanjem vjeronauka u školama, u svezi s ukidanjem katoličkih vjerskih škola...

Ta marljivo sabrana i znalački predstavljena građa mnogo govori o položaju Katoličke crkve u Hrvatskoj, pokazujući kako ju je komunistički režim druge Jugoslavije bezobzirno razvlašćivao i brutalno potiskivao, zakonima i uredbama sa zakonskom snagom, a još više bezakonjem. Sve ono što su komunistička vlast i njezini ideologijom bezboštva zaslijepljeni kolaboranti činili protiv Katoličke crkve s namjerom da je paraliziraju i unište, bilo je bezobzirno, necivilizirano i skrajnje surovo.

U knjizi je i tehnički previd do kakvoga nije smjelo doći. Pri prijelomu sloga u završnom dijelu knjige nastala je pometnja. Iza stranice 640. uvrštene su stranice 705 - 736. Nakon te 736. stranice ubačene su stranice 641 - 704. Iza 704. stranice stavljene su stranice 737 - 823.

Dobro je što su u knjizi na kraju doneseni sažeci na engleskom, francuskom, njemačkom i talijanskom jeziku, kao i kazala osobâ, mjestâ i pojmova. Nadamo se da ćemo u dogledno vrijeme imati pred sobom i II. svezak ove doista vrijedne knjige. Izdavanje povijesne građe potrebno je i korisno.

Ivo Perić

Intertekstualni prostor Gavranove *Judite*

Qui autem se exaltaverit, humiliabitur; et, qui se humiliaverit, exaltabitur!

Analizu biblijske romaneskne trilogije Mire Gavrana završavamo njezinim prvijencem: Juditom[1].

Slavoj Žižek navodi kako je *tajna kršćanske ljubavi možda baš u ljubavnoj privrženosti nesavršenosti Drugoga. Zapravo je taj manjak u Drugome / Drugoga ono što otvara prostor za „navještenje" koje donosi kršćanstvo.*[2] Takvo razmišljanje potvrđuje i Miro Gavran.

Njegova Judita sastavljena je od 20 poglavlja. To djelo intimni je dnevnik te ljubavna priča ispričana iz usta same glavne, naslovne junakinje. Najstarija priča o Juditi jest ona biblijska, koja se sastoji od pet poglavlja: I. Holofernov vojni pohod, II. Opsjedanje Betulije, III. Judita, IV. Judita i Holoferno, V. Pobjeda. Gavranova je priča stoga intertekstualna, što pokazuje i upotreba imperfekta i aorista, kao jedan od načina na koje taj tekst komunicira s biblijskim predloškom. Djelo je zatvorena cjelina, otvorena prvim i zaokružena posljednjim poglavljem. Judita je prikazana kao suvremena žena razapeta između svojih iskrenih osjećaja i kolektiva koji predstavljaju odgovornost i Zakon.

Napomenuli smo kako Judita ispisuje priču svojim ustima te otkriva tajne koje je dugo čuvala za sebe. U prvom poglavlju romana to i naglašava:

Moja usta izgovaraju samo najnužnije rečenice... Možda je tomu razlog što svoju priču povjeravam papiru, umjesto slabašnom živom biću, ne želeći dovoditi u kušnju ničiju pouzdanost.[3]

Posljednje poglavlje zaokružuje njezine misli te joj olakšava dušu, jer je sva svoja sjećanja i događaje prenijela na papir:

Ne znam jesam li sada smirenija ili uznemirenija, ali znadem da je bilo dobro što odlučih slovima povjeriti svoj život, svoju muku...[4]

Dakle, Gavran daje priliku Juditi da sve ono što je proživjela, sve tajne koje je tako vješto skrivala, povjeri papiru te je tako osigurala da njezin lik i nadalje živi.

Sama radnja započinje autobiografskim elementima, a upečatljiva kršćanska invokacija u prvom poglavlju revalorizacijom i obradbom antičkoga podteksta dodatno potvrđuje viševremensku dimenziju Gavranova pisma. Prisjetimo se invokacije Eneide, kada pisac moli muzu da mu ispjeva

[1] Gavran, Miro. *Judita.* Zagreb: Mozaik knjiga, 2001.
[2] Žižek, Slavoj. *O vjerovanju: nemilosrdna ljubav.* Zagreb: Algoritam, 2005., str. 151.
[3] Gavran, Miro. Nav.dj., str. 6.
[4] Ibidem, str. 117.

zašto je Eneja morao pretrpjeti mnogobrojne patnje:

Pjevaj mi, Muzo, zbog čega i kojeg uvrijedivši boga,

pravedan junak i dičan tolike je patnje i jade

trpjeti morao gonjen od kraljice bogova ljute,

zar su toliko bijesna domara nebeskih srca?[5]

Možemo reći da se *Judita* sastoji od dva osnovna dijela: prvi dio čine poglavlja koja govore o svakodnevnom životu grada Betulije te njezinim stanovnicima pa i o samoj Juditi i njezinom životu, dok drugi dio započinje ulaskom Judite u Holofernov šator. Gavranova imagnacija ulaska u biblijsku priču najjače je prisutna u drugom dijelu romana.

Prije negoli još više zađemo u sadržajnu analizu ovoga djela, moramo naglasiti kako se Gavran pokazuje dobrim poznavateljem tadašnjih religijskih zakona i običaja, pojačavajući time intenzitet i zanimljvost romana. Naime, Bog je u sinajskoj objavi izraelskom narodu dao Zakon da ga opslužuje kako bi ostao vjeran Savezu koji je Bog s njime sklopio. Tadašnji svećenici snažno su isticali vrijednost Zakona, tražeći da ga svi obdržavaju, te ga je i Judita izvrsno poznavala i besprigovorno ga se pridržavala. Onaj tko nije, bio je kamenovan. Sama je Judita progovorila o kažnjavanju grješnika kamenovanjem:

A vidjeh i brojna kamenovanja kojima sinovi Izraelovi provodeći sveti Zakon kažnjavahu bezumnike koji svoju volju suprotstavljahu Jahvinoj volji, koji slušajući nečasne sile i glas smutljivaca oskvrnuše Zakon i svetinje naroda našeg odabranog.

Nikad mi ne bijaše jasno kako čovjek rođen u našoj zajednici, poučen Zakonu i dobrim običajima, a uz to razumom obdaren, može poželjeti djelom ili riječju svetogrđu se pokloniti.[6]

Gavran surovost Zakona pokazuje na primjeru mladića Eliaba koji je bio zaljubljen u Juditu. Kako je Judita bila obećana Manašeu, Eliab se morao povući. Nakon nekog vremena Judita odlazi na trg prisustvovati suđenju jer su neki mladić i žena sagriješili bludno. Naime, mladić je spavao sa ženom svoga susjeda. Bio je to Eliab. Njih dvoje osuđeni su na smrt. Najtragičnije je što su Eliaba kamenovali vlastiti roditelji:

Vidjeh u onom danu Eliabovog oca kako baca kamen na svoga sina, vidjeh i njegovu majku sramotom uniženu kako baca kamen na dijete koje je dojila, znajući da kazna ne može sprati sramotu s obitelji, ali može uspostaviti poljuljani red bez kojeg bi se Nebo srušilo na sve nas.[7]

[5] Vergilije. *Eneida.* Zagreb: Globus media, 2005., str. 5.

[6] Gavran, Miro. Nav.dj., str. 17.

[7] Ibidem, str. 28.

Brak Judite i Manašea tipična je arhetipska situacija braka. Znamo da je Biblija ispunjena patrijarhalnim obzorom, potiskujući ulogu žene. Gavran je u svom romanu dao prednost ženi. Judita je predvodila borbu za vjeru, osoba je bogatoga emocionalnog i duhovnog života, ima svoj čar i žar.

O Juditinom upoznavanju tjelesne ljubavi biblijski predložak ništa ne pripovijeda. Gavran pripovijeda kako Judita nije upoznala pravu ljubav sa svojim prvim muškarcem, mužem Manašeom:

Opijen sladostrašćem i vinom ne vidje on ni suze, ni bezglasnu molbu petnaestogodišnje djevojčice – žene da ublaži svoje nasrtaje i da barem jednom umirujućom riječju prekine zastrašujuću šutnju u kojoj se sve to događalo.[8]

U zagrljaju Holoferna, čovjeka kojega mora ubiti, Judita postaje svjesna svoga tijela. To je zapravo njezina tragedija – nakon noći provedenih zajedno s Holofernom, uz kojega je iskusila ljepotu ljubavi i sladostrašća, ubija ga.

Približavao se trenutak kojeg sam se užasavala. Očekivala sam da će me baciti na pod, rastrgati moju odjeću i zadovoljiti svoju nesvladivu žudnju... ne žureći ni na trenutak, ne želeći me ni jednim ishitrenim pokretom povrijediti, uznemiriti, taj veliki ratnik s takkvom nježnošću otpoče ljubavnu igru da ostadoh zbunjena i iznenađena... Osjetih žudnju, ja koja nikada nisam žudjela za muškom snagom... Kada nam se tijela spojiše u jedno – ne osjetih bol, već istinski užitak u koji sam tonula sve dublje i dublje... U zajedničkom kriku sladostrašća, svijest me napusti.[9]

Tako se Judita pobunila te je njezino tijelo odlučilo biti tijelom.[10]

Holoferno je, također, tragičan lik. On je toga i sam svjestan, videći smrt kao svoje oslobođenje jer će njome sačuvati smisao svoga postojanja, predavši se ljubljenom biću. I sam je svjestan kako njegov život ovisi o Nabukodonozorovoj volji:

Ti si najveća sreća koju dodirnuh. Žena si drugačija od svih koje sretoh, ni kraljice ti nisu nalik. Želim da znadeš da ja svoj život nisam birao. Bijah oružje u tuđim rukama. Nekima donesoh sreću, nekima tugu. Provedoh u proteklih deset godina veliki plan koji moj kralj zamisli. (...) Danas sam spoznao dubinu svoje ranjivosti, danas sam spoznao da moj život bez tebe gubi svaku vrijednost i da ga takovog ne želim. (...) Bit ćeš ili moja žena ili moj krvnik. U oba slučaja tvoja sudbina mojom osobom bit će označena.[11]

[8] Ibidem, str. 35.

[9] Ibidem, str. 93 – 95.

[10] Usp. Zlatar, Andrea. *Tekst, tijelo, trauma: ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti.* Zagreb: Naklada Ljevak, 2004., str. 203.

[11] Ibidem, str. 107.

Upravo je zato Gavran prikazao Holoferna kao pozitivnog junaka, a ne kao negativca i nasilnika. Marinko Krmpotić nas poučava kako se Holoferno pretvorio *u vojnika intelektualca koji osvajanja koristi da bi naučio i upoznao nova područja, a nasilju pribjegava tek kada mora i kad je to neizbježno. No, zbog surovosti vremena u kojem živi i zbog činjenice da je i sam sluga silnika, i on je, poput Judite, nesretnik i žrtva tuđih postupaka i želja.*[12]

Ubojstvom Holoferna, uz kojeg je ostvarila svoju spolnost, Judita na neki način ubija i samu sebe. Postavlja se opravdano pitanje: tko je žrtva, a tko krvnik?! Stoga se i Jasenko Boko upitao: je li vrjednije umirati za ideale ili živjeti bez njih!

Potrebno je progovoriti i o romanesknom tvorcu Juditine sudbine – velikom svećeniku Joakimu. Veliki svećenici imali su vjersku i političku moć te su bili zastupnici naroda. Judita je s uvažavanjem govorila o velikom svećeniku:

Dođosmo vidjeti glavara našega o kojem do tada samo slušasmo kako strogošću i razboritošću služaše Jahvi kao prvi među nama, ne dopuštajući ni sebi ni drugima da zbog slabosti ili nemara skreću s puta koji nam Gospod pokaza.[13]

Značajno je da veliki svećenik Joakim u romanu traži od Judite da počini grijeh zbog kojeg se žene i muškarci kamenuju. Zato se Judita postavila pred narodom kao da je to njezina vlastita zamisao. Veliki svećenik zaključuje njezinu sudbinu govoreći kako nitko nikada ne smije saznati istinu. Joakim bi, dakle, bio kreator *kolektivnog pamćenja*[14], koji odlučuje što će buduća pokoljenja pamtiti:

Pred narodom ćemo proširiti priču da ostade nevjenčana iz poštovanja prema svome pokojnom mužu Manašeu. Poželiš li izići iz odaja tebi namijenjenih, odaja koje proglasit ću dvostruko svetima tebi u čast, pobuniš li se protiv moga plana, pronijet ćemo glas da u Holofernovu šatoru oskvrnu svoje tijelo i da te stoga proklinjemo i osuđujemo na kamenovanje.[15]

I tako je Joakim postao *velikim meštrom sviju hulja*[16] te *demoniziranim*[17] likom. Judita tako ostaje zatvorena u svojim odajama te svjesno prihvaća svoju sudbinu.

Biblijska priča o Juditi ne pridaje veliku pozornost Juditinoj sluškinji. Čak joj i ne znamo ime, već da joj je na kraju Judita darovala slobodu. Gavran tu sluškinju naziva Šua. Muža su joj ubili razbojnici, ali on joj nije ostao u najboljem sjećanju. Jednu večer Judita se kupala, a Šua ju briše. Tada počinju milovanja:

Učini mi se da me više ne briše, nego miluje. Zatvorila sam oči, prepuštajući se ugodi. Odjednom shvatih da me dodiruje bez ručnika, da toplina njezinih dodira nije slučajna, i da njezine oči ne promatraju ravnodušno gospodaričino tijelo, nego da žudo upijaju moju golotinju. Odmaknih se u stranu i naglom kretnjom istrgnuh ručnik iz njezine ruke.

- Mogu sama.[18]

Na kraju priče Joakim određuje da Šua mora otići u najudaljenije selo na sjeveru Judeje. Bošković smatra kako je lezbijska epizoda sa sluškinjom isforsirana jer *kao da je preuzeta iz kakva trivijalnog romana, ta scena remeti dominantnu biblijsku intonaciju i heroinu pretvara u običnu, svakodnevnu ženu...*[19]

Milovan Tatarin pak ističe kako postoje dva važna narativna polja u *Juditi*: prvo polje čini Juditin *unutarnji život, njezini osjećaji, otkrivanje njezinoga privatnoga lika koji je u Bibliji zatomljen*[20], te ključnim smatra sam završetak jer tada Joakim zatvara Juditu, a njezinu sluškinju šalje na rub carstva. *Tim despotskim činom počinit će dva zla: ponajprije, svjesno će dvjema ženama uskratiti ljubav, zauvijek ih unesrećujući. Drugo, osuđujući Juditu na vječnu samoću, ukidajući joj pravo glasa, pravo da kaže što se zbilo, zatvarajući vrata za njom, on će simbolično zatvoriti vrata istini, ali će otvoriti vrata legendi.*[21]

Kako god bilo, završit ćemo ovu analizu riječima Marinka Krmpotića koji Gavrana naziva magičarom riječi te storytellerom – *što pak slobodno možemo prevesti kao pripovjedač priča, onaj kojemu je to gotovo poziv, sudbinsko određenje. Storyteller je, dakle, onaj koji priču ne samo zna već je umije i ispripovijedati – a to su dvije odlike koje se ne susreću tako često.*[22]

Hrvoje Mesić

Poratna sjećanja jednog franjevca

(Fra Berard Ante Barčić, *Poratna sjećanja jednog franjevca*, izd. Franjevački provincijalat, Zadar 2008.)

Nakon "Ratnih sjećanja jednog franjevca" (Zadar 2004.) o. Berard Barčić obdario nas je još jednom svojom knjižicom o *poratnim* uspome-

[12] Krmpotić, Marinko. *Neka nova Judita ili priča o klasičnom storytelleru*, u: Gavran, M. Nav. dj., str. 127.

[13] Gavran, Miro. Nav.dj., str. 49.

[14] Bošković, Ivan J. *Miro Gavran, jedan pogled, u: Književna Rijeka* 3(2003), str. 61.

[15] Ibidem, str. 114.

[16] Kovač-Lovrić, Tatjana. *Miro Gavran: Judita ili revalorizacija mita*, u: *Književna Rijeka* 9(2004), 2, str. 20.

[17] Ibidem

[18] Gavran, Miro. Nav.dj., str. 46.

[19] Bošković, Ivan. Nav.dj., str. 61.

[20] Tatarin, Milovan. *Kućni prijatelj: ogledi o suvremenoj hrvatskoj prozi.* Zagreb: Mozaik knjiga, 2004., str. 167.

[21] Ibidem, str. 168.

[22] Krmpotić, Marinko. *Neka nova Judita ili priča o klasičnom storytelleru*, u: Gavran, M. Nav. dj., str. 120.

nama. U prvoj nas podsjeća na svoje doživljaje u doba ratnoga vihora (u Dalmaciji pod talijanskom okupacijom, pod državnim poretkom u Zagrebu, o egzodusu i povratku u domovinu), a u ovoj drugoj na sve ono što je proživio pod komunističkim režimom u Istri, kao provincijal u Zadru i kao profesor prirodnih znanosti u Pazinu i Splitu. Čovjek koji živi svoju 99. godinu života, doduše pritisnut raznim tjelesnim tegobama, ali još uvijek bistra uma, živa je povijest i njegove se uspomene rado čitaju.

U Istri je pridonio uhodavanju istarske Crkve u okrilje majke domovine Hrvatske, ali bio je i svjedok razočaranja naroda koji se oslobodio jednog, a došao pod drugi totalitarizam. Izbliza je pratio mučeništvo sluge Božjega vlč. Miroslava Bulešića. Marno je pobilježio svoje đake koji su postali graditelji domovinske Crkve, kao i doživljaje u školama u Pazinu i Splitu. Kao provincijal Provincije sv. Jeronima (1955. – 1961.) morao se boriti s vlastima i štošta proživjeti dok je svoju službu obavljao u prostorno razvučenoj pokrajini. Sposoban i duhovno izgrađen franjevac, izabran je za generalnog definitora Reda (1963. – 1967.). S upravom Reda pratio je papu Pavla VI. na putu u Sv. zemlju i o tome je napisao knjigu *S Pavlom VI. u Kristovoj domovini*.

Mnoge će zanimati i njegovo zalaganje za mirno rješenje tzv. "Hercegovačkog slučaja", o čemu svjedoči i pismo upućeno kardinalu Kuhariću (objavljeno u prilogu).

Sve u svemu, knjižica o. Berarda vrijedno je svjedočanstvo o našoj Crkvi u poratnim vremenima.

Posljednjih 30 godina života živi u Puli, pomažući u pastoralu župe, ispovijedajući i tješeći žalosne, dok sam strpljivo nosi svoj križ.

Stanko Škunca

Važan prilog narodnoj i crkvenoj povijesti Hrvatâ

(Nikolina Marinić, *Pater Svetislav Stjepan Krnjak*, Knjižnica Zbornik roda Krnjak, Zagreb, 2008.)

Opsežnom biografijom patra Svetislava Stjepana Krnjaka (316 str.) autorica Nikolina Marinić pruža čitatelju, a i budućim naraštajima ostavlja prikaz učene, blage i svojom jednostavnošću pristupačne osobe, kako obično zamišljamo redovnike franjevce. No, uz to je na više mjesta istaknula njegove priznate stvaralačke rezultate, posebno istraživanja genealogije roda Krnjaka. Svoje djelo autorica je popratila većim brojem ilustracija, koje se pretežito odnose na događaje iz života patra Svetislava, a na kraju, kao poseban prilog, nalazimo obiteljsko stablo: Rodoslovlje Krnjak (Kernjak), čiji je autor pater Svetislav.

Knjiga počinje Predgovorom (autor Mirko Vidović, akademik) i Uvodom a zatim je podijeljena na poglavlja: Rođenje – sveto Krštenje, Školovanje, Svećenički rad, Izgradnja sakralnih objekata, Proslava 35 godina svećeništva, Imenovanje bjelovarskih ulica, Službovanje u Hrvatskoj Kostajnici, Publicistička djelatnost, Hrvatski zavjetni križ, Izdavačka djelatnost, Genetička povijest Stjepana Krnjaka, Razgovor s patrom Svetislavom Stjepanom Krnjakom, Priručna literatura za vjeronauk, Zahvalnice, Bibliografija, Životni put patra Svetislava Stjepana Krnjaka, Pogovor, Literatura i Kazalo imena. U knjizi je objavljeno više priloga raznih autora.

Posebnu pozornost zavređuje sredina i još više obitelj u kojoj je 3. rujna 1940. rođen Stjepan Krnjak. Njegova rodna župa Dekanovec, u Međimurju, ima oko 2500 vjernika, a od 1906. dala je Crkvi i narodu dvadeset i dva biskupijska i redovnička svećenika te dvadeset i jednu časnu sestru. U pobožnoj katoličkoj obitelji patrova oca Stjepana i majke Marije, rođene Andrašec, bilo je pet sinova i isto toliko kćeri. Osnovno je školovanje mladi Stjepan polazio u Dekanovcu, Zagrebu i Subotici (Bačka). Godine 1957. ulazi u Franjevačko sjemenište u Zagrebu te pohađa klasičnu gimnaziju. U novicijatu u Cerniku dobija franjevačko odijelo i 15. kolovoza 1959. još jedno ime: Svetislav. Nakon odsluženja vojnoga roka, povratkom u Cernik završava novicijat, 1962. vraća se u zagrebačko Franjevačko sjemenište, a 1964. polaže veliku maturu. Na Franjevačkom učilištu na Trsatu studira filozofiju, a zatim u Zagrebu teologiju. Za svećenika ga je 29. lipnja 1969. zaredio uzoriti kardinal Franjo Kuharić. Prvu svetu misu služio je 13. srpnja 1969. u Župnoj crkvi svetog Nikole u Čakovcu.

Teološki je studij pater Svetislav nastavio na Sveučilištu u Grazu, gdje je bio i kapelan u Hrvatskoj katoličkoj misiji. Povratkom u domovinu djelovao je u osječkoj Župi svetoga Josipa, Jug II. 1974. godine diplomirao je na Rimokatoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Misionarsku službu obnašao je u hrvatskim misijama u Beču, nakratko u Münchenu, a zatim je od 1975. do 1978. bio profesor vjeronauka u gimnaziji i realnoj gimnaziji u Župi Ebersbach/Fils. Poslije toga vratio se u domovinu, na dužnost magistra studenata bogoslova u Zagrebu.

U bjelovarskoj Župi svetog Antuna Padovanskoga ispočetka djeluje kao kapelan, zatim je, od 1991. do 1999., gvardijan samostana, a uz to je, od 1996. do 1999. i župnik. Uz temeljne obveze predavao je vjeronauk na bjelovarskoj gimnaziji i u osnovnoj školi. Posebne su njegove zasluge izgradnja sakralnih građevina: crkve

svetoga Jurja u Kupincu, svetoga Josipa u Čurlovcu i tornja uz crkvu u Trojstvenom Markovcu. Iako su to nerado prihvatili mnogi vjernici iz grada Bjelovara, posebno Župe svetog Antuna Padovanskog, pater Svetislav ih je napustio, jer je 2005. premješten u Župu svetoga Nikole biskupa u Hrvatskoj Kostajnici.

Pater je uz genealogiju svoga roda, napisao više radova o prošlosti hrvatskih obiteljskih zadruga. Njegova knjiga Hrvatski zavjetni križ doživjela je čak 13 izdanja. Objavio je kratke biografije franjevaca Dioniza Andrašeca, Stanka Banića, Alfonza Andrašeca, Tomislava Andrašeca i Ivana Krznara. Više kratkih članaka napisao je o svojoj omiljeloj temi: hrvatskoj povijesti, a u rukopisu su ostali neki njegovi prigodni govori.

Danas nam je potrebno što više djela kakvo nam je o patru Svetislavu dala profesorica Nikolina Marinić, jer su važan prilog suvremenoj narodnoj i crkvenoj povijesti Hrvata. Svakako treba posebno istaknuti autoričin interes, umijeće i koristan napor.

Josip Matota

Na valovima života

(Fra Franjo Trogrlić, *Na valovima života – nagovori za godinu A*, izd. Hrvatska katolička misija Aachen i Franjevački samostan Fojnica, Aachen - Fojnica, 2008.)

Na valovima života – naziv je nove knjige nagovora za godinu A, fra Franje Trogrlića, člana Franjevačke provincije Bosne srebrene. Knjiga je tiskana u povodu 40. obljetnice postojanja i rada Hrvatske katoličke misije Aachen, kojoj je autor voditelj više od petnaest godina.

Uz predgovor, dodatak i recenzije, knjiga sadrži cjeline: *Došašće, Božićno vrijeme, Korizmeno vrijeme, Uskrsno vrijeme i Vrijeme kroz godinu*.

Kako je to kratko i jezgrovito sažeo recenzet dr. Mile Babić, fra Franjina knjiga ima tri značajne odlike: "Autor je otvoren Isusovoj poruci, sadržanoj u Novom zavjetu, svjestan da je Isusovo evanđelje *norma normans* za sve nas kršćane i da je Isus Krist bit kršćanstva, kriterij kršćanskoga mišljenja i norma kršćanskoga djelovanja. Autor je otvoren problemima, pitanjima i patnjama suvremenoga svijeta. On je svjestan da je suvremeni svijet pun izazova za kršćane, ali kršćani su oni koji u ovome svijetu svjedoče Isusovu poruku spasenja, oni, dakle koji Isusa nasljeđuju na suvremeni način, koji svoj identitet izgrađuju na suvremeni način. Autor na sva pitanja odgovara iz svoje egzistencijalne perspektive. On zapravo svjedoči svoju vjeru, nastoji je razumjeti na suvremen način i zato se oslanja na suvremene teologe, filozofe i pisce", napisao je dr. Babić, zaključivši da poruka fra Franjine knjige glasi da Bog voli sve ljude i sve ih želi spasiti. Propovijedi su iskrene, jednostavne i jasne, protkane zanimljivim zgodama iz života, koje na najbolji način posvjedočuju povezanost života i evanđelja, a rado se slušaju i razmatraju.

Osim što će biti od velikog značenja i pomoći svećenicima, đakonima i drugim dušobrižnicima, knjiga propovijedi fra Franje Trogrlića pomoći će i čitateljima vjernicima da lakše iskuse bogatstvo evanđeoskih i životnih bisera te tako nastoje zrelije živjeti svoju vjeru u svakodnevnom životu na osobno dobro i dobro zajednice kojoj pripadaju.

Adolf Polegubić

Prepoznatljivost pjesništva Pere Pavlovića

(Pavlović, Pero. *Ljubav. A zemlja riječ zori*, Zagreb, 2008.)

Pristupajući prvi put pjesništvu Pere Pavlovića, najprije mi pade na pamet pojam – prepoznatljivost. Prepoznatljivost kao ključ pristupa u to pjesništvo, kao nit vodilja u mom misaonom okušaju s njime. Prepoznatljivost Pavlovićeva pjesništva neupitna je. Dakako da puka prepoznatljivost nije dostatna za pjesničku opstojnost, jer bi se tada pokazala kao obična različitost. Kada kažem: prepoznatljivost, onda istodobno mislim i: uspjelost, vrijednost. To je prepoznatljivost koja sa sobom nosi i vlastito opravdanje.

U potrazi za pjesničkom prepoznatljivošću Pere Pavlovića moguće je krenuti u dva smjera: prema van, i tada se prepoznatljivost očituje kao priznanje kod čitatelja i – prema unutra, i tada se zalazi u njezino ishodište u samom pjesniku i pjesmama. Najprije bivamo izloženi toj prepoznatljivosti, a onda tragamo za njezinim razlozima.

Pjesništvo Pere Pavlovića se čitatelju očituje kao nezamjenjivo ni s jednim drugim pjesništvom. I to može, sa sigurnošću, reći i onaj kojemu je najveći dio Pavlovićeva opusa još uvijek činjenično nepoznat. A to znači neiščitan.

Pjesništvo, općenito gledano, svako pjesništvo – razvija takvu srodnost da je moguće svako uspoređivati sa svakim, a da se u svemu ne pogriješi, odnosno da se uvijek u nečemu bude u pravu. No mišljenja sam da je Pavlović u izgradnji vlastite pjesničke prepoznatljivosti, ipak, otišao dovoljno daleko da ga se i ne treba i nije umjesno uspoređivati s npr. A. B. Šimićem, Makom Dizdarom, Jankom Bubalom – kako su to mnogi do sada činili. Takva usporedba, kao i svaka druga, zavodi i dekoncentrira, tako da bi čitatelj mogao pomisliti da je uspjelost njihova pjesništva u onome što je kod njih usporedivo – tako

da usporedba biva i krinkom za ono što je u svakom od njih samosvojno i bitno. Za ono što ih čini pjesništvom, što ih opravdava u njihovoj zasebnoj opstojnosti kao pjesništva.

Jedini način da prema pjesništvu budemo pravedni jest da njime budemo prožeti. Da dopustimo da nam progovori i da se potrudimo govoriti o njemu. Da prodiremo u nj kao uvjet da ono prodre u nas. Da se uzajamno oplođujemo, dostvarujemo, stvaramo.

Do sada je književna kritika uspjela složno izraziti ono po čemu je Pavlovićevo pjesništvo prepoznatljivo. Najopćenitije rečeno: to je spoj konkretnosti s njezinom uopćenošću, njezinim pravom da bude općeznačajna. No to je odveć daleko od one prepoznatljivosti koja se nameće u susretu s njim, jer to je nešto što bi se moglo reći za svako pjesništvo. Stoga se, usporedo sa samim pjesmama, ono konkretno imenuje kao: hrvatsko, hercegovačko, mediteransko, zavičajno, biljno i tako se napreduje prema sve većoj konkretnosti, prema njezinu imenovanju. To je imenovanje uočeno također kao prostor Pavlovićeve pjesničke slobode, a to znači stvaranja – jer Pavlović ne samo da se imenima kojima oslikava i u pjesmu doziva ono konkretno služi, nego on ta imena i stvara. To poprima oblik jezične neobičnosti, ali to nije motivirano samo jezičnom igrom, nego je to baš stvaralačko širenje stvarnosti, zapravo, njezino dostvarivanje, njezino buđenje iz umrtvljenosti, njezino oživljavanje. I to je prodor stvarnosti u pjesmu. Kada to ne bismo povezivali sa samim ishodištem u pjesničkoj stvaralačkoj (ne)moći, onda bi svako drugo naknadno opravdanje bilo nedostatno. To je jedan smjer – prema sve većoj konkretnosti, posebnosti. Drugi je smjer na djelu kada se iz takvoga iskoraka u posebnost, koja za čitatelja na početku može biti opterećujuća, pjesnik uspijeva vratiti k sveopćosti, tako da i sam odmak u posebnost biva značajan za svakoga čovjeka. To se događa na putu iščitavanja značenja. Svaka stvar nešto znači, svaka je stvar prikriveno značenje, privremeno neotkrivena značajnost. Hod od značenja do značenja, njihovo sudaranje i ispreplitanje, narastanje – to je put nastanka pjesme. Taj je put moguć kroz veći ili manji stupanj izričitosti. Kod Pavlovića je to tako da sama zemlja riječ zori. Samo prozivanje stvari, njihovo dozivanje u pjesmu, njihovo utjelovljivanje u riječ i zvuk, osciliranje između njihove stvarnosti i njihove dozvanosti uz pomoć riječi koje ih označavaju, borba stvari za vlastitu riječ – to je već početak puta čijim konačnim prevaljivanjem stvari dolaze do vlastita oslobođenja, zacijeljenosti, cjelovitosti.

Kod Pavlovića je riječ o pjesništvu koje ne ide za tim da nam u prvom planu tumači smisao stvari, nego dopušta da kroza nj odjekne onaj smisao koji je ostao zapreten u samim stvarima izvan svakoga njihovoga sustavnoga tumačenja. Same stvari zore vlastitu riječ, riječ o sebi. To je samo početak, ali bez kojega se ne može nikamo prispjeti. Pavlović se dugo zadržava na toj razini – oprezno nadzire, bdije nad stupanjem stvari u riječ, kao da mu se ne žuri doseći ono konačno. Postoje, dakako, tu i stihovi koji su u funkciji otvaranja vrata prema onom konačnom smislu sveukupne stvarnosti – ali i oni su ponajvećma ishod uočene isprepletenosti na razini prirodnih pojava, plod iskustva uronjenosti u svijet prirode, a manje i rjeđe su rekapitulacija životnoga iskustva u kakvu mudrosnu pouku, koja bi prikrila vlastito ishodište u konkretnom. No shvatiti to tako, bilo bi odveć doslovno. Pavlović je samo onaj koji po svojoj pjesničkoj obdarenosti uspijeva prikazati ono što nam želi reći kao da nam govori sama priroda, sami odnosi stvari – on samo tu i tamo nabaci koji stih, koju sintagmu – kao da pjesmi udahnjuje život, kao da daje priliku onome prirodnome da prodiše, pjesmi da bude zaokružena, smislena, privlačna. Tako riječ stvari o sebi postaje ujedno i riječ o čovjeku, životu, svijetu.

Pitanje o prepoznatljivosti pjesništva, osim pitanja o njegovu smještanju u kontekst pjesništva uopće, njegova odmjeravanja i razlikovanja od pjesništva drugih pjesnika, nameće i pitanje o prepoznatljivosti jedne pjesničke knjige u odnosu na drugu, jedne pjesme u odnosu na drugu – istoga pjesnika. Svaka pjesnička knjiga, svaka pjesma ima svoju razložnost. Opravdanje svoje pojavnosti. I ishodište svoje prepoznatljivosti. Nijedna pjesma nije ista. Svaka je pjesma jednako potrebna.

Stoga, oni koji bi pomislili da dvadeset i pet Pavlovićevih pjesničkih knjiga i ne znam koliko pjesama znači svojevrsnu devalvaciju pjesništva – trebalo bi prvo upitati, koliko su od toga pročitali? Koliko su od toga shvatili? Pavlovićevo pjesništvo upravo zahtijeva od čitatelja da bude u stanju u kakvom i mora biti, ako se želi pjesmom oploditi. Kao da kaže: ne prilazi mi, ako ne misliš zaozbiljno. Jezične neobičnosti, površinska razigranost, melodioznost, metričnost, prikrivenost smisla – sve ono što nam se površinski čini kao zapreka i usporavanje na putu da pjesništvom budemo pogođeni i prožeti – ustvari je samo način kako nam se pjesništvo pokazuje i kako bivamo uvedeni u nj. Kako bivamo njime uvjetovani. To je nešto čime čitatelj treba ovladati, to je ono u čemu ga pjesnik ne može zamijeniti. Upravo trud kojeg čitatelj ulaže u shvaćanje pjesništva postaje razmjeran onome što od pjesništva dobiva. Dakako da trud ne može na-

doknaditi odsutnost pjesništva – ali može neizmjerno uvećati značenje pjesništva za ljudski život.

Pavlovićevo pjesništvo zacijelo nije u tolikoj mjeri monotono, predvidivo – nego je njegova raznovrsnost (u svakom pogledu) potisnuta u drugi plan njegovom prepoznatljivošću. A to znači da u njegovu pjesništvu postoji ona pavlovićevska jezgra, koja se nametnula recepciji njega kao cjeline. Nakon što se izborio za prepoznatljivost vlastitoga pjesništva, sada se ta ista prepoznatljivost pretvorila u prijetnju njegove skraćene, površne recepcije. Pavlovićevo pjesništvo je puno više od onoga što se nametnulo kao njegova prepoznatljivost – i doprijeti do njegove raznovrsnosti, što je trajan zadatak, znači i trajno upotpunjavati njegovu prepoznatljivost.

Tajna pjesništva jest u tome što svi elementi koji ga čine; iako po sebi ne mogu biti postavljeni kao uvjet pjesništva, niti su po sebi za pjesništvo dostatni, nego se o njima govori samo kada se pjesništvo opisuje (zvučnost, metričnost, rima, grafički izgled, slikovnost...); u pjesmi su onakvi kakvi i trebaju biti, u prilog su pjesme – tako da pjesništvo ocrtava (u granicama jezičnih mogućnosti) ono kako stvari trebaju biti u prilog čovjeka i po svojim usebnostima, a ne samo po svojoj ulozi u pjesmi kao široj cjelini. Pjesma očituje što je na planu zvučnosti i slikovnosti u prilog čovjeka, što je to «čovječan zvuk», «čovječna slika» (opet, u granicama jezičnoga izraza), iako pjesma nije u tome da zvuči ili da predočuje, nego u tome da znači i obdaruje nas smislom.

Stvaralački hod pjesnika od konkretnosti, posebnosti koja je umrtvljena i beznačajna prema buđenju njezine opće-značajnosti zapravo je hod od onoga iz čega pjesma jest (što je pjesniku preddano, sveukupna stvorena stvarnost) preko onoga o čemu pjesma jest (što se javlja kao pjesnička motivacija, ono što pjesnika pogađa kao zagonetka) prema onome što naprosto jest (životna punina). Tako pjesnik biva onaj kojemu je dano da stvorenost stvara; da privodi stvarnost njezinu smislu, ispunjenju; da preuzme odgovornost za stvarnost koja čezne da kroza nj, kroz njegov stvaralački pjesnički čin, bude uvedena u postojanje.

Pavlović kao pjesnik bdije na jednoj koti stvarnosti i ne dopušta da ju razori ništavilo i besmisao. Ta je kota njemu dodijeljena, darovana – on ju je otkrio kao svoju i dragovoljno prihvatio. U tom i jest poziv pjesnika i njegovo ispunjenje.

Vlado Vladić

Vijesti

Mjesečna revija Matice hrvatskih iseljenika "Matica" donosi razgovor sa spisateljicom i prevoditeljicom *Anom Blažeković* iz Argentine. Hrvatska iseljenička književnica, rođena 1924. godine, piše romane i pripovijetke na španjolskome jeziku. Pripadala je skupini hrvatskih ratnih izbjeglica iz Hrvatske u Argentinu 1945. Članica je Društva argentinskih pisaca od 1977. godine, a s hrvatskoga na španjolski jezik prevela je dramu Tomislava Bakarića "Smrt Stjepana Radića".

* * *

Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti i Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu priredili su Treći kongres hrvatskih povjesničara, koji se održao u Supetru od 1. do 5. listopada ove godine, a na njemu se okupio dosad najveći broj povjesničara (više od 190) iz cijele Hrvatske. Središnja tema bila je "Religija u društvenom i kulturnom kontekstu hrvatske povijesti".

* * *

U iračkome gradu Mosulu ubijena su 5. listopada 2008. dvojica kršćana, 40-godišnji poduzetnik *Hazim Thomas Yousif* i 15-godišnji *Ivan Nuwya*, izvijestila je agencija "Asia news", dodajući kako irački mediji napade prešućuju, a među kršćanima u gradu širi se panika. Premda je u Mosulu visok postotak kršćana, ni američke snage ni irački djelatnici nisu ih u stanju zaštititi. Neposredno prije najnovijih ubojstava kaldejski katolički pomoćni biskup *Shlemon Warduni* upozorio je na teško stanje u Iraku, procjenjujući da će se ono još pogoršati.

* * *

U kući kardinala *Schultea* u Bergisch Gladbachu kod Kölna održan je u organizaciji Hrvatskoga dušobrižničkog ureda iz Frankfurta na Majni od 6. do 9. listopada 2008. skup hrvatskih pastoralnih djelatnika iz Zapadne Europe posvećen temi "Fenomen (ne)religioznosti u književnosti". Predavanje o problemu Boga u suvremenoj književnosti održao je mr. fra *Josip Grbavac* iz Sinja, istaknuvši kako se općenito može kazati da namjerna bogohula, kojom bi se prvenstveno htjelo uvrijediti Boga ili vjeru, tu zapravo ne postoji. Uglavnom književnici "bogohulno" pišu zbog duboke osobne potresenosti, zbog nemoći ili ljutnje nad ponašanjem ljudi iz Crkve, a po-

nekad i zbog trauma iz djetinjstva. Predavanje o religioznosti i katoličnosti tijekom hrvatske književne moderne održao je dr. *Vladimir Lončarević* iz Zagreba, završivši svoje izlaganje apelom za osnivanje Katoličkoga instituta za kulturu koji bi u hrvatskome društvu afirmirao kršćanske vrijednosti i kulturu.

* * *

U povodu 30. obljetnice izbora *Karola Wojtyle* za papu u Vatikanu je 16. listopada 2008. predstavljena knjiga "Život s Karolom", u kojoj njegov dugogodišnji tajnik, a danas krakovski nadbiskup kardinal *Stanislaw Dziwisz* iznosi pojedinosti svoje 40-godišnje suradnje s papom Wojtylom. Istoga dana u dvorani Pavla VI. prikazan je i dokumentarni film redatelja *Pawela Pitera* prema tom djelu, "Svjedočanstvo", u kojemu glavnu uloga igra britanski glumac *Michael York*.

* * *

U Zagrebu je u dvorani Chromosova tornja i Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici 24. i 25. listopada 2008. održan znanstveni simpozij o 40. obljetnici Zagrebačke Biblije, koju je 1968. objavila nakladnička kuća Stvarnost, a od godine 1974. izdavač joj je Kršćanska sadašnjost. Pokrovitelji simpozija bili su Hrvatska biskupska konferencija i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, a organizatori Kršćanska sadašnjost, Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo i Katolički bogoslovni fakultet.

* * *

Tjednik Gradišćanskih Hrvata "Hrvatske novine", 31. 10. 2008., objavljuje članak o isusovcu *Ferdinandu Takaču*, jedinom živom svećeniku hrvatske manjine u Slovačkoj, koji se nedavno javnosti predstavio autobiografskim djelom. U izdanju nakladničke kuće "Nova stvarnost", Matice slovačke iz Zagreba i Društva slovačko-hrvatskog prijateljstva objavio je knjigu "Voljeti ljude naučio me život", u kojoj donosi sjećanja na svoju obitelj i mladost, kada je, u vrijeme Drugoga svjetskog rata, studirao pravo u Zagrebu. Iako mu je 88 godina, Takač i dalje neumorno promiče hrvatsko-slovačke veze prevođenjem hrvatskih knjiga duhovnoga sadržaja na slovački i brigom za očuvanje identiteta slovačkih Hrvata.

* * *

U studenom 2008. godine glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika (HDPZ), "Politički zatvorenik", obilježilo je jubilej izdavanja svoga 200. broja. U prigodnome uvodniku glavni urednik *Tomislav Jonjić* ističe kako tisuće svjedočanstava i mnoštvo dokumenata sa stranica

ovoga lista, istrgnuti iz mračne jugoslavenske prošlosti, čine važno vrelo za proučavanje hrvatske povijesti u XX. stoljeću. Tekstovi iz "Političkog zatvorenika" mnogo su puta citirani ili spominjani u historiografskoj literaturi, a ne zaobilaze ih ni sintetski pregledi naše povijesti nakon Drugoga svjetskog rata.

* * *

"Glas Koncila" od 2. studenoga 2008. objavljuje razgovor s dr. *Robertom de Matteijem*, povjesničarom s Europskog sveučilišta u Rimu, koji je kao gost sudjelovao na Međunarodnome simpoziju o bl. Alojziju kard. Stepincu u sklopu proslave 10. obljetnice njegove beatifikacije, 19. rujna 2008. godine. Za de Matteija nema sumnje da je stav kardinala Stepinca prema komunizmu predstavljao alternativni model, drukčiji od onoga koji se razvio u Jugoslaviji i općenito u katoličkom svijetu nakon njegove smrti, a prema kojemu bi postojao *modus vivendi*, odn. mogućnost suživota između Crkve i komunizma. Danas možemo reći, kazao je talijanski povjesničar, da je kardinalov stav bio proročki.

* * *

Katoličke udruge Riječke nadbiskupije okupljene na polugodišnjoj skupštini 15. studenog 2008. u Nadbiskupskom domu u Rijeci javnosti su uputile poruku kojom žele pridonijeti izgradnji zajedništva građana Hrvatske u prihvaćanju prošlosti o kojoj se 50 godina šutjelo. Predavanjem gospićko-senjskog biskupa dr. *Mile Bogovića* članovi udruga prisjetili su se svećenika stradalih u II. svjetskom ratu i poraću na prostorima današnje Riječke nadbiskupije i Gospićko-senjske biskupije.

* * *

"Glas Koncila" od 16. studenog 2008. donosi intervju s dr. sc. *Marijom Turk-Kući*, umirovljenom liječnicom i stručnjakinjom za problem alkoholizma, u povodu Međunarodnoga dana borbe protiv alkoholizma i drugih ovisnosti. U razgovoru se među uzrocima alkoholizma spominju i genetički čimbenici te ističe potreba sveobuhvatnih i višeslojnih napora svih društveno odgovornih profesionalaca i ustanova kako bi se djelotvornije suprotstavili ovoj pošasti, koja u Hrvatskoj zahvaća više od milijun osoba.

* * *

"Famiglia cristiana", 39/2008, donosi, pod naslovom "Il professore che divenne papa" (Profesor koji postade papa), ekskluzivni izvadak iz novoobjavljene knjige *Giannija Valentija* "Ratzinger professore", u kojoj autor, pozivajući se na svjedočanstva i sjećanja njegovih kolega i učenika, rekonstruira postaje akademske karijere *Benedikta XVI.*

* * *

Glasilo Vrhbosanske nadbiskupije "Katolički tjednik", 44/2008, donosi, pod naslovom "Prijepori suvremene teologije", teološko promišljanje dr. fra *Tomislava Pervana* o knjizi "Osporavana istina", drugome dijelu autobiografije odmetnutoga katoličkog teologa *Hansa Künga*. Djelo je poveliko, prepuno informacija i pikanterija u opisivanju lomova koji su uslijedili nakon što je Küng pošao svojim osobnim putem, a karakteriziraju ga otklon od Rima, žestoki napadi na papin primat, i dovođenje u pitanje poklada vjere, u konačnici i samih kristoloških dogmi. Biblijska poruka nasuprot dogmatizmu, to je crvena nit koju bi Hans Küng htio provući kroz cjelokupnu svoju misao, kako bi skrenuo pozornost s vlastitog otklona i izdaje kristološke dogme, piše fra Pervan.

* * *

"Katolički tjednik", br. 47, 23. studenog 2008. objavljuje pod naslovom "Dužni smo osporavati Mesićevo svjedočenje u Hagu" kolumnu *Zdravka Tomca* u kojoj on govori o grijehu propusta, pojašnjavajući kako će svi hrvatski novinari koji zbog osobne ugode ili straha za svoju poziciju šute o onome što se događa u Hagu, biti barem moralno odgovorni ako se presudi nevinim ljudima..

* * *

"Bogoslovska smotra", 3/2008, donosi, u povodu prijevoda "Podrijetla vrsta" na hrvatski, esej *Tončija Matulića* "Charles Darwin o podrijetlu čovjeka: Teološko propitivanje metode i argumenata". Polazeći od Darwinova djela autor se upušta u slojevite teološke analize čovjekova prirodnog podrijetla, čineći to u duhu pozitivnih pomaka prema partnerskom dijalogu (?) katoličke teologije i evolucijske biologije.

* * *

"Famiglia cristiana", 45/2008, donosi razgovor s glasnogovornikom "Opusa Dei" *Giuseppeom Coriglianom* u povodu izlaska njegove knjige "Un lavoro soprannaturale – La mia vita nell'Opus Dei" (Nadnaravni posao – moj život u Opusu Dei), Mondadori, 2008. Corigliano kaže kako je, paradoksalno, objavljivanje njegove knjige omogućio *Dan Brown*, izazvavši "Da Vincijevm kodom" velik interes običnih ljudi za njihovu organizaciju, interes koji su dugi niz godina tražili. Koncipirana kao odgovor na Brownove optužbe, knjiga se sastoji od svjedočanstava najmlađih članova Opusa, koja su zabilježena tijekom *tertulie* (razgovor nakon ručka tipičan za Španjolsku i za tradiciju Escrivine organizacije).

* * *

"Famiglia cristiana", 46/2008, objavljuje članak *Alberta Bobbija* "Cattolici-islamici. Un forum per capirsi" (Katolici-muslimani, forum za međusobno razumijevanje), o uspostavi stalnoga savjetodavnoga organa između katolika i muslimana, odnosno između Svete stolice i islamskih vjerskih dostojanstvenika. Prvo njegovo zasjedanje održano je početkom studenoga u Rimu, iza zatvorenih vrata, a sljedeće, odlučeno je, održat će se za dvije godine u još neznano kojoj zemlji s većinskim muslimanskim stanovništvom.

* * *

Francuska revija za suvremenu kulturu "Etudes", studeni 2008., donosi pod naslovom "La mondialisation du religieux" (Mondijalizacija vjernika) razgovor s esejistom *Jean-Claudeom Guillebaudom* u kojemu francuski autor govori kako je kršćanstvo vitalnije prisutno u Africi, Latinskoj Americi i na Dalekom istoku nego u Europi, gdje se nalazi u velikoj krizi. Odbacuje *Huntingtonovu* tezu o sukobu civilizacija, naglašavajući pokretni, evolutivni i međuovisni karakter velikih svjetskih kultura, koji pak ne sprečava rizik sukoba i nasilja zasnovanog na tjeskobi identiteta i potrebi njegova prepoznavanja koja se očituje u formama religijskog fundamentalizma.

* * *

U časopisu za teološka i međureligijska pitanja "Vrhbosnensia", 1/2008, *Tomislav Jozić* piše o knjizi *Hansa Künga* "Svjetski ethos za svjetsku politiku" (izd. 1997.; prijevod na hrvatski 2007.), upozoravajući na to da u njoj autor smatra međunarodno priznanje Hrvatske i Slovenije prebrzim, rat u Bosni i "bivšoj Jugoslaviji" građanskim, a NDH katoličko-hrvatskom ustaškom državom u kojoj su se zločini događali bez prosvjeda nadbiskupa *Alojzija Stepinca*.

* * *

Kršćanska obiteljska revija "Kana", 11/426, donosi, pod naslovom "Dobrohotnost kao način života", članak *Mirka Ivanjeka* o knjizi *Christiana Feldmana* "Ivan XXIII. Njegova ljubav – njegov život" (Zagreb, KS, 2002.), povodom 50. obljetnice izbora pape *Ivana XXIII.*, među čijim je suvremenicima malo tko ostao nezahvaćen dobrohotnošću toga neumornoga graditelja sutrašnjice na dobrobit svih ljudi.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 28. studenoga 2008. donosi razgovor s povjesnikom dr. *Matom Artukovićem* u povodu 17. obljetnice okupacije Vukovara i u vezi s aktualnim zamahom "srbobranštine". Artuković

ukratko prikazuje genezu agresivne srpske politike, naglašavajući kako je *Milošević* "srbobranštinu", koju je akademik *Krestić* upakirao u znanstveno ruho, samo primijenio u praksi, nakon čega je kult ugrožena Srbina postao nacionalnom filozofijom, pa čak i dijelom srpskoga identiteta.

* * *

Četveromjesečno izdanje Međunarodnoga instituta "Jacques Maritain", "Notes et documents", svibanj-listopad 2008., donosi intervju s francuskim povjesničarom *Philippeom Chenauxom*, pod naslovom "Le pontificat de Pie XII au regard de l'histoire" (Pontifikat Pija XII. iz povijesne perspektive). Chenaux, inače autor biografije "Pie XII. Diplomate et pasteur" (Diplomat i pastir), određuje *Pacellija* kao prvog papu koji je prepoznao moralnu vrijednost demokratskoga sustava, postavljajući se istovremeno neprijateljski prema opasnostima komunističkoga totalitarizma. Što se pak njegove uloge u Drugome svjetskom ratu tiče, Chenaux ističe kako papa Pio XII. nije imao previše mogućnosti da otvoreno ustane protiv nacističkoga režima, a prva briga bila mu je sudbina katoličkih vjernika, kojih je tada u Njemačkoj bilo više od 40 milijuna.

* * *

U izdanju Kršćanske sadašnjosti izašla je ove godine zanimljiva esejistička knjiga "Njoj na spomen. Rasprave o vjeri i kulturi" *Krešimira Šimića*, koji se u napomeni o tekstovima ispričava uredništvu "Bogoslovske smotre" što u svojoj knjizi "Literarno-teološki ogledi" (2005.) nije napisao nikakvu napomenu, odn. spomenuo da je četiri teksta iz te knjige prethodno objavio taj časopis. HKD sv. Jeronima pak ispričava se autoru što i "Epilog" njegovih "Literarnoteoloških ogleda" nije objavila "Bogoslovska smotra", nego "Marulić".

* * *

U časopisu za filozofiju i religijske znanosti "Obnovljeni život", br. 3/2008. *Maja Žitinski* objavljuje članak "Izazovi moralnoj prosudbi u medicinskoj etici – od utilitarizma i deontologije do autonomije pacijenta". Piše kako se naglim razvojem biologije i medicine medicinska profesija našla pred novim izazovima: budući da su liječničke odluke uvjetovane kliničkom situacijom, te zato heteronomne, a etičke odluke da bi bile ispravne moraju biti autonomne, medicinska rutina može doći u sukob s pacijentovim istinskim potrebama. Autorica ustvrđuje kako su vrijednosti aspekti istine i zbog toga nisu relativne. Pitanja o vrijednostima različita su od činjeničnih pitanja, jer pokazuju koliko humani, interpersonalni i empatijski aspekti medicine pridonose dobrobiti druge osobe.

* * *

U zagrebačkoj Gradskoj knjižnici, na redovitoj tribini koju vodi *Željko Vegh* a namijenjena je ponajprije knjižničarima, 26. studenoga 2008. riječ je bila o biblioteci "Glasa Koncila" "Hrvatska katolička baština XX. st.", o kojoj su govorila dvojica od njezinih priređivača: dr. *Vladimir Lončarević* i *Zdravko Gavran*, a o izdavaču, "Glasu Koncila", njegov urednik preč. *Ivan Miklenić*. Riječ je o nizu knjiga značajnih katoličkih intelektualaca ušutkivanih odn. prešućivanih nakon II. svjetskog rata, koje ova biblioteka, gdje su dosad izašle knjige autorâ iz prve polovice 20. st., otkriva javnosti kao, rekao je dr. Lončarević, pisce ne samo listom rodoljube nego i europejce, protivnike desnih i lijevih totalitarizama, a i preteče II. Vatikanskoga koncila. Zdravko Gavran napomenuo je da cilj nije vraćati se nekadašnjim modelima mišljenja, koji su neizbježno ovjetovali autore o kojima je riječ, ali da se nikad ne zna kada će bilo što vrijedna iz kulturne prošlosti poslužiti kao putokaz u traženju novih odgovora i rješenja. Preč. Ivan Miklenić opisao je ukratko razvoj "Glasa Koncila" od ciklostiliziranih prvih brojeva (s izvještajima o II. Vatikanskom saboru) do današnjega uglednog tjednika i nakladnika. Govoreći o počecima lista istaknuo je ulogu *Živka Kustića, Vladimira Pavlinića* i *Stjepana Hosua* te rekao da su samo svećenici bili urednici, jer se nije mogla jamčiti sigurnost toga zaposlenja. (Šteta je ipak što nije spomenuo *Smiljanu Rendić*.)

* * *

Ivan Kušan prevodilac, urednik, slikar i književnik tema je književnog mjesečnika "Republika" 9/2008. U istom broju, u rubrici "Kritika", *Zvjezdana Timet* uspoređuje film *Dalibora Matanića* "Kino Lika" s istoimenom zbirkom priča *Damira Karakaša*, po motivima koje je film snimljen. Ne slaže se sa zgražanjem dijela javnosti nad filmom, ali ga smatra u odnosu na predložak "pošmirglanim", "ušminkanim" i površnim. Osvrće se i na marketinški potez s tobože za film reprezentativnom, provokativnom rečenicom na njegovu plakatu.

Sadržaj

Petar Grgec: O jednom simpoziju i uz rub mu 955
*** Iva Čuvalo:** Anđelu čuvaru; Plod utrobe 966
Joseph Ratzinger: Nebo; Besmrtnost duše i uskrsnuće mrtvih u Novom Zavjetu (s engleskoga preveo i priredio Mladen Jurčić) 967
*** Miljenko Stojić:** Isprika za Došašće; Jednom na Badnji dan 982
Mladen Jurčić: Blijedoljubičasto 984
*** Fabijan Lovrić:** Gdje je Betlehem?; Sjećanje 987
Živko Prodanović: Kratke proze 988
*** Marina Kljajo-Radić:** Isusa vidim u maslinama; Oče 992
Ivan Armanda: Fr. Alojzije Matijaca, O. P. obnovitelj pučkih misija *(nastavak i dovršetak)* 995
*** Boris Nazansky:** jesen, zima ... *(haiku)* 1005
Jerko Grgec: Europa protiv kršćanstva 1006
*** Zdenko Kremer:** Virtualna stvarnost 1021
Vladimir Devidé: Znam da ću morati otići i ne vratiti se... 1022
*** Tomislav Maretić:** Jesenski zalazak *(haiku)* 1033
Paola Krušlin: Dragocjen doprinos nacionalnoj povijesti *(Dr. Stjepan Krasić, O. P. – prigodom 70. rođendana)* 1034
*** Rajko Glibo:** Usidrene sličice 1058
Vladimir Rem: Raspjevana Slavonija 1059
*** Marko Malić:** Hrvatska moja; Čuvar malene vile 1065
Stjepan Tomić: Pregled rađanja sustavne dogmatske misli na hrvatskom jeziku u *Katoličkom listu* (1849. – 1870.) s posebnim osvrtom na polemike o papinoj nezabludivosti 1067
*** s. Marija od Presvetog Srca:** Pjesme ljubavi i bola 1084
Stjepan Babić: Kako su rušeni minareti zagrebačke džamije 1086
*** Ljubo Krmek:** Gomilnjak; Dijakov dom 1088
Ivan Maros: Andrićev stil u *Travničkoj hronici*, *Prokletoj avliji* i *Znakovima pored puta* (II.) 1090
*** Josip Jakov Planinić:** Ivančica 1106
Antun Petrušić: Annale komorne opere i baleta u Osijeku 1970. – 1983. 1108
*** Ivo Perić:** Razglednice mojih uspomena (Zadar – Zagreb) 1118
Vlado Brčić: Ratni zapisi 1941. – 1945. 1120

*** Ivo Starčević:** Kafić onkraj boilnice 1129
Željko Voborski: Šalata – moj početak 1130
*** AnaVučinić:** Pozornica života 1135
Nove publikacije 1137

Mišljenja i reagiranja

Zdenko Kremer: O robotima na našoj političkoj sceni 1138
Petr Kolár: Razgovor Václava Klausa, predsjednika Češke Republike, za dnevnik *Lidové noviny* o irskome odbacivanju Lisabonskoga ugovora (S češkoga preveo Vlatko Bilić) 1143
Pavao Galić: Neukusna i uzaludna talijanaška nostalgija 1145

Mozaik

Mario Petrić: Jeronimska *Danica* za 2009. 1148
Socijalizam i kršćanstvo u *Misterijima* Charlesa Péguyja 1149

Knjige

Stanislav Vitković: Crkveno-državni odnosi u Jugoslaviji nakon II. svjetskog rata (Miroslav Akmadža: *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke Crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji. Svezak I. 1945. – 1952.* Izd. Tkalčić Zagreb i Hrvatski institut za povijest. Zagreb 2008., str. 824) 1152
Ivo Perić: Knjiga o odnosu Katoličke crkve i druge jugoslavenske države 1945. – 1952. 1154
Hrvoje Mesić: Intertekstualni prostor Gavranove *Judite* 1157
Stanko Škunca: Poratna sjećanja jednog franjevca (Fra Berard Ante Barčić, *Poratna sjećanja jednog franjevca*, Izd. Franjevački provincijalat, Zadar 2008.) 1161
Josip Matota: Važan prilog narodnoj i crkvenoj povijesti Hrvata (Nikolina Marinić, *Pater Svetislav Stjepan Krnjak*, Knjižnica Zbornik roda Krnjak, Zagreb, 2008.) 1162
Adolf Polegubić: Na valovima života (Fra Franjo Trogrlić, *Na valovima života – nagovori za godinu A*, izd. Hrvatska katolička misija Aachen i Franjevački samostan Fojnica, Aachen - Fojnica, 2008.) 1164

Vlado Vladić: Prepoznatljivost pjesništva Pere Pavlovića (Pavlović, Pero. *Ljubav. A zemlja riječ zori*, Zagreb, 2008.) 1165

Vijesti

Iz domovine i svijeta 1169

MARULIĆ - hrvatska književna revija, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.
Uređuje uredički odbor.

Autori priloga u ovom broju:

Ivan Armanda
Stjepan Babić
Vlado Brčić
Iva Čuvalo
Vladimir Devidé
Pavao Galić
Rajko Glibo
Jerko Grgec
Petar Grgec
Mladen Jurčić
Marina Kljajo-Radić
Petr Kolár
Zdenko Kremer
Ljubo Krmek
Paola Krušlin
Fabijan Lovrić
Marko Malić
Tomislav Maretić
s. Marija od Presvetog Srca
Ivan Maros
Josip Matota
Hrvoje Mesić
Boris Nazansky
Ivo Perić
Antun Petrušić
Josip Jakov Planinić
Adolf Polegubić
Živko Prodanović
Joseph Ratzinger
Vladimir Rem
Ivo Starčević
Miljenko Stojić
Stanko Škunca
Stjepan Tomić
Stanislav Vitković
Vlado Vladić
Željko Voborski
AnaVučinić

ISSN 0350-4220